

Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä

ISBN 978-951-53-2920-2 (nid.)
ISBN 978-951-53-2921-9 (PDF)

Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä

Mika Mannermaa

Kuva: Wäinö Aaltonen, Tulevaisuus, 1932/1969
Pronssia. Eduskunta, istuntosali

Tulevaisuusvaliokunta
Eduskunta
puhelin (09) 4321
faksi (09) 432 2140
tuv@eduskunta.fi
www.eduskunta.fi

Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen
uudessa viitekehyksessä

Mika Mannermaa

ISBN 978-951-53-2920-2 (nid.)
ISBN 978-951-53-2921-9 (PDF)

Lukijalle

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on perustamisestaan eli vuodesta 1993 asti sivunnut demokratiaa monella tavalla. Kuitenkin vasta nyt, toimikautensa lopulla, tämä tulevaisuusvaliokunta päätti ottaa sen nimenomaisen tarkastelun kohteeksi. Päätös ei ollut helppo. Demokratia on vaikea ja vaativa aihe.

Valiokunta tilasi keskustelunsa taustaksi selvityksen tulevaisuudentutkija, tohtori Mika Mannermaalta. Yhteistyössä valiokunnan kanssa ja osana eduskunnan 100-vuotisjuhlia jalkautettuna Porin Jazz -festivaaleille kesällä 2006 syntyi ensin kansainvälinen kirja *Democracy and Futures* (myöhemmin suomeksi *Demokratian tulevaisuudet*). Sitten keskityttiin Suomeen, ja näin valiokunnalla on ilo julkistaa kirja *Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä*. Kiitos Mika Mannermaalle!

Tulos on kaikkien arvioitavissa. Voin jo nyt kertoa, että valiokunta on saanut kirjasta paljon eväitä työhönsä varsinkin näin vaalivuonna. On myös käynyt ilmeiseksi, että seuraavan valiokunnan on nimenomaan tulevaisuuspolitiikan tekoina otettava sen ajatukset ja konkreettiset ehdotukset käsittelyynsä. Ainakin seuraavat asiat ja kysymykset vaativat poliittista jatkokeskustelua:

- Demokratian eri ilmenemismuodot tulevaisuudessa – mihin suomalainen malli suuntautuu? Mitä on tapahtumassa eurooppalaisella ja globaalilla tasolla? Mitä tulisi tapahtua?
- Demokratian ja vapauden välinen suhde on moniulotteinen, ja demokratia on vaativa järjestelmä, jonka parhaita malleja on jatkuvasti uudistettava muun muassa uuden teknologian tarjoamia mahdollisuuksia hyödyntäen.
- Ajatus demokratiasta kaikkialla maailmassa on varsin ongelmallinen – tietyissä osissa maailmaa ei ole koskaan ollut mitään mallia toimivasta demokratiasta – ja demokratian kehitys vaatii aikaa. Voiko demokratiaa ylipäätään viedä?
- Jos edustuksellinen demokratia kehittyneissä maissa on kaventumassa ja kansalaisten luottamus siihen on hämärtyneessä, on varauduttava vaarallisiin takaisinottoihin kehittyneissäkin demokratioissa. Demokratiassa pahimpaankin uhkaskenaarioon on varauduttava demokraattisesti.

- On kehitettävä kykyä tunnistaa aikamme uudet ilmiöt demokratiassa niin mahdollisuuksina kuin vaaroinakin.
- Demokratian tulevaisuudet -kirjassa esille nostettu "jokapojan joukkotuhoase"-ilmiö merkitsee joka tapauksessa uusia haasteita yhteiskunnalliselle hallinnalle sekä kansallisesti että ylikansallisilla tasoilla.
- Edustuksellinen demokratia on vaikeuksistaan huolimatta Euroopassa ja Suomessa tärkeä ja positiivinen asia – demokratiaa on jaksettava hoitaa.

Tulevaisuusvaliokunnan demokratia-julkaisuissa ja melkein samaan aikaan valmistuvassa Venäjä 2017: Kolme skenaarioita -julkaisussa on yhteistä se, että tulevaisuutta arvioidaan osin hyvinkin reippaasti. Tämä johtunee asian luonteesta ja valiokunnan toimenkuvasta.

Kaikissa demokratia-selvityksissä tulevaisuusvaliokunnan apuna toimi sen varapuheenjohtaja Kalevi Olinin johdolla ohjausryhmä, johon kuuluivat hänen lisäkseen kansanedustajat Kyösti Karjula, Päivi Räsänen, Esko-Juhani Tennilä, Anne Huotari ja Jyrki Kasvi. Heille kaikille sydämellinen kiitos.

Demokratia on ollut filosofian kiinnostuksen kohteena pitkään. Snellman-juhluvuonna on paikallaan lopettaa valtiollisia kysymyksiä paljon pohtineen filosofimme ajatuksiin vuodelta 1863 (Snellman, J.V.: Kootut teokset XIX, s. 342: Valtio-opin luentosarjan käsikirjoitus, kevätlukukausi 1863. Helsinki: Edita 2004):

”Voidaan sanoa: kansakunnan tehtävä on toimia ihmiskunnan hyväksi. Kosmopoliittisen intressin pitäisi siksi johtaa toimintaa. Mutta sellainen intressi on vailla järjestystä perustaa. Kukaan ei voi tietää, mitä ihmiskunta tahtoo, sillä kukaan ei tiedä nyt elävän ihmiskunnan tahtoa - eikä ihmiskunta totaalisuutena sitä paitsi ole vielä olemassa – se on syntyvätön. Ihmiskunnan edut sisältyvät jokaisen kansakunnan etuihin, eli kunkin kansakunnan etu vaatii ottamaan huomioon, missä suhteessa se on muihin kansakuntiin. Kristillisten kansojen parissa tämä on tietoista ja valtioiden järjestelmä kutoo parhaillaan verkkoa maapallon ympäri - niin että eurooppalaiset kansat ovat riippuvaisia siitä, mitä tapahtuu Amerikassa, Intiassa, Kiinassa, Japanissa ja Australiassa. Ja päinvastoin. Mitä kaikki nämä olosuhteet vaativat kansakunnilta – sen ihminen voi tietää – häneltä voidaan sellaista ainakin vaatia. Ja isänmaallisuus antaa näkemystä – kosmopoliittisuus intressinä on tyhjää arvelua.”

Jyrki Katainen

Tulevaisuusvaliokunnan puheenjohtaja

Tekijän esipuhe

Vuonna 1906 säätyvaltiopäivät hyväksyivät uuden valtiopäiväjärjestyksen, jolla toteutettiin moderni yksikamarinen kansanedustuslaitos ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Samalla demokratian piiriin oikeutettujen miesten määrä laajeni ja naiset saivat täydet valtiolliset oikeudet, joita käytettiin ensimmäisen kerran seuraavan vuoden eduskuntavaaleissa. Vuoden 1907 vaaleissa eduskuntaan valittiin 19 naiskansanedustajaa. Suomen nykymuotoisen yksikamarisen eduskunnan ensimmäisestä täysistunnosta tulee vuonna 2007 kuluneeksi 100 vuotta.

Vuonna 1993 eduskunta perusti väliaikaisen tulevaisuusvaliokunnan valmistelemaan kannanottoja maan hallituksen linjauksiin. Tätä edelsi 167 kansanedustajan vuonna 1992 allekirjoittama aloite, jonka mukaan hallituksen tulisi antaa eduskunnalle Suomen pitkän aikavälin kehitysvaihtoehtoja koskeva selonteko. Tulevaisuusvaliokunta on ollut pysyvä valiokunta maaliskuun 2000 alusta lähtien, jolloin Suomen uusi perustuslaki astui voimaan.

Tulevaisuusvaliokunta on ainutlaatuinen ilmiö; sen kautta suomalainen parlamentarismi on toiminut tiennäyttäjänä demokraattiseen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon liittyvässä tulevaisuustyöskentelyssä kansainvälisestikin. Onkin luontevaa, että juuri tulevaisuusvaliokunnassa keskustellaan yhteiskunnallisen kehityksen ja demokratian näkymistä tulevaisuudessa.

Yhteiskunnallisen päätöksenteon tulevaisuutta on systemaattisessa tulevaisuudentutkimuksessa käsitelty vähemmän kuin talouden ja teknologian kehitysnäkymiä. Aihe on vaativa ja moniulotteinen. Kun ensimmäisen kerran osallistuin tulevaisuudentutkimuksen maailmankonferenssiin Tukholmassa vuonna 1982, konferenssin teemana oli *Future of Politics*. Raportissani *Tulevaisuuden tutkimuksen seuran jäsenlehdessä* kirjoitin tuolloin: ”Konferenssin yhteenvetokeskustelussa todettiin, ettei työskentelyn kuluessa päädytty mihinkään yhtenäisiin johtopäätöksiin, vaan mielipiteet nykyisen poliittisen päätöksentekojärjestelmän tämänhetkisestä tilasta ja tulevaisuudesta olivat hyvinkin erilaisia. Eräiden osanottajien mielestä nykyisin useimmissa maissa toimiva puolueisiin perustuva poliittinen järjestelmä kansalaisten vieraantumisongelmineen elää voimakasta kriisiä, josta yhteiskunnat selviävät vain voimakkaiden, mahdollisesti kansanliikkeiden aikaansaamien muutosten seurauksena... Toisten osanottajien mielestä mitään kriisiä ei ole havaittavissa.”

Lainauksessa on jotain tänäänkin ajankohtaista. Toisaalta kulunut neljännesvuosisata on todistanut yllättäviä muutoksia ja aivan uusia ilmiöitä. Henkilökohtaiset tietokoneet tulivat yleiseen käyttöön ja muuntuivat kannettaviksi, kännykät keksittiin ja ilmaantui internet. Sosialismi romahti, Baltian maat itsenäistyivät ja liittyivät Natoon. Syntyi Nokia-ilmio. Suomi liittyi Euroopan unioniin vuonna 1995, vaikka poliittisesti korrekti keskustelu kielsi koko aiheen vielä 1980–90-lukujen taitteessa. Kahden kansakunnan ikerakkauden kivitaulu YYA hävisi, tilalle tuli EMU ja YUP. Uusi globalisaatio tulvi kaikkialle, ja paljon muuta yllättävää tapahtui.

Demokraattisessa yhteiskunnassa keskustelu ihmisen suhteesta itseään koskevaan päätöksentekoon on sillä tavalla ikuista, että jokaisen sukupolven on luotava oma tulkinsansa demokratiasta ja tehtävä tulevaisuutta koskevia ratkaisuja, jotka ovat aina väliaikaisia.

Eduskunnan satavuotisjuhlinta tarjoaa tulevaisuusvaliokunnalle hyvän mahdollisuuden pohjustaa kansalaiskeskustelua tulevaisuuden yhteiskunnallisista kehitysnäkymistä ja niihin liittyvistä päätöksenteon kysymyksistä ja malleista. Tämä raportti pyrkii olemaan yksi tällaisen keskustelun virittäjä.

Haluan kiittää tulevaisuusvaliokuntaa mahdollisuudesta harjoittaa näitä pohdintoja sekä koko projektin ajan kestäneestä hyvästä yhteistyöstä. Kiitos kuuluu myös suurelle joukolle kansainvälisiä ja kotimaisia asiantuntijoita, jotka ovat eri tavoin antaneet näkemyksensä käyttöni. Luettelo asiantuntijoista, tulevaisuusvaliokunnan nimeämästä ohjausryhmästä ja työhön osallistuneista virkahenkilöistä on liitteenä.

Riippumatta roolista, joka heillä tässä projektissa on ollut, eräiden henkilöiden panos on ollut niin merkittävä, että haluan mainita heidät erikseen: Wendell Bell, Olavi Borg, Jim Dator, Jerry Glenn, Jyrki J.J. Kasvi, Jaakko Kiander, Osmo Kuusi, Risto Linturi, Eleonora Masini, Aleksi Neuvonen, Kalevi Olin ja Paula Tiuhonen.

Todettakoon vielä, että tämä raportti on tekijänsä näköinen tulevaisuuspuheenvuoro, josta vastuu on kirjoittajalla, ei esimerkiksi tulevaisuusvaliokunnalla eikä tekijää opastaneilla asiantuntijoilla.

Tulevaisuus yllättää aina, ja seuraava tulevaisuus yleensä enemmän kuin edellinen. Ounastelen, että jos tätä raporttia luetaan 50 vuoden kuluttua, sen todetaan olleen aivan liian varovainen ja konservatiivinen tulevaisuusarvioissaan.

Villa Minkki, lokakuu 2006

Mika Mannermaa

Sisälllys

Johdanto	9
Mistä on kyse – tausta ja tavoitteet	9
Demokratia ja tulevaisuus – yhteiskunnan ja demokratian tulevaisuuden kysymyksiä pähkinäkuoressa	14
Millaisessa maailmassa demokratiaa tulevaisuudessa toteutetaan	22
Kehityksen suuret aallot	22
Globalisaation isot askeleet kohti eriytyviä blokkeja tai monikulttuurista globaaliyhteisöä	26
Tietoyhteiskunnan uudet vaiheet	36
Suomalainen harmaantuu keskuksiin ja muuntuu monikoksi.....	51
Yhteiskunnalliset tulevaisuudennäkymät ja demokratia	60
Demokratia ei ole täydellinen – mutta etenee	60
Edustuksellisen demokratian merkityksen lasku ...tai nousu.....	67
Tietoyhteiskunnan teknologia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa	76
Demokratian mittakaavat – globalisaatio ja lokalisatio	89
Tulevaisuuden ideologisoituminen?	100
Demokratian areenat tulevaisuudessa	118
What if? – skenaarioita	118
Demokratian tulevaisuusteesit vuoteen 2017	125
Demokratian tulevaisuusteesit vuoden 2017 jälkeen – 2057... 2107	130
Johtopäätökset ja ehdotukset	136
Kirjallisuutta ja linkkejä	150
Liite: Asiantuntijat ja tulevaisuusvaliokunnan ohjausryhmä	158
Viitteet	160

Johdanto

Mistä on kyse – tausta ja tavoitteet

Demokratia = kansanvalta (kreik. *demos* = kansa, *kratein* = hallita); kansanvaltainen valtio; poliittinen järjestelmä, valtiojärjestys, jossa enemmistön tahdolla on ratkaiseva vaikutus.

Demokraatti = demokratian kannattaja (kreik. *demokrates*).

Demokratismi = ajatus demokratiasta parhaana valtiomuotona.

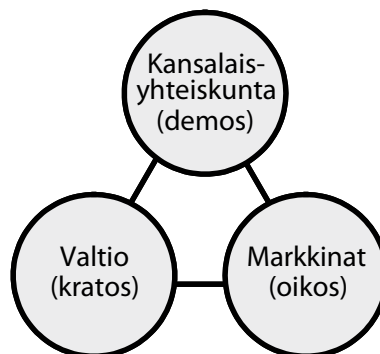
– sanakirjamääritelmiä

Demokratia (kreik. δημοκρατία) on hallitusmuoto, jossa politiikasta päätetään enemmistön mielipiteen mukaan päätöksentekoprosessissa, joka on avoin kaikille tai useimmille kansalaisille. Nykydemokratiaan kuuluvat vapaat monipuoluevaalit ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Demokratiaksi kutsutaan myös yhdistysdemokratiaa ja yritysdemokratiaa, jossa kyseisen yhteisön enemmistö päättää yhteisön asioista. Demokratian kannattajasta voidaan käyttää nimitystä ”demokraatti”.

– Wikipedia: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Demokratia>

Demokratian käsite on latinankielinen käännös Aristoteleen termeistä *demos* ja *kratos* sekä *kratein*. *Demos* tarkoittaa aluetta tai ihmisiä ryhmänä ja *kratos* valtaa, *kratein* hallitsemista. Antiikin Ateenan demokratia oli alun perin suoraa demokratiaa. Kaikki demoksen piiriin kuluvat vapaat miehet olivat myös ”parlamentin” jäseniä; heihin kuului enintään noin kymmenen prosenttia väestöstä – naiset, orjat ja ulkomaalaiset (muukalaiset) oli suljettu vaikuttamiseen oikeutettujen ulkopuolelle.

Kolmanneksi erityisesti modernissa ajassa voimakkaaksi tekijäksi noussut yhteiskunnallinen vaikuttaja on *oikos*, markkinat, joilla toimivat yritykset.ⁱ

ⁱ Kreik. oikonomia, taloudenhoito, vrt. ekonomia, taloustiede. Muinaiskreikassa oikos tarkoitti alun perin perhettä, taloa ja kotitaloutta (ml. orjat).

Moderni käsitys demokratiasta on tulkittu valistuksen ajan tuotteeksi. Se perustuu Patrick Loven mukaan Immanuel Kantin käsitteeseen autonomia, jonka juuret löytyvät antiikin Kreikasta. Autonomia on laki (*nomos*), jonka joku määrää itselleen (kreik. *autos* = itse). Eli lyhyesti, ”ihmisten hallitsemista, ihmisten toimesta, ihmisiä varten”.¹ Usein sanan *ihminen* paikalla esiintyy sana *kansa*.

Tämän raportin tekijä ymmärtää demokratian käsitteen ytimen samoin kuin politiikan tutkimuksen professori Jim Dator: *demokratia on hallinnan muoto ja prosessi, joka mahdollistaa jokaiselle ihmiselle, jota tietyntyyppisen kokonaisuuden (entity) suorittamat toimet koskevat, vaikuttamisen näihin toimiin jatkuvasti ja tasavertaisin mahdollisuuksin*.² Demokratian käsitteen tulee olla laajempi kuin vain muodollista yhteiskunnallista hallintaa koskeva. Jotta yhteiskunta olisi demokraattinen, demokratian ideaalien tulee ulottua kaikkiin prosesseihin, jotka vaikuttavat ihmiseen. Edustuksellisen yhteiskunnallisen päätöksenteon ohella keskeisimpiin osa-alueisiin kuuluu taloudellinen demokratia, yksilön oikeus vaikuttaa muun muassa työoloihinsa (yritysdemokratia) ja toisaalta toimia aktiivisena kuluttajana (asiakasdemokratia). Demokratian ihanteiden soveltaminen myös sellaisilla tärkeillä areenoilla, kuten uskonnollisissa ja muissa aatteellisissa ryhmissä, järjestöissä, yliopistoissa, kouluissa ja jopa perheissä on osa laajaa tulkintaa demokratiasta. Demokratian formaalit yhteiskunnalliset prosessit toimivat hyvin ja uskottavasti vasta sitten, kun demokratian periaatteisiin on kasvettu jo lapsesta lähtien ja niitä sovelletaan kaikilla elämänaloilla. Soveltaminen tarkoittaa eri asioita eri aloilla. Esimerkiksi tieteellisten tulosten seurauksista yhteiskunnalle voidaan käydä demokraattista keskustelua, mutta tieteellinen prosessi itsessään ei ole demokraattista.³

Tämä raportti ei ole valtio-opillinen tutkielma, eikä tässä mennä syvemmälle erilaisiin tulkintoihin demokratian käsitteestä, sen historiallisesta kehittymisestä, ei myöskään sen nykytilasta vertailevassa empiirisessä mielessä. Raportin tekijä on tulevaisuuden tutkija, ja raportin painopiste on tulevaisuudessa: mitä olennaista voidaan sanoa demokratiasta ja tulevaisuudesta tämän ajan yhteiskunnan, talouden ja teknologian megatrendien ja muiden kehitysilmiöiden perusteella ja tulevaisuuden mahdollisuuksia arvioiden. *Demokratian ja politiikan tulevaisuudennäkymien arvioimiseksi ei tekijän käsityksen mukaan riitä, että tutkitaan vain demokratiaa ja politiikkaa*.

Heti aluksi voidaan todeta, että *demos* tulevaisuudessa on todennäköisesti jotain muuta kuin menneisyydessä tai jopa nykyhetkessä. *Demos* on perinteisesti liitetty ensisijaisesti *kansalaisuuteen* tai *kansaan* (suomalaiset), joka käyttäessään autonomista valtaa tietyllä territorilla (Suomi maantieteellisenä alueena) toteuttaa samalla *demokratiaa*. Vaikka tämä käsitys lienee vallitseva vielä pitkään, tulevaisuus on todennäköisesti nykyistä huomattavasti monimuotoisempi:

1. Tulevaisuudessa jonkin yhteisen asian suhteen autonomisesti toimiva ryhmä ihmisiä, *demos*, voi olla vähemmistöistyvän tietoyhteiskunnan *heimo*, johon kuuluvia ihmisiä voi yhdistää esimerkiksi elämäntapa, ammatti, kulttuuri tai harrastus. Nämä heimot voivat olla osittain tai kokonaan virtuaalisia, ja ne muodostavat monimutkaisen systeemisen kokonaisuuden (esimerkiksi yksi ihminen voi kuulua moneen heimoon). Heimot tullevat vaatimaan ja vaalimaan autonomiaa, jota varten kehitetään uusia malleja harjoittaa demokratiaa, ”vähemmistöjen demokratiaa”.

2. Demokratian ideaa on historiallisesti sovellettu syvemmälle erilaisiin inhimillisen toiminnan ulottuvuuksiin – on esimerkiksi kehitetty yritysdemokratiaa, asiakasdemokratiaa ja koulu- ja yliopistodemokratiaa – ja näin tapahtunee myös tulevaisuudessa. Toisaalta ilmeiseksi käy myös tarve selventää alueita, joilla demokratia on ehdottoman huono hallintamalli – esimerkiksi tieteellisten tulosten oikeellisuudesta ei pidä järjestää kansanäänestyksiä.
3. Pitkällä aikavälillä *demos* voi olla myös aikaisempaa suurempi ryhmä; voi kehittyä aito *eurooppalainen* tai jopa *globaali identiteetti*. Samalla kun globaali näkökulma uuden vuosituhannen alun tapahtumien valossa vaikuttaa poliittisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti vaikealta ja naiivilta, se on pitkällä aikavälillä erittäin todennäköinen, lähes pakko.
4. Globalisaatiokehitys tuottaa omia *demokratian mallejaan*; eurooppalainen demokraattinen yhteisö ja demokraattinen globaalihallinta maapallon kokoisissa strategisissa kysymyksissä – suhde ympäristöön, talouden ja muun kanssakäymisen globaalit pelisäännöt – voivat vuonna 2107 olla yhtä luonteavia kuin on eduskunta Suomessa vuonna 2007. Tämänasuuntaisen kehityksen voi perustellusti toivoa toteutuvan paljon nopeammin. Olisi ihmiskunnan ja maapallon kannalta erittäin huolestuttavaa, jos toimivaa globaalidemokratiaa pitäisi odottaa vielä 100 vuotta.
5. Demokset *pieninä heimoina* ja *suurina ylikansallisina yhteisöinä* eivät ole toisiinsa poissulkevia tulevaisuuden kehitysilmiöitä, vaan ne voivat toteutua samanaikaisesti toisiaan täydentäen – yhteiskunnallisten järjestelmien ja siten demokratioiden systeeminen kokonaisuus kasvaa, moninaistuu ja monimutkaistuu. Globalisaatio- ja lokalisaatiokehitykset tuottavat *globalisaatiokehityksen*.
6. Vastaavasti voidaan arvioida, että perinteistä paikallisuutta edustavat *paikkaan sitoutuneet yhteisöt* ja uudet *paikkariippumattomat virtuaaliheimot* voivat periaatteessa elää sulassa sovussa tulevaisuudessa, ja uudenlaista vallankäyttöä – demokraattista ja muuta – esiintyy niiden sisällä ja välillä. Konfliktit ovat myös mahdollisia, ja niitä on jo nähtykin, esimerkiksi virtuaaliheimo Greenpeace vs. Ranskan valtio tai vastaava asetelma al-Qaida vs. Yhdysvallat. Tulevaisuudessa on mahdollista, että virtuaalisissa verkostoissa toimivat heimot tai ”kansakunnat” käyvät globaalia kamppailua keskenään.⁴
7. Hyvin pitkällä aikavälillä on mahdollista, että valtaosa ihmisten toiminnasta ajankäytöllä tai taloudellisilla mittareilla mitattuna on virtuaalista, jolloin myös *lähes kaikki yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja päätöksenteko siirtyy virtuaaliavaruuteen*, oli se sitten demokraattista tai ei. Eduskunnan jakarandatuolit jäänevät pois käytöstä jo paljon ennen vuotta 2107.
8. Maailmassa on maita ja alueita, joilla peruskysymykset demokratian ja demoksen luonteesta ja tulevaisuudesta eivät ole niitä, joita edellä esitettiin. Monet Afrikan maat, suuri osa Aasiaa (muun muassa Kiina) ja arabimaat eivät edes pyri olemaan demokratioita siinä mielessä kuin demokratian ideaalit yleensä ymmärretään.

9. Vaikka demokraattista mallia jollakin tavalla soveltavien valtioiden lukumäärä ja niissä asuvien ihmisten määrä on näihin aikoihin asti kasvanut, *olisi naiivia ajatella, että tulevaisuus on demokratian riemumarssia*, jossa diktatuuri toisen jälkeen kumisten kaatuu. On erittäin voimakkaita globaaleja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia trendejä tai muutosten vastustusta, jotka suuntautuvat kohti toisenlaisia hallintomalleja kuin demokratiaa sen käsitettä välttäenkin tulkiten.
10. Lisäksi länsimaisella demokratiamallilla on huomattavia haasteita tulevaisuudessa myös perinteisesti demokraattisissa yhteiskunnissa. Syynä on yleinen yhteiskunnallinen kehitys *teollisista kansallisvaltioista globalisoituvaan tietoyhteiskuntaan* ja samanaikainen teknologisten, taloudellisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden *monimutkaistuminen* ja muutosten *nopeutuminen*.

Tämä raportti on tulevaisuusvaliokunnalle laadittu tulevaisuuspuheenvuoro, jonka yleisenä tavoitteena on arvioida demokraattisen vaikuttamisen ja päätöksenteon kehitysnäkymiä, haasteita ja mahdollisuuksia tulevaisuuden yhteiskunnassa ja maailmassa pitkällä ja ylipitkällä aikavälillä.

Raportin erityiset tavoitteet ovat:

1. Esittää tiivis tulevaisuustarkastelu siitä, *millaisessa maailmassa* demokratiaa tulevaisuudessa harjoitetaan; mitkä ovat kehityksen *suuret aallot* (teollinen yhteiskunta, tietoyhteiskunnan vaiheet ja niiden jälkeinen aika), keskeiset *megatrendit* (yhteiskunta, teknologia, talous, globaalit kysymykset ja demokratia) sekä suomalaisen yhteiskunnan *erityispiirteet*.
2. Esittää arvioita siitä, miten yhteiskunnalliset tulevaisuudennäkymät vaikuttavat *demokratian keskeisiin piirteisiin*; demokratian areenat – globalisaatio ja lokalisatio, globaalidemokratian mahdollisuus – edustuksellinen demokratia ja muu vaikuttaminen, tietoyhteiskunnan uudet teknologiat yhteiskunnallisessa vaikutamisessa, kansalaisliikkeet ja uudet heimot edustuksellisessa ja suorassa vaikutamisessa sekä uudet ideologiat ja demokratian sovellukset.
3. Esittää *”entä jos”* -skenaarioita tulevaisuudesta ja teesejä *demokratian tulevaisuudennäkymistä* pitkällä (vuoteen 2017) ja ylipitkällä (vuoden 2017 jälkeen, vuoteen 2107 saakka) aikavälillä.
4. Tehdä *johtopäätöksiä* ja *ehdotuksia* tulevaisuusvaliokunnalle demokratian edistämiseksi tulevaisuudessa.

Tarkastelulle määriteltiin kaksi aikajännettä: *pitkä aikaväli vuoteen 2017* (pääpaino) ja *ylipitkä ajanjakso vuoteen 2107* (lyhyt hahmotus). Vuosi 2017 on Suomen itsenäistymisen 100-vuotisjuhlavuosi, ja ajoittuu sopivasti myös tulevaisuudentutkimuksen tyypillisen tarkasteluajanjakson näkökulmasta. Vuonna 2107 tulee kuluneeksi 200 vuotta nykymuotoisen eduskunnan ensimmäisestä täysistunnosta. Ylipitkä aikaväli, sata vuotta, tarjoaa suuret vapausasteet pohtia luovasti tulevaisuuden mahdollisuuksia.

Democracy and Futures -teema oli esillä World Futures Studies Federationin maailmankonferenssissa ”*Futures Generation for Future Generation*” Budapestissa elokuussa 2005.⁵ Teeman käsittelyä jatkettiin lokakuussa eurooppalaisten tulevaisuudentutkijoiden workshopissa Prahassa (”*Designing the Future in Europe '05*”). Lisäksi joukko kansainvälisiä tulevaisuudentutkijoita kommentoi *demokratia ja tulevaisuus* -teeman aiheita sähköpostikyselyssä kesällä 2005 ja arvioi myöhemmin syksyllä tämän raportin tekijän kirjoittamaa laajahkoa artikkelia ”*Democracy and Futures. Some questions for the New Millennium*”.⁶ *Democracy and Futures* -teema oli esillä myös World Future Society:n konferenssissa Torontossa heinäkuussa 2006, jolloin tämän raportin tekijä alusti aiheesta ja toimi sitä käsitelleen istunnon puheenjohtajana.⁷ Lista keskusteluihin eri tavoin osallistuneista asiantuntijoista on tämän raportin liitteenä.

Tähän raporttiin liittyy kansainvälinen artikkelikokoelma ”*Democracy and Futures*”, johon vuoden 2006 alussa kutsuttiin joukko tunnettuja tulevaisuudentutkijoita eri puolilta maailmaa kirjoittamaan oma näkemyksensä demokratian tulevaisuudesta. Artikkelikokoelman toimitti tämän raportin tekijä yhdessä professori Jim Datorin ja valiokunta-neuvos Paula Tiihosen kanssa, ja se julkistettiin heinäkuussa 2006.⁸ Artikkelikokoelman suomennos ”*Demokratia ja tulevaisuudet*” julkaistiin joulukuussa 2006.

On aihetta selventää lukijalle raportin logiikkaa ja siitä seuraavaa jäsennyttä. Raportti jakaantuu viiteen lukuun:

1. *Johdannossa* esitetään raportin tavoitteet ja kuvataan tiivistetysti yhteiskunnan ja demokratian keskeisiä teemoja tulevaisuudessa.
2. *Millaisessa maailmassa demokratiaa tulevaisuudessa toteutetaan* -luvussa rakennetaan viitekehys, jonka puitteissa demokratian kysymyksiä tulevaisuudessa voidaan tarkastella. Siinä käsitellään kehityksen suuria aaltoja ja yhteiskunnan, talouden sekä teknologian tulevaisuudennäkymiä yleisesti ja erityisesti suomalaisesta näkökulmasta. Tällainen tarkastelu on välttämätön, jotta ymmärtäisi yhteiskunnan kehityksen logiikkaa ja tulevaisuudennäkymiä.
3. Luvussa *Yhteiskunnalliset tulevaisuudennäkymät ja demokratia* arvioidaan demokratian kehitysnäkymiä, yhteiskunnallisen vaikuttamisen mittakaavoja, edustuksellisen ja muun vaikuttamisen kehittymistä, uuden teknologian merkitystä yhteiskunnallisen agendan määrittelyssä, kansalaiskeskustelussa, vaaleissa ja päätöksenteossa sekä ideologioiden merkitystä tulevaisuudessa.
4. *Demokratian areenat tulevaisuudessa* on luku, jossa edellä esitetyn perusteella esitetään teesejä kaikkein keskeisimmin demokratian tulevaisuuteen liittyvistä ilmiöistä pitkällä (noin vuoteen 2017) ja ylipitkällä (vuosikymmeniä eteenpäin, jopa vuoteen 2107 asti) aikavälillä. Luvun alussa esitetään kolme mahdollista skenaariota, joiden tarkoituksena on muistuttaa siitä, että yhteiskunnallinen kehitys maailmassa voi kulkea hyvin erilaisiin suuntiin jo muutamassa vuosikymmenessä.

5. *Johtopäätökset ja suositukset* -luku sisältää raportin tekijän päätelmiä ja ehdotuksia demokratian edistämiseksi tulevaisuudessa.

Pieni lukuohje: raportti kannattaa lukea kokonaan. Kiireiset ja tulevaisuuskeskustelua tuntevat lukijat voivat kuitenkin tarkastella yleistä yhteiskunnallista kehitystä tulevaisuudessa käsittelevää lukua *Millaisessa maailmassa demokratiaa tulevaisuudessa toteutetaan* valikoivasti ja keskittyä sitä seuraaviin jaksoihin.

Demokratia ja tulevaisuus – yhteiskunnan ja demokratian tulevaisuuden kysymyksiä pähkinäkuoressa

Kirjallisuuden ja kansainvälisten keskustelujen perusteella *demokratia ja tulevaisuus* -teemasta nousivat esiin eräät kysymykset, jotka kuvataan seuraavassa lyhyesti. Näitä demokratian tulevaisuusteemoja ja niistä syntyviä johtopäätöksiä arvioidaan tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Kun tarkastellaan demokratiaa ja tulevaisuutta, on keskusteltava ainakin seuraavista aihealueista:

1. ***Vallitsevassa poliittisessa järjestelmässä ja kulttuurissa länsimaisissa demokratioissa on monia piirteitä, jotka ovat lähes vastakkaisia modernin tulevaisuusajattelun ja tulevaisuudentutkimuksen peruslähtökohdille.*** On kasvava määrä kysymyksiä, joita tulisi pohtia *pitkällä aikavälillä*, vähintään vuosikymmeniä eteenpäin; *politiikassa kuitenkin korostuu lyhyt aikaväli*. Parlamentaarinen sykli Suomessa on neljä vuotta, budjettisykli vuoden, ja yhteiskunnallisia toimia usein ohjaava ihmisten poliittinen muisti kantaa vain muutaman kuukauden.

Tulevaisuutta tulisi ajatella *monisektoraalisesti ja systeemisesti*, politiikkaa (ja hallintoa) leimaa usein sektoraalinen (”not my job” -)ajattelu: ”Kuntaministeri hoitaa kunta-asiat, oikeusministeri lainsäädännön valmistelun, kulttuuri-ministeri kulttuurin.” Yhteiskunta on *aidosti monimutkainen* ja kokonaisuuksien hahmottaminen on vaativa tehtävä. Poliitiikkaan on sisäänrakentunut logiikka *yksinkertaistaa*, ja kansanedustajilla on suuri houkutus myydä kansalaisille *helppoja ratkaisuja*. Usein kansalaiset myös itse penäävät niitä pitäen itsensä selvänä, että asiaan kuin asiaan löytyy ”kaikki kerralla kuntoon” -ratkaisu.⁹

Tulevaisuuskeskusteluja luonnehtii käsite *muutos*, yleensä *kiihtyvä muutos*, *heikot signaalit* ja *ennakoimattomat* yllätykset. Poliitiikassa esiintyy usein voimakas pyrkimys nojautua ennakoitaviin muuttumattomuuksiin ja trendeihin, säilyttää *status quo* ja pitää kiinni *saavutetuista asemista*.

Aito tulevaisuuskeskustelu tarvitsee *kilpailevia visioita, unelmia*, joita synnyttävät arvokeskustelut. Teoriassa, antaessaan äänensä puolueelle X, ihminen valitsee ko. puolueen tarjoaman *vision tulevaisuudesta*. Visiot perustuvat ideologioihin, ideologioit arvoihin. Puolueet eroavat toisistaan juuri tarjoamalla kilpailevia visioita

tulevasta. Siis teoriassa. Moderni tietoyhteiskunta on kuitenkin peittänyt alleen puolueiden vanhat ideologiat, eikä uusia ole syntynyt. Moni kansalainen antaa äänensä teeveestä tutulle ilman aavistusta tämän yhteiskunnallisista näkemyksistä.

Moderni tulevaisuusajattelu kehottaa *proaktiivisuuteen* – tulevaisuus tehdään, eli toimintaympäristön muutostekijöiden tulevaisuusanalyysi ja innostavat visiot muodostavat pohjan strategioille, joilla tulevaisuus otetaan haltuun. Poliittista toimintaa luonnehtii *passiivisuus* tai *opportunismi* – tulevaisuuteen ajaudutaan; innostavia aatteellisia visioita tulevaisuudesta (Salla, Suomi, Eurooppa, maailma) ei löydy. *Strateginen ajattelu politiikassa on lähes mahdotonta.*¹⁰

Tarve arvioida erilaisia kehitysilmiöitä ja niiden seurauksia hyvin pitkällä aikavälillä tulevaisuuteen kasvaa koko ajan samalla, kun tulevaisuuden arviointi on entistä vaikeampaa. Syitä on monia, joista tässä vain kaksi esimerkkiä. Ensimmäinen on muutosten nopeutuminen ja monimutkaistuminen ”intuitionvastaisine” seurauksineen. ”Kehitys kehittyy”, sanoi entinen valtiopäivämies, ja oli usein oikeassa. Näin asia ei välttämättä ole tulevaisuudessa, koska tehtäessä merkittäviä yhteiskunnallisia ja taloudellisia päätöksiä niiden kaikki kerrannaisvaikutukset eivät ole ilmeisiä, vaan voivat olla jopa päinvastaisia kuin oli tarkoitettu. Tarvitaan systemaattista tulevaisuuden arviointia, jotta demokraattiseen kehitykseen voitaisiin saada edes kohtuullista hallittavuutta – siitäkin huolimatta tulevaisuus yllättää aina.

Toinen syy harkitulle tulevaisuusperspektiiville on yksinkertainen: ihmisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja teknologinen kyky vaikuttaa päätöksillään – hyvillä ja vähemmän hyvillä – sekä luontoon että omiin yhteiskuntiinsa on suurempi kuin koskaan ennen. Koska päätökset ovat voimakkaita ja pitkävaikutteisia, jopa fataaleja, on kohtuullista, että niiden tulisi perustua tietoiseen tulevaisuusharkintaan. *Nyky sukupolven vastuu päätöksistään tuleville sukupolville on ennennäkemättömän suuri ja konkreettinen.*

Systemaattisen tulevaisuusajattelun tuominen osaksi länsimaisen demokratian arkipäivää ei ole vain haaste. Kehityksen ekologista kestävyyttä koskien se on suoranainen pakko. Toisaalta se on myös myönteinen mahdollisuus tehdä nykyhetkessä hyviä päätöksiä, joiden pitkän aikavälin seuraukset ovat ainakin joskus sellaisia kuin oli tarkoitettu.

2. Mitkä ovat **demokratian maantieteelliset toiminta-areenat** tulevaisuudessa? Teollinen aikakausi ja (kansallis)valtiotason suvereniteetti kuuluivat yhteen. Tulevaisuus jättää kummankin taakseen? Globalisoituvassa tietoyhteiskuntien ajassa on syntymässä laajempi käsitys demokratialle mahdollisesta spatiaalisesta ulottuvuudesta. Se voi merkitä sitä, että (kansallis)valtiotaso menettää valtaansa, ylikansalliset alueelliset tasot (Euroopan unioni, muut) vahvistuvat ja keskustelu *demokraattisesta globaalihallinnasta* voimistuu ja saa lisää uskottavuutta.

Maailmanparlamentin vaaleja saadaan odottaa pitkään, mutta globaalihallintaa voidaan toteuttaa uudistamalla ja vahvistamalla YK:ta ja lisäämällä demokraattista legitimitettiä olemassa olevissa globaaleissa toimijoissa, kuten Maailman kauppajärjestössä, Maailmanpankissa ja Kansainvälisessä valuutarahastossa. Lisäksi demokraattista globaalihallintaa voidaan edistää tekemällä entistä sitovampia globaaleja sopimuksia muun muassa keskeisistä luonnonresursseista, ympäristön tilasta ja työntekijöiden kohtelusta sekä valvomalla niiden noudattamista entistä läpinäkyvämmiin ja tehokkaampiin.

Valtiotason suhteellisen merkityksen vähentyessä seutu- ja paikallistasoille voitulla lisää toimintavapauksia. *Lokaali voimistuu ylikansallisen ja globaalin rinnalla* – voidaan puhua *globalisaatiokehityksestä*. Suomen oloissa vahvistuva taso on ehkä *talousseutukunnat*, eivät kunnat, eivätkä maakunnat. Läänit historiallisina jäänteinä hävinnevät.

3. Yksi demokratian pääkysymyksistä tulevaisuudessa on ***edustuksellisen ja suoran demokratian suhde***. Edustukselliset tavat toteuttaa demokratiaa – eduskunta, valtuustot, hallitukset, valiokunnat, lautakunnat – ovat hitaita tarttumaan nopeisiin teknologisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin. Tulevaisuusarvioissa on jo pitkään ounasteltu, että vaikuttaminen suoran demokratian keinojen avulla lisääntyy – kansalaistoiminta, kansalaisäänestykset, kolmas sektori, internet-vallankäyttö, markkinavoimat jne.

Ihmisistä lähtevä suora vaikuttaminen on lähtökohtaisesti osa todellista kansalaisyhteiskunnan demokratiaa. Ongelmatonta se ei kuitenkaan ole. Esimerkiksi voidaan kysyä, onko suora vaikuttaminen *kansanäänestyksinä*, joita tulevaisuudessa on teknisesti mahdollista järjestää haluttaessa joka päivä eri aiheista, demokratian maksimointia vai yliyksinkertaistamista ja pahimmillaan enemmistön tyranniaa vähemmistöjä kohtaan. Edustuksellisen demokratian hyvä puoli on se, että edustajilta voidaan aina edellyttää asioihin paneutumista ja harkintaa ennen päätöksentekoa, ja tämä voidaan avoimessa yhteiskunnassa tehdä hyvin läpinäkyväksi.

Yhteiskunnalliset kysymykset muuttuvat jatkuvasti monimutkaisemmiksi. Niiden puristaminen kansanäänestyksiin sopiviksi ”jaa”, ”ei”, ”en sitäkään tiedä” -asetelmiksi voi vääristää todellisuutta pahasti. Tulokset ovat silloin sellaisia, että lottorumpu heijastaa ”kansalaisten tunteja” yhtä pätevästi kuin kansanäänestys.

Uusi tieto- ja viestintäteknologia tarjoaa aivan uusia mahdollisuuksia voimistaa *kansalaisyhteiskuntaa* ja siellä tapahtuvaa suoraa vaikuttamista. Teknologia edistää kansalaisten vuorovaikutusta ja vaikuttamista politiikan aihealueisiin äänestämisen lisäksi. Uuden teknologian mahdollistamiin asioihin sisältyvät muun muassa lainsäädäntöä koskevat kansalaisadressit, sähköiset kaupunkikokoukset ja äänestykset sekä sähköisesti toteutetut politiikkadialogit. Kansalaisten on myös huomattavasti aiempaa helpompaa pitää yhteyttä kansanedustajiin.¹¹

Internet on jo nyt todellinen vallankäytön väline. Varsinkin nuorempi sukupolvi kuluttaa aikaansa netissä tuntikausia joka päivä, mikä epäilemättä vaikuttaa heidän elämäänsä, ajatteluunsa ja yhteiskunnalliseen käyttäytymiseensä. Paikalliset ja globaalit *kansalaisliikkeet* käyttävät virtuaalimaailmaa rutiininomaisesti ja kasvavalla teholla omassa vaikuttamisessaan. Tällä hetkellä internet on nopeudessaan ylivoimainen kansalaiskampanjoinnin väline.

4. Yksi suurista yhteiskunnallisista trendeistä on jo pitkään ollut kehitys **enemmistöjen yhteiskunnasta vähemmistöjen yhteiskuntaan**. Ei ole enää ”suurta enemmistöä”, joka jossain yleisessä ja hyvässä mielessä heijastaisi ”suomalaista näkemystä” ja ilmentäisi sitä kohtuullisen oikein esimerkiksi kansanäänestyksissä. Agraari- ja teollisuusyhteiskuntien aikojen suuret yhteiskuntaluokat ovat olleet pirstaloitumassa erityisammattiryhmiä ja pieniksi ja muuttuviksi heimoiksi, ja kulttuurinen, etninen, uskonnollinen ym. kirjavuus on koko ajan kasvamassa.

Tästä syntyy monia demokratiaa koskevia kysymyksiä. Esimerkiksi, mikä on ”demokraattinen enemmistöpäätös”, kun enemmistöä ei ole? Pitääkö tulevaisuudessa oppia kokonaan uusi yhteiskunnallinen ajattelu: *yhteiskunta onkin monikko*? Lait ja sopimukset kehittyvät ajan mittaan suuntaan, joka mahdollistaa hyvin erilaiset yhteiskunnalliset ratkaisut saman yhteiskunnan sisällä.

Ilman erityisen huomion kiinnittämistä vähemmistöistymiskehityksen seurauksiin vaarana on, että erilaiset *ad hoc* -enemmistöt alkavat polkea vähemmistöjä enemmistöpäätöksin.

5. Aivan lähitulevaisuudessa ajankohtaisiksi tulevat uuden tieto- ja viestintäteknologian laaja käyttö äänestämässä. **Nettiäänestäminen** Viron paikallisvaaleissa ja Sveitsin paikallisvaaleissa vuonna 2005 oli vain alkua. Tietoteknologisesti edistyneessä Suomessa tässä asiassa on tarpeettomasti hidasteltu. Sähköinen äänestäminen mahdollisesti aluksi valvotuilla äänestyspaikoilla – eduskuntavaaleissa 2007 on tarkoitus kokeilla kolmessa kunnassa – mutta ennen pitkää ihmisen omalta tietokoneelta tai kannettavalta viestintäkeskukselta (”virtual personal assistant”) käsin on todellisuutta Suomessakin, todennäköisesti jo lähitulevaisuudessa.¹²

Tulevaisuudessa ihmiset antavat yleisesti yhteiskunnallisia mielenilmauksiaan, muun muassa äänensä vaaleissa, kannettavalla viestimellään siitä riippumatta, missä sattuvat olemaan – latte-kahvilassa Espalla tai lohiapajilla Tenojoen varrella. Nettiäänestäminen ja äänestäminen kännyköillä on kuitenkin vain pieni osa ja alku tulevaisuuden *virtuaalidemokratian* kehittymisessä.

6. **Virtuaalidemokratia** pidemmän aikavälin tulevaisuudessa on paljon enemmän kuin vain virtuaaliäänestämistä vaaleissa. Virtuaalidemokratiassa ihmiset vaikuttavat yhteiskunnallisten päätöksentekojen agendanmäärittelyyn tai osallistuvat suoraan päätöksentekoon.

Virtuaalidemokratia voi tulevaisuudessa vaikuttaa radikaalisti siihen, mitä edellä sanottiin maantieteellisistä toiminta-areenoista. Entistä älykkäämpi tieto- ja viestintäteknologia vaikuttaa siten, että myös yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa perinteisten valtakunnallisten ja muiden maantieteellisten rajojen ja toiminnallisten tasojen (areenoiden) merkitys heikkenee: *virtuaaliavaruudessa ei ole maantieteellisiä rajoja ja aikakäsitys on toinen.*

Tämä on jo todellisuutta monessa mielessä. Suurten globaalien taloudellisten toimijoiden operaatioita hallinnoidaan yhä enemmän virtuaalisesti, ajattomasti ja paikattomasti; niillä on ”virka-aika” 24 tuntia vuorokaudessa. Vastaavasti esimerkiksi globaali nettipelaaminen ei tunnista maantieteellisiä rajoja eikä aikavyöhykkeitä. Yhdellä pelaajalla on aamu, toisella ilta.

Yhteiskunnalliset instituutiot ja poliittiset prosessit rituaaleineen ovat hitaampia, mutta toteutuvat aikanaan. Ajatus esimerkiksi *virtuaalikunnasta* voi tarkoittaa sitä, että yhdessä asiassa ”idea kunnasta” on hyvin paikallinen, toisessa jopa globaali. Jossain vaiheessa kysytään, *miten mielekästä on puhua erikseen kunnista, valtioista, Euroopan unionista ja muista maantieteellisesti määritellyistä alueista.*

Ajatukset virtuaalidemokratiasta ovat vasta oraalla ja alustavia eli heikkoja signaaleja, jos niitäkään. Virtuaalidemokratian merkitys tulevaisuudessa on kuitenkin todennäköisesti erittäin suuri, ja sen toteutumisen nopeus ja ilmenemis-
muodot voivat yllättää aivan lähivuosikymmeninä.

7. **Asiantuntijuus, riskiyhteiskunta ja demokratia.** Moderni yhteiskunta 2000-luvun alussa on monimutkaisempi ja nopeammin muuttuva *asiantuntijayhteiskunta* kuin yksikään aiempi yhteiskuntavaihe ihmiskunnan historiassa. Tulevaisuudessa pitkä trendi kohti yhä hienostuneempia asiantuntijuuksia jatkuu. Työnjako syvenee edelleen, alat ja ammatit erikoistuvat, osaaminen muuntuu erityisosamiseksi, tieteenalat erityistieteenaloiksi – esimerkiksi yhden biologian erityishaaran huippututkija ei välttämättä tiedä, mitä tuloksia toinen huippubiologi on hiljan saanut aikaiseksi, koska he toimivat eri erityisaloilla; on rajauduttava tiukasti ollakseen huippu omalla alallaan. Pätevyysvaatimukset kasvavat myös muilla aloilla, ei vain tieteissä. Siistijä on jo nyt teknologisesti ladattu ammattilainen.

Kun yhteiskunnalliset, taloudelliset ja teknologiset järjestelmät monimutkaistuvat, niiden sisältämät *aineelliset ja virtuaaliset riskit* kasvavat. Tarvi-
taan erikoisasiantuntemusta ja systeemistä kokonaisymmärrystä, *systeemi-
älyä*.¹³ *Riskiyhteiskunta ja luottamusyhteiskunta* kulkevat käsi kädessä.

Tulevaisuuden suuri haaste on kehittää demokraattisia menettelytapoja, joilla meritokraattinen asiantuntemus yhdistetään ihmisten ”arvoasiantuntemukseen”, jota he ilmaisevat puolueiden ja yhteiskunnallisten liikkeiden kautta, ja toteuttaa se siten, että yhteiskunnalliset päätökset ja toimet heijastavat ihmisten arvoja ja asiantuntijat pysyvät roolissaan. Klisee, mutta sopii tähän: koiran tulisi heiluttaa häntää, ei päinvastoin. Häntää ei kuitenkaan pidä katkaista, asiantuntijat ovat välttämättömiä nyky-yhteiskunnassa.

8. Demokratiaan olennaisesti liittyvä asia, johon on kiinnitetty vähän huomiota, on se, että moderni tietoyhteiskunta on rakentumassa kohti ennennäkemätöntä ”**Jokuveli valvoo, tietää eikä unohda**” -yhteiskuntaa. Ihmissistä jää eri tavoin lisääntyvä määrä yhä tarkempia tietoja ja jälkiä. Kännykkä kertoo joka hetki, missä olemme, nettikäyttäytymistämme voidaan jäljittää ja valvontakameroita on kaikkialla. Kohta esimerkiksi autoilijan on ajateltava, että jos hän ajaa ylinopeutta, riski jäädä kiinni ei ole vähäinen vaan varma. Terveyskeskus tietää, onko mummo herännyt kotonaan tänä aamuna, lyökö sydän ja muistiko hän ottaa lääkkeensä. Elämme *akvaarioelämää*.

Yhteiskuntaa, taloutta ja kansalaisia koskevaa tietoa on lukuisissa tietojärjestelmissä enemmän kuin koskaan ennen. Kumuloituneet terveystietomme ovat tallessa vuosien ajalta. Esimerkiksi kauppa tietää yhä tarkemmin, mikä on profilimme kuluttajina. Kaiken jo nyt hyvin henkilökohtaisen ja yksityisyyden suojan piiriin luettavan tiedon lisäksi uusi merkittävä tietojen kokonaisuus tulee olemaan yhä tarkentuva *geneettinen* tieto meistä jokaisesta. *Ubiikki-yhteiskunnaksi* kutsuttu ilmiö (”äly on läsnä kaikkialla”) vahvistaa tätä kehitystä.

Tulevaisuuden yhteiskunta valvoo ja tietää lähes kaiken; lisäksi se ei koskaan unohda. Jokaisen ihmisen elämän varrelle kertyy asioita, jotka mielellään unohdaisi. Jo nyt ja vielä enemmän tulevaisuudessa ihmisestä jää niin paljon jälkiä, että hänen koko mennyt elämänsä voidaan *rekonstruoida* uudelleen hyvin tarkasti, ja tietoa voidaan käyttää monenlaisiin tarkoituksiin. Muutama vuosikymmen sitten ihminen saattoi halutessaan muuttaa toiselle paikkakunnalle ja aloittaa uuden elämän puhtaalta pöydältä. Se ei onnistu tulevaisuudessa.

Korostettakoon vielä, että edellä kuvattu ja paljon muuta tapahtuu pääosin hyvää tarkoittaen. Lähtökohtaisesti vahingoittavat ja rikolliset pyrkimykset käyttää hyväksi uutta tieto- ja viestintäteknologiaa ovat asia erikseen. Näillä ilmiöillä tulee olemaan merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. *Demokratian suuri haaste on yhä uudelleen ja uudelleen vastata siihen, mitkä ovat valvontaa, tietämistä ja unohtamattomuutta koskevat pelisäännöt.* Koska teknologinen kehitys ei osoita minkäänlaisia pysähtymisen merkkejä, kyseessä on loputon eettinen ja yhteiskunnallinen keskustelu – ja siitä syntyvät päätökset, jotka ovat aina väliaikaisia.

9. Lähimmän 10–30 vuoden kuluessa suomalaisen yhteiskunnan erityiskysymys on **väestörakenteen ikääntymisen** vaikutus demokratiaan. Suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle, ikääntyvät, äänestävät aktiivisesti ja niiden käsitys demokratias-
ta liittyy *edustuksellisuuteen*. Perässä tulevat X-sukupolvi ja nuoremmat, jotka voivat korostaa *muuta vaikuttamisen keinoja*. Demokratian on kyettävä suhteellisen nopeasti sopeutumaan hyvin monenlaisiin käsityksiin siitä, miten yhteiskunnassa toimitaan, miten tehdään päätöksiä ja miten itsestään selvää on (tai ei ole) hyödyntää huipputeknologiaa yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa.

Yksi yhteiskunnallinen kysymys on, syntykö tästä sukupolviasetelmasta myös *jännitteitä*: miten nuoremmat polvet suhtautuvat tulevaisuudessa suuriin ikäluokkiin, jotka hetken kapinoituaan muuttuivat vanhoillisiksi, järjestivät itselleen leppoiset eläkevirat ja -päivät ja jättivät nuoremmat ikäluokat päätöksien kurjuuteen? Suuret ikäluokat käyttävät edustuksellista demokratiaa aktiivisesti, mutta nuoremmilla on tulevaisuudessa hallussaan muut vaikuttamistavat, taloudellinen valta ja teknologinen osaaminen. Voidaan ajautua tilanteisiin, joissa suurten ikäluokkien hallitsema harmaa eduskunta päättää etujensa mukaisesti. Se, noudatetaanko päätöksiä, on toinen kysymys. Toinen skenaario on se, että monisukupolvisuus synnyttää suvaitsevaisen ja erilaisuudesta rikastuvan demokraattisen päätöksenteon kulttuurin ja ”yhteiskunta kaikille” -ajattelun. Noin vuoden 2030 jälkeen sukupolvien välinen asetelma jälleen muuttuu.

10. **Politiikkaviiveen laukeaminen.** Modernissa yhteiskunnassa on *tietoyhteiskunnan teknologia ja talous*, mutta *agraarisen ja teollisen yhteiskunnan synnyttämä etujärjestöluonteinen puoluekartta ja poliittinen kulttuuri*. Se syntyi silloin olennaisista jännitteistä kuten talonpoikien etujen ajamisesta sekä työn ja pääoman välisestä jännitteestä. Viimeinen länsimaisen teollisen aikakauden merkittävä poliittinen liike, josta tuli puolue, on vihreät, jonka voi katsoa syntyneen teollisen yhteiskunnan ja ympäristön välisestä jännitteestä. *Uusia agraaris-teollisen aikakauden puolueita ei enää voi tulla, koska elämme jo tietoyhteiskunnan aikaa*. Uudet yhteiskunnalliset liikkeet syntyvät globalisoituvan tietoyhteiskunnan jännitteistä, mutta niistä ei tule joukkopuolueita, koska joukkoja (enemmistöjä) ei enää ole. Puoluekartta vuonna 2057 tuskin on nykyisenkaltaisen. Onko sillä edes merkitystä enää tuolloin, on yksi mielenkiintoinen kysymys. Selvää kuitenkin on, että jossain vaiheessa *politiikkaviive laukeaa*: globalisoituvaa tietoyhteiskuntaa ja -maailmaa eivät loputtomiin johda aivan toiseen aikaan syntyneet poliittiset toimijat. On jo opittu ajattelemaan, että ”uusi aika – uudet yritykset” (mahtavaa Microsoftia ei 1960-luvun teollisessa yhteiskunnassa ollut), mutta vielä esiintyy ”uusi aika – vanhat puolueet” -ajattelua. Yhteiskunnalliset muutokset tapahtuvat viiveellä suhteessa nopeisiin teknologisiin ja taloudellisiin muutoksiin, mutta tapahtuvat aikanaan kuitenkin.
11. **Uudet ideologiat?** Toisin kuin Francis Fukuyama väitti noin 15 vuotta sitten, *aatteiden historia tuskin on päättynyt*.¹⁴ Fukuyaman ajatus oli se, että kun kahden suuren aatejärjestelmän, sosialismin (kommunismin) ja länsimaisen liberaalin markkinatalousjärjestelmän välisessä evolutionaarisessa taistelussa toinen voitti ja toinen hävisi, jäljelle jäi vain elinkelpoisempi voittaja. Tämä on osoittautunut liialliseksi yksinkertaistukseksi.

On myös harhaa kuvitella, että *tiedon lisääntyminen tietoyhteiskunnassa* jotenkin automaattisesti poistaisi ihmisten väliset arvo- ja intressiristiriidat (”erimielisyydet häviävät, kunhan vain saamme lisää tietoa asiasta”). Tietoyhteiskunnan uudet ihmisryhmät (heimot) ja niiden väliset jännitteet voivat synnyttää uusia ideologisia rakennelmia ja toisaalta vanhojen aatteiden retroversiot voivat nousta agendalle. Tulevaisuuden mahdollisia aateajureita (”drivers”) voivat olla uusmarxilaisuus, neoliberalismi, uskonnollinen tai muu fundamentalismi, siir-

tyminen lineaarisesta ajattelusta systeemiajatteluun ideologiana tai meritokratia ("asiantuntijat johtakoot, tekevät sen kuitenkin"). Edelleen mahdollisia ovat transhumanismi ("kaikki teknologiset keinot ihmisen parantamiseksi ovat hyväksyttäviä"), potterismi ("elämä sadussa"), cyberismi ("vain virtuaalinen on todellista") ja "designer human" -ideologiat (esimerkiksi "on kehitettävä geneettisesti erilaisia ihmisiä tieteen, urheilun, viihteen jne. tarpeisiin"). Hedonistinen McDonalds-ideologia ("elämä = kulutus ja shoppailu") voi jo nyt hyvin, tulevaisuudessa kysellään, mitkä ovat älykkäiden robottien oikeudet; älyllisesti paranneltujen gorillojen vapautusliike voi nousta ja lopulta voittajaksi selvitä Global brain- tai Jedi-aate ("maailman johtaminen on sankareiden asia"). Näissä kysymyksissä tulevaisuus todennäköisesti yllättää erityisen paljon.

12. **Kulttuurien kohtaaminen.** Kulttuurit kohtaavat toisensa yhä useammin ja konkreettisemmin. Oudot todellisuudet joutuvat kysymään itseltään ja toisiltaan, tulevatko ne toimeen keskenään. Länsimainen käsitys demokratiasta ja siihen saumattomasti kuuluvista ihmisoikeuksista ja sananvapaudesta joutuu koetukselle vielä monta kertaa. Parhaimmillaan globalisaatioprosessit tarjoavat paremmat mahdollisuudet oppia erilaisista kulttuureista ja elää rauhanomaisesti monikulttuurisessa maailmanyhteisössä. Jännitteet ja konfliktit kulttuurien välillä ovat luonnollisesti myös tulevaisuudessa mahdollisia. Köyhyys ja globaali eriarvoisuus, tietämättömyys, fanaattisuus ja uskonnollinen tai maallinen vihanlietsonta kärjistävät kulttuurien välisiä suhteita ja luovat otollisen maaperän terrorismille. Viime vuosien kulttuuriset kärjistymiset länsimaisten yhteiskuntien sisällä (esimerkiksi Ranskassa) ovat valitettavasti asettaneet kyseenalaiseksi vanhan ajatuksen, jonka mukaan mitä enemmän ihmisillä on aineellista ja aineetonta kanssakäymistä välillään – arkipäivän kohtaamisia, taloudellista, tiede- ja kulttuurivaihdantaa, matkailua, surfailua netissä – sitä paremmin he kykenevät keskinäiseen ymmärrykseen ja kunnioitukseen muita kulttuureja kohtaan.

Vaihtoehdot pyrkimyksille luoda rauhanomaista monikulttuurista maailmaa ovat kuitenkin epätoivottavia tai selviä uhkia. Todellinen kansalaisyhteiskunta ja -maailma tulevaisuudessa on mahdollinen, mutta se on oppimisprosessi kaikille kulttuureille, eikä sen myönteisestä lopputuloksesta ole varmuutta.

Millaisessa maailmassa demokratiaa tulevaisuudessa toteutetaan

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan yhteiskunnallisen kehityksen merkittävimpiä muutosiilmiöitä. Niitä voi kutsua megailmiöiksi tai megatrendeiksi. Megatrendillä tarkoitetaan sellaista ilmiötä tai ilmiökokonaisuutta, jolla voidaan nähdä olevan yleinen jo toteutuneen kehityksen perusteella tunnistettava suunta ja jonka uskotaan jatkuvan samansuuntaisesti myös tulevaisuudessa. Aluksi esitettävä kuvaus kehityksen suurista aalloista toimii teoreettisena viitekehikkona, joka auttaa erilaisten megatrendien ja muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden jäsentämisessä ja niiden merkityksen arvioimisessa.

Kehityksen suuret aallot

Tietoyhteiskunnan ja bioyhteiskunnan kuluessa ja niiden jälkeen olemme siirtymässä (kuten the American Academy of Sciences arvioi vuonna 2003) kohti konvergoituvien teknologioiden yhteiskuntaa... johtavassa asemassa tulevat olemaan nanoteknologiat... ilmaantuu merkittäviä eettisiä ja juridisia kysymyksiä.

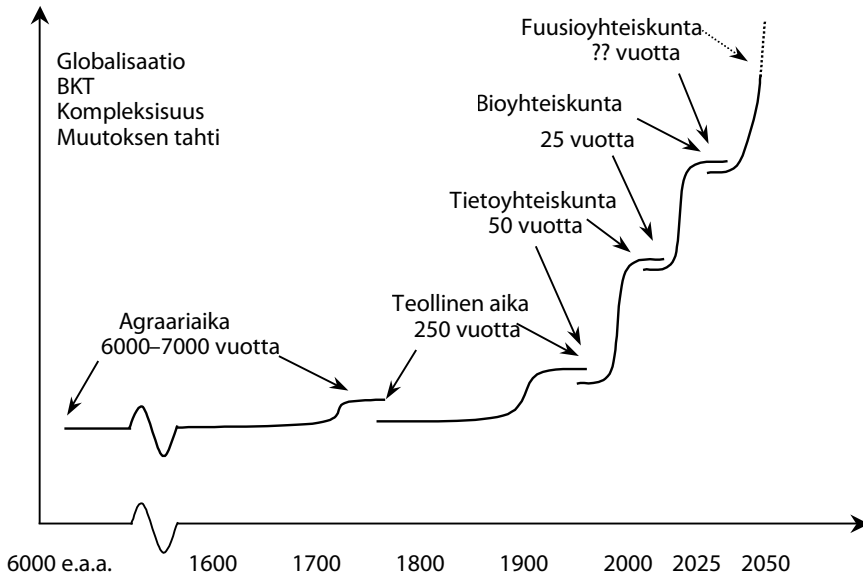
– Eleonora Masini 2005

Maailmanhistorian kulku voidaan nähdä heimomoraliteetin asteittaisena leviämisenä yhä suurempiin ja mutkikkaampiin yhteiskuntiin; orastava globalisaatio on kehityksen tähänastinen huipentuma. Yhä rikkaammat plus-summapelit houkuttelevat alati kehittyvällä lisäarvolla, kilpailukyvyllä, elintasolla ja vallankäytön välineistöllä. Mutta kaikella on hintansa. Pelisäännöstö paisuu ja mutkistuu, byrokratia leviää ja valvonta kiristyy, mikä luo uusia ongelmia. Kuka valvoo valvojia, ketkä rankaisevat vallanpitäjiä? Romahduksen uhka piilee aina jossain ihmisluonnon syövereissä.¹⁵

– Gustav von Hertzen 2004

Yhteiskunnallisilla tulevaisuustarkasteluilla tulisi aina olla jokin *viitekehikko*, jonka puitteissa arvioita tulevaisuudesta esitetään. Tässä työssä on omaksuttu *evolutionaarinen kehitysnäkemy*s, jota kuvataan tiivistetysti seuraavassa.¹⁶

Evolutionaarinen käsitys kehityksen suurista aalloista

Tässä tarkastelussa käytettävät nimitykset yhteiskunnallisen kehityksen suurista aalloista perustuvat kulloinkin vallitsevaan tai leimaa-antavaan *teknologiaan ja tuotantotapaan*. Seuraavassa esitetään hyvin tiiviit luonnehdinnat eri vaiheista.¹⁷

Agraariajan yhteiskunta perustui alkeelliseen teknologiaan, jonka avulla ihmisten perustarpeet, kuten ravinto, asumus ja vaatetus sekä yhteisön asiat kyläpiirissä kyettiin hoitamaan. *Teollisessa yhteiskunnassa* käytössä oli kehittyneempi teollinen teknologia. Sillä voitiin tehtaissa massatuottaa monia sellaisia aineellisia hyödykkeitä, joita maatalousyhteiskunnassa ei ollut, ja näin oli mahdollista tyydyttää myös uusia, aineelliseen massakuluttamiseen liittyviä tarpeita. Teollinen yhteiskunta sisälsi agraariyhteiskunnan olennaiset piirteet, mutta lisäksi paljon muuta. Erityisesti uutena piirteenä siinä oli elottoman luonnon resurssien, kuten malmien, öljyn ja hiilen käyttöönotto ja teollinen hyödyntäminen lukuisissa yhteiskunnan toiminnoissa.

Tieto- ja viestintäteknologian leimaama *tietoyhteiskunta*¹⁸ puolestaan on vaihe, joka sisältää sekä agraari- että teollisuusyhteiskunnan tarpeet ja teknologiat, mutta vielä paljon muuta, kuten älykkämpiä teknologisia ratkaisuja hoitaa vanhoja tarpeita ja painotetusti tiedon ja viihteen alueelle suuntautuvia teknologioita, joilla ihmiset voivat entistä monipuolisemmin tyydyttää aineettomia tarpeitaan. Tietoyhteiskunnan teknologioita ovat tietokoneet, mobiilipuhelimet, internet, multimedialitteet, DVD, digi-tv, mp3-soittimet jne. Tietoyhteiskunta voidaan jakaa ainakin kahteen osavaiheeseen, *teknologiapainotteiseen* ja *sisältöpainotteiseen* vaiheeseen, joista jälkimmäinen on Suomen kaltaisessa teknologisesti kehittyneessä yhteiskunnassa jo hyvässä vauhdissa.

Mahdollinen seuraava teknologia-aalto – bio-, materiaali- ja nanoteknologioiden ryväs – ja sen synnyttämät piirteet yhteiskunnassa, jota voidaan ehkä kutsua *bioyhteiskunnaksi*, tulee sisältämään kaiken edellä kuvatun. Se muun muassa on nykyistä fiksumpi tietoyhteiskunta. Tämän lisäksi sen käytössä on jatkuvasti kehittyviä uusia teknologioita, jotka mahdollistavat puuttumisen elävään luontoon – kasveihin ja eläimiin, ihminen mukaan luettuna. Geeniterapiat ja muu geneettinen muokkaus sekä muut bioyhteiskunnan piirteet tuovat jälleen uusia piirteitä yhteiskunnalliseen evoluutioon.

Bioyhteiskunnan vaiheessa ihminen siis hallitsee perustarpeiden tyydyttämisen, materian prosessoinnin ja jopa sen luomisen, äärimmäisen tehokkaan tiedon ja viihteen käsittelyn virtuaaliavaruudessa ja pitkälle menevän biologisen elämän muuntelun. Hyvin pitkän aikavälin teknologinen tulevaisuus, *fuusioyhteiskunta*, voi merkitä sitä, että tieto- ja viestintäteknologiassa jo nähtävissä oleva konvergoitumiskehitys – esimerkiksi erillisen digikameran ja kännykän sijasta samassa laitteessa on kumpikin ominaisuus – vaikuttaa myöhemmin yleisempänä teknologioiden fuusiokehityksenä. Koneissa on eläviä elementtejä, elävät oliot sisältävät erilaisia koneimplantteja. Fuusioyhteiskunnassa ei ole olemassa erityistä maatalousteknologiaa, teollista, tieto-, bio- ja muuta erityisteknologiaa. On vain teknologiaa, jota sovelletaan kaikkien edellä mainittujen kombinaatioina, ja ehkä mukana on vielä jotain sellaista, mitä ei nyt osata edes hahmottaa, kulloiseenkin tarkoitukseen sopivina yhdistelminä (fuusioina).

Kuviosta nähdään, että *kehityksen tempo on tiivistynyt*, ja jokainen uusi aalto on ollut edeltäjänsä lyhytikäisempi. Tuhansien vuosien mittaisesta teknologisesta suhteellisen vakaasta agraariyhteiskunnan vaiheesta siirryttiin vain satojen vuosien mittaiseen teolliseen vaiheeseen. Tietoyhteiskunnan vaihe, jota nyt elämme, kestää ehkä vain kymmeniä vuosia. Seuraavat vaiheet voivat olla vielä lyhytikäisempiä. Varmuutta muutostahdin kiihtymisestä edelleen tulevaisuudessa ei tietenkään ole, toisaalta ei myöskään vakuuttavia merkkejä päinvastaisesta.

Kuvion pystyakselille on merkitty globalisaatio, bruttokansantuote, kompleksisuus ja muutoksen tahti. Siellä voisi olla muutakin, esimerkiksi kaupungistuminen, jonka eteneminen on maailmanlaajuinen ja myös suomalainen ilmiö. Nämä ovat *vahvoja tendenssejä myös tulevaisuudessa*, vaikka mistään lainomaisuudesta ei olekaan aihetta puhua.¹⁹

Ajatus yhteiskunnallisen kehityksen aalloista pitää sisällään tärkeän ajatuksen *emergensistä*.²⁰ uusi yhteiskuntavaihe luo aivan uusia emergentejä teknologisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä. Esimerkiksi modernin tietoyhteiskunnan *Microsoft* ja *Nokia* toimivat aloilla, joita ei ollut olemassa teollisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla. Toisaalta on tärkeää huomata, että aikamme tietoyhteiskunta sisältää kaikki teollisen yhteiskunnan olennaiset piirteet. Aineellisia tarpeita tyydyttävää tavarantuotantoa on vähintään yhtä paljon kuin oli varsinaisessa teollisessa yhteiskunnassa. Tietoyhteiskunta on samalla myös maatalousyhteiskunta. Me emme syö tietoa emmekä TV-visailuja vaan ruokaa, enemmänkin ja parempaa kuin agraariyhteiskunnan vaiheen aikana.

Uudella vaiheella on taipumus tehdä edeltäjänsä kaltaiseksi: teollinen yhteiskunta ”teollisti” maatalouden, tietoyhteiskunta on muuntamassa savupiipputeollisuutta entistä älykkäämmäksi, ”informatilisoi teollisuuden” Manuel Castellsin termin.²¹

Vallitseva teknologinen ja tuotannollinen malli omaa tendenssin levittäytyä myös ”spatiaalisesti”: Teollisessa yhteiskunnassa myös julkinen sektori omaksui rakenteitaan ja toimintaprosessejaan tehdasajattelusta. Teollisuusyhteiskunnan kunnanvirastot, ministeriöt, koulut ja sairaalat muistuttivat tehtaita, samoin kieli: puhuttiin esimerkiksi ”oppilasmateriaalista”, ihmisistä ikään kuin raaka-aineena, josta koulutehdas

jalosti tasalaatuista tuotetta, ylioppilaita.²² Tietoyhteiskunta on parhaillaan levittämässä teknologisia ja taloudellisia mallejaan myös varsinaisen talouden ulkopuolelle kaikkialle yhteiskuntaan. Esimerkiksi keskustelussa kunnallisten toimintojen ulkoistamisesta, verkostoitumisesta, nopeudesta ja tehostamisesta on kyse juuri tästä.

Tulevaisuuden ajatteluun tästä saadaan se oppi, että keskeisimmät tarpeentyydytyksen muodot kustakin vaiheesta jäävät – esimerkiksi ravinnon ja tavaroiden tuotanto – mutta modernissa yhteiskunnassa aiempien vaiheiden tuotannon järjestäminen vaatii kuitenkin vain murto-osan siitä resursoinnista, johon aikaisemmin kului valtaosa yhteiskunnan työpanoksesta. Vuonna 1903 alkutuotannossa toimi 70 prosenttia Suomen työvoimasta, vuonna 2003 viisi prosenttia.²³

Tässä viitekehikossa *edustuksellisen demokratian mallit* istuvat hyvin teolliseen kehitysvaiheeseen. Nykyisen edustuksellisen demokratiamallin voidaan katsoa heijastavan nimenomaan teollisen yhteiskunnan piirteitä ja yleistä luonnetta. Hieman yksinkertaistaen, teollisessa mallissa yhteiskunta mielletään suureksi *koneistoksi* (vrt. tehdas). Koneistossa on erilaisia osia, joilla on omat tehtävänsä. Edustuksellisten päätöksentekojen tehtävänä on pitää koneisto pyörimässä tekemällä *enemmistöpäätöksiä* (vrt. teolliset massaratkaisut). Päätöksentekokoneisto on *hierarkkinen*; esimerkiksi kunnassa kunnanvaltuusto, -hallitus ja lautakunnat muodostavat hierarkian, jota tukee vastaava hierarkia virkakoneistossa (vrt. hierarkkiset rakenteet perinteisessä teollisessa yrityksessä). Sen lisäksi, että päätöksentekokoneisto on hierarkkinen, se on myös *jäykkä, hitaasti muuttuva* ja *sektoraalinen*; siinä informaatio- ja vaikutusvirrat kulkevat *vertikaalisesti* ylhäältä alas ja alhaalta ylös (näin toimi myös teollisen ajan tehdas). Teollisen yhteiskunnan edustuksellisessa demokratiamallissa on perinteisesti ajateltu, että *demokratia maksimoituu*, kun mahdollisimman moni kansalainen on mukana tekemässä päätöksiä erilaisissa *institutionaalisissa elimissä*, kuten kuntansa jossain lautakunnassa. Hallinnossa korkeat asemat instituutioiden hierarkioissa ovat merkinneet yhteiskunnallista valtaa. Myös teollisessa savupiippuyrityksessä keskeinen vallan lähde on perinteisesti ollut muodollinen asema. Instituutioiden vahvaa asemaa kuvastaa se, että silloinkin, kun teollisessa yhteiskunnassa perustettiin väliaikainen komitea, se täytettiin erilaisten instituutioiden edustajilla.

Nämä teollisen ajattelun piirteet toimivat huonosti tietoyhteiskunnassa. On erittäin todennäköistä, että vastaavasti kuin teollinen aikakausi muokkasi teknologiaa, taloutta ja arkielämää sekä esimerkiksi koulutus- ja terveydenhoitojärjestelmiä ja demokratian toimintaa näköisekseen, näin tapahtuu myös tietoyhteiskunnassa. Tietoajan demokratia-ajattelu ja mallit vasta etsivät suuntiaan, mutta jo nyt voidaan arvioida, että avainsanoja tulevat olemaan *verkot* hierarkioiden sijaan ja *joustavuus sekä nopeat muutokset* jäykkyyden ja hitauden sijaan. *Monisektoraalisuus ja systeemiajattelu* korvaavat sektoraalisen ajattelun, *horisontaalisuus* vertikaalisuuden. *Tosiasiallinen pätevyys ja luovuus* haastavat *muodolliset virat ja asemat*. Metafora on mieluummin *orgaaniset aivot* kuin *mekaaninen koneisto*.

On aihetta korostaa vielä yhtä asiaa. Tietoyhteiskunnalla tulee olemaan erilaisia kehityskulkuja, *skenaarioita*, kun se edelleen syvenee tulevaisuudessa. Esimerkiksi *uusliberalistinen tietoyhteiskuntamalli* on erilainen kuin *pohjoismaiseen hyvinvointiajatteluun* perustuva kehityskulku. On myös jokseenkin varmaa, että seuraavat ”aallot”, kuten vielä hahmoton ja hypoteettinen mutta mahdollinen bioyhteiskunta, voivat toteutua hyvin erilaisina edeltävän historiansa ja ihmisten kehitykselle asettamien tavoitteiden ja rajoitteiden perusteella – sekä sattumien seurauksena. Sama koskee päätöksenteon malleja tulevaisuuden yhteiskuntavaiheissa.

Globalisaation isot askeleet kohti eriytyviä blokkeja tai monikulttuurista globaaliyhteisöä

Globalisaation epätahtisuus

Globalisaatio on edennyt eri tahtiin erilaisissa asioissa. Tiede on aina ollut universaalia, ei ole ollut suomalaista matematiikkaa ja amerikkalaista fysiikkaa, on ollut matematiikkaa ja fysiikkaa. Teknologian globalisaatio on hyvin pitkällä, samoin talouden. Sen sijaan yhteiskunnalliset globaalit järjestelmät ovat vielä kehittymättömiä. Sama pätee myös arvoihin ja asenteisiin. Voidaan puhua kiteeläisestä, pohjoiskarjalaisesta ja suomalaisesta identiteetistä, mutta heikommin eurooppalaisesta ja tuskin lainkaan globaalista identiteetistä. Ylikansalliset yhteiskunnalliset järjestelmät (Euroopan unioni, NAFTA ja vastaavat) ovat vasta kehittymässä ja niitä koskeva demokraattinen globaali hallinta heikkoa.

Usein siteerattu Petrellan²⁴ luonnehdinta siitä, millaisia *osailmiöitä* globalisoitumisen yleisesti sisältää on seuraava:

- *Pääomien ja rahoitusmarkkinoiden globalisoituminen:* rahamarkkinoiden sääntelyn purku, kansainväliset pääomaliikkeet ja yritysvaltaukset.
- *Markkinoiden ja kilpailustrategioiden globalisoituminen:* liiketoimintojen maailmanlaajuinen integroituminen, globaalit yritysverkostot ja strategiset liittoumat.
- *Teknologian, tutkimus- ja kehitystyön sekä tiedonhankinnan globalisoituminen:* tietoteknologian kehitys ja globaalit tietoverkot.
- *Elämäntyylien ja kulutustapojen globalisoituminen:* elämäntapojen ja kulutustottumusten samankaltaistuminen; median vaikutukset; ”kulttuuriteollisuus” ja ”hyödykkeet” sekä niiden kansainvälisen kaupan sääntely.
- *Sääntelyn ja hallinnan uudet instrumentit:* kansallisten parlamenttien ja hallitusten muuttuvat tehtävät; uusien globaalien ja alueellisten hallinnan välineiden synty ja kehitys; uudet poliittisen yhdentymisen muodot.
- *Ajattelun, havaitsemistapojen ja tietoisuuden globalisoituminen:* sosiaaliset ja kulttuuriset prosessit, ”yksi yhteinen maailma”; globaalit alakulttuurit ja liikkeet; maailmankansalaisuus.
- *Ympäristöongelmien globalisoituminen:* ilmastonmuutos, yläilmakehän otsonikato ja biodiversiteetin köyhtyminen.

Globalisaatioaaltoja on ollut ennenkin, ja nykyinenkin on kestänyt vuosikymmeniä. Globalisaatiolle on ominaista historiallisesti luonteva ja looginen uuden toiminnallisen tason kehittyminen vielä ylikansallistenkin alueellisten tasojen, kuten Euroopan unionin,

yläpuolelle. Nykyistä globalisaatiota on suuresti edesauttanut tieto- ja viestintäteknologian nopea kehitys, joka puolestaan on saanut olennaista lisäpotkua globalisaatioprosessista.

Tuotannon ja sen panosten maantieteellinen liikuttaminen minne tahansa maapallolla on nykyisin helppoa. Jos tarvitaan *halpaa työvoimaa* tekemään esimerkiksi *Niken* tossuja, tuotanto viedään maihin, joista sitä löytyy – myös lapsityövoimaa. Jos tuotannolla on *haitallisia ympäristövaikutuksia*, se siirretään alueille, joilla lainsäädäntö ja yhteiskunnalliset olot muutenkin ovat niin kehittymättömiä, että asiasta ei piitata. Nykyisin *Kiina-ilmiön* nimellä kulkeva osa globalisaatiota on pitkään jatkunut kehityskulku. Bhopalissa 20 vuotta sitten *Union Carbide* -yhtiön myrkkyykaasutehtaassa tapahtunut onnettomuus, jossa kuoli tuhansia ihmisiä, oli jo osa nykyajan Kiina-ilmiötä, vaikka tapahtuikin toisella nousevalla alueella, Intiassa.

Suomessa on käyty vuosien 2003–2006 kuluessa vilkasta keskustelua Kiina-ilmiön luonteesta, uhkista ja mahdollisuuksista. Yritykset ovat siirtäneet – useammissa tapauksissa synnyttäneet uutta – tuotantoa Suomen ulkopuolelle, esim. Elcoteq Viroon ja Unkariin, Salcomp Kiinaan. Esimerkiksi ilmoitukset tietotekniikka-alan alihankintayritysten tuotantolaitosten alasajosta ja yt-neuvotteluista Suomessa ovat olleet toistuvia vuonna 2006 (muun muassa Perlos, UPM, Elcoteq, Foxconn).

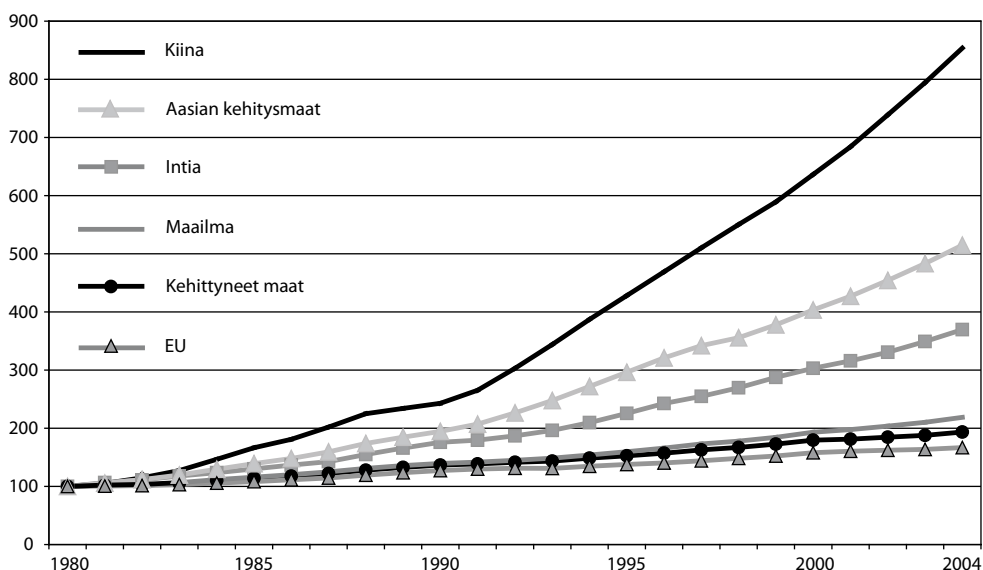
Valtioneuvoston nk. *globalisaatiostrategiatyöryhmä* arvioi globalisaation keskeisiä piirteitä seuraavasti:

- Globalisaation suurimmat vaikutukset koskettavat kehittyviä maita. Kehittyvillä mailla on mahdollisuus päästä hyödyntämään uudella tavalla modernia teknologiaa, laajempia markkinoita ja ulkomaista pääomaa. Samalla näihin maihin kohdistuvat suurimmat taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset sopeutumispaineet, kun talouden ja yhteiskunnan toimintamekanismit muuttuvat voimakkaasti.
- Globalisaatio vaikuttaa monin tavoin myös kehittyneisiin maihin. Nämä vaikutukset liittyvät markkinoiden laajenemiseen, lisääntyvään kilpailuun ja tuotannon uudenlaiseen organisoitumiseen maailmanlaajuisiksi verkostoksi.
- Markkinoiden laajeneminen lisää luonnollisesti kehittyneiden maiden vientimahdollisuuksia nopeasti kasvaviin kehittyviin maihin. Esimerkiksi Kiinan tuonti on viimeisten 20 vuoden aikana 20-kertaistunut. Monille kehittyneille maille näistä kehittyvistä maista on tullut ratkaisevan tärkeä markkina-alue. Esimerkiksi Japanin talouden viime aikojen piristymisen voidaan arvioida johtuneen pitkälti Kiinan markkinoiden vahvasta vedosta.
- Samalla kuitenkin myös kehittyvien maiden tuotanto kilpailee yhä vahvemmin kehittyneiden maiden tuotannon kanssa. Kehittyvien maiden suurin kilpailuetu on halpa työvoima. Yhdistyneenä moderniin teknologiaan, nousevaan koulutustasoon ja osaamiseen sekä parantuvaan infrastruktuuriin alhaiset työvoimakustannukset – usein viidesosa tai jopa vain kymmenesosa kehittyneiden maiden työvoimakustannusten tasosta – tekevät kehittyvien maiden tuotannon hyvin kilpailukykyiseksi.
- Kehittyvien maiden hyvä kilpailukyky on näkynyt aluksi monien perinteisten teollisuustuotteiden tuotannon kasvun ohjautumisena näihin maihin. Joissain

tapauksissa perinteisten teollisuusmaiden tuotanto on samanaikaisesti jopa supistunut. Aiemmin tämä koski lähinnä työvaltaista, verraten vähäistä erikoistumista vaativaa tuotantoa, kuten tekstiilien tai rahtialusten valmistusta. Sittemmin teollisuustuotannon siirtyminen on näkynyt myös vaativammassa tuotannossa, kuten elektroniikkateollisuudessa.

- Lähes kaikissa OECD-maissa teollisuuden osuus tuotannosta ja työllisyydestä onkin ollut laskussa jo pitkään. Kun investointi- ja teknologiavirrat maasta toiseen ovat kasvaneet voimakkaasti 1990-luvun puolivälin jälkeen, tuotannon alueellisessa jakautumisessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Euroopassa tuotettiin sotien jälkeen vielä lähes kolmannes maailman teollisuustuotannosta, mutta nyt enää vain runsas kymmenesosa. Itä-Aasian (Kiina, Japani, Intia) osuus on vastaavasti noussut kymmenesosasta runsaaseen kolmannekseen.
- Globaalitalouden uusi ja vahvistuva piirre on palveluiden kansainvälistyminen. Tieto- ja viestintäteknologian kehittyminen on myötävaikuttanut siihen, että myös kasvava osa palveluista voidaan tuottaa eri paikassa kuin ne kulutetaan. Erityisesti Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa työpaikkojen siirtyminen edullisemman kustannustason maihin koskee entistä enemmän myös palvelualoja.
- Olennainen piirre globalisaatiossa on tuotannon uudenlainen maailmanlaajuinen organisoituminen. Tuotantoprosessin eri vaiheet voidaan toteuttaa eri puolilla maailmaa. Suunnittelu, markkinointi, tuotantoprosessin "orkestrointi" tapahtuu yhtäällä, varsinainen tuotanto ja sen eri osat sekä jakelu toisissa paikoissa.²⁵ Tämä tuotannon pilkkoutuminen käyttää hyväkseen eri alueiden suhteellisia etuja: alhaisten palkkakustannusten maissa ja alueilla tehdään se osa tuotantoa, jossa työvoimakustannuksilla on suuri merkitys, hyvän koulutustason alueilla vaativammat tehtävät, markkinointi lähellä markkinoita. Yhä suurempi osa kehittyvien maiden yrityksistä on osa monikansallisten yritysten globaaleja tuotantoverkkoja. Uudet tuotantomuodot sitovat maailmantalouden eri osat uudella, aiempaa tiiviimmällä tavalla toisiinsa. Tämä näkyy esimerkiksi ns. ristikkäiskaupan eli saman toimialan sisällä tapahtuvan kansainvälisen kaupan kasvuna. Kehitys on nopeutunut viime vuosien aikana.²⁶

BKT:n kehitys eräissä maissa ja eräillä alueilla vuosina 1980–2004, indeksi 1980 = 100

Lähde: Etla.

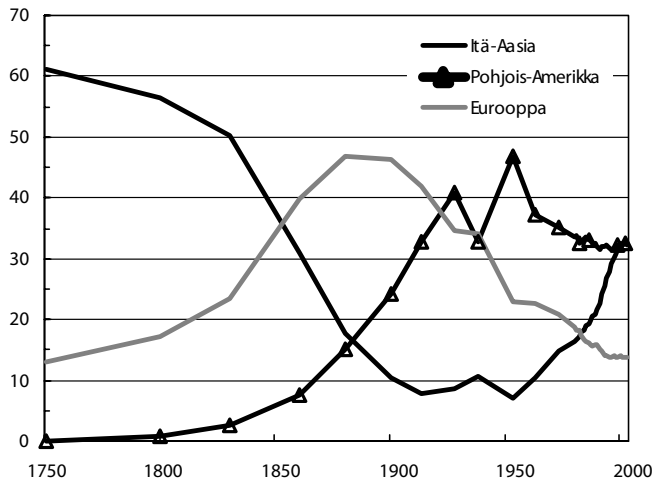
Kuviosta ilmenee, millaisella vauhdilla eräät maat ja alueet ovat kasvattaneet bruttokansantuotettaan viimeisten 25 vuoden aikana. Kiinassa asuu 1,3 miljardia ihmistä, eli joka viides maapallon asukas on kiinalainen. Maassa on kasvamassa keskiluokka, joka muodostaa valtavan markkinan erilaisille tuotteille ja hyödykkeille. Useissa tapauksissa tämä markkina on jo nyt ollut suurempi syy sijoittaa tuotantoa Kiinaan kuin halpa työvoima sinänsä.

Kiinalainen ekonomisti, Euroopan keskuspankissa Frankfurtissa työskentelevä Jian-Guang Shen on korostanut, että Kiina on lähtökohtaisesti köyhä maatalousvaltainen maa, joka yrittää kuroa umpeen kehityskuilua muun maailman, erityisesti länsimaiden, suuntaan. Tämä merkitsee maan teollistamista, talouden modernisoimista, kansantalouden mukanaoloa globalisaatiossa ja viime kädessä myös yhteiskunnallis-poliittisia uudistuksia.²⁷

On muistettava, että Kiinan johtaja Deng-Xiao Ping käynnisti avoimuuspolitiikan jo 1970-luvun lopulla.²⁸ Shenin mukaan Kiinan kehitysstrategia on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa on ollut tärkeää saada maahan suoria ulkomaisia investointeja ja vientisuuntautunutta teollisuutta. Se luo infrastruktuurin ja osaamis pohjan toiselle, jo käynnistyneelle vaiheelle, joka korostaa kotimaisia markkinoita, kasvavan keskiluokan tarpeiden tyydyttämistä. Kiinalaiset haluavat koulutusta, parempia asuntoja, kotitalouslaitteita, kännyköitä, autoja, matkailumahdollisuuksia ja muuta sellaista, joka kiinnostaa keskiluokkaa kaikkialla maailmassa. Kiinan kotimarkkinat ovat valtavat. EU:n väkiluku, 450 miljoonaa kansalaista, suhteutettuna Kiinan väkilukuun on 35 %, vastaava luku Yhdysvaltain osalta (295 milj. asukasta) on 23 % ja Suomen (5,2 milj. asukasta) osalta 0,4 %.

Usein esitetty arvio tällä hetkellä on, että globaalitalouden nousevia maita ovat Kiinan lisäksi eräät muut Aasian maat, erityisesti väkiluvultaan maailman suurimmaksi valtioksi lähivuosikymmeninä kasvava Intia, lisäksi Japani, Indonesia, Pakistan, Etelä-Korea ja Taiwan, sekä toisaalta Brasilia ja myös luonnonvaroiltaan rikkain maa maailmassa, Venäjä. Näistä Kiinan nousu suhteellisin BKT-osuuksin mitattuna on jo näkyvissä.

Teollisuustuotannon jakauma maailmassa vuosina 1750–2000 (%)

Itä-Aasia = Kiina, Japani, Intia

Pohjois-Amerikka = Yhdysvallat, Kanada

Eurooppa = Saksa, Iso-Britannia, Ranska, Italia, Espanja, Ruotsi, Belgia, Sveitsi

Lähteet: Bairoch (1982), Etla.

Kuten kuviosta voidaan nähdä, globaalitalouden painopiste on muuttunut ennenkin ja työnjako on muuttumassa jälleen kerran, joskin Pohjois-Amerikan ja Euroopan unionin maiden osuus maailman bruttokansantuotteesta on vielä suhteellisen korkea.

Valtioneuvoston ennakointiverkoston arvion mukaan globalisaatiolla on seuraavankaltaisia poliittisia seuraamuksia:

- Talousalueiden keskinäinen poliittinen painoarvo muuttuu, kun Kiina ja Intia vahvistuvat. Talousalueisiin liittyvien ja muiden alueellisten organisaatioiden poliittinen merkitys korostuu, ja vastaavasti Yhdysvaltain asema suhteellisesti heikkenee.
- Kehitysmaiden mahdollisuudet hyötyä globalisaatiosta vaihtelevat. Ne, jotka ovat panostaneet koulutukseen, tietoon ja tietoyhteiskunnan ja ihmisoikeuksien kehittämiseen sekä naisten asemaan, menestyvät. Kansainvälisen yhteisön huomiota tarvitsevat kansakunnat, jotka eivät menesty.
- Mikäli EU:n päätöksenteko- ja kriisinhallintakyky vahvistuu, Euroopan unionin poliittinen rooli maailmanlaajuisena toimijana kasvaa.

- Energiavarojen hallinta on myös poliittinen ja turvallisuuskysymys. Energian saatavuuden ja siirtoreittien strateginen merkitys kasvaa. Tuottaja-alueiden väkän vaikuttaa energian hintaan ja saatavuuteen. Energiavaroja käytetään poliittisen vaikuttamisen ja painostuksen välineenä.
- Kansalaistoiminnan ja julkisuuden merkitys korostuvat.²⁹

Avoimiin kysymyksiin kuuluu, mikä on pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskuntamallin tulevaisuus näissä paineissa. Länsimaiden, Yhdysvaltain ja EU-maiden kuten Suomen, keskeinen haaste on yhtäältä *suuntautuminen luovuutta ja korkeampaa osaamista vaati-viin tehtäviin sekä jalostusasteen ja tuottavuuden nostaminen kaikilla talouden keskeisillä aloilla ja toisaalta olemisen alusta asti mukana nousevissa uusissa klustereissa.*

Suomen kaltaisessa tietoyhteiskunnassa infrastruktuurin kehittämiseen liittyvä *tie-tointensiivinen teollisuus*, josta parhaana tähänastisena esimerkkinä on Nokia, on olen-nainen osa kansantaloutta myös tulevaisuudessa. Tulevaisuuden bruttokansantuotteesta yhä kasvava osa muodostuu kuitenkin tietoyhteiskunnan toiselle vaiheelle ominaisista sisällöllisistä tieto- ja palvelutoiminnoista. Nousevia aloja ovat varsinaiset *tietoaalat* ja *tietopalvelut* kuten *tutkimus, koulutus, konsultointi, virtuaalitodellisuuden kehittäminen* jne., *verkkokaupankäynti* ja muu *toiminta verkoissa* sekä *kommunikaatioklusteri* yleises-ti. Tärkeämmiksi muodostuvat myös *inhimilliset palvelut* (hyvinvointi-klusteri ml. *hyvin-vointiteknologiat*). *Matkailuala* on suuri ja kasvava globaali klusteri.

Uusia mahdollisuuksia tarjoaa myös nouseva *bioyhteiskunta* – bio-, materiaali-, nano- ja fuusioteknologiat – *”ihmistieteiden” aloilla* (lääketiede), *ravinnontuotannossa* ja muussa *elävän luonnon muokkaamisessa* (geneettisesti muokattu eläin- ja kasviravin-to, gm-metsäklusteri) sekä *teollisissa prosesseissa*. Teollisen yhteiskunnan vahvoja aloja – *metsä, metalli, energia, logistiikka, rakennus, elintarvike* – voidaan tehostaa ja uudistaa globalisaatioon vastaamiseksi. Ekologisesti kestävä kehitys, *ympäristöklusteri*, on vielä lähitulevaisuudessa myös bisnes. Suuntaamalla resursseja tieteseen, tutkimukseen ja kehitykseen luodaan valmius olla vahvasti mukana myös kokonaan *uusilla aloilla*, joita ei nyt osata edes tarkasti määritellä.

Globaalit megakysymykset ja demokraattisen kestävän kehityksen pakko

Kehityserot eri alueiden ja maiden välillä maapallolla sekä globaalit ja paikalliset ympäristöongelmat ovat aikapommeja, jotka räjähtävät eri tavoin lähivuosisikymmeninä.³⁰ Kasvihuoneilmiö toteutuu omalla painollaan, vaikka päästöt lopetettaisiin kokonaan juuri nyt. Niin ei tapahdu, ja ympäristövaikutukset pitkällä aikavälillä ovat kestäättö-miä ilman radikaaleja yhteiskunnallisia muutoksia. Ilmasto lämpenee kaikkine seura-uksineen, aavikoituminen etenee, lajeja tuhoutuu ja sademetsiä hakataan jättiyritys-ten ja niitä myötäilevän korruptoituneen hallintoeliitin vaikutuksella nk. kehitysmaissa. Uusiutumattomat resurssit, muun muassa öljy, loppuvat aikanaan, ja makeasta vedestä tulee niukka resurssi, jopa mahdollinen sotien syy. Globaali aineellinen tuotanto ja re-surssien käyttö kasvavat ja rasittavat luontoa. Erityisesti nk. kehittyvien maiden talous-kasvu on materiaintensiiivistä, ja monissa maissa ympäristöpiittaamattomuus on tapa toimia.³¹ Paikallisia ekokatastrofeja on odotettavissa.

Lintuinfluenssan kaltaiset pandemiat leviävät globalisoituneessa maailmassa entistä helpommin. Niitä on odotettavissa lisää tulevaisuudessa.

Ihmisoikeustilanne on eräin paikoin jopa heikentynyt ja sotia käydään TV-viihteenä. Vuosikymmeniä kestäneen kehitysyhteistyön jälkeen kuilu rikkaan ja köyhän maailman välillä ei ole kaventunut. Uusia uhkia on ilmaantunut, ennen kaikkea globaali terrorismi ja toisaalta ylilyönnit sen vastaisessa taistelussa.

Ekologisesti kestävä kehityksen vaatimus on luonnonlakien takaama pakko: muita kuin ekologisesti kestävä kehityksen mukaisia yhteiskuntia ei pitkällä aikavälillä voi olla olemassa. Tarvitaan runsaasti sekä virallisten instituutioiden (YK, hallitukset, EU ym.) nykyisiä huomattavasti vaikuttavampia toimia että kansalaistoimintaa ja Rion, Kioton sekä Johannesburgin kokousten kaltaisia tapahtumia, jotta maapallo pelastuisi pitkällä aikavälillä.

Kasvun rajat -tutkimuksen uusin versio toteaa, että hyvistä pyrkimyksistä ja saavutuksista huolimatta ihmiskunta on jo ylittänyt maapallon kantokyvyn.³² Tämän raportin laatijan käsitys on jo pitkään ollut, että *tehokkaita tuloksia saadaan aikaan vasta sitten, kun demokraattinen globaalihallinta on kunnolla kehittynyt*. Aikataulusta voi sanoa, että toisaalta aikaa ei siis enää ole, jos olisi haluttu säilyttää maapallo ilman vaurioita. Toisaalta sitä enemmän voidaan pelastaa ja nopeammin saavuttaa ekologisesti kestävä kehityksen malli, mitä nopeammin ja tehokkaammin sekä globaalit että alueelliset ja paikalliset toimenpiteet etenevät.

Globalisaatioskenaarion isot tekijät ovat myös kulttuurisia

Kulttuurit kohtaavat:

*Japanilaiset eivät koskaan tule tekemään mitään,
mitä amerikkalaiset haluaisivat.*

– Yhdysvaltain ulkoministeri John Foster Dulles, 1954

Globalisaatio on yleensä liitetty talouteen ja teknologiaan. Ne ovatkin alueita, joilla globalisoituminen on pitkällä. Globalisaatio on kuitenkin mitä suurimmassa määrin myös kulttuurinen haaste, jonka merkitystä tulevaisuudessa on tuskin mahdollista liioitella. Globalisaatio johtaa kulttuurien kohtaamiseen, ja monikulttuurisuus edellyttää *kulttuurista kompetenssia*, jonka minimivaatimuksena voidaan pitää *erilaisuuden sietokykyä*. Tuoreet kokemukset vuodelta 2006 Muhammedin pilakuvajupakasta kertovat siitä, miten vaikeaa kulttuurien kohtaaminen voi olla vielä 2000-luvulla.

Francis Fukuyama julkaisi kuuluisan artikkelinsa *”The End of History?”* *National Interest* -lehdessä alun perin vuonna 1989. Hän esitti teesin länsimaisen markkinaliberalismin ja kommunismin välisen ideologisen evoluutiotistelun päättymisestä reaaliosialismin romahdukseen. Ensin mainittu yksinkertaisesti voitti, jälkimmäinen hävisi ja tulevaisuudessa kaikki kansakunnat tulisivat seuraamaan länsimaisen kehityksen polkua ja mahdollisesti omaksumaan yhä enemmän länsimaisia arvoja, ajattelutapoja sekä lännen elämäntapa- sekä kuluttamismalleja. Hieman myöhemmin (1993) Samuel Huntington Harvardin yliopistosta näki *”The Clash of Civilizations”* -artikkelissaan *Foreign Affairs*

-lehdessä kulttuurisen tulevaisuuden aivan toisin ja korosti sivilisaatioiden tärkeää roolia maailman suurten kehityspolkujen muokkautumisessa. Hän määritteli sivilisaatioiksi länsimaisen kristillisyyden, ortodoksisen maailman, islamilaisuuden, konfutselaisuuden (Kiina), japanilaisuuden, hindukulttuurin, afrikkalaisuuden ja Latinalaisen Amerikan kulttuurin. Hänen mukaansa odotettavissa on jännitteiden kasvua sivilisaatioiden välillä samalla, kun niiden sisäinen yksituumaisuus (koherenssi) kasvaa.

On ilmeistä, että löytyy myös ”kolmas tie” (ja neljäs...). *Sekä Fukuyama että Huntington keskittyvät suuriin toimijoihin ja ilmiöihin eivätkä kiinnitä juuri lainkaan huomiota kansalaisyhteiskuntaan ja kansalaisliikkeisiin ja toisaalta virtuaaliyhteisöihin, joiden merkitys tulevaisuudessa voi olla erittäin suuri.* Tulevaisuus ei ole vain talouden ja institutionaalisen hallinnon (Fukuyama) tai muuttumattomina pysyvien vanhojen sivilisaatioiden (Huntington) logiikkaa, vaan ihminen itseorganisoi jatkuvasti uusia ilmiöitä yhteiskunnallisen kehityksen kuluessa.

Vuonna 1993 *World Futures Studies Federation (WFSF)* organisoi tulevaisuudentutkimuksen maailmankonferenssin aiheesta ”*Coherence and Chaos in Our Uncommon Futures*”. Ajatuksena oli keskustella siitä, vallitseeko tulevaisuudessa koherentti globaali arvojärjestelmä (läntinen? muslimikulttuuri? uusi emergentti globaali kulttuuri sulautuma aiemmista kulttuureista?) vai luonnehtiiko tulevaisuutta mosaiikkimainen eriytynyt arvojärjestelmien kirjo. Mitään yhtä yhteistä näkemystä keskeisistä trendeistä ei kehittänyt, joskin useimmissa konferenssipapereissa korostettiin kulttuurisen diversiteetin toivottavuutta tulevaisuudessa.³³

Esimerkiksi tulevaisuudentutkimuksen pitkäaikainen vaikuttaja, professori Eleonora Masini pitää loogisen historiallisen prosessin jatkumona monikulttuurista tulevaisuutta, jossa alueiden merkitys korostuu, mutta joka ei ole huntingtonilaisten jännitteiden leimaama.³⁴ Monikulttuurisuutta pitkään tutkinut hollantilainen K. van der Veer arvioi, että idea täydellisestä monikulttuurisuudesta esimerkiksi länsimaaisessa yhteiskunnassa on aivan liian optimistinen, ja vastakkainen ajatus, että vieraat kulttuurit on täydellisesti sulautettava valtakulttuuriin, jotta yhteiskunta toimisi, puolestaan on aivan liian pessimistinen.³⁵

Voidaan kysyä, miten paljon syvempää kulttuurimuutosta länsimaissa on tapahtunut maahanmuuton seurauksena kasvaneen kulttuurisen kirjon myötä kuin, että on syntynyt lisää etnisiä ravintoloita, kuullaan monenlaista musiikkia ja nähdään iloista ”väriä” yhteiskunnassa. Ovatko länsimaisten yhteiskuntien perusarvostukset ja normit muuttuneet monikulttuurisuuden seurauksena? Tulevatko ne koskaan hyväksymään esimerkiksi muslimikulttuureissa esiintyviä nk. kunniamurhia tai tyttöjen sukupuolielinten silpomista (pikkupoikien ympärileikkaukset hyväksytään monessa maassa, joskin on kysyttävä, miksi)?

Pohdinta siitä, miten hyvä valmius länsimaaisella kulttuurilla on kohdata muita kulttuureja, on tärkeä, mutta globaalissa tulevaisuudessa vielä tärkeämpi kysymys on se, miten muut kulttuurit, kuten kasvava muslimikulttuuri, sietävät toisia, muun muassa länsimaaisia kulttuureja. *Keskustelu monikulttuurisuudesta on tällä hetkellä varsin länsimainen ilmiö.* Muslimimaissa keskustelu erilaisten kulttuurien yhteiskuntaa rikastuttavasta vaikutuksesta on heikkoa tai kielletty. Niihin ei suuntaudu muuttovirtaa muista maista. Sama pätee aasialaisista kulttuureista Kiinaan tai Japaniin; nekkään eivät ota vastaan merkittäviä siirtolaisvirtoja muualta. Muuttovirtoja ei suuntaudu myöskään Afrikkaan.

Yksi tapa arvioida kulttuurikehitystä on tutkia arvoja. On arvioitu toistuvasti (mm. tulevaisuusbarometreissa), että jotkut arvot vahvistuvat läntisessä kulttuurissa: *ekologi-*

set arvot, henkistä hyvinvointia ja itsensä kehittämistä korostavat arvot, kansainvälisyyttä korostavat arvot sekä koulutusta ja kulttuuria korostavat arvot. Materiaaliset arvot yleisesti ja jatkuva pyrkimys kasvattaa aineellista elintasoa lukeutuvat arvoihin, joiden on moneen otteeseen arvioitu olevan menettämässä merkitystään. Tämä voi kuitenkin edustaa enemmän eräänlaista sivistynyttä utooppista toiveajattelua kuin todellista kehitystä tulevaisuudessa. Materialismi ja konsumerismi voivat hyvin.³⁶

Ronald Inglehart on jo 1970-luvulta lähtien toteuttanut useita laajoja kyselytutkimuksia arvoista ja niiden suhteista mm. talouden kehitykseen. Vuosien 1995–1998 *World Values Survey* -materiaaliin perustuen Inglehart kollegoineen on pyrkinyt luomaan kartan arvoista maailmassa. Inglehartin ym. mukaan taloudellisella kehityksellä näyttää olevan voimakas vaikutus kulttuuriin arvoihin: *rikkaiden maiden arvojärjestelmät eroavat systemaattisesti köyhien maiden vastaavista*. Talouskehitys näyttää ohjaavan yhteiskuntia samaan suuntaan riippumatta niiden kulttuurisesta perinnöstä. Erilliset kulttuurivyyhykkeet jatkavat kuitenkin sinnikkäästi olemassaoloon kaksi vuosisataa teollisen valtakumouksen alkamisen jälkeenkin. Muutos agraarisesta tuotantomuodosta teolliseen näyttää tuovan mukanaan siirtymisen traditionaalisista arvoista kohti kasvavaa rationaalisuutta ja maallistumista, mutta traditionaaliset kulttuurivaikutteet säilyvät.

Läntisessä maailmassa, toisin kuin eräät muut arviot ovat esittäneet, Yhdysvallat ei todennäköisesti ole kulttuurisen modernisaation prototyyppi, jota muut yhteiskunnat seuraavat. Yhdysvalloissa on vallalla paljon traditionaalisemmat arvojärjestelmät kuin missään muussa kehittyneessä teollisessa/tietoyhteiskunnassa. Inglehartin ym. mukaan *ruotsalaiset, hollantilaiset, tanskalaiset ja suomalaiset ihmiset näyttävät olevan lähempänä kulttuurisen muutoksen terävintä kärkeä kuin amerikkalaiset*.³⁷

Inglehartin ym. mukaan näyttää siltä, että teollistuminen edistää siirtymistä traditionaalisista maallis-rationaalsiin arvoihin; jälkiteollistuminen³⁸ puolestaan edistää muutosta kohti lisääntyvää luottamusta, suvaitsevaisuutta ja hyvinvoinnin korostumista. Tämä ei kuitenkaan merkitse kulttuurista konvergenssia, vaan erilaisten kulttuuristen perintöjen vuoksi yhteiskuntien kehityspotut vaihtelevat.³⁹

Kulttuuripaineiden globaali pääskenaario

Lähivuosikymmenien globaali kulttuurinen pääskenaario näyttää muodostuvan kulttuuripiirien maailmanlaajuisesta kamppailusta taloudellisesta ja poliittisesta vallasta. Hyvin lyhyesti, keskeisiä malleja on muutama, sivustakatsojia useampia. *Uusliberaali malli* tulee tietysti Yhdysvalloista, mutta sillä on kannattajia kaikkialla. Sen keskeinen lähtökohta on vahva luottamus siihen, että markkinavoimat ovat ratkaisu lähes kaikkiin ihmillisiin ongelmiin. Paitsi markkinahyödykkeet myös yhteiskunnalliset palvelut tulisi saattaa markkinaehtoisiksi. Rikkaan mummon hoitaminen voi tietysti olla hyvä bisnes, ja köyhälle uusliberaali voi jakaa hyväntekeväisyyttä rikastuttuaan ensin itse. Bushin hallinnon taustalla oleva vaikutusvaltainen *New American Century* -liike (tärkeitä arvokonservatiivisia toimijoita ovat myös *American Enterprise Institute* ja *Heritage Foundation*) on muuntanut uusliberalismia arvokonservatismiin ja uskonnollisen fundamentalismin, sotilaallisen voiman korostamisen sekä patrioottisen idealismin suuntaan: ”On sekä amerikkalaisten että koko maailman etu, että amerikkalaiset johtavat koko maailmaa.”⁴⁰ Korostaessaan vahvasti patriotismia ja uskonservatismia amerikkalainen malli poikke-

aa tällä hetkellä jo varsin paljon puhtaasta uusliberaalista mallista. On muistettava, että uskonnollisuus Yhdysvalloissa on varsin privaattia ja pragmaattista eikä yleensä lietsota suoraan vihaa muita kulttuureja kohtaan. Kristinuskoon sinänsä on kuulunut ”ylikulttuurin” ideologia, joka on oikeuttanut kääntymään ”alempien kulttuurien pakanoita” oikeauskoisiksi lähetystyön muodossa jo vuosisatoja ja joka nyt oikeuttaa amerikkalaisia ”levittämään demokratiaa” (= omaa malliaan demokratiasta) muihin maihin.

Toinen mallien ryväs on karkeasti yleistäen *aasialainen*. Siinä korostuu kollektiivisuus ja pyrkimys yhdistää länsimaista teknologiaa ja markkinoita keskusjohtoisuuteen. Kun Deng-Xiao Ping käynnisti avoimuuspolitiikan 1970-luvun lopulla, Kiinan johtajat alkoivat puhua *sosialistisesta hyödyketaloudesta*. Kiinan talous ja resurssien käyttö on ollut voimakkaassa kasvussa jo parikymmentä vuotta. Aasialaisissa kulttuureissa (Kiina, Japani, Etelä-Korea, Singapore jne.), niin erilaisia kuin ne ovatkin, yhteisö korostuu yksilön kustannuksella, toisin kuin läntisissä individualistisemmissä kulttuureissa. Kommunistisen diktatuurin Kiinassa yksilön ihmisoikeuksia ei kunnioiteta ja toisinajattelijoita teljetään vankiloihin. Toinen nouseva Aasian mahti, Intia, jonka väkiluvun odotetaan ohittavan Kiinan väkiluvun ennen vuotta 2050, on demokraattinen valtio, jossa vanha epädemokraattinen kastijärjestelmä on kuitenkin yhä voimissaan. Yhteiskunnallisten järjestelmien lisäksi toinen Kiinaa ja Intiaa erottava iso tekijä on ikärakenne: Kiina ikääntyy lähivuosikymmeninä, Intia ei.

Aasialaisia kulttuureita leimaavia piirteitä ovat myös autoritaarisuus, nationalismi, sotilaallisen voiman korostaminen ja ympäristötietoisuuden vaatimaton taso. Aasialaiset kulttuurit tulevat seuraavien sadan vuoden kuluessa vaikuttamaan merkittävästi globaalilla areenalla sekä valtaviin väkimääriensä, että voimakkaan talouskasvunsa seurauksena. Lähi-itä pois lukien Aasian osuus maailman väestöstä vuonna 2005 oli 56 %.⁴¹

Kolmas mallien joukko on *eurooppalainen*. Vaikka tiedämme, että eurooppalaisuus esimerkiksi Portugalissa on erilaista kuin pohjoismaissa, globaalissa skaalassa olemme arvoiltamme ja malleiltamme kuitenkin kohtuullisen lähellä toisiamme. Eurooppalaisia malleja on pidetty vanhenevan väestön euroskleroosista kärsivinä reliikkeinä ja altavastaajina globaalissa kilpailussa, jonka dynamiikan nähdään olevan Pohjois-(ja myös Etelä-)Amerikassa ja varsinkin Kaakkois- ja Etelä-Aasiassa. Näin ei tarvitsisi olla, ja eurooppalaisilla olisi mahdollisuus luoda myönteisiä *visioita* tulevaisuudesta, jossa samaan malliin mahtuvat *demokratia ja ihmisoikeudet, ekologinen kestävyys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus sekä luovuus, tiede, huipputeknologia ja taloudellinen kilpailukyky*.

Edellä mainittujen kulttuuristen mallien lisäksi on mainittava *Venäjä*, joka kaikkine ongelmineen on voimistumassa uudelleen. Se nojaa kehityksessään valtaviin luonnonvaroihinsa, erityisesti energiaan; toisaalta Venäjä kärsii monista ongelmista kuten yhteiskunnan ja talouden järjestelmien huonosta toimivuudesta, kansalaisyhteiskunnan heikkoudesta, ilmaisunvapauden puutteesta, korruptiosta ja väestön ikääntymisestä tulevaisuudessa.

Muslimikulttuurit (muun muassa Pakistan ja Iran, joista edellinen on ydinasevalta ja jälkimmäisestä voi sellainen tulla) voivat olla merkittäviä vaikuttajia tulevaisuudessa. Islam uskontona näyttää olevan levittämässä vaikutustaan eri puolilla maailmaa.

Etelä-Amerikan nousevista talouksista ehkä merkittävin tulee olemaan Brasilia. Afrikka kuuluneen Etelä-Afrikkaa lukuun ottamatta globaalin areenan sivustakatsojiin pitkälle tulevaisuuteen.

Globalisaatioprosessit voivat johtaa siihen, että erilaiset kulttuurit oppivat toisistaan ja elävät rauhanomaisesti monikulttuurisessa maailmanyhteisössä. Jännitteet ja konfliktit

tit kulttuurien välillä ovat luonnollisesti myös mahdollisia. Globaalien vuorovaikutusten kehityspolku on jo niin pitkällä, että lähivuosikymmeninä kulttuurit kohtaavat toisensa siinäkin skenaariossa, jossa ajatellaan, että alkaa esiintyä merkittäviä pyrkimyksiä eristäytyä kulttuurisiin blokkeihin. Todennäköisesti ihmisillä ja kulttuureilla on tulevaisuudessa entistä enemmän aineellista ja aineetonta kanssakäymistä välillään. Syntyykö tästä kulttuurien keskinäiseen ymmärrykseen ja kunnioitukseen perustuva kansalaisyhteiskunta ja -maailma, on avoin kysymys.

Tietoyhteiskunnan uudet vaiheet

Tietoyhteiskunta 2

Tietoyhteiskunta on kompromissikäsite.⁴² Tässä raportissa se tarkoittaa teollisuusyhteiskuntaa seurannutta ja sitä teknologisesti edistyneempää yhteiskunnallista kehitysvaihetta, jolle on ominaista tieto- ja viestintäteknologian nousu taloudellisia ja yhteiskunnallisia toimintoja leimaavaksi teknologia-alueeksi. Talouden panokset ja tuotokset, tuotannolliset ja palveluprosessit ja logistiikka sekä erilaiset yhteiskunnalliset toiminnot ovat tieto- ja viestintäteknologian leimaamia aivan toisella tavalla kuin teollisessa yhteiskunnassa. Tietoyhteiskunta on jo pitkään ollut nykyisyyttä samalla, kun se leimaa myös lähitulevaisuutta.

Kehitys on ollut erittäin nopeaa. Mikrotietokoneet (PC:t ja Macit) alkoivat lisääntyä työelämässä 1980-luvulla, kodeissa vasta kymmenkunta vuotta myöhemmin. Jupprien briljeeraus tiiliskiven kokoisilla ”kännyköillä” kadunkulmissa joutavia jutellen ajoittui 1980- ja 1990-lukujen taitteeseen – vuonna 1990 matkapuhelinliittymiä 100:aa asukasta kohti oli Suomessa vain 5,2. Vuonna 1998 oltiin tilanteessa, jossa yli puolella suomalaisista oli kännykkäliittymä (55,2 kännykkää 100:aa asukasta kohti). Tällä hetkellä lähes jokaisella suomalaisella on kännykkä, ja sen katsotaan kuuluvaan television tapaan itse kunkin perustarpeisiin. *Internet* alkoi tunkeutua yleisempään tietoisuuteen *www*-teknologian ansiosta noin vuosina 1993–95, mutta useimmille suomalaisille siitä on tullut arkipäivää vasta 2000-luvulla (vielä kesäkuussa 2002 laajakaistayhteyksiä 100:aa asukasta kohti Suomessa oli vain 3,3). Langaton netti on vasta levittäytymässä kaupunkien keskustoissa ja taajamissa.⁴³

Muutos on ollut niin voimakas ja laajavaikutteinen, että se on pakottanut myös vastahakoiset ihmiset mukaansa. Viimeistään 2000-luvun alussa ihminen ilman kännykkää, tietokonetta ja sähköposti- ja nettiyhteyttä alkoi tuntea olevansa jonkinlainen kummajainen. Hänen työntekonsa vaikeutui, kun esimerkiksi kutsut ja niiden liitteet kokouksiin lähetettiin vain sähköisesti, hän joutui katsomaan vierestä, kun naapuri sai alennuksen tilatessaan seuraavan etelänmatkansa netistä ihmisvirkailijoita vaivaamatta, ja hän joutui selittelemään, miksei ole jatkuvasti tavoitettavissa kännykän päässä.

Tietoyhteiskunnan *ensimmäinen, teknologisesti painottunut vaihe* ajoittui pitkälle kehittyneissä yhteiskunnissa 1900-luvun kolmelle viimeiselle vuosikymmenelle. Uuden vuosituhannen alkua voi kutsua *tietoyhteiskunnan toisen vaiheen nousun ajaksi*. Tietoyhteiskunnan painopiste on jo vahvasti muuttumassa. Teknologia on välttämätöntä, ja sitä kehitetään jatkuvasti, mutta lähitulevaisuuden suuntaan vaikuttavat voimakkaasti sisällöt ja ihmisten tarpeista syntyvät palvelut.

Uuden vuosituhatnen alkuun saakka esimerkiksi mobiilipuhelinten teknologiaa kehitettiin, malleja oli runsaasti ja alalla oli muutama tärkeä teknologian valmistaja. Kännyköiden käyttötavat olivat kuitenkin hyvin homogeeniset ja rajoitetut: kannettavilla puhelimilla soitettiin puheluja, jätettiin puheviestejä ja otettiin vastaan ja lähetettiin tekstiviestejä. Nyt ja varsinkin tulevaisuudessa näin rajoitetut palvelut eivät ihmisiä tyydytä. Teknologisten ja sosiaalisten innovaatioiden ikaikaaisessa dialektiikassa vuoro on hetken sosiaalisella puolella: *kuluttaja ja kansalainen on kuningatar*, joka vaikuttaa tieto- ja viestintäteknologian ja sen myötä tietoyhteiskunnan suuntautumiseen.⁴⁴ Kaikista teknologisista mahdollisuuksista ihmiset ja heidän yhteisönsä, kuten yhteiskunnalliset toimijat ja yritykset, omaksuvat vain pienen osan uusiksi pitkäaikaisiksi, ehkä jopa pysyviksi toimintamalleiksi ja kuluttaja- ja kulttuurikäytännöiksi.

Kun se on tapahtunut, pätee vahva sääntö: *teknologiassa saavutetuista eduista ei tingitä*. On vaikea ajatella, että ihmiset enää suostuisivat luopumaan mobiilipuhelimista, tehokkaista tietokoneista tai tietoverkoista. Ihminen luopuu saavuttamistaan teknologisista eduista vain jonkin katastrofin kautta. Pääsuunta on kohti älykkäämpää ja monipuolisempaa teknologiaa, ja tietoyhteiskunnan teknologian ja toimintamallien levittytymisen syvemmälle *talouteen, tutkimukseen ja koulutukseen, hallintoon ja politiikkaan, yhteiskunnallisiin järjestelmiin ja toimintamalleihin, kulttuurin eri muotoihin sekä arkielämään* jatkuu tulevaisuudessakin.

Tietoyhteiskunta on jo syvenemässä toiseen vaiheeseensa, mutta *muutosnopeudet eri elämänaalueilla ovat hyvin erilaisia*: teknologiassa itsessään ja taloudessa nopeita, politiikassa ja hallinnossa hitaampia. *Politiikka*, vaalit ja muu demokraattiseksi mielletty vaikuttaminen on toistaiseksi säilynyt ytimeltään varsin perinteisenä – äänestetään kuten ennenkin, samoja puolueita, joita on ”aina” äänestetty. Tietoyhteiskunta teknologioineen on näkynyt enemmän edustuksellisen demokraattisen toiminnan liepeillä kuin toiminnassa itsessään. Internetiä käytetään jo sujuvasti muun muassa kampanjoinnissa, mutta ei itse vaalitapahtumissa eikä parlamentaarisessa kokoustamisessa. Ei-edustukselliseen vaikuttamiseen uusi huipputeknologia on omaksuttu paljon nopeammin, ja monenlaisia nettiaktivismia on esiintynyt jo vuosia.

Seuraavassa käydään läpi eräitä tulevaan tietoyhteiskuntakehitykseen sisältyviä ilmiöitä, joilla on huomattavia vaikutuksia yhtä hyvin ihmisten arkielämään kuin yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttamiseenkin.

Vähemmistöt ja yksilöt globalisoituvassa tietoyhteiskunnassa

Globalisaatio edistää tietoyhteiskuntaa ja tietoyhteiskunnan kehitys on globalisaation jatkumisen edellytys. Globalisaation vaiheita on ollut ihmiskunnan historiassa ennenkin, mutta nykyinen on kuitenkin vertaansa vailla modernin tieto- ja viestintäteknologian ansiosta ja siksi, että yritysten, tavaroiden ja yksittäisten ihmisten kyky liikua ja liikkua on ennennäkemättömällä tasolla. Lisäksi muutokset teknologisessa kehityksessä ja talouden dynamiikassa näyttävät olevan kiihtymässä entisestään; maailma ei vain muutu pienemmäksi, se tekee sen kiihtyvällä vauhdilla.

Moderni *tietoyhteiskunta* on hyvin erilainen kuin teollinen edeltäjänsä vain muutama vuosikymmen sitten, puhumattakaan toista maailmansotaa edeltäneestä agraariyhteiskunnasta. Agraarisessa ja teollisessa yhteiskunnassa oli suuria yhteiskuntaluokkia, jotka olivat suhteellisen homogeenisia ja joiden välillä oli selvät ja pitkään muuttumattomina

pysyneet raja-aidat: talonpojat, työväki, toimihenkilöt ja kapitalistit. Teollisessa yhteiskunnassa ihminen oli yleensä koko ikänsä yhden *yhteiskuntaluokan* jäsen. Eikä vain yksittäinen ihminen, vaan myös hänen (ydin)perheensä eli teollisen yhteiskunnan perusyksikkö oli sitä. Tietysti luokkakiertoa esiintyi, mutta pääsääntö oli, että luokan jäsenyys määrittä ihmisen elämän kehdestä hautaan. Duunari oli duunari, teki duunarin töitä, luki työväenlehtiä ja äänesti duunaripuolueita. Meni naimisiin toisen duunarin kanssa, ja teki lauman duunarin lapsia, joista tuli duunareita.

Tietoyhteiskunta on jo murentanut yhteiskuntaluokkia, ja on syytä olettaa, että sama kehitys jatkuu myös tulevaisuudessa. Massa-ammattit ja niihin perustuvat massojen luokat jäävät historiaan. Tilalle tulevat pienet erityisammattiryhmät ja mahdollisesti huonosti palkattujen palveluammattien paariaheimot.⁴⁵ Mosaiikkistuminen ja pirstaloituminen koskevat myös kulttuureja, uskontoja ja ei-uskontoja, etnisiä ryhmiä, arvoja ja elämäntapamalleja. Jäsenyydet erilaisissa ryhmissä eivät enää useinkaan ole elinikäisiä.

On mahdollista, että ajan mittaan myös *joukkoihin perustuvat yhteiskunnallisen organisoitumisen muodot*, kuten puolueet, työmarkkinajärjestöt, kirkkokunnat ja monet muut yhteisöt hajoavat monenlaisiksi uusiksi itseorganisoituviksi yhteisöiksi hyvinkin yllättävällä tavalla.

Vähemmistöistymisen kehityskaari muun muassa *perhemalleissa* on heijastanut yhteiskunnan suuria kehitysaaltoja agraariyhteiskunnasta teolliseen aikaan ja nyttemmin tietoyhteiskuntaan. Agraariyhteiskunnassa suvut elivät suurperheissä, joissa kaikki elossa olevat sukupolvet asuivat samassa pihapiirissä ja jokaisella oli omat maatalousyhteiskuntaan soveltuvat roolinsa ja tehtävänsä. Yhteiskunnan perusyksikkö oli suurperhe – ”Koskelan talo”.

Idea ydinperheestä syntyi teollisessa yhteiskunnassa. Teollinen malli sananmukaisesti hajotti entiset agraariyhteiskunnan suurperheet. Teolliseen työhön soveltuva nuori aikuisväki muutti teollisuuspaikkakunnille ja vanhusväestö jäi maalle. Teollinen työ oli tehtävä tehtaissa, ja uudet liikkumisvälineet, rautatiet ja myöhemmin autot mahdollistivat laajamittaisen liikkumisen. Kuten edellä jo todettiin, teollinen malli levittäytyi kaikkialle yhteiskuntaan. Esimerkiksi oppiminen ei enää tapahtunut kuokan varressa työtä tekemällä, vaan tarvittiin erityisiä oppilaitoksia, jotka palvelivat teollisen yhteiskunnan syvenevää työnjakoa tarjoamalla eriytynyttä koulutusta erilaisia työtehtäviä varten. Se osaltaan voimisti ydinperheiden muodostumista teollisuuspaikkakunnille.

Ydinperhe oli optimaalinen tuotanto- ja kulutusyksikkö teollisen (massa)yhteiskunnan tarpeisiin. Sillä oli oma valtakautensa, joka on nyt päättymässä. *Tietoyhteiskunnan* perusyksiköksi on yhä selvemmin muodostumassa *yksilö*. Ihmisellä on erilaisia suhteita muihin ihmisiin, mutta hänen identiteettinsä ei ole heimo, suku, suurperhe tai ydinperhe vaan se on *hän itse*.

Tulevaisuuden ihminen kuuluu *moniin uusheimoihin*, ei vain yhteen yhteiskuntaluokkaan. Jäsenyydet voivat liittyä työhön, koulutustaustaan, elämäntapoihin, uskontoihin ja ei-uskontoihin tai harrastuksiin, ne voivat olla pitkäikäisiä tai *hyvin lyhytaikaisia*. Osa heimoista on virtuaalisia. On ilmeistä, että pitkäaikaisetkin jäsenyydet tulevat olemaan lyhytikäisempiä kuin aikaisempien yhteiskuntavaiheiden elämänmittaiset jäsenyydet.

Tietoyhteiskunnan individi voi tuntea läheisyyttä kaltaisiinsa eri puolilla maailmaa, mutta ei välttämättä koe suurta yhteenkuuluvuutta naapurustonsa kanssa, jos sen tuntee. Voi tietysti olla myös siten, että eräs hänen monista heimoistaan on paikallinen lapsia hoitava verkosto.

Kuvatun elämänmallin leviäminen ihmisten henkilökohtaiseen elämään voi herättää keskustelua *yhteiskunnallisesta koheesiosta* esimerkiksi Suomessa. Myös yksityiset ihmissuhteet voivat kehittyä lyhytikäisemmiksi ja totutusta enemmän yksilöstä lähteviksi. Agraariyhteiskunnan pienyhteisöissä ihmisillä oli hyvin rajallinen määrä ihmissuhteita, mutta monet niistä olivat erittäin pitkäaikaisia, jopa elämänmittaisia. Teollinen aikakausi lisäsi ihmissuhteiden määrää ja samalla muutti niitä suuntaan, jossa pitkäaikaiset suhteet vähenivät – esimerkiksi moni maalta opiskelun tai työn perään kaupunkiin muuttanut kadotti koko lapsuudenaikaisen kaveri- ja ystäväverkostonsa – ja tilalle tuli suuri määrä lyhytaikaisia ihmissuhteita. Tietoyhteiskunta on mahdollisesti johtamassa tulevaisuuteen, jossa ihmisellä on vain vähän pitkäaikaisia ihmissuhteita. Jossain vaiheessa, ehkä noin vuonna 2019, Helsingin maistraatissa solmitaan ensimmäiset määräaikaiksiksi tarkoitetut avioliitot.⁴⁶

Ajatus äänestää vaaleissa aina samaa puoluetta on tuleville sukupolville ilmeisen käsittämätön; niin myös se, että vaaleista vaaleihin ehdokkaita asettavat samat puolueet – vieläpä samoja ehdokkaita.

Suunta kohti yksilökeskeisyyttä ensisijaisena identiteettinä on prosessi, joka on vasta käynnistynyt mutta jo selvästi nähtävissä ja joka jatkuu tulevaisuudessa. Voi olettaa, että lähitulevaisuudessa – seuraavien 10–20 vuoden aikana – nähdään voimakasta arvoihin, kulttuureihin, uskontoihin ja myös poliittisiin kantoihin perustuvaa tarrautumista ydinperhemalliin. Se on ymmärrettävää, ja suuret muutokset asenteissa tapahtuvatkin vasta uusien sukupolvien elämänmallien leimatessa yhteiskunnallista ja yksityistä elämää.

Läsnä-äly – ubiikkiyhteiskunta

Tärkeä edellä kuvattuihin trendeihin liittyvä näkökulma tietoyhteiskunnan tulevaan kehitykseen on *ajatus kaikkialla läsnä olevasta älystä*. Tästä on käytetty käsitettä *ubiikkiyhteiskunta*.⁴⁷ Englannin kielen sanan *ubiquitous* latinankielinen alkujuuri tarkoittaa ”kaikkialla” tai ”monessa paikassa” olevaa.

Sulautettu tietotekniikka (engl. *ubiquitous computing*, ensimmäisen kerran käsitettä käytti Mark Weiser vuonna 1988) on huomaamattomasti toimivaa ja ympäristöönsä sulautuvaa kaikkialla olevaa tietotekniikkaa. Se ei häiritse käyttäjäänsä eikä keskeytä hänen muuta toimintaansa. Se toimii ihmisten ja yritysten arkitoimissa kaikkialla ja koko ajan. *Ubiikki verkostoyhteiskunta* (*Ubiquitous network society*) on yhteiskunta, jossa langaton tiedonsiirto ja verkottuminen on mahdollista kenelle tahansa, milloin tahansa, missä tahansa ja minkä välityksellä tahansa.

Ubiikkiyhteiskunnassa äly on autojen renkaissa ja ohjauskeskuksessa, talojen seinissä, kaupan jauhelihapaketissa, motoristin haalareissa, hiihtokeskuksen hissilipussa, halinallessa, mummon pillerilaatikossa ja monessa muussa paikassa. Lisäksi nämä älyt kykenevät kommunikoimaan ihmisen ja toistensa kanssa. U-yhteiskunnassa on kolmen tyyppistä viestintää:

- ihmisten keskinäinen kommunikaatio verkossa (person to person; P2P)
- ihmisten ja esineiden välinen viestintä (person to object; P2O)
- ajan mittaan lisääntyvä tiedonsiirto esineiden välillä (object to object; O2O).

Arjen esineet ja koneet viestivät langattomasti keskenään sekä säätävät toimintaansa itsenäisesti. Tulevaisuudessa pesukone voi säätää itse itsensä pyykin laadun ja likaisuuden mukaan. Terveyskeskuksen tietokeskus tietää, onko kotona asuva vanhus ottanut iltalääkkeensä. Viallinen kopiokone kutsuu paikalle korjaajan, lentokoneen moottori voi tilata varaosan itseensä seuraavalle lentokentälle.⁴⁸

U-yhteiskunta edellyttää huippunopeiden tietoverkkojen sekä niitä käyttävien älykäden päätelaitteiden kehittämistä ja leviämistä laajalle yhteiskuntaan ja laitteisiin, joissa niitä ei ole aiemmin totuttu näkemään. Vauraissa maissa liike kohti U-yhteiskuntaa on jo hyvässä vauhdissa. Varsinkin Etelä-Korea ja Japani ovat pitkällä laajakaistainfrastruktuurin levittämisessä ja paikoin myös sähköisten tunnistimien käytössä. Etelä-Koreassa pyritään noin kymmenessä vuodessa levittämään laajakaistaverkko kaikkien kansalaisten ulottuville, saattamaan kansalaiset ja esineet toistensa yhteyteen sekä esineet keskinäiseen kommunikaatioon. Liikenne- ja viestintäministeriössä Suomessa tehtiin *Uusi arjen tietoyhteiskunta* -toimintaohjelman nimellä kulkevaa ubiikkistrategiatyötä vuonna 2006.⁴⁹

Ubiikkikehitys tulee vaikuttamaan merkittävästi sekä ihmisen työhön ja arkeen että yhteiskuntaan laajemmin – demokratiaan laajassa mielessä. Se todennäköisesti myös yllättää meidät monin tavoin. Se on selvää, että olemme rakentamassa ennennäkemätöntä ”*Jokuveli valvoo, tietää eikä koskaan unohtaa*” -yhteiskuntaa. Käsité *jokuveli* ei ole Orwellin *Isoveli*.⁵⁰ Jokuveli muistuttaa enemmän Adam Smithin klassisen liberalismi markkinoita ohjaavaa ”näkymätöntä kättä”, on sen eräänlainen laajennus. Orwellin maailmassa Isoveli oli totalitaristinen systeemi, joka tarkoituksellisesti valvoi kaikkia kansalaisia. Jokuveli ei ole yksittäinen toimija, vaan kokonaisuus, jossa on mukana sekä *yhteiskunnallisia* (julkinen sektori, kansalaisjärjestöt) että *markkinatalouden* toimijoita ja viime kädessä me kaikki *kansalaiset*, kukin omine intresseinemme. Isoveljellä oli yksi osoite, jokuveljellä niitä on lukuisia, eräät näkyviä, monet eivät.

Kokonaisuus ohjautuu kohti ”*lempeän valvonnan, tietämisen ja unohtamattomuuden yhteiskuntaa*” ilman, että mikään yksittäinen taho sitä ohjaisi – vähemmän lempeän valvonnan skenaario on mahdollinen myös, jos jokin toimija saa ylisuuren vallan. Adam Smithin ideana markkinoiden osalta oli, että kun ihmisillä on tarpeita ja he tuottavat ja vaihtavat tavaroita ja palveluksia näitä tarpeita tyydyttääkseen, kohdatessaan markkinoilla periaatteessa täydellisen informaation oletuksella tarjonta ja kysyntä hintoineen asettuvat tasapainoon ikään kuin ”näkymättömän käden ohjaamina”.

Ubiikkiiyhteiskunnan kolme avainilmiötä ovat siis *valvonta, tietäminen ja ikuinen muisti*.

Valvonta. Kansalaisista jää jo nyt joka paikkaan runsaasti tietoja ja jälkiä, pääasiassa ihan hyvässä tarkoituksessa. Kännykkä kertoo joka hetki, missä olemme, nettikäyttäytymistämme voidaan jäljittää, valvontakameroita on kaikkialla. Terveyskeskuksen automaattiset järjestelmät valvovat, onko mummo herännyt kotonaan tänä aamuna, lyökö sydän, muistiko hän ottaa lääkkeensä ja käydä vessassa. Jo lähitulevaisuudessa autoilija tietää, että jos hän ajaa ylinopeutta, riski jäädä kiinni ei ole vähäinen vaan varma. Sama koskee myymälävarkauksia ja monia muita rikoksia. Kiinnijääminen on jo nyt hyvin mahdollista, mutta kun se on varmaa, voi kysyä, miten se vaikuttaa rikollisuuteen. Rattijuopous jää historiaan, koska humalainen ei saa autoa liikkeelle. Silmälasit parahtavat, jos omistajansa aikoo unohtaa ne kahvilan pöydälle poistuessaan.

Tulevaisuudessa ihmiset elävät *akvaarioelämää*. On periaatteessa ihmisten itsensä ja yhteiskunnallisten toimijoiden ja demokraattisten prosessien asia määrittää se, kuka tai mikä saa akvaariota katsoa, mistä kuvakulmasta ja miten läheltä. Kysymys yksityisyyden suojasta ubiikkimaailmassa on jo noussut eri tavoin esiin. Helmikuussa 2006 hakukonejätti Google ja Yhdysvaltain oikeusviranomaiset kiistelivät siitä, tulisiko Googlen luovuttaa viranomaisille tietoja hakukoneen käyttäjien internet-hauista. Oikeusministeriö vaati hakutietoja voidakseen suojella lapsia verkossa leviävältä pornolta. Googlen kilpailijat Microsoft ja Yahoo olivat jo eräin rajoituksin suostuneet luovuttamaan hakutietoja viranomaisten käyttöön, mutta Google kieltäytyi vedoten asiakkaidensa yksityisyyden suojaan ja joutui oikeuteen.

Kiista herätti myös yleisempää keskustelua yksityisyyden suojasta verkossa ja siitä mahdollisuudesta, että tietojen luovuttaminen olisi ensiaskel kohti ”isonveljen” valvomaan verkkoa. Pelättiin, että lapsipornosta voisi tulla ennakkotapaus, jonka perusteella viranomaiset voisivat myöhemmin vaatia hakukoneyrityksiltä mitä tahansa tietoja koska tahansa. Yhdysvalloissa World Trade Centerin terrori-iskun (11.9.2001) jälkeen säädetty ja kiistelty Patriot-laki antaa jo sinänsä viranomaisille laajat valtuudet selvittää ihmisten yksityiselämää; keväällä 2006 lakia oltiin laajentamassa.

Tämä ei ole vain amerikkalainen ilmiö ja ongelma, vaan se koskee kaikkia teknologisesti kehittyneitä maita kuten esimerkiksi Suomea. Akvaarioelämä ei sinänsä ole uusi asia: maatalousyhteiskunnan tiiviissä kyläyhteisöissä ihmiset tottuivat elämään yhteisössä, joka valvoi jäsentensä elämää pikkutarkasti. Tulevaisuudessa teknologia on erilaista ja valvoja ei ole lähinaapuri vaan kasvoton yhteiskunta, mutta tietoisuus siitä, että mikään ei ole täysin yksityistä leimasi jo aikanaan isoisovanhempiemme elämää.

Tietäminen. Erilaisissa tietojärjestelmissä liikkuu ja tietopankkeihin kumuloituu kasvava määrä kansalaisia koskevaa tietoa. Terveystilaamme koskevat tiedot löytyvät kumuloituneina jopa vuosikymmenten ajalta. Pian marketti tietää itseämme paremmin, mikä on profilimme kuluttajina. Verkkokirjakauppa ehdottaa aiemman ostokäyttäytymisemme perusteella, mitä uusia kirjoja meidän kannattaisi hankkia.⁵¹ Kaiken jo nyt hyvin henkilökohtaisen ja yksityisyyden suojan piiriin luettavan tiedon lisäksi uusi merkittävä tietojen kokonaisuus tulee olemaan yhä tarkentuva *geneettinen* tieto meistä jokaisesta. Ubiikkiyhteiskunta vahvistaa tätä kehitystä.

Muistin ikuisuus. Vaikka ihminen eläisi mahdollisimman hyvin ja kunniallisesti, elämän varrelle kertyy asioita, jotka mielellään unohtaisi. Unohtaminen armahtaa ja on ihmisen psyykelle ilmeisen välttämätöntä. Jo nyt ja vielä enemmän tulevaisuudessa ihmisestä jää niin paljon pysyviä jälkiä, että hänen koko mennyt elämänsä voidaan *rekonstruoida* uudeleen hyvin tarkasti, ja tietoa voidaan käyttää monenlaisiin tarkoituksiin. Jos ennen vanhaan sattui mokaamaan tai muuten tapahtui jotain ikävää, ihminen muutti uudelle paikkakunnalle ja aloitti uuden elämän puhtaalta pöydältä. Se ei onnistu tulevaisuudessa. U-yhteiskunta paitsi valvoo ja tietää *ei koskaan unohtaa*. Suomessa on vielä määräyksiä, joiden mukaan viranomaisten pitää tuhota esimerkiksi ihmisten henkilötietoja, joita ei enää tarvita. Mitä tuhotaan, ja tuhotaanko todella, ovat tulevaisuuden avainkysymyksiä.

Korostettakoon vielä, että *edellä kuvattu ja paljon muuta tapahtuu aivan hyvää tarkoittaen*. Lähtökohtaisesti vahingoittavat ja rikolliset pyrkimykset käyttää hyväksi uutta tieto-

yhteiskunnan ubiikkiteknologiaa ovat asia erikseen. Näillä ilmiöillä tulee olemaan merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia.

U-yhteiskunnan *myönteinen vaikutus* ihmisten arkeen tulee olemaan moninainen ja vahva. Se myös avaa merkittäviä mahdollisuuksia kansalaisyhteiskunnan vahvistamiselle. Vanhat demokraattiset yhteiskunnalliset instituutiot kuten hallitus, eduskunta, kunnalliset instituutiot ja puolueet voivat hyödyntää ubiikkityhteiskunnan mahdollisuuksia. Niin myös uudet maailmanparannuksen ideat ja tarpeet ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen muodot. *Myös vallanpitäjät elävät akvaariossa.* Älyn, viihteen ja vuorovaikutuksen jatkuva kaikkialla läsnäolo voi myös synnyttää niitä kaikkia. Joillekin yrityksille u-talous tulee olemaan kultakaivos.

On myös monia ongelmia ja uhkia, nykykielellä *haasteita*. Niitä ovat teknologian kehittäminen yleensä; tarvitaan myriadi suurempia ja pienempiä innovaatioita ennen kuin teknologia todella toimii ja on luotettavaa, liiketoimintalogiikka on kehittynyt ja palvelut kaupallisesti toimivia. Yhteiskunnallisia kysymyksiä ovat muun muassa, miten laajalle ja minkätasoisina u-yhteiskunnan mahdollisuudet tarjotaan kansalaisille – onko Sevetijärvi mukana (voi ollakin). Miten pidetään huoli kansalaisten ubiikkivalmiuksien kehittämisestä ja taloudellisista edellytyksistä olla täysillä mukana. Synkässä skenaariossa kansalaiset eriarvoistuvat sekä maantieteellisesti että taloudellisten mahdollisuuksiensa osalta – elementtejä *ubiikkikuiluihin* tuovat myös eri ikäluokkien erilaiset valmiudet olla kehityksessä mukana.

Erityisen suuri asiakokonaisuus on tietysti *yksityisyyden suoja, tietoturva ja monet muut eettiset kysymykset*. Ne on ratkaistava yhä uudelleen ja uudelleen tietoyhteiskunnan ubiikkikehityksen syentyessä. Mikä taho saa valvoa, tietää ja muistaa? Yksi vaara on taloudellisen vallan keskittyminen; aidon kilpailun takaaminen on yhteiskunnallisten pelisääntöjen luojien asia.

Todettakoon vielä, että moderneissa ihannetulevaisuuksien malleissa (utopioissa) yhteiskunnan totaalisen valvonnan ja syvälle ihmisen yksityisyyteen sukeltavan tiedon sekä ikuisen muistin ideoita ei yleensä ole pidetty tavoiteltavina – enemmänkin niitä on kavahdettu.⁵²

Uusi käsitys ajasta ja paikasta – instantismi

Kaksi vuosikymmentä sitten telekommunikaatio käynnisti teknologisen vallankumouksen. Mobiiliviestintä, sähköposti ja laajakaista ovat sittemmin muuttaneet kaiken tekemisemme. Elämme tällä hetkellä yhteiskunnassa, joka on aina yhteydessä, aina päällä ja aina saavutettavissa.

– Peter Schwartz 2004

Aivan lähivuosina Suomen kaltaisessa teknologisesti kehittyneessä yhteiskunnassa pyritään viemään maksimiinsa kolme toisiinsa liittyvää vahvaa trendiä. Ensimmäinen on *yksilön liikkuvuuden maksimointi* (maximum mobility). Toinen on *”aina yhteydessä kaik-*

keen” (universal connectivity) -ilmiö. Kolmas suuri kehitystrendi on edellisiin nähden paradoksaalinen: pyritään myös siihen, *ettei ihmisen tarvitsisi juuri koskaan lähteä juuri mihinkään* (maximum immobility), vaan että hän voisi hoitaa jokseenkin kaikki asiansa kotoaan käsin (etättyö, virtuaalimatkailu, verkkoasiointi ja -kaupankäynti, jne.).⁵³ Samalla ihmisen suhde ajankäyttöön tulee muuttumaan.

Liikkuvuus, liikkumattomuus ja langattomuus ovat avainsanoja. Jo lähitulevaisuudessa on itsestään selvää, että ihminen liikkeessaan mahdollisimman vapaasti kantaa samalla helposti lukuisan määrän erilaisia mahdollisuuksia mukanaan. Kymmenen vuoden kuluessa moottoripyöräretkellä Lapissa kulkee mukana toimisto, joka sisältää tietokoneen, internet-yhteydet, sähköpostin, kannettavan puhelimen, kameran, web-/videokameran, radion, television, DVD- ja mp3-soittimet ja paljon muuta, sellaistaakin, jota ei nykyaikaisimmassakaan toimistossa tällä hetkellä ole.

Maksimoidessaan vapauttaan liikkua ihminen haluaa samalla olla mahdollisimman tehokkaasti tietoinen ympäristöstään, ”missä on lähin kalastuslupapiste, leiripaikka, kauppa, taksi tai kiinalainen ravintola”, ja kyetä kommunikoimaan eri tavoin, olipa itse missä tahansa. Näin mahdollisuudet sekä hoitaa työhön liittyviä ja muita asioita, pitää huolta perheestään, viettää vapaa-aikaansa ja ylipäänsä elää elämäänsä ovat mahdollisimman monipuoliset, helpot ja joustavat.

Samalla teknologialla ihminen voi maksimoida myös *liikkumattomuutensa*. Kotoa ei tarvitse poistua, ellei halua. Työn voi hoitaa kotitoimistosta käsin, samoin ostokset ja viranomaisasiointin. Tieto ja viihde lukuisine variaatioineen on tarjolla kotisohvalla. Matkailunkin voi hoitaa virtuaalisesti. Pitkien – ei kuitenkaan ylipitkien, alle 10 vuotta Suomen tapauksessa riittää – poliittisten vääntöjen jälkeen myös muun muassa virtuaalilääänestäminen vaaleissa onnistuu rutiininomaisesti netin kautta kotoa käsin.

John Wayne -yhteiskunta. Eräs jo näkyvä tietoyhteiskunnan syvenemisen ja paikkariippumattomuutta ja uutta ajantajua luova suunta on kehitys kohti *John Wayne -yhteiskuntaa*. Vastaavasti kuin lännensankari kuljetti huippuosaamisensa mukanaan myyden sitä hyviksille (kilpailijat kauppasivat omaansa pahiksille), modernin tietoyhteiskunnan ”nomadeja”, *vaeltavia ammattilaisia* tulee lisää *organisaatioihmisten* kustannuksella.⁵⁴ Yhä useampi jonkin alan – esimerkiksi tieto- ja viestintäteknologian, viestinnän, arkkitehtuurin, biokemian, johtamisen, lääketieteen, opetusalan, eri tekniikan alojen, ympäristökysymysten, kansalaistoiminnan, yhteiskuntatieteiden, filosofian – *asiantuntija* yhtiöittää itsensä ja myy osaamistaan yhden hengen tai muutaman kollegan muodostamassa asiantuntijayrityksessä. Tämä ilmiö toteutunee myös muunlaisissa, *toisenlaisista koulutusta ja osaamista* vaativissa, tehtävissä. On jo esimerkkejä siitä, miten kunnallinen kodinhoitaja on perustanut yrityksen tuottamaan kodinhoitopalveluja. Vastaavia palveluyrityksiä syntynee tulevaisuudessa runsaasti lisää.

Kotona työtä tekevät äidit

Monet äidit ovat nykypäivän teknologian avulla – ja käyttäen hyväksi työnantajien kasvavaa riippuvuutta vapaista agenteista – uudelleenmäärittämässä idean pysymisestä kotona ja tulojen ansaitsemisesta ilman, että koskaan astuvat jalallaan toimistoon. Nämä kotona työskentelevät äidit edustavat työnantajia kasvavasti houkuttelevaa työvoimaryhmää, jonka käyttäminen mahdollistaa ulkoistamisen kotimaista työvoimaa käyttäen sen sijaan, että palkattaisiin ulkomaisia työntekijöitä

Lähde: *USA Today*, Stephanie Armour, 27.7.2005
(sanat ”äiti” voi tietysti korvata sanalla ”isä”, suom. huom.)

Vielä todennäköisemmin näin tekevät tulevaisuudessa *aivan uusien alojen ja ammattien* edustajat, esimerkiksi tekoälykonsultti, systeemijatteluasiantuntija, älykkäiden kotien suunnittelija, virtuaalilääkäri, virtuaaliopettaja, virtuaaliennustaja, ”virtuaalimikävain” (hyvin monet nykyisistä töistä voidaan siirtää virtuaaliavaruuteen tulevaisuudessa), avatar-konsultti⁵⁵, geeniterapia-asiantuntija, ”Designer babies” -konsultti, keinoelinten suunnittelija, nanoteknologiakonsultti ja simppeliyskonsultti (hänen tehtävänsä on opastaa ihmisiä elämään yhä monimutkaistuvassa maailmassa).⁵⁶

Tietoyhteiskunnan vaeltavien ammattilaisten suhde aikaan ja paikkaan on erilainen kuin organisaatioihmisten. Teollisessa yhteiskunnassa oli olennaista *synkronoida* ajankäyttö. Kun kolmivuorotyössä yksi vuoro lopetti aamukahdeksalta, seuraavan oli aloitettava oma kahdeksan tunnin tinkinsä välittömästi. Työtä ei voinut tehdä etu- eikä jälkikäteen. Tuotanto oli myös *sidottu paikkaan*: vuorotyöläisten oli paitsi oltava valmiina aloittamaan työnsä tietyllä hetkellä myös hankkiuduttava oikeaan paikkaan, tehtaaseen. Paperikonetta ei voi kantaa mukanaan kotiinsa iltatöitä varten. Vastaava ajankäyttömalli omaksuttiin myös muualle: virastoihin, kauppoihin, pankkeihin jne. Kuten jo edellä todettiin, kulloinkin vallitsevan yhteiskuntavaiheen dominoivan teknologian ja tuotantomuodon rationaliteetilla on taipumus levittäytyä myös itsensä ulkopuolelle, eri puolille yhteiskuntaan.

Elämme 2000-luvun alussa tietoyhteiskunnassa, jonka monia toimia edelleen leimaa teollinen malli rajoitteineen, joita ei tarvitsisi olla. Esimerkiksi kansanedustajien tehtävien hoitamisen takia eduskunnan ei välttämättä tarvitsisi koskaan fyysisesti kokoontua Arkadianmäen graniittilinnaan. NykYTEknologialla virtuaalikokousten tehokas järjestäminen olisi ollut mahdollista jo monta vuotta.⁵⁷

Tulevaisuudessa työn sekä ajallinen että paikallinen sidonnaisuus heikkenee. Jo nyt monet – hyväosaiset – voivat valita ainakin osittain sen, milloin ja missä työtään tekevät. Raportin, mielipidekirjoituksen tai kirjan kirjoittaminen, atk-koodin laatiminen ja muut luovuutta vaativat työt voivat sujua paremmin sunnuntai-aamuna mökin laiturilla kuin kellokortin ja solmion kuristamana ”kahdeksasta viiteen” -työpaikalla.

Woody Allen -yhteiskunta on aina auki. Tietoyhteiskunnan synnyttämään uuteen käsitykseen ajasta – ehkä paradoksaalisestikin – kuuluu siirtyminen Woody Allen -yhteiskuntaan (24/7-yhteiskunta). Allenin, joka ei tietävästi mielellään poistu Manhattanilta, väitetään sanoneen jo vuosia sitten syyksi seuraavaa: *”Haluan asua Manhattanilla, koska jos satun heräämään kello kolme aamuyöllä ja mieleni tekee kiinalaista kanakeittoa ja kevätrullia, Manhattanilta niitä saa, milloin vain.”* Woody Allen -yhteiskuntamallin perusidea on yksinkertaisesti se, että tulevaisuudessa yhteiskunta on kaikilta osin aina auki, 24 tuntia vuorokaudessa, seitsemän päivää viikossa: kaupat, pankit, elokuvateatterit, virastot, yliopistot, ravintolat ja kuntosalit.

”Olkoot auki joka sunnuntai, heti, kalkkikset!”,
voisi Tulevaisuus sanoa kauppojen aukioloajoista, jos se osaisi puhua.

Netti on aina auki. Samoin monet huoltoasemat ja kahvilat. Lisäksi esimerkiksi palokunta, poliisilaitos ja sairaalat. Allen-yhteiskuntaa on vastustettu mm. vedoten siihen, että työntekijät joutuvat hankalien työaikojen orjuuttamiksi, ja samalla on unohdettu, että näin monet ammattiryhmät ovat eläneet koko modernin yhteiskunnan ajan ja kauemminkin. Työelämän pelisäännöistä on joka tapauksessa sovittava yhä uudelleen ja uudelleen jatkuvasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Pitäisi jo olla tiedossa, että kapitalistin kyky riistää työntekijää ei ole sidoksissa vuorokausirytmiiin!

Allen-yhteiskunta on niin ilmeinen ja vahva kehityskulku tulevaisuudessa, että poliitikkojen väittelyt esimerkiksi kauppojen sunnuntai-aukioloajoista – ”minä sunnuntaina, minkä kokoiset marketit ja mihin kellonaikoihin voivat pitää ovensa auki” – tuntuu turhalta. Alle kymmenessä vuodessa ne on vapautettu joitakin erityispoikkeuksia lukuun ottamatta.

Polykroninen aikakäsitys. Modernin tietoyhteiskunnan virtuaalinen (internet-)kulttuuri mahdollistaa sen, että *ihminen samanaikaisesti on erillään muista ja heihin jatkuvasti yhteydessä* – usein täysin tuntemattomiin ihmisiin, kuten internet-pelikulttuureissa. Kun isä teeveen osti, sitä saapui aluksi katsomaan koko kylä, sittemmin ydinperhe. Internetissä ihminen on fyysisesti yksin tietokoneensa kuvaruudun äärellä; pelatessaan tai, kuten yhä useampi tekee, työskennellessään kotonaan. Hän on koko ajan yhteydessä muihin, mutta kuitenkin yksin.

On mahdollista, että tulevaisuudessa ihmiset kuluttavat entistä enemmän aikaansa kotonaan. Ja silloinkin, kun he ovat liikkeellä muiden ihmisten keskuudessa, mukana on koko ajan älykäs mobiilikommunikaattori⁸, jonka avulla voi sukeltaa virtuaaliavaruuteen vaikkapa kahvilassa.

Jonkinlainen oire tulevasta, vaikka jo tuttu juttu:

Nuorisojoukko istahtaa kahvilan pöytään. Heitä on neljä tai viisi. Ensitöikseen jokainen kaivaa esiin kännykkänsä ja ryhtyy viestimään. Tekstarit singahtelevat maailmalle. Lähetetään ja vastaanotetaan viestejä, puhutaan puheluita, ollaan yhteydessä muihin ihmisiin – paitsi heihin, jotka istuvat samassa pöydässä.

Moni työkokoukseen osallistuva tekee samaa: näpyttelee kännykkäänsä kesken kokouksen, tarkistelee sähköpostejaan, lähettää tekstiviestejä, vastailee niihin, surfailee läp-

pärillään langattoman lähiverkon kautta netissä, käy pikakeskustelua ("meseää") parin kollegan kanssa ja pelaa nettipeliä pomon pitäessä (sinänsä suuresti innostavaa) maanantaiesitelmäänsä. Tärkeä on muualla kuin lähellä. Joskus se voi olla lähelläkin.

Monokroninen aikakäsitys ("Kokousta klo 9–10 seuraa palaveri klo 10–11, sitä muis-tion kirjoittaminen klo 11–12, lounas klo 12–13...") on muuttunut *polykroniseksi*: ihminen tekee koko ajan useampaa asiaa yhtä aikaa. Asian voi ilmaista myös siten, että kun ennen asioita tehtiin peräkkäin *sekventaalisesti*, prosessointi on nyt *paralleelista*.

Osallistuessaan kokoukseen vain "osa-aikaisesti" kyse ei ole siitä, että ihminen eris-täytyy, vaan *systeemisestä vuorovaikutuksesta*, jossa ollaan samanaikaisesti läsnä ja poissa – kutsuttakoon sitä työkasitteellä *läsnäpoissaolo*.⁵⁹ Läsnäpoissaolosta voi tulla suuri tren-di, josta jotkut kehittävät taiteenlajin tai vähintäänkin brändin.

"Me emme odota. Mikä on jono!?"

Instantismi. Pidemmällä aikavälillä ihmisten ja yhteiskunnallisten sekä taloudellisten toimijoiden lisääntyvä ajallinen vapaus ja riippumattomuus paikasta johtavat epäilemät-tä *uuteen ymmärrykseen ajan ja paikan käsitteistä*. Mihin tahansa voi ryhtyä milloin ta-hansa ja missä tahansa. Tai olla ryhtymättä.

Voimistumassa on ilmiö, jota voi kutsua *instantismiksi*. Tulevaisuudessa me emme enää odota. Jonoissa ei enää suostuta olemaan. Jos haluamme tietää uusimmat uutiset, sen on tapahduttava heti, mikä tietysti on jo nyt mahdollista aivan tavallisilla mobiili-laitteilla. Ennen päivän kohokohtiin kuului Ylen puoli yhdeksän uutiset. Eivät kuulu tu-levaisuudessa. Tieto, viihde ja kommunikaatio on saatava heti.

Pitkällä aikavälillä ihminen tottuu ajattelemaan, että hänellä on aina kaikki muka-naan, periaatteessa koko maailma. Hän voi itse istua Kuusamon Kiitämäjärven ranta-kivellä, mutta hänen ulottuvillaan on koko ajan "kaikki" maailman tieto, viihde, oma työnsä, yhteydet läheisiinsä ja esimerkiksi yhteiskunnalliset vaikuttamismahdollisuu-det. Mihinkään ei tarvitse mennä, mitään ei tarvitse odottaa.

Tietoyhteiskunnassa kehittyvä uusi käsitys ajasta ja paikasta on *kulttuurinen muutos*, viivästyneet jäähyväiset teollisen ajan mentaalimallille (paradigmalle), jolle oli ominais-ta ajankäytön, kuten kaiken muunkin standardointi ja ihmisen toimintojen jäykkä kiin-nittyminen paikkoihin. Tämä kulttuurimuutos on niin merkittävä, että sen kaikkia seu-rauksia tuskin kykenemme täysin tajuamaan vielä tällä hetkellä.

Reaalinen ja virtuaalinen sulautuvat yhteen. Pitkällä aikavälillä voimistunee myös il-miö, jota voi kutsua *surfailuksi reaalimaailmassa*. *Google Earth* on eräs esimerkki täs-tä.⁶⁰ Sen avulla on mahdollista webbiselaimellaan katsella maapalloa kiertävien satelliit-tien ottamia valokuvia periaatteessa mistä maapallon osasta tahansa ja zoomata niitä hyvinkin tarkoiksi. Jo nyt on mahdollista nähdä esimerkiksi yksittäisiä autoja ja ihmi-siä Manhattanin kaduilla.

Tulevaisuudennäkymä on myös suhteellisen kirkas: tulevaisuudessa voimme mobiil-lilta kommunikaatiolaitteeltamme käsin koska tahansa missä tahansa tarkkailla kuvaa, joka tulee Ulan Batorista, Kempeleeltä tai omien tarpeidemme mukaisesti mistä tahansa muualta. Ennen pitkää kuva on epäilemättä liikkuvaa. Surfailulla reaalimaailmassa tu-lee olemaan lukuisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia sovelluksia, esimerkiksi ympäris-tön tilan tarkkailussa, poliisin työssä ja pelastustehtävissä, hallinnossa, suunnittelussa ja taloudessa sekä yksittäisen ihmisen arjessa.

Tulevaisuudessa reaali maailman ja virtuaali maailman yhdistämisestä tulee jokapäiväistä rutiinia. Esimerkiksi transhumanistien *TransVision2006* -konferenssissa Helsingissä elokuussa 2006 se tapahtui siten, että konferenssin tapahtumia, kuten puheita, saattoi seurata reaaliajassa transhumanistien omalla *uvvy*-saarella *Second Life* -virtuaali maailmassa ("metaversumissa") sijaitsevassa konferenssikeskuksessa virtuaalisilta seinätauluilta. Siellä aiheista saattoi keskustella muiden virtuaalihahmojen kanssa. Toisaalta "oikean" konferenssin osanottajat Helsingissä näkivät kokoushuoneen seiniltä, millaista keskustelua käytiin virtuaali maailmassa.⁶¹

"Reaalisen" ja "virtuaalisen" sulautumisesta tulee arkea. Käsitys siitä, mikä on *todellista*, muuttuu.

Monimutkaistuva riskiyhteiskunta ja systeemiajattelun luottamusyhteiskunta

Tietoyhteiskunta on myös monimutkaistuva riskiyhteiskunta. Demokratian kehitystä tutkinut Robert A. Dahl on korostanut, että *julkisten politiikkojen kompleksisuus* on koko ajan kasvamassa. Yhteiskunnan monimutkaistuminen synnyttää hankaluuksia ymmärtää julkisen sektorin toimintaa samalla kun Dahlin mukaan "instituutiot, joiden tehtävänä on edistää sellaista ymmärrystä – koulutus, vapaa lehdistö, poliittiset kampanjat ja muut – eivät näytä enää olevan kykeneviä hoitamaan julkista valistustehtäväänsä".⁶²

On helppoa yhtyä siihen näkemykseen, että moderni yhteiskunta muuttuu koko ajan monimutkaisemmaksi. Siihen voidaan lisätä, että kasvanut kompleksisuus on tarkoittanut samalla riskiyhteiskunnan piirteiden lisääntymistä ja että kehitys on jatkunut jo pitkään. Vaikeus ymmärtää yhteiskunnan toimintoja syntyy niin syvällä olevista muutoksista, että kevyellä valistuskampanjalla sitä ymmärrystä ei luoda.

Tämä ilmiökokonaisuus kuuluu tärkeimpiin *megatrendeihin* tulevaisuudessa. Edellä todettiin, että uusi yhteiskuntavaihe on edeltäjiänsä kompleksisempi jo pelkästään sen vuoksi, että se sisältää kaikkien edeltävien vaiheiden olennaiset piirteet ja lisäksi jotain uutta, vain sen itsensä tuottamaa (emergenssi). Aikamme tietoyhteiskunta on myös vahvasti teollinen yhteiskunta ja maatalousyhteiskunta. Tieteiden edistyminen, tieteenalojen eriytyminen tieteenhaaroiksi ja niiden alahaaroiksi aina vain pidemmälle, teknologioiden erikoistuminen, yhteiskunnallisten järjestelmien monimutkaistuminen, taloudellisen työnjaon syveneminen ja osaamisalueiden eriytyminen sekä erilaisten verkostojen monimutkaistuminen ovat ilmiöitä, jotka luovat lakkaamatta lisääntyvää monimutkaisuutta maailmaan.

Ihmiskunta ei ole koskaan aiemmin elänyt niin monimutkaisessa maailmassa kuin nyt. Tulevaisuus on todennäköisesti monimutkaisempi. Samalla sosiologi Ulrich Beckin 1980-luvulla tunnetuksi tekemä *riskiyhteiskunnan* käsite on saanut lisää ja uutta sisältöä. Beck nosti esiin teollisen yhteiskunnan aineelliset riskit. Niitä ovat suuret liikenneonnettomuudet, ydinvoimalaonnettomuudet tai tankkereiden öljykatastrofit, jotka eivät ennen teollista aikaa olleet mahdollisia. Jumbojetti ei voinut pudota maahan ennen kuin ihminen oli oppinut rakentamaan sellaisen.

Kaikki teollisuusyhteiskunnan riskit ovat täällä myös tänään, itse asiassa niitä on ennistä enemmän. Lisäksi on kasvava määrä aineettomia virtuaaliriskejä: tietojärjestelmien romahdukset, virukset ja esimerkiksi sähkökatkokset. Mahdollisuuksia tahallille teoil-

le ja tahattomille vahingoille, joilla vammautetaan tai tuhotaan tietoyhteiskunnan järjestelmiä, on entistä enemmän.

Eräitä esimerkkejä riskiyhteiskunnan ilmentymisestä eri tavoin:

- Vuonna 1990 *tietokonevirus* oli jokseenkin tuntematon käsite, vuonna 2001 niitä oli maailman tietoverkoissa liikkeellä 60 000. Elokuussa 2003 liikkeellä olevien tunnistettujen virusten listalla oli 90 000 merkintää. Tällä hetkellä määrä on oletettavasti paljon yli 100 000.
- Elokuussa 2003 riskiyhteiskunta oireili. Elokuun alkupuolella vuonna 2003 maailmalla alkoi levitä tieto uudesta, tehokkaasti levittäytyvästä viruksesta, mados-
ta, josta käytettiin nimiä *Lovsan* ja *MSBlaster*. Mato tunkeutui Microsoftin Windows-käyttöjärjestelmiin ja lähetti satunnaisesti viestejä koneesta löytämiinsä sähköpostiosoitteisiin. Suomessa Lovsan onnistui tunkeutumaan maailman johtavaksi verkkopankiksi itseään kutsuvan Nordean järjestelmiin ja aiheutti kymmenien pankkikonttorien sulkemisen torstaina 14.8.
- Seuraavalla viikolla virushyökkäykset puhuttivat jälleen. Liikkeellä oli useita uusia matovirusia. Sähköpostivirusia tutkiva *MessageLabs.com*-organisaatio raportoi, että yhden vuorokauden aikana sen tutkimista miljoonasta tietokoneesta joka kolmannelta oli löydetty ärhäkästi levinnyt *Sobig.F*-virus. Se ruuhkautti sähköpostiliikennettä lähettämällä satunnaisesti roskapostia kaikkialle löytämiinsä osoitteisiin. Suomalaisiin uhreihin kuului mm. Helsingin yliopiston sähköpostijärjestelmä. Samaan aikaan toinen mato, *Nachi*, sotki mm. Finnairin tietoteknisiä järjestelmiä.
- Merkittäviä vahinkoja voi aiheuttaa se, että yksinkertaisesti *sähkönsyöttö* katkeaa. Koko moderni yhteiskunta toimii sähköllä. Samassa synkässä elokuussa 2003, jossa tapahtui em. virustartunnat, Yhdysvaltoja ja osin Kanadaa kohtasi pahin sähkökatkos kautta aikain. Alkaen torstaina 14.8. noin 50 miljoonaa ihmistä jäi ilman sähköä pariksi päiväksi. Käytännöllisesti katsoen kaikki pysähtyi. Hissit, junat, metro, lentokoneet, tehtaiden tuotantolinjat, vesipumput, ilmastointilaitteet, kauppojen ja ravintoloiden elintarvikkeiden jäähdytyslaitteet, valot. Ikisykkivä öinen Manhattan – ”kaupunki, joka ei koskaan nuku” – oli pimeä ja hiljainen. Perimmäinen syy katastrofille oli ylikuormitus sähköverkossa, joka edusti 50 vuoden takaista teknologiaa. Siirtoverkon kunto oli jo aikaisemmin todettu heikoksi, mutta verkon kunnossapitoon ei ollut juurikaan panostettu, vaikka pelkästään vuoden 1992 jälkeen Yhdysvaltain sähköverkossa kulkevan sähkön määrä oli 400-kertaistunut.
- *Eräät suomalaiset energia-asiantuntijat kiirehtivät välittömästi ilmoittamaan, että ”meillä tämä ei olisi mahdollista”.* Kului noin viikko, ja Helsinkiä koetteli sähkökatkos. Siitä vajaa viikko, ja Lontoossa 500 000 ihmistä joutui sähkökatkoksen uhreiksi kiireisimpään ruuhka-aikaan. Junat ja metro pysähtyivät ja liikenne jumiutui.

- Eräs riskiyhteiskunnan uhka on se, että *strategisia toimintamahdollisuuksia kasaantuu pienelle joukolle*. Esimerkiksi muutama operaattori voi lamauttaa sähköisen maksujärjestelmän. On helppo visioida vastaavia uhkakuvia runsaasti lisää.
- Erilaisten tietokoneohjelmistojen monimutkaisuus on lisääntynyt ja lisääntyy jatkuvasti. Aikanaan pelätty Y2K-ongelma, eli se, miten tulisi käymään tietokoneohjelmille ja tiedostoille vuoden 1999 vaihtuessa vuodeksi 2000, antoi pientä esimakua siitä, mitä on odotettavissa, vaikka sillä kertaa mitään merkittävää ei tiettävästi tapahtunutkaan.⁶³ Esimerkiksi Windows-käyttöjärjestelmää ei kukaan hallitse. Sitä on vuosien mittaan – usein kovalla kiireellä – rakennettu lisää ja samalla se on tullut entistä monimutkaisemmaksi.
- Lisääntynyt monimutkaisuus *tietoverkoissa* on johtanut siihen, että kukaan ei pysty takaamaan, etteikö tapahtuisi yllätyksellisiä ilmiöitä ja suoranaisia järjestelmäromahduksia. Silloin kun jokin strateginen järjestelmä ”tiltaa”, seuraukset voivat olla katastrofaalisia. Esimerkiksi Kelan järjestelmien romahdus saisi suuren osan Suomea sekaisin. Jos tietojärjestelmät romahtavat, yhteiskunnan palvelutoiminnot lamautuvat. Esimerkiksi jos krakkeri murtautuu biometristen tunnisteiden tietokantaan ja varastaa ihmisten biometrisia tietoja, hän voi tehdä tuhoja monissa järjestelmissä, joihin on pääsy näillä tunnisteilla.
- *Terrorismin* mahdollisuutta ei voi ohittaa edes rauhallisessa Suomessa. Jo lähitulevaisuudessa pienelläkin terroristijoukkiolla voi olla käytössään teknologia, jonka avulla ydinpommi, biologinen tai kemiallinen ase voidaan laukaista jonkin etäisen maan vuoristosolasta Pariisin keskustaan, Concorde-aukiolle, tappamaan satojatuhansia ihmisiä. Eikä uhkaa voida täydellisesti poistaa, vaikka maailmanhallinta etenisikin ja sivistyneet pelisäännöt luotaisiin koskemaan kaikkia kaikkialla maailmassa. Ei tarvita kuin muutama fanaatikko, ja niitä löytyy aina.

Riskiyhteiskunnan tyypillinen suojautumismekanismi on rakentaa *varmistusjärjestelmiä*, jotta strategisten järjestelmien toiminta voitaisiin taata. Ja niiden varmistusjärjestelmiä. Ja niiden..., jolloin seurauksena on se, että järjestelmien muodostamasta kokonaisuudesta voi tulla entistä riskialttiimpi: rakennetaan entistä monimutkaisempaa riskiyhteiskuntaa.

Kun Beck 1980-luvulla puhui riskiyhteiskunnasta, hän siis tarkoitti lähinnä yhteiskunnan aineellisia riskejä. Myös tulevaisuudessa pitää puhua riskiyhteiskunnasta, mutta silloin siihen käsitteeseen on lisättävä fyysisten riskien lisäksi virtuaaliriskit, tietoteknologian kehittämiseen, ohjelmistoihin ja niiden käyttöön sekä tietoverkkoihin liittyvät riskit – ja ajan mittaan *bio-, materiaali- ja nanoteknologioiden* esiinmurtautumisesta syntyvät pitkälti vielä tuntemattomat riskit.⁶⁴

Kaikista varmistusjärjestelmistä ja niiden metavarmistuksista huolimatta voi pitää hyvin mahdollisena, jopa todennäköisenä, että seuraavien vuosikymmenten kuluessa tietoteknologisissa järjestelmissä ja niihin perustuvissa taloudellisissa ja yhteiskunnallisissa järjestelmissä tulee tapahtumaan useita suurempia ja pienempiä järjestelmäromahduksia. Niiden täydellinen eliminoiminen on tuskin mahdollista.

*Keksinnöt ovat ajat sitten saavuttaneet rajansa,
enkä näe mitään toivoa kehityksestä jatkossa.*

– roomalainen insinööri Julius Sextus Frontinus, 10 j.a.a.

Näköpiirissä ei ole merkkejä siitä, että *monimutkaistuvan riskiyhteiskunnan megatrendi* pysähtyisi, ellei peräti kääntyisi vastakkaiseksi, kohti yksinkertaisempaa, paremmin hallittavissa olevaa maailmaa. Pentti Linkolan malli paluusta yksinkertaiseen suljettuun agraariyhteisöön, jossa teollinen kompleksi olisi purettu, tärkein energianlähde olisi lihasvoima (ihmisen ja hevosen), olennaisesti ottaen kaikista nykyajan mukavuuksista olisi luovuttu ja yhteisöä johtaisi ”eloonjäämisopillisesti valistunut” eliitti olisi sellainen, mutta sen sosiaalipsykologinen houkuttavuus on lähellä nollaa – ellei pakkasen puolella – useimpien ihmisten mielissä.⁶⁵

Kiihtyvän muutoksen lyhyt historia

100 000 sukupolvea sitten	puhe
750	maanviljelys
500	kirjoitustaito
400	kirjastot
40	yliopistot
24	kirjapainotaito
16	tarkat kellot
5	puhelin
4	radio
3	televisio
2	tietokone
1	internet / sähköposti
0	GPS, CD, WDM ⁶⁶

Vaikka insinööri Frontinus 2000 vuotta sitten muuta väitti, teknologinen kehitys jatkuu ja samalla muutos kohti lisääntyvää kompleksisuutta ja syvenevää riskiyhteiskuntaa; tempo todennäköisesti nopeutuu kuten asetelmasta voi päätellä.⁶⁷ *Useimmat ihmiset itse asiassa odottavat lisää monimutkaisuutta* – ainakin toimivat siten. Se on hinta siitä kaikesta aineellisesta ja aineettomasta vauraudesta, josta me hyväosaiset pitkälle kehittyneiden yhteiskuntien jäsenet nautimme joka päivä.

Ilman pitkälle eriytyneen työnjaon monimutkaista yhteiskuntaa ei olisi supertehokkaita tietokoneita, ei myöskään upeaa internetiä eikä sitä erikoistietoa ja -osaamista kaikilla inhimillisen elämän aloilla – taloudessa, lääketieteessä, kaikissa teknologioissa jne. – jonka avulla nykyistä vaurautta ja hyvinvointia ylläpidetään ja kehitetään. Ei tehokasta matkustelua ympäri maailmaa. Pitää myös muistaa, että moderni yhteiskunta voi tilanteissa, joissa jokin riski on realisoitunut, tarjota toimintamahdollisuuksia, joita ei ennen ollut. Jos auto sammuu hiljaisen Kaamasentien hankeen Lapissa, kännykällä voi soittaa apua toisin kuin vain 20 vuotta sitten.⁶⁸

Tulevaisuus uusine teknologioineen monimutkaistaa yhteiskuntaa entisestään tuoden eteemme muun muassa ennen näkemättömiä eettisiä pohdintoja kuten, miten hyväksyttävää on suunnitella syntymättömän lapsen fyysisiä ja psyykkisiä ominaisuuksia etukäteen, miten pitkälle siinä mennään – ja jossain vaiheessa – mikä on ihmisen määritelmä.

Suomalainen harmaantuu keskuksiin ja muuntuu monikoksi

Edelläkävijä ikärakenteen muutoksessa

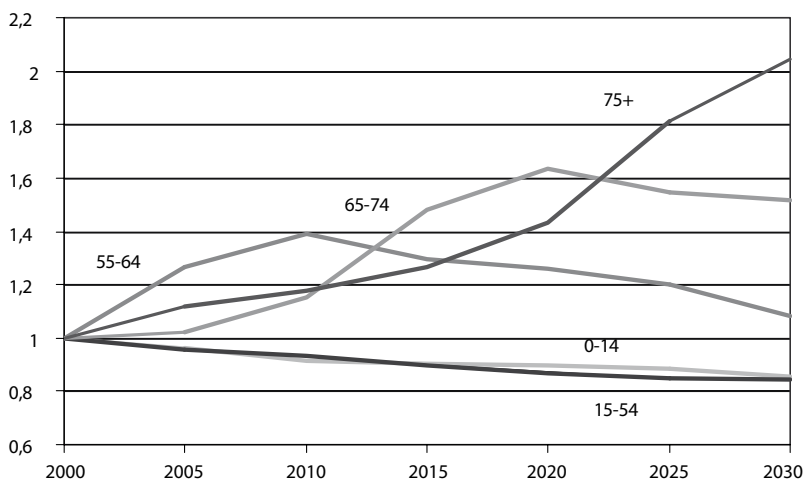
*Nuoruus on lahja,
mutta vanheneminen on taidetta*

– Junnu Vainio

Valtioneuvoston ennakkointiverkoston raportissa vuodelta 2005 todetaan, että Suomen väestön ikärakenne painottuu koko ajan vahvemmin vanhempien ikäryhmien suuntaan.⁶⁹ Muutos johtuu ensisijaisesti eliniän pitenemisestä. Samaan aikaan väestön ikärakennetta vanhentaa lasten, nuorten ja työikäisten määrän väheneminen. Tilastokeskuksen vuonna 2004 laatiman väestöennusteen mukaan alle 15-vuotiaiden lasten määrä vähenee vuodesta 2005 vuoteen 2015 noin 36 000:lla. Tuolloin lasten osuus väestöstä on noin 16 %, kun se esimerkiksi vuonna 1950 oli lähes kolmannes. Työikäisten (15–64-vuotiaiden) väestöosuus on ollut pitkään tasainen, mutta kääntyy selvään laskuun noin vuoden 2010 jälkeen.

Vuonna 2015 työikäisen väestön osuus on noin 63 % ja 2020-luvun alkupuolella se laskee 60 %:n tason alapuolelle

Ikäryhmien koko nykyiseen verrattuna vuoteen 2030 mennessä (vuosi 2000 = 1)⁷⁰

Lähde: Tilastokeskus, Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos.

65 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa jo nyt, mutta 2010-luvun vaihteessa kasvu nopeutuu. Aikavälillä 2005–2015 heidän määränsä lisääntyy lähes 270 000:lla. Kun vanhat ihmiset elävät entistä vanhemmiksi, hyvin iäkkäiden määrä ja osuus väestöstä kasvaa. 85 vuotta täyttäneiden määrä kasvaa vuoteen 2015 mennessä noin 37 000:lla, ja 2020-luvun alkupuolella heidän määränsä kasvaa entistä nopeammin.

Koko maan väkiluku on kasvanut 40 vuodessa 17,3 %, eli kun suomalaisia oli vuonna 1960 4,4 miljoonaa, vuonna 2003 suomalaisten lukumäärä oli 5,2 miljoonaa. Tilastokeskuksen syyskuussa 2004 julkistaman trendiennusteen mukaan koko maan väestö kasvaa edelleen lievästi ollen vuonna 2030 korkeimmillaan 5 443 000, jonka jälkeen väestömäärä kääntyy laskuun. Vuonna 2040 suomalaisia arvioidaan olevan 5 367 000. Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan kuolleisuus ylittää syntyvyyden vuonna 2023.⁷¹

Lähimmän parinkymmenen vuoden erityiskysymys on *väestörakenteen harmaantumisen* vaikutus demokratiaan. Suomen ikärakenne muuttuu seuraavina vuosikymmeninä huomattavasti ja aiemmin – jopa 15 vuotta aiemmin – kuin muissa Euroopan maissa. Ensimmäisen kerran Suomen historiassa vuonna 2005 lähti ihmisiä enemmän pois työmarkkinoilta kuin sinne tuli väkeä. Suurin eläkkeellelähtö on vasta edessä, se tapahtuu vuosina 2008–2010. Tulevaisuusvaliokunnan valtioneuvoston väestöpoliittiseen selontekoon laatimassa taustamuistiossa *Menossa mukana* todetaan: ”Demokratian kannalta on huomionarvoista, että IMF:n arvion mukaan Suomessa ensimmäisenä maailmassa äänestäjien enemmistö tulee olemaan yli 50-vuotiaita. Suomessa tämän rajan ennakoidaan ylittyvän jo vuonna 2010. Vuonna 2030 peräti kolmannes äänestysikäisestä väestöstä on 65 vuotta täyttäneitä. Muun muassa tästä syystä Suomen väestöpolitiikkaan kohdistuu kansainvälistä huomiota. Muita läntisiä teollisuusmaita kiinnostaa se, miten Suomi lähestyy vähenevän ja ikääntyvän väestön aiheuttamia ongelmia ja miten se niitä ratkaisee. 60-vuotiailla, mikä on neljännes äänestysikäisestä väestöstä, on jo nyt erittäin suuri poliittinen voima käytössään.”⁷²

Professori Olavi Borg on perustellusti kyseenalaistanut sen, että ikääntyminen esittää aina ongelmana (vrt. edellä): ”Tosiasiassa eläkeläiset taitavat sittenkin olla yhteiskunnassamme yksi vähiten harmia ja huolta aiheuttava väestönosa. Kyllä osasta nuorisoa ja työikäisiä on aivan riittämiin huolta meille kaikille.”⁷³

Ikärakenteen muutoksen mahdolliset vaikutukset yhteiskunnallisessa, muun muassa *kolmannen sektorin* vaikuttamisessa voivat olla hyvin merkittäviä. Ikääntyvät hyväkuntoiset ihmiset, erityisesti nk. kolmatta ikäänsä elävät, tulevat olemaan merkittävä *yhteiskunnallinen resurssi*, jota tulee kohdella arvokkaana voimavarana sekä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa että taloudellisten ja muiden hyödyllisten prosessien pyörittämisessä. Siitä hyötyy paitsi työvoimapulaa poteva yhteiskunta myös nämä ihmiset itse voidessaan tuntea itsensä hyödyllisiksi osiksi sosiaalisia verkostoja ja yhteiskuntaa, kun he antavat siihen oman panoksensa, kukin omien kykyjensä ja halujensa mukaisesti.

On vielä muistettava, että *elinajanodotteen kasvu* vahvistaa tätä kehitystä. Se on ikärakenteen muutoksen ohella toinen samansuuntaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia omaava, mutta ikääntymisestä erillinen väestöilmiö, johon bioyhteiskunta voi tuoda oman voimakkaan lisäsysäyksensä. Asiantuntijat ovat esittäneet erilaisia arvioita ihmisen odotettavissa olevan eliniän teoreettisesta maksimista. Joidenkin mukaan se on 120 vuotta, eräät ovat puhuneet 150 vuodesta. Historiallisesti ihmisen elinikä on kasvanut tuntuvasti aivan viimeisten vuosisatojen aikana. On todennäköistä, että suuret ikäluokat elävät pidempään kuin edeltäjänsä. Suomalaisten terveys on jatkuvasti parantunut. Elin-

ikä on pidentynyt ja sairauksista johtuvat toimintakyvyn rajoitukset ovat vähentyneet. Viime vuosisadan alussa suomalaisen miehen elinajan odote oli 44 vuotta ja naisen 46 vuotta, 1950-luvun alussa vastaavat luvut olivat 60 ja 68 vuotta ja tällä hetkellä 75 ja 82 vuotta.⁷⁴ Keskimääräinen elinikä EU-maissa on pelkästään vuoden 1970 jälkeen nousut viidellä vuodella.⁷⁵ Odotettavissa oleva elinikä hyvinvoivissa länsimaissa voi kasvaa lähivuosisikymmeninä 100 vuoteen.

Pidemmällä aikavälillä kasvavalla eliniällä voi olla myös syvempiä ja yllättäviäkin seurauksia *ihmisten käsityksiin ajasta, sukupolvista ja elämän kulusta*. Eliniän pidentyminen johtaa siihen, että *ihmisen kokemus sukupolvien ketjusta sekä menneeseen että tulevaan venyy*. Sen sijaan, että samasta suvusta samaan aikaan elossa on kolme tai neljä sukupolvea, heitä onkin viisi tai kuusi sukupolvea. Satavuotias ihminen voisi olla vielä mukana työelämässä, mahdollisesti samassa yrityksessä yhdessä 25-vuotiaan lapsenlapsenlapsensa kanssa.

Moni suuren ikäluokan ihminen perustaa uuden yrityksen 65-vuotiaana tai aloittaa uuden työuran, ehkä viimeinkin sellaisen, jota todella haluaa.

Suuret ikäluokat ikääntyvät ja äänestävät aktiivisesti, koska *omaavat käsityksen demokratiasta ensisijaisesti edustuksellisenä vaikuttamisen tapana*. Perässä tulevat X-sukupolvi, Y-, Z- ja muut, jotka voivat korostaa muita vaikuttamisen keinoja. Millainen asetelma tästä syntyy yhteiskunnallisen vaikuttamisen mielessä, on yksi tulevaisuuden suuria kysymyksiä.

Yksi peruskysymys liittyy siihen, *kykeneekö tulevaisuuden demokratia edistämään monikulttuurisuutta myös sukupolvimielessä* eli luomaan foorumeja ja menetelmiä tehdä hyviä päätöksiä, kun niitä ovat tekemässä yhtä hyvin 16-vuotiaat kuin 96-vuotiaat hyvin erilaisissa elämäntilanteissa olevat ihmiset, joita päätökset myös koskevat. Erot elämäkokemuksessa, käsitykset yhteiskunnasta ja arvomaailmat voivat poiketa toisistaan paljon enemmän kuin nykyisin.

Skenaario 1. Ikärakenteen muutos, pidentyvä elinikä ja monisukupolvisuus voivat johtaa siihen, että kehittyä hedelmällinen, suvaitsevainen ja erilaisuudesta rikastuva demokraattinen päätöksenteon kulttuuri ja ”yhteiskunta kaikille” -ajattelu. Kulttuurin luova siirtyminen tulevalle sukupolvelle helpottuu, irrallisuus vähenee ja yhteiskunta vakautuu. Tämä skenaario sekä edellyttää että tuottaa erilaisuuden sietokykyä ja suvaitsevaisuutta myös monessa muussa suhteessa: kulttuurien välillä, suhteessa erilaisiin arvoihin ja elämänmalleihin, uskontoihin ja ei-uskontoihin, rotuihin, seksuaalisiin suuntautumisiin jne.

Skenaario 2. Synkempi lähivuosisikymmenten skenaario voi olla se, että syntyy jännitteisiä tilanteita, joissa suuret ikäluokat käyttävät edustuksellista demokratiaa aktiivisesti, mutta nuoremmilla on hallussaan taloudellinen valta ja teknologinen osaaminen. Voidaan ajautua tilanteisiin, joissa suurten ikäluokkien hallitsema eduskunta ja kuntavaltuustot päättävät etujensa mukaisesti, mutta päätöksiä ei välttämättä noudateta.

Urbanisaatio on maailmanlaajuinen ilmiö. *World Resources Institute (WRI)* ennakoi, että vuosien 1990–2030 välillä globaali urbaani väestö kasvaa yli viideksi miljardiksi, jolloin kaksi kolmasosaa ihmisistä asuu kaupungeissa. Kaupungistumisen vauhti on suhteellisesti voimakkainta toisaalta taloudellisesti ja väestöltään voimakkaasti kasvavassa Kaakkois-Aasiassa (4 %/v.) ja toisaalta köyhässä Afrikassa (5 %/v.). Kehittyneessä länsimaailmassa kaupunkimaisissa olosuhteissa elävien osuus voi nousta noin 90 %:iin vuoteen 2030 mennessä.⁷⁶

Alueellinen keskittyminen on ollut ilmiö ja keskustelunaihe myös Suomessa jo pitkään, ja on hyvin mahdollista, että se jatkuu myös tulevaisuudessa. Kuntien lukumäärän odotetaan vähenevän ja talousseutukuntien merkityksen kasvavan mm. kunta-alan tulevaisuusbarometreissa.⁷⁷

Tilastokeskuksen arvio aluekehityksestä Suomessa – eräät muutkin tulevaisuusarviot ovat samansuuntaisia – kertoo väestön keskittymisestä suuriin keskuksiin tai niiden ympäriskuntiin. Haja-asutusalueilta muutetaan kahteen paikkaan, keskuksiin ja hautausmaille. Uusimaa, Itä-Uusimaa, Pirkanmaa, Varsinais-Suomi ja Ahvenanmaa kasvattavat suhteellisesti eniten väestömääräänsä. Suurin menettäjä suhteellisesti on Kainuu, noin 25 % väestöstä vuosien 2000 ja 2040 välillä.

Suburbanisaatio: Ihminen haluaa kaiken. Rauhallisen omakotitalon Nurmijärvellä, josta pääsee pikaisesti urbaaniin centeriin hoitamaan maailman asioita.

Hajautuuko vai keskittyykö tietoyhteiskunta oli aito kysymys 1980-luvun alussa, kun tietoyhteiskunnasta ensimmäisiä kertoja keskusteltiin pitkälle kehittyneissä länsimaissa ja Japanissa. Monenlaisia malleja esitettiin: laadittiin enemmän tai vähemmän ”vihreitä” utopioita paluumuutosta maalle, uskottiin etätöiden voimakkaaseen kasvuun, suurten ikäluokkien paluuseen juurilleen maalle eläkepäiviään viettämään. Toisaalta pohdittiin, keskittyvätkö suomalaiset pääkaupunkiseudulle ja jos niin käy, syntyykö siitä superai-vot vai vesipää.

Nyt asialla ei tarvitse enää spekuloida. Jo pitkään muutto kaupunkeihin tai niiden välittömään läheisyyteen (suburbanismi) on ollut silmiinpistävää. Viimeisten runsaan 20 vuoden aikana on tehty lukuisia tutkimuksia ja arvioita alueellisesta kehityksestä tulevaisuudessa. *Kaikki vakavasti otettavat arviot viittaavat siihen, että keskittymiskehitys jatkuu* (kunnes ei ole enää muuttajia). Vauhti voi vaihdella, mutta suunta on selvä. Jotkin marginaaliset vastailmiöt tätä pääsuuntaa tuskin muuttavat.

Ihmiset eivät muuta keskuksiin ja niiden liepeille vain, koska on pakko. Ihmisen luontainen asumisen tapa ei ole mahdollisimman kaukana muista ihmisistä, vaan pikemmin-kin lähellä heitä. Ihminen on sosiaalinen eläin, ja keskuksissa on paljon sellaista, mitä haja-asutusalueet eivät voi tarjota: työ- ja opiskelupaikkojen lisäksi runsaasti kulttuuritarjontaa (konsertteja, teattereita, huippuesitelmiä jne.), kollegoja, monipuoliset harrastusmahdollisuudet, tasokkaat sosiaali- ja terveyspalvelut, etnisiä ravintoloita, tapahtumia, yleistä *actionia* jne.

Voimakas alueellinen keskittyminen ei kuitenkaan ole itseisarvo eikä suositus. Suomelle sopii useamman keskuksen kehittäminen jo pelkästään sen vuoksi, että tilaa ja jo rakennettua infrastruktuuria on eri puolilla maata. Siitä huolimatta esimerkiksi se, että

hyvää koulutusta ja vaativia työpaikkoja etsivät aktiiviset nuoret hakeutuvat keskuksiin, on luontevaa ja ymmärrettävää, eikä sitä pitäisi erityisesti yrittää estellä. Veden kantaminen kaivoon tuottaa tunnetusti huonoja tuloksia; sama koskee haja-asutusalueiden pitämistä asutettuina kaikkialla maassa. Alueiden ja maakuntien kehittäminen tulevaisuudessa tuskin onnistuu, ellei siihen liity vahvojen alueellisten asumis-, osaamis-, elinkeino- ja kulttuurikeskusten kehittäminen ja alueellisten toimijoiden tietoinen hyväksyntä sille, että maakunnassa on veturi – esimerkiksi Pohjois-Karjalassa Joensuu, Kainuussa Kajaani, Lapissa Rovaniemi – ja että siitä hyötyvät muutkin maakunnassa.

Alueellinen keskittyminen ei automaattisesti tarkoita sitä, että kunnallinen hallinto järjestetään suuremmissa yksiköissä tulevaisuudessa. Erittäin todennäköistä se kuitenkin on. Kuntien lukumäärä tulevaisuudessa on puoluepolitisoitunut aihe, kuntalaisten kannalta se ei oikeastaan ole kovin kiinnostava. Ihmisille ja perheille tärkeää on se, löytyvätkö läheltä tasokkaat terveystalot, hyvä koulu, päivähoitopaikat jne. Kuinka monta kunnanjohtajan virkaa ja kunnanhallituksen puheenjohtajan tehtävää maassa on, kiinnostaa lähinnä puolueita.

Vuoden 2006 alussa Suomessa oli 431 kuntaa. Yhteiskunnallisessa keskustelussa on puhuttu muun muassa kuntien määrän puolittamisesta, ja esimerkiksi Kostiainen – Vadén – Välimäki kirjoittavat, että ”Sata kunnan kuntaa riittää”.⁷⁸ Jää nähtäväksi, millaisen tuloksen nämä poliittiset arpajaiset tuottavat vuoteen 2017 mennessä, mutta suunta on ilmeinen.

Parikymmentä vuotta sitten teknologiakeskuksilta odotettiin paljon. Nyt voisi arvioida, että laaja-alaisempi ja ihmiskeskeisempi ajattelu on tarpeen: pelkät teknologiakeskukset eivät riitä, vaan tarvitaan miellyttäviä asuin ympäristöjä, päivähoitopaikkoja, kouluja ja monipuolista kulttuuria (Nokia-insinööreilläkin on yleensä perhe, lapsia ja mm. kulttuuri- sekä liikuntatarpeita). Lisäksi väestön ikääntyessä terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät palvelut, esimerkiksi kylpyläpalvelut ja matkailuklusteri kokonaisuudessaan, nousevat merkittäviksi. Tällaisiin ympäristöihin sijoittuvat myös uutta yhteiskuntaa luovat yritykset, ICT- ja bioalojen ja muiden uusien teknologioiden yritykset ja laaja palveluyritysten verkosto.

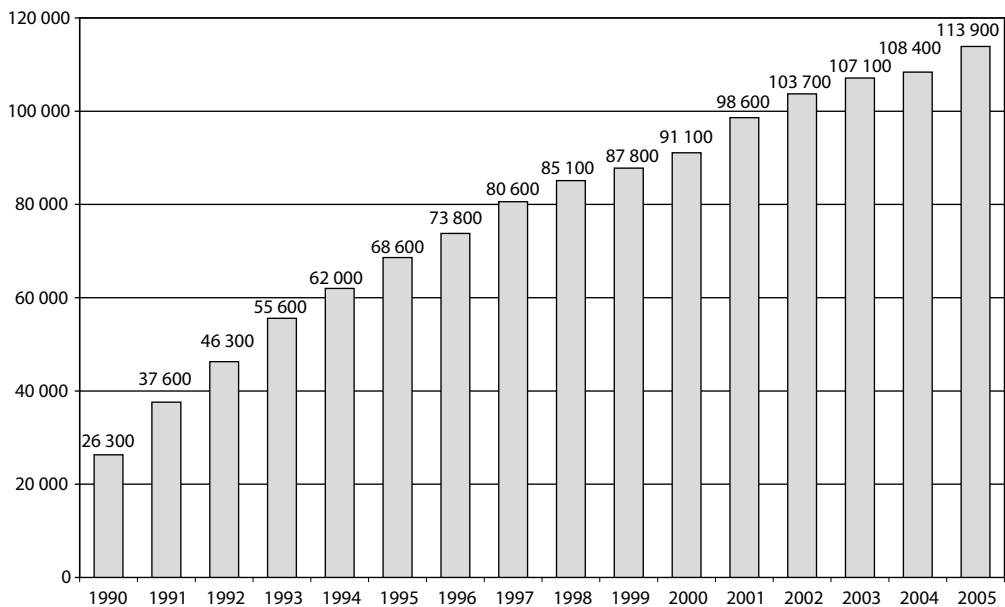
Suomalaisesta suomalaisiin kulttuureihin

Suomi ja suomalaiset? Pieni kansa suuressa maassa, hajallaan toisistaan ja kaukana kaikesta. Kulttuurisesti ja uskonnollisesti homogeeninen konsensusmaa, joka pelkää kaikkea ja sensuroi itsensä jo varmuuden vuoksi. Kummallista kieltä puhuva mollikansa takanaan raskas historia. Vain sata vuotta sitten asuttiin savupiirteissä. Ilmastokin rassaa, vielä. Huonon itsetunnon kansan vaakunassa ärisee eläin, joka ei ole koskaan esiintynyt maassa muualla kuin eläintarhassa. Ponnistaa sapelin päältä ja herittää julmaa miekkaa rauhantahtoisien ulkopolitiikan symbolina. Päässään korni kruunu. Keväällä 2006 kilpailtiin siitä, mikä on kautta aikain synkin suomalainen musiikkibiisi. Kisa oli kansainvälisesti arvioiden huipputasokas.

Suomi ja suomalaiset? Paljon parempi porukka kuin uskaltaa itse ajatella. Sitkeä, rehellinen ja luotettava. Tunnollisista tunnollisin. Älykäs ja kekseliäs. Maailman huippua koulutuksessa, tieteissä ja teknologiassa. Korruptio nolla. Kykenee urotekoihin, jos uskaltaa. Ei jätä kaveriaan. Tutustuttuaan vieraan kulttuurin edustajan paras ystävä. Maassa on maailman parhaiten kohdeltu kielivähemmistö. Toisin kuin naapurinsa Ruotsi, Norja ja Tanska on aito tasavaltainen demokratia, jossa jokainen kansalainen on lähtökohtaisesti tasa-arvoinen. Suomalaiset, kelpo kansa.

Muiden maiden kansalaisten määrä Suomessa on noussut viimeisten 15 vuoden aikana voimakkaasti.⁷⁹

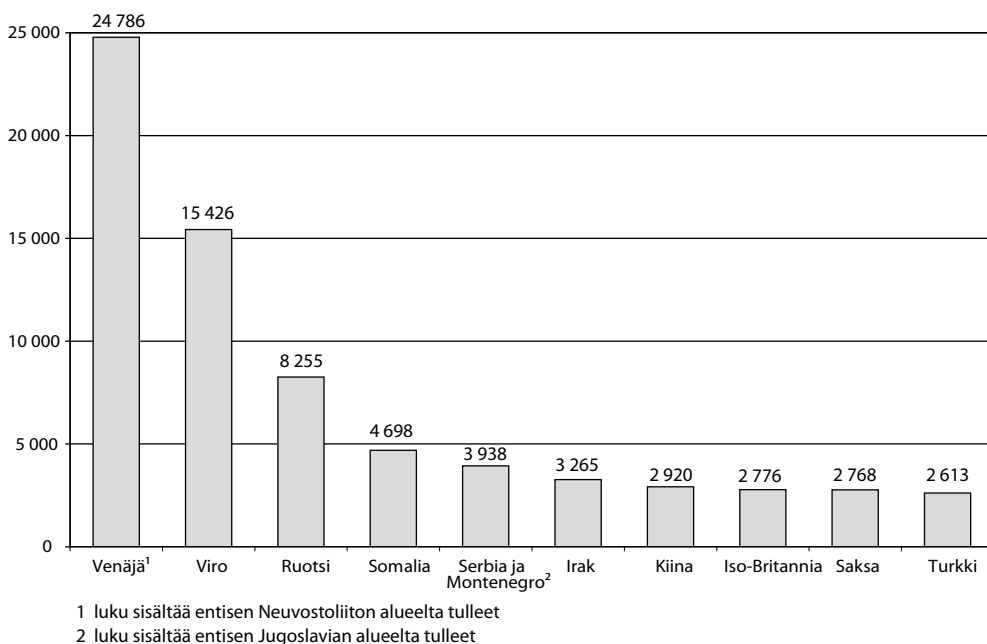
Ulkomaalaiset Suomessa 1990–2005

Lähde: Väestörekisterikeskus.

Vuonna 1990 ulkomaalaisia oli Suomessa 26 000, ja vuonna 2005 heidän lukumääränsä oli 114 000, eli määrä oli yli nelinkertaistunut vain 15 vuodessa. Suurimmat ulkomaalaiset väestöryhmät Suomessa vuonna 2005 olivat venäläiset (24 786), virolaiset (15 426), ruotsalaiset (8 255) ja somalit (4 694).

Suurimmat ulkomaalaisryhmät Suomessa 2005

Lähde: Väestörekisterikeskus.

Vaikka ulkomaalaisten määrä Suomessa on kasvanut voimakkaasti, se on edelleenkin suhteellisesti pienimpiä Euroopassa. Suomalaisten menneisyys etnisesti, kulttuurisesti ja mm. uskontojen osalta on hyvin *homogeeninen*. Olemme vasta opettelemassa elämää monikulttuurisessa yhteiskunnassa ja sen edellyttämää erilaisuuden sietokykyä, kulttuurista kompetenssia.

Joskus tulevaisuuden arviointi ei ole kovin vaikeaa. Suomen kaltaisessa, erityisen monokulttuurisen historian omaavassa maassa muutos ei voi olla kuin yhdensuuntainen: *kohti kulttuurien, arvojen, etnisten ryhmien ja rotujen kirjavuutta*. Siihen suuntaan vaikuttaa jo pelkästään edellä todettu ulkomaalaisväestön kasvu.

Samaan suuntaan vaikuttavat muutkin tekijät: teollisen yhteiskunnan suurten enemmistöjen ja homogeenisuuksien pirstaloituminen tietoyhteiskunnan vähemmistöiksi ja globaali vuorovaikutus monin eri tavoin (teknologia, talous, politiikka, kulttuuri, kuten nuorten pelikulttuurit). Voidaankin arvioida, että rodullinen, uskonnollinen, kulttuurinen, kielellinen, arvoihin ja elämäntapoihin sekä ammatteihin liittyvä monimuotoistuminen ja vähemmistöistytminen sekä heimoutuminen ja elinkaari-identiteettien merkityksen kasvu luovat *kulttuurisesti mosaiikkisen tulevaisuuden*. Tällöin suomalaisilta edellytetään kulttuurista kompetenssia mm. erilaisuuden sietokyvyn muodossa.

Kohdatessaan toisiaan kulttuurit haastavat toisensa, ja kuten jo edellä todettiin, esiin nousee lukuisia hyvinkin konkreettisia kysymyksiä, kuten keskustelu muslimihuivin käytöstä kouluissa Ranskassa osoitti. Ja levottomuuksia, joista esimerkkinä mainittakoon väkivaltaiset nuorisomellakat myös Ranskassa loppuvuodesta 2005. Monikulttuurisuuden kohtaamiseen liittyvät kysymykset tulevat olemaan Suomessakin arkipäivää.⁸⁰

Valtioneuvoston ennakointiverkosto esittää sosiaalisesta ja kulttuurisesta muutoksesta muun muassa seuraavaa (kursivointi MM):

- Aiemmin ihmisten *identiteetti ja elämäntyyli* muodostuivat pitkälti *työn ja sosioekonomisen statuksen* kautta... Nykyisin elämäntyyli ovat liukuvia, kokeilevia, yksilöllisesti, ei kuitenkaan aina tietoisesti valittuja ja elämänvaiheen mukaan vaihtuvia. Elämänpolut monipuolistuvat: työn ja opiskelun jaksot voivat vaihdella koko elämän ajan, samoin asuminen eri paikoissa ja maissa (jota viestintäteknologian kehittyminen tukee). Ei ole ikäkausittain ennustettavissa olevaa elämäntyyliä.
- *Urbaanit elämäntyyli* vahvistuvat kaupunkimaisen asumisen lisääntyessä. Myös urbaanin ja luonnonläheisen elämän yhdistäminen sekä useassa paikassa asuminen vaihdellen Suomessa ja ulkomailla lisääntyy talouskasvun ja lisääntyvän vapaa-ajan (yhä enemmän eläkeläisiä) myötä.
- *Viestintäympäristö* (media, internet, viihdeteollisuus) on keskeinen ihmisten identiteetteihin vaikuttava tekijä ja internet yhä enemmän ihmiskontaktien, vuorovaikutuksen, tiedon ja ideoiden lähteenä. Viestintävälineissä käytettävä aika saattaa edelleen lisääntyä. Erilaisten viestimien ja viestintäpalveluiden käytöllä on monenlaisia seurauksia mm. ihmisten toimintakyvyn ja vuorovaikutuksen kannalta.
- Osalla ihmisistä identiteetti on yhä enemmän ”*ostettu identiteetti*” – olet, mitä kulutat. Kamppailu tuotemerkkien hegemoniasta on myös kamppailua yksilöiden arvoista. Yksilölliset valinnat ovat haluttuja ja mahdollisia (kustomointi).
- Sekä viestintäympäristön globaalisuus että globaalien brändien vahvistuminen aiheuttaa sen, että sekä *globaalin ja lokaalin että massakulttuurin ja yksilöllisyyden väliset jännitteet* säilyvät ja voivat vahvistua. Toisaalta sama maailmanlaajuinen mediaympäristö luo yhtenäistä virtuaalikulttuuria: englannin kielen keskeinen asema, samat sisällöt tai sisältöformaatit vaikuttavat kaikkialla samanaikaisesti.
- *Erilaiset ja jopa vastakkaiset arvot ja valinnat* yleistyvät ja vahvistuvat ja arvot yksilöiden ja ryhmien välillä eriytyvät. Ympäristötietoisuus sekä eettisten ja ekologisten näkökulmien painoarvo nousee ja näkyy kuluttajien vaatimuksissa näiden arvojen mukaisista tuotteista. Toisaalta kaupallisuus ja maailmanlaajuiset ”merkit” valtaavat asemia.⁸¹

On mielenkiintoista todeta, että tietoaajan yhdeksi guruksi kohonnut Manuel Castells on nostanut Suomen tietoaajan mallimaaksi maailmassa kulttuurisin painotuksin.⁸² Hänen mukaansa Suomen vahvuuksia ovat *vahva identiteetti, edistynyt teknologia, kyky luoda verkkoinnovaatioita, demokraattinen kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointiyhteiskunta.*

Ongelmat liittyvät mm. korkeaan verotukseen, jonka seurauksena esimerkiksi ulkomaisten työntekijöiden saaminen korkean teknologian ja sisällöntuotantoyrityksiin voi muodostua vakavaksi pullonkaulaksi tulevaisuudessa.

Tärkeitä kulttuurisia kehityssuuntia tulevaisuudessa voivat olla *heimoutuminen* sekä *elinkaari-identiteettien voimistuminen ja moninaistuminen*. *Heimoutuminen* – sekä perinteinen fyysinen kylämentaliteetti että virtuaaliheimot, eli verkoissa elävät ammatilliset ja esimerkiksi harrastuksiin liittyvät virtuaaliheimot, joiden jäsenet voivat asua fyysisesti missä päin maapalloa tahansa – leimaa tulevaisuutta. Tulevaisuudessa ihmisellä voi olla useita identiteettejä: hän voi olla kuusamolainen, suomalainen, eurooppalainen – ja maailmankansalainen, eikä siinä ole mitään ihmeellistä eikä ristiriitaista. Eikä siinä, että hän on *samanaikaisesti yritysjohtaja, kuuluu motoristiklubiin, istuu kotikuntansa valtuustossa (tai virtuaalikunnan päättäjäverkossa), kuuluu Plan-kummeihin ja on mukana globaalissa numismaatikkojen virtuaaliheimossa*.

Olenainen ja vähälle huomiolle jäänyt osa *kulttuurista ja arvojen megatrendiä* on jo muutaman vuosikymmenen toteutumassa ollut *yksilön elinkaari-identiteetin* jakautuminen yhä lukuisampiin vaiheisiin. Vielä viime vuosisadan alkupuolella ihmisen elämänsä elinkaari oli suurin piirtein sellainen, että lapsia oltiin 10–15-vuotiaiksi, sitten menttiin töihin; pelloille, metsiin, tehtaisiin. Parikymppisinä perustettiin perhe, saatiin heti lapsia, yleensä useampi kuin yksi, taisteltiin leivästä raskaassa työssä ja viidenkymmenen vaiheilla oltiin vanhoja: keppi kouraan, huivi päähän ja loppulaskentaa odottamaan. Nykyisin on jo olemassa *varhaislapsuuden ja lapsuuden kulttuurit, nuorisokulttuuri* (jota ei ennen Elvistä ja muita 50-lukulaisia ollut), sitten tulevat *parikymppiset, kolmikymppiset, ”kolkyt ja risat”* -kulttuuri jne. Vanhuuden tutkijat jakavat ihmisen elinkaaren vaiheet osiin vielä 60 ikävuoden jälkeenkin. Tämä *elinkaari-identiteetin moninaistumisen trendi* jatkuu myös tulevaisuudessa. Siihen vaikuttavat sekä hyvinvoinnin kasvu että ihmisten eliniän pidentyminen. Ihminen elinkaarensa eri vaiheissa omaa ainakin osittain erilaisen identiteetin ja hän käyttäytyy yhteiskunnan jäsenenä ja esimerkiksi kuluttajana eri tavoin. Kasvamassa on *seniorikansalaisten* – suurten ikäluokkien – ostovoimainen ja vaativa ryhmä vahvoine identiteetteineen.

Muutos kohti kulttuurista mosaiikkista kirjavuutta ja samalla stereotyyppien häviämistä on ollut voimakasta Suomessa viimeisten 50 vuoden aikana. Vielä *1950-luvulla*, suurten ihmisjoukkojen ja enemmistöjen teollisena aikana, esimerkiksi Helsingin Kalliossa saattoi jo ihmisen ulkoisesta olemuksesta päätellä, mihin yhteiskuntaluokkaan hän kuului. Kun oli todennut, että vastaantulija oli ilmiselvä tehtaantöyläinen, oli mahdollista tehdä monia osuvia stereotyyppisiä päätelmiä hänen elämästään ja arvoistaan.

Nyt ihmisen ulkonäöstä on jokseenkin mahdotonta päätellä, mihin yhteiskuntaluokkaan hän kuuluu, koska selkeitä yhteiskuntaluokkia ei enää ole. Sama koskee hänen ajatuksiaan, arvomaailmaansa ja elämänsä yleensäkin. *Ei ole mitään syytä ajatella, etteikö tämä muutoksen suunta kohti arvojen ja elämänmallien kirjavuutta jatkuisi myös tulevaisuudessa*. Ainoa suurempi ryhmä, joka voi tulevaisuudessa kasvaa, on eri tavoin *syrräytyneiden* joukko. Se voi kuitenkin jäädä epäyhtenäiseksi, koska syrjäytymisen syyt ovat monenlaiset.

Yhteiskunnalliset tulevaisuudennäkymät ja demokratia

Demokratia ei ole täydellinen – mutta etenee

Edellä on puhuttu paljon teknologiasta, taloudesta ja yhteiskunnasta, vähemmän politiikasta. Se on välttämätöntä, jos haluaa ymmärtää yhteiskunnan kehityksen logiikkaa ja tulevaisuudennäkymiä. *Demokratian ja politiikan tulevaisuudesta ei voi sanoa kovinkaan paljon tutkimalla vain demokratiaa ja politiikkaa.*

On ilmeistä, että aiemmin kuvatut yhteiskunnalliset, taloudelliset ja teknologiset kehitysilmiöt vaikuttavat siihen, millaisia sisältöjä ja muotoja demokratian idea saa tulevaisuudessa. Käsitykset demokratiasta syvenevässä tietoyhteiskunnassa ja demokratian konkreettiset mallit sekä esimerkiksi sovellettava teknologia tulevat muuttumaan. Tulevaisuuden yhteiskuntien taloudellinen ja sosiaalinen perusta synnyttää uudenlaisia yhteiskunnallisia jännitteitä ja niihin perustuvia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä, liikkeitä, mahdollisesti uusia ideologioita ja puolueitakin. Tieto- ja viestintäteknologioita käytetään ennen pitkää rutiininomaisesti kaikessa yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa, myös vaaleissa. Muutoksia tapahtuu jo tietoyhteiskunnassa, mutta lisää on odotettavissa, kun uudet teknologiat – bio-, materiaali- ja nanoteknologiat – alkavat leimata yhteiskuntaa ja ihmisten elämää. Syntyy muun muassa geneettiseen muokkaamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä, joiden ratkaisuvaihtoehdoilla ei ole mitään tekemistä agraaris-teollisessa yhteiskunnassa syntyneiden puolueiden alkuperäisten aatteellisten perusratkaisujen kanssa.

Tulevaisuusajattelu vs. länsimainen demokratia

Tulevaisuudentutkijan näkökulmasta vallitseva poliittinen kulttuuri länsimaissa omaa monia piirteitä, jotka ovat lähes vastakkaisia tulevaisuussuuntautuneen ajattelun peruslähtökohdille. Eroja kuvataan seuraavassa asetelmassa:

Demokratian tulevaisuusparadoksit

Tulevaisuusajattelu	Vallitseva (edustuksellinen) demokratia
Tulevaisuusperspektiivi: pitkä aikaväli, vuosikymmeniä tai enemmän	Tulevaisuusperspektiivi: lyhyt aikaväli, parlamentaarinen sykli (usein neljä vuotta) tai budjettivuosi
Pitkäjänteisyys – ”joskus tarvitaan kieltäytymisiä nyt, jotta parempi hyvä voisi tulla myöhemmin”	Lyhytjänteisyys – ”palkinnot ja tyydytykset on saatava heti”
Monisektoraalinen systeemiajattelu	Sektoraalinen ”not my job” -ajattelu
Uudet ajattelumallit (paradigmat, ideologiat) ja tavat organisoida yhteiskunnallisia toimintoja syntyvät tietoyhteiskunnassa ja sen seuraajien oloissa	Ajattelumallit ja tavat organisoida yhteiskunnallisia toimintoja (puoluerakenne ym.) on peräisin agraari- ja teollisuusyhteiskunnista; ei muutu
Monimutkaistuva (kompleksinen) yhteiskunta; kokonaisuuksien hahmottaminen vaikeaa ja haaste	Yksinkertaistaminen; houkutus myydä kansalaisille helppoja ratkaisuja, joita ”kansa” myös odottaa
Muutos – kiihtyvä muutos, heikot signaalit, ennakoimattomat yllätykset	Status quo, saavutetuista asemista kiinnipitäminen, ennakoitavat muuttumattomuudet ja trendit
Ajan ja muotojen murtaminen prosesseissa	Aika- ja muotomääräytyneisyys prosesseissa
Visiot; tavoitteet ja niitä synnyttävät arvokeskustelut	Moderni tietoyhteiskunta peittänyt vanhat ideologiat; uusia ei ole syntynyt
Proaktiivisuus – ”tulevaisuus tehdään”; toimintaympäristön muutostekijöiden tulevaisuusanalyysi ja innostavat visiot muodostavat pohjan strategioille, joilla tulevaisuus otetaan haltuun	Reaktiivisuus tai passiivisuus – reagoidaan viime tipassa tai ”tulevaisuuteen ajaututaan”; puuttuvat aatteelliset ja innostavat visiot tulevaisuudesta (Salla, Suomi, Eurooppa, maailma)

Ilman erityisiä demokratian kehittämisyrkimyksiä tilanteen ongelmallisuus on *tulevaisuudessa syvenemässä*. Yhteiskunnan eri osien keskinäiset riippuvuudet ja systeemiluonne voimistuvat. Ei riitä, että kukin ministeriö ”hoitaa oman tonttinsa”, koska tapahtumilla yhdellä sektorilla on välittömät ja välilliset vaikutuksensa toisella sektorilla (ja kolmannella). Lisäksi sektoreiden rajat ovat epäselvät ja niihin kohdistuu jatkuva muutospaine. Yhteiskunnalliset, taloudelliset, teknologiset ja muut järjestelmät ovat tulevaisuudessa entistä monimutkaisempia, eikä helppoja ”kaikki kerralla kuntoon” -ratkaisuja ole. Muutokset eivät ole pysähtymässä tai edes hidastumassa, pikemminkin päinvastoin. Vanhoista malleista ja saavutetuista eduista kiinnipitäminen toimii yhä huonommin ja on vastuutonta koko yhteiskunnan etua ajatellen.

Ilman tulevaisuussuntautunutta aatteellista keskustelua arvoista ja visioista ei tulevaisuutta saada ”haltuun”. Tällaista *päämäärärationalista* yhteiskunnallista keskustelua kuitenkin kartetaan yleisesti, ja sen sijasta käydään mieluummin *välinerationaalista* keskustelua esimerkiksi kilpailukyvyistä. ”Oikeaoppiselta” tulevaisuusajattelulta voidaan vaatia, että ennen kuin puhutaan keinoista, kuten kilpailukyvyistä, selvennetään myös päämäärä, se, mitä keinoilla tavoitellaan.

Erityisen silmiinpistävää 2000-luvulle tultaessa on ollut innostavien visioiden puuttuminen keskusteltaessa suomalaisen yhteiskunnan ja esimerkiksi Euroopan unionin tulevaisuudesta. Vielä 1980-luvulla esimerkiksi duaaliyhteiskunnan utopioista keskusteltiin aktiivisesti.

Voisi tietysti ajatella myös siten, että kuvattu asiointi on sellainen, johon on tyytyminen myös tulevaisuudessa. Ja kenties pitäisi olla tyytyväinen sen johdosta, että yhä suurempi osa yhteiskunnallisista, taloudellisista ja teknologisista kehitysilmiöistä tapahtuu edustuksellisten poliittisten prosessien ulkopuolella ja niiden saavuttamattomissa. ”Koska poliittiset toimijat ovat hitaita ja vanhoillisia, pysykööt erossa tosikehityksestä.” Tästä syntyy demokratiaskenaario, jota voisi kutsua *teollisen aikakauden mentaalimalliin takertumisen skenaarioksi*. Yleisesti voi arvioida, että tällainen paradigmaattinen jäykkyys johtaa demokratian järjestelmänä lisääntyviin vaikeuksiin tulevaisuudessa.

Toinen demokratiaskenaario syntyy siitä, että demokratian ideaa, malleja, teknologioita ja käytäntöjä kehitetään siten, että *demokraattinen päätöksenteko on nykyistä tulevaisuussuuntautuneempaa* ja kykenee edes jossain määrin vaikuttamaan nopeisiin muutoksiin yhä monimutkaisemmaksi muuttuvassa yhteiskunnallisessa todellisuudessa.

Länsimaisten demokratioiden kunniaksi on todettava, että meillä on oikeus tunnistaa ja tuoda esiin näitä kriittisiä näkökohtia; tilanne on parempi kuin eräissä muissa kulttuureissa. Kun todetaan länsimaisten demokratioiden kärsivän eräänlaisesta *kroonisesta lyhytnäköisyydestä*, on kohtuullista muistuttaa siitä, että tulevaisuudentutkimuksen piirissä usein esitetty väite on tämä: ”*Länsimainen valkoinen mies dominoi tulevaisuudentutkimusta ja keskustelua tulevaisuudesta.*” Toistuvasti esitetään, kunniakkaasti kyllä tulevaisuudentutkijoiden omissa keskinäisissä keskusteluissa, että *alaa dominoi länsimainen kulttuuri*, ja mikä vielä pahempaa, *valkoiset (keski-ikäiset ja parrakkaat) miehet*.⁸³ Peruskäsitteet ja -määrittelyt, ajattelutavat, metodit, todella toteutetut projektit, teemat, joista keskustellaan, kirjat, joihin viitataan, konferenssien ohjelmat, keynote-puhujat, gurut, joita siteerataan, alan järjestöjen näkyvimmat johtajat jne. ovat vahvasti länsimaisen miesenergian kyllästämiä, väitetään. Se pitäänee pääosin paikkansa.

Varovaisesti voi päätellä, että jos systemaattinen tulevaisuuden arviointi ei ole itsessään selvä osa länsimaisten demokratioiden arkikulttuuria, se on sitä ehkä vielä vähemmän eräissä muissa kulttuureissa. Tämän toteaminen on kuitenkin eri asia kuin sanoa jotain esimerkiksi siitä, millainen kulttuuri toimii ekologisesti kestävässä kehityksen mukaisesti tai millaisessa kulttuurissa elävät maailman onnellisimmat ihmiset.⁸⁴

Länsimaissa vallitseva yleinen idea tulevaisuudesta, johon latautuu imperatiivi muutokseen ei ole kuitenkaan imperatiivi itsessään. Mikään deterministinen luonnonlaki ei pakota meitä tekemään tulevaisuudesta toisenlaista kuin on nykyhetki. Myös kaiken muuttumattomuus voi olla tavoitteellinen tulevaisuus.

Tästä on lyhyt askel todeta, että demokratia ei myöskään ole ehdoton imperatiivi, muut näkökohdat sivuuttava pakko. On mahdollista, että ne maailman onnellisimmat ihmiset elävät maassa, jossa ei ole koskaan kuultu demokratian ideasta – ja jonka kielestä puuttuu sana tulevaisuus.

Demokratia ja vapaus maailmalla

Yalen yliopiston emeritusprofessori Wendell Bell analysoi demokratian nykytilaa ja tulevaisuudennäkymiä kiinnostavasti kirjoituksessaan *Futures for Democracy: The Long-Term Trend toward Increasing Social Scale*.⁸⁵ Mikäli arvioimme demokratian tulevaisuudennäkymiä ”otsikkotasolla” eli sen perusteella, mitä asioita ja viestejä on jatkuvasti esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa mediassa, demokratian tulevaisuudesta voi Bellin mukaan saada muun muassa seuraavia käsityksiä:

- Karkean suuret ja epäoikeudenmukaiset yhteiskunnalliset eriarvoisuudet sekä valtioiden sisällä että niiden välillä; lisäksi laajalle levinnyt köyhyys. Maailmassa on massoittain ihmisiä, jotka kokevat, että heidän omat johtajansa, globaali järjestelmä, rikkaat maat, ylikansalliset yritykset tai joskus kansainväliset instituutiot kohtelevat heitä epäoikeudenmukaisesti.
- Taloudellisen vallan tunkeutuminen poliittisiin prosesseihin. Kun taloudellisten resurssien merkitys politiikassa kasvaa, se murentaa demokratian perusodotusta, jonka mukaan kaikilla kansalaisilla tulisi olla käytössään suhteellisen samankarvoiset poliittiset resurssit.⁸⁶ Esimerkiksi Yhdysvalloissa, siitä huolimatta, että kampanja-avustuksia pyritään kontrolloimaan, erilaiset intressiryhmät ja lobbyistit käyttävät suunnatonta valtaa suuntaamalla rahojaan poliittisiin kampanjoihin. Bellin mielestä usein kyse on silkasta korruptiosta: ”People pay to play.”
- Uskonnollisten ääriliikkeiden kapinointi. Eräät uskonnolliset ääriliikkeet, joita ajaa niiden usko omaan ylimaalliseen ja oikeaan missioonsa, torjuvat maallisen todellisuuden. Näkyvimpänä esimerkkinä on al-Qaida, mutta myös muut vastaavat ryhmät muodostavat väkivallan käytöllään pysyvän uhkan rauhalle ja turvallisuudelle.
- Uuden amerikkalaisen imperiumin nousu. Yhdysvaltain hallitukseen siten kuin sitä edustaa George W. Bushin hallinto vaikuttaa laajasti New American Century -ryhmä, ja hallituksen toimia on oikeutettu ”sodalla terrorismia vastaan”. Eräiden tarkkailijoiden mukaan Yhdysvallat pyrkii tällä tavoin dominoimaan koko maailmaa.⁸⁷ WTC-iskujen (11.9.2001) jälkeen Yhdysvalloissa on pyritty rajoittamaan kansalaisten vapauksia (Patriot Act) ja toisinajattelua, ja eräitä vähemmistöjä on ahdisteltu. Ulkomailla Yhdysvallat Bellin mielestä lahjoo, uhkailee ja käyttää sotilaallista voimaa kontrolloidakseen muiden hallitusten toimia ja maapallon keskeisiä resursseja – mukaan lukien Lähi-idän öljyvaroja.

On vähän turhankin helppo pidentää listaa demokratian tulevaisuutta uhkaavista tekijöistä. Seuraavassa esitetään niistä vain merkittävimmät:

- *Koko, kompleksisuus, nopeus ja hallittavuus.* Maapallon väestömäärä, taloudellisten ja muiden toimintojen massiivisuus ja niiden vaikutus muun muassa ympäristöön, järjestelmien monimutkaisuus ja kaiken tapahtumisen dynamiikan kiihkeytyminen sekä globaalilla että lokaalilla tasolla ovat luoneet ennennäke-

mättömän haasteen kehityksen *hallittavuudelle* siitä riippumatta, miten paljon demokratian idea saa kannatusta maailmalla.⁸⁸

- *Kansainvälinen organisoitu rikollisuus.* On arvioitu, että organisoidun rikollisuuden piirissä liikkuvan rahan määrä globaalisti on tällä hetkellä yli kaksi biljoonaa euroa (2 000 000 000 000 €, vrt. maailman sotilasbudjettien yhteenlaskettu kokonaissumma on ”vain” yksi biljoona euroa.) Maailmanpankin arvion mukaan viranomaisia lahjotaan vuosittain noin biljoonalla eurolla, joskin on epäselvää, miten suuri osa tästä rahasta tulee suoraan organisoidulta rikollisuudelta.⁸⁹ Kansainvälinen rikollisuus on yhä tehokkaampaa, paremmin organisoitua, globaalimpaa ja massiivisempaa, ja se nakertaa aina demokratian perusteita.
- *Riskiyhteiskunnan ilmiöt.* Ei ole tässä tarpeen toistaa sitä, mitä edellä todettiin riskiyhteiskunnasta. Muistutettakoon kuitenkin siitä, että vastaava tehostuminen, joka on odotettavissa kansainvälisessä organisoidussa rikollisuudessa koskee myös terrorismia: pienikin terroristiryhmä voi tulevaisuudessa käyttää massatuhoaseita; on jo ryhdytty puhumaan nk. SIMAD-ilmiöstä (single individual being massively destructive), eli yhden hengen massatuhoon kykenevistä ”terroristiryhmistä”.⁹⁰
- *Informaationsodankäynti.* Teollisessa yhteiskunnassa valtaosa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta siirtyi massamedioiden kautta tapahtuvaksi. Tietoyhteiskunnassa viestintäteknologioiden merkitys kasvaa edelleen ja samalla monipuolistuu. Internet voi olla useimpien ihmisten ulottuvilla 20 vuodessa – todennäköisesti nopeammin. Uudet tieto- ja viestintäteknologiat kehittyvät ja leviävät voimakkaasti koko ajan. Tämä voi vahvistaa demokratiaa saattamalla hallinnosta vastuullisten toimet entistä läpinäkyvämmiksi, lisäämällä mahdollisuuksia kansalaispalautteelle ja tekemällä vastuulliset tilivelvollisiksi päätöksistään ja toimistaan. Toisaalta mahdollisuudet informaation manipulaatioon ovat suuremmat kuin koskaan ennen. Epädemokraattiset hallinnot voivat lähes mielin määrin muunnella todellisuudesta kansalaisille tarjottavaa kuvaa ja tehdä sen hyvin vakuuttavalla tavalla. Informaationsodankäyntiä voi esimerkiksi internetissä syntyä muutenkin: siellä huhu voidaan helposti saada näyttämään aivan yhtä todelta kuin fakta.
- *Kansainvaellukset.* Hallitsemattomat ja suuret siirtolaisvirrat voivat luoda paineita demokraattisten järjestelmien kyvylle hallita kehitystä. Tulevaisuudessa merkittäviä kansainvaelluksia voivat aiheuttaa muun muassa ympäristötuhot, taloudelliset eriarvoisuudet, nälänhädät ja sodat. Tämä ilmiö on jo käynnistynyt.

Jos demokratian tulevaisuutta arvioidaan vain lähtien edellä kuvatuista piirteistä, uhkista ja näkymistä, saadaan tulokseksi yksipuolisen synkkä näkemys demokratian nykytilanteesta ja mahdollisuuksista tulevaisuudessa.

Toinen näkökulma on tarkastella demokratian pitkän aikavälin trendejä. Edellä käsiteltiin yhteiskunnallisen kehityksen *emergenttiä* luonnetta, johon sisältyy yhtäältä erilaisten taloudellisten, yhteiskunnallisten, kulttuuristen ja muiden toimintojen ja systeemien monimutkaisuuden lisääntyminen ja toisaalta järjestelmien mittakaavan kasvu. Myös Wendell Bell arvioi, että yhteiskunta on kasvattanut maantieteellistä ja sosiaalista mittakaavaansa, on kasvattamassa sitä edelleen ja on samalla muodostumassa monimutkaiseksi kokonaisuudeksi ristikkäin kulkevia sosiaalisia verkostoja, joista monet ovat globaaleja. Arvioitaessa erityisesti hallinnan (*governance*) kehitystä, eräät pitkän aikavälin kehitystrendit nousevat esiin.⁹¹

Ensiksi, *demokratiasta on tullut vallitseva legitiimin hallinnan muoto*. Esimerkiksi aihetta tutkinut Robert Dahl arvioi, että vuoteen 1999 mennessä 86 valtiota oli demokraattisia, kun itsenäisten maiden kokonaismääräksi tuolloin arvioitiin 192. Demokratioiden määrä oli selvästi suurempi kuin koskaan aiemmin ihmiskunnan historiassa.⁹² Tietyn maan demokraattisuuden arvioinnissa kyse on tietysti enemmän aste-eroista kuin *joko tai* -dikotomioista. Dahlin arvioissa kriteereinä ovat mm. vapaat ja reilut vaalit sekä kansalaisvapaudet. Bell arvioi, että väljemmillä kriteereillä voitaisiin päästä suurempaan määrään ”demokratioita”, ehkä noin tasolle 120.

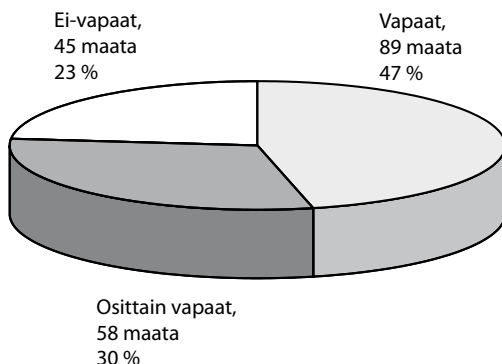
Niiden joukko, jotka on otettu mukaan *poliittisesti tasavertaisten määritelmään ja siten oikeutetuiksi osallistumaan täysimääräisesti poliittisiin prosesseihin, on kasvanut merkittävästi*. Aikaisemmin oli monia rajoituksia sen suhteen, kuka kuului poliittiseen yhteisöön. Poliittista osallistumista rajoittivat muun muassa syntymäpaikka, uskonto, omaisuus, sukupuoli, rotu, verojenmaksu, ammatti, lukutaito ja ikä, jolloin osallistumiseen oikeutettuja oli vain pieni vähemmistö aikuisia ihmisiä. Uudelle vuosituhannelle tultaessa tämän joukon piiri on laajentunut kattamaan monissa maissa kaikki aikuiset (ainakin miehet), joilla on valtion kansalaisuus.⁹³

Vapaus ja demokratia on saavuttanut voittoja maailmalla. Länsimaissa monet ovat *demokratismien*, demokratian ja siihen kiinteästi liittyvien kansalaisoikeuksien ja -vapauksien aatteellisia kannattajia. He pitävät jopa itsestään selvänä, että demokratia on kehityksistä hallintomuodoista paras, ainakin vähiten huono. Kuten hyvin tiedetään, tämä ei kuitenkaan ole universaali käsitys.

Edellä viitattiin Robert Dahlin tutkimuksiin demokraattisten maiden lukumäärän kehityksestä. Washington DC:ssä Yhdysvalloissa päämajaansa pitävä *Freedom House (FH)* on kansalaisvapauksien leviämistä maailmalla seuraava ja tukeva hallituksesta riippumaton järjestö. Se luokittelee valtiot kolmeen luokkaan – ”vapaat”, ”osittain vapaat” ja ”ei-vapaat” – käyttäen ”vapauden” kriteereinä muun muassa ilmaisun- ja uskonnonvapautta, oikeutta järjestäytyä, lainkunnioitusta, henkilökohtaista itsemääräämisoikeutta ja yksilön oikeuksia.⁹⁴ ”Vapaus” käsitteenä ei ole ongelmaton. Koska Freedom House käyttää sitä, se esiintyy myös seuraavassa FH:n tuloksia esitellessä.

Freedom Housen arvion mukaan maailman 192 maasta 89 oli vapaita, 58 osittain vapaita ja 45 ei-vapaita vuonna 2005.⁹⁵

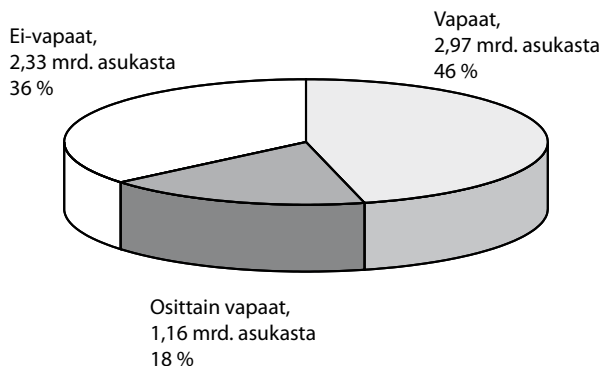
Vapaus maailmassa vuonna 2005, maiden lukumäärät ja suhteelliset osuudet

Lähde: Freedom House.

Maailman väestöstä 46 % (2,97 miljardia) asui vuonna 2005 valtioissa, joita Freedom House piti vapaina, 18 % (1,16 miljardia) osittain vapaissa valtioissa ja 36 % (2,33 miljardia) ei-vapaissa maissa.

Vapaus maailmassa vuonna 2005, väestömäärät ja suhteelliset osuudet

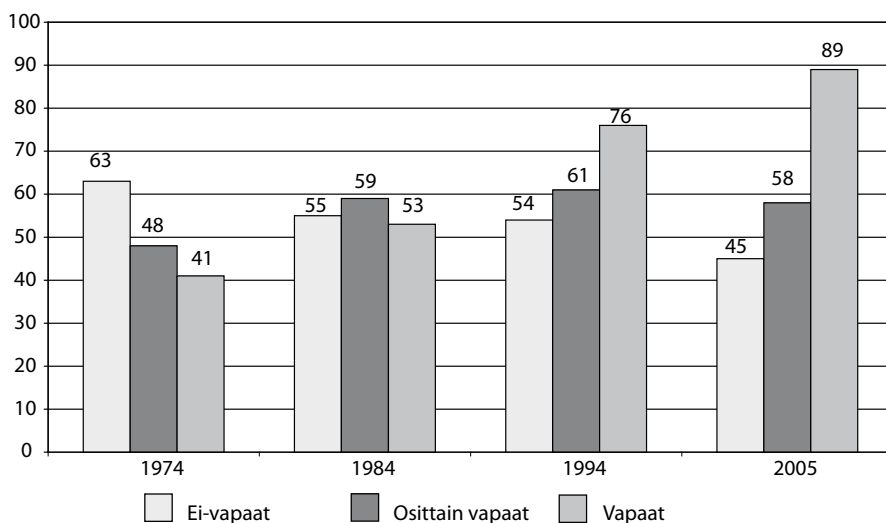

Lähde: Freedom House.

Vaikka lähes puolet maailman ihmisistä asui vuonna 2005 valtioissa, jotka Freedom House luokitteli vapain, enemmän kuin yksi kolmasosa eli oloissa, joissa heiltä puuttuivat perustavat poliittiset oikeudet ja kansalaisvapaudet.

Viimeisten 30 vuoden aikana vapaiden maiden määrä on kasvanut. Kun vapaita maita oli 41 vuonna 1974, niitä oli Freedom Housen luokittelussa 89 vuonna 2005, eli määrä oli yli kaksinkertaistunut. Samaan aikaan maiden kokonaismäärä oli kasvanut 26 % (152 vuonna 1974, 192 vuonna 2005). Sosialismin romahtaminen vaikutti osaltaan itsenäisten maiden lukumäärän kasvuun. Samalla ajanjaksolla ei-vapain arvioitujen maiden määrä oli laskenut 63:sta 45:een.

Vapaus maailmassa 1974–2005, maiden lukumäärä

Lähde: Freedom House.

Freedom House arvioi vuonna 2006, että vain 17 % maapallon väestöstä eli maissa, joissa vallitsi lehdistönvapaus. Luku on huolestuttavan alhainen.

”Vapaiden maiden” pylväs on pidentynyt 30 vuodessa. Demokratistien ei ole kuitenkaan syytä innostua suureen optimismiin. Mennyt kehitys on ollut hidasta eikä kerro tulevaisuudesta varmuudella mitään.

Edustuksellisen demokratian merkityksen lasku ... tai nousu

Edustuksellinen demokratia – kuin vanha avioliitto?

Laajassa demokratiaa tarkastelevassa tutkimuksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa* Lauri Karvonen ja Heikki Paloheimo toteavat, että suomalaiset arvostavat demokratiaa laajasti, mutta luottamus sitä harjoittaviin poliittisiin laitoksiin ja niiden toimivuuteen kansalaisten keskuudessa on heikentynyt. Noin 90 prosenttia suomalaisista pitää demokratiaa muita hallitusmuotoja parempana järjestelmänä. Kuitenkin vain nelisenkymmentä prosenttia suomalaisista sanoo ainakin jossakin määrin luottavansa eduskuntaan. Vastaava osuus oli kaksikymmentä vuotta sitten 25 prosenttiyksikköä korkeampi, eli pudotus on huomattava. Kuusikymmentäluvun huippulukuihin verrattuna äänestysaktiivisuus Suomen eduskuntavaaleissa on vähentynyt noin 15 prosenttiyksiköllä ja kunnallisvaaleissa noin 20 prosenttiyksiköllä. Äänestysaktiivisuus onkin Suomessa laskenut enemmän kuin useimmissa muissa kehittyneissä demokratioissa.

Äänestysaktiivisuuden lasku on puhuttanut ja huolestuttanut tutkijoita ja poliitikkoja jo pitkään. Äänestysosallistumista tutkinut Sami Borg toteaa, että toimiva edustuksellinen demokratia edellyttää toimivia vaaleja, toimivat vaalit toimivia puolueita ja toimivat puolueet toimivia, osallistuvia kansalaisia. Osallistuvia kansalaisia ei puolestaan kasva ilman käsitystä kansalaisuudesta, joka pitää osallistumista hyveenä. Borgin mukaan äänestysosallistumisen kannalta olennaisin kansalaisasenne, ehkä jopa arvoksi kutsuttava, elämänsäkaaren myötä suhteellisen pysyväksi muodostuva suhtautumistapa on vaaleihin osallistumisen velvollisuutena pitäminen.⁹⁶

Karvonen ja Paloheimo toteavat, että on syytä kysyä erikseen, miksi äänestysaktiivisuus valtiollisissa vaaleissa on viime vuosina laskenut useimmissa läntisissä demokratioissa ja toisaalta, miksi äänestysaktiivisuus Suomessa on laskenut enemmän kuin useimmissa muissa läntisissä demokratioissa. Pitkälle kehittyneet demokraattiset teolliset ja jo pitkälti tietoyhteiskunnat eivät ole enää yhtä jyrkästi luokkajakoisia kuin 1900-luvun alkupuolella. Ammatti- ja elinkeinorakenteen muutokset ovat pienentäneet yhteiskuntaluokkien välisiä eroja ja madaltaneet niiden välisiä rajoja.⁹⁷

Luokista puhuminen nykyaikana on oikeastaan vanhanaikaista.⁹⁸ Kuten edellä jo todettiin, ammattiryhmät ovat eriytyneet eikä suuria homogeenisia luokkia siten kuin sata vuotta sitten enää ole. Ihmisillä on monia identiteettejä ja ryhmiä, joihin samastua. On tullut tavaksi sanoa, ja niin tekevät myös Karvonen ja Paloheimo, että puolueiden väliset aatteelliset erot ovat pienentyneet. Poliittisessa päätöksenteossa esiin nousevien vaihtoehtojen erot näyttävät usein poikkeavan toisistaan vain vähän.⁹⁹

Näkemykseen poliittisten linjausten vaihtoehtomuudesta voi yhtyä, mutta *hoke-ma puolueiden välisten aatteellisten erojen pienentymisestä on tämän raportin kirjoittajan näkemyksen mukaan osittain näköharha*. Puolueiden ohjelmat ovat ehkä lähentyneet toisiaan, mutta niiden perusideologiat tuskin ovat muuttuneet. Muutos on tapahtunut ensisijaisesti yhteiskunnassa, taloudessa ja niiden perustana olevissa teknologioissa. Tähän kysymykseen palataan uusia ideologioita käsittelevässä kappaleessa.

Hyvinvointiyhteiskunta ja vastakohtaisuudet. Kuten Karvonen ja Paloheimo toteavat, elintason nousu sekä hyvinvointiyhteiskunnan ja -valtion rakentaminen ovat vähentäneet väestöryhmien vastakohtaisuuksia. Ihmiset kokevat usein, että poliittiset vaihtoehdot eivät juurikaan poikkea toisistaan, ja lisäksi niitä rajoittavat paljon voimakkaammin kuin ennen Euroopan unionin ja globalisaation asettamat reunaehdot. Lisäksi päätöksenteko vaikuttaa entistä teknokraattisemmalta – virkahenkilöiden vaikutus on suuri ja ministeritkin mieluummin lukevat heidän laatimiaan lukuja viliseviä papereita kuin pitävät omia innostavia aatteellisia palopuheitaan eduskunnan hallitusaitiossa.

Kaikki edellä sanottu on todennäköisesti ollut vaikuttamassa siihen, että äänestäminen ei ole yhtä kannustavaa kuin aikaisemmin. Suomalaisessa yhteiskunnassa on Karvosen ja Paloheimon mukaan lisäksi eräitä erityisiä tekijöitä, jotka selittävät äänestysaktiivisuuden laskua ja kansalaisten vieraantumista poliittisesta toiminnasta. Ensimmäinen on pitkä *konsensuspolitiikan* traditio, johon ovat vaikuttaneet historiallisesti ymmärrettävä yksituumaisuus ulkopoliitikassa sekä monipuoluejärjestelmä, jolle on ollut ominaista vaihtelevat hallituskoalitiot (puolueiden on kyettävä tekemään yhteistyötä). Myös TUOPOLIITTIKKA ja kolmikanta-ajattelu ovat olleet osa kansallista konsensuspyrkimystä.

Yksi suomalainen piirre on alhainen *subjektiivinen kansalaispätevyys*, eli ihmisten oma kokemus siitä, miten ymmärrettävää politiikka on. Vuosina 2002–2003 tehdyssä European Social Survey -tutkimuksessa vastaajilta kysyttiin: ”Kuinka usein Teistä tuntuu siltä, että politiikka on niin monimutkaista, että ette oikein ymmärrä, mistä on kyse?”

Vastausvaihtoehdot olivat: *ei koskaan, harvoin, joskus, toisinaan ja usein*. Suomalaisista 48 prosenttia vastasi, että politiikka on joko toisinaan tai usein niin monimutkaista, että he eivät oikein ymmärrä, mistä on kyse. Muissa pohjoismaissa vastaavat osuudet olivat selvästi pienempiä: Tanskassa 28, Ruotsissa 27 ja Norjassa vain 23 prosenttia.¹⁰⁰

Tuskin suomalaisten ymmärryksessä on vikaa muihin verrattuna. Todennäköisemmin kyse on asenteesta, politiikka on monelle edelleen ”herrojen touhua”. On jossain määrin paradoksaalista, että kun kaikki muut mainitut pohjoismaat ovat monarkioita, lähtökohtaisesti tasa-arvoa ja demokratiaa puhtaammin edustavassa tasavaltaisessa Suomessa alamaismentaliteetti elää muita voimakkaampana. Siinä meillä on pitkä historiallinen kulttuuriperintö taakkanamme.

Karvonen ja Paloheimo arvioivat, että ”kun voimakkaat kollektiiviset identiteetit ovat rapautuneet, alamaismielisyys on muuntunut heikoksi kansalaissitoutumiseksi ja poliittisesta järjestelmästä vieraantumiseksi. Niukka koulutus, pienet tulot ja lapsuudenkodin epäpoliittisuus ovat tekijöitä, jotka tilastollisesti selittävät heikkoa kansalaissitoutumista ja poliittisesta järjestelmästä vieraantumista... Niukan koulutuksen merkitys heikkoa kansalaissitoutumista ja poliittista vieraantumista selittävänä tekijänä on vuosien mittaan vahvistunut. Yhteiskuntamme etenee tässä suhteessa hitaasti kohti meritokraattista järjestelmää, jossa vaatimattomin tiedollisin resurssein varustetut ihmiset ovat suurimmassa vaarassa syrjäytyä aktiivisesta kansalaisuudesta”.¹⁰¹

Eriarvoisuuden lisääntymisen ja vieraantumisen uhka on ollut esillä tulevaisuuskusteluissa jo pitkään. Itse kirjoitin kirjassani *Kvanttihilhyppy tulevaisuuteen?* vuonna 1998: ”Joka tapauksessa ehkä merkittävin globalisoituvan tietoyhteiskuntakehityksen luoma uhka on yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lisääntyminen. Pahimmassa vaihtoehdossa olemme ajautumassa yhteiskuntaan, jossa eriarvoisuus on totaalisempaa kuin 150 vuotta sitten Karl Marxin aikaan. Tuolloin taloudellinen ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus oli huutava epäkohta. Kuitenkin voidaan väittää, että henkistä kapasiteettia, lahjakkuutta löytyi kaikista yhteiskuntakerrostumista. Ilman sitä huono-osaiset eivät olisi koskaan kyenneet tiedostamaan asemaansa ja luomaan määrätietoisella toiminnalla siihen parannusta.”¹⁰²

Karvonen ja Paloheimo tekevät tärkeän erottelun vakaiden ja epävakaiden demokraatioiden välillä: ”Demokratiaa kuitenkin arvostetaan, vaikka luottamus poliittisiin laitoksiin ja niiden toimivuuteen onkin heikentynyt. Juuri tämä erottaa Suomen ja muut vakaat demokratiat epävakaiden demokratioista. Vakaassa demokratiassa kansalaisten tyytymättömyys politiikkoihin, hallitukseen tai parlamenttiin ei vähennä demokraattiseen järjestelmään sinällään kohdistuvaa arvostusta ja luottamusta. Epävakaiden demokratioissa, esimerkiksi monissa Euroopan maissa 1930-luvulla ja nykyään joissakin entisissä sosialistisissa maissa, poliitikkoja ja hallituslaitoksia kohtaan tunnettu tyytymättömyys on samalla heikentänyt demokratian arvostusta yleensä...

Kaiken kaikkiaan vaalidemokratian tila Suomessa vaikuttaa hieman huolestuttavalta. Äänestäjät ovat useiden vuosikymmenien ajan etääntyneet puolueista ja poliitikoista, ja luottamus demokratian toimivuuteen on heikentynyt. Nämä tekijät ovat osaltaan heikentäneet äänestysaktiivisuutta. Puolueisiin perustuva edustuksellinen demokratia on selvästi jossakin määrin koetuksella. Puolueille saattaa kuitenkin olla ainakin jossakin määrin lohdullista, että Suomi tältä osin on lopultakin varsin tyypillinen länsimaa ja että Suomen kehitys on osaa laajaa kansainvälistä muutosta.

Puoluekielteisyyden lisääntyminen ei Suomessakaan ole synnyttänyt poliittista apatiaa kansalaisten keskuudessa. Mielenkiinto politiikkaa kohtaan on viimeisen runsaan

vuosikymmenen ajan kasvanut ja vastaa jo kuusikymmentä- ja kahdeksankymmentälukujen huippulukemia. Suomi kuuluu selvästi siihen Pohjois- ja Luoteis-Euroopan maa-ryhmään, jossa vähintään puolet väestöstä ilmoittaa olevansa ainakin jossain määrin kiinnostunut politiikasta.”¹⁰³

Mielenkiinto yhteisiä asioita, politiikkaa, kohtaan kanavoituu muita väyliä kuin perinteisiä puolueita myöten. Jo parinkymmenen vuodan ajan erilaisten uusien osallistumismuotojen suosio on ollut kasvussa. Näitä ovat esimerkiksi boikotit ja vetoomukset. Lisäksi ihmisten osallistuminen yhdistysten ja ammattiliittojen toimintaan on edelleen kansainvälisesti vertaillen huippuluokkaa. Uusia vaikuttamisen väyliä ovat internet ja muut uudet tieto- ja viestintäteknologiat. Suomalaisten käytössä oleva tieto- ja viestintäteknologia, niiden käyttökokemus ja osaaminen kestävät erittäin hyvin kansainvälisen vertailun.

Valtaosa suomalaisista myös kannattaa *suoraa demokratiaa kansanäänestysten muodossa*. Motiivit tähän kuitenkin vaihtelevat. Kansanäänestyksiä kannattavat politiikasta vieraantuneet ihmiset, jotka eivät luota sen enempää puolueisiin kuin edustuksellisen demokratian toimivuuteenkaan ja haluavat, että suurista yhteiskunnallisista kysymyksistä päätettäisiin kansanäänestyksillä. Toisaalta kansanäänestyksiä kannattavat myös sellaiset ihmiset, jotka luottavat sekä omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa että demokratian toimivuuteen. He haluavat lisätä kansalaisten osallistumismahdollisuuksia erilaisten uusien osallistumismuotojen, kuten kansanäänestysten, muodossa.¹⁰⁴

Yhteenvetonaan Karvonen ja Paloheimo toteavat: ”Monien kansalaisten tyytymättömyys demokratian toimivuuteen länsimaisissa vakiintuneissa demokratioissa näyttää perustuvan siihen, että demokratiaa arvostetaan ja sitä halutaan lisää mutta ei oikein tiedetä, mitkä olisivat luontevia tapoja demokratian laajentamiseksi. Talous on kansainvälistynyt ja kansallisvaltiot ovat yhä sidotumpia kansainvälisen ympäristön tapahtumiin. Paikallista, kansallista ja kansainvälistä politiikkaa ei enää voida erottaa toisistaan yhtä jyrkästi kuin ennen. Myös puolueiden väliset aatteelliset erot ovat lientyneet ja poliittisen kamppailun jakolinjat kulkevat usein pikemminkin puolueiden sisällä kuin niiden välillä. Kaikki nämä kehityspiirteet lisäävät hämmennystä siitä, millä tavalla demokratiaa tulisi uudistaa nykyajan kansalaisyhteiskunnan odotuksia vastaavaksi.”¹⁰⁵

Suora vaikuttaminen vahvistuu?

Professori Olavi Borg on todennut, että historiallisesti suoran ja edustuksellisen demokratian merkitys on vaihdellut. *Edustuksellisen ja suoran demokratian suhde* on yksi suurimmista demokratian tulevaisuutta koskevista kysymyksistä. Edustukselliset menetelmät – eduskunta, valtuustot, hallitukset, valiokunnat, lautakunnat ja toisaalta Euroopan parlamentti ja unionin muut elimet – ovat usein suorastaan *toivottoman hitaita* tarttumaan nopeisiin teknologisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin.

Tässä ajassa ja tulevaisuudessa nämä prosessit ovat nimenomaan nopeita ja ehkä vielä kiihtyviä. Millainen on edustuksellisen päätöksenteon rooli tulevaisuudessa, kun se ei tahdo pysyä kehityksen mukana tälläkään hetkellä? Oikeastaan hyvältä päätöksenteolta, olipa kyseessä julkinen tai yksityinen toiminta-areena, voidaan vaatia vielä enemmän kuin vain nopeaa reagointia teknologiseen ja muuhun kehitykseen. *Hyvä päätöksenteko myös yhteiskunnassa on tulevaisuussuuntautunutta ja perustuu arvioihin kehitysnäkymistä pitkällä aikavälillä.*

Tietoyhteiskuntakehitys on hyvä esimerkki edustuksellisen päätöksenteon vaikeudesta ottaa tulevaisuus haltuun nopeasti muuttuvassa maailmassa. Esimerkiksi *internet* on kehittynyt itseorganisoituvasti edustuksellisen päätöksenteon seurattessa vaivalloisesti perässä. Teknologiaa käytettiin jo laajasti ja monin eri tavoin, ennen kuin edustuksellinen päätöksenteko ehti pohtia esimerkiksi, miten suhtautua netin pelisääntöihin, julkisuuden ja yksityisyyden suhteeseen jne. Oma kysymyksensä on itse internetin hallinta, josta on keskusteltu muun muassa YK:n tietoyhteiskuntahuippukokouksissa (WSIS).¹⁰⁶

Nopea teknologinen kehitys asettaa edustukselliset elimet nopeasti muuttuvien tilanteiden ja entistä vaikeampien kysymysten eteen. Vuoden 2006 alussa Suomessa voimaan astunut tekijänoikeuslaki saatiin aikaan ristiriitaisissa tunnelmissa esimerkiksi CD-levyjen suojausteknologioista ja kopioinnista käydyn kiistelyn jälkeen. Esittämättä tässä kirjoittajan kantaa siihen, oliko laki susi jo syntyessään, on helppo ennakoida, että siihen joudutaan palaamaan hyvin nopeasti.

Eräänlaisena tulevaisuusarvioiden suurena linjana on pitkään esitetty, että *ei-edustuksellinen vaikuttaminen lisääntyy* tulevaisuudessa. Sillä on tarkoitettu muun muassa kansalaistoiminnan lisääntymistä, kansalaisäänestyksiä, kolmannen sektorin vahvempaa vaikutusta, internet-vallankäyttöä ja joskus myös markkinavoimien toimintaa.

Ihmisistä lähtevä suora vaikuttaminen on osa todellista kansalaisyhteiskunnan demokratiaa. Se ei kuitenkaan ole ongelmatonta, ja voidaan esimerkiksi kysyä, onko suora vaikuttaminen (nonstop)kansanäänestyksinä, joita teknisesti voidaan järjestää vaikka joka päivä eri tasoilla (kylät, seudut, valtakunta, EU,...) *demokratian maksimointia* vai *yllyksinkertaistamista* ja pahimmillaan tietämättömyyden tyranniaa.

Kansalaisäänestykset ovat erinomainen metodi hyvin toteutettuina, ja niitä käytetään monin eri tavoin tulevaisuudessa. On kuitenkin kylmäpäisesti muistettava, että tosiasiaa yhä monimutkaisemmiksi muuttuvien yhteiskunnallisten asioiden puristaminen ”jaa”, ”ei”, ”en sitäkään tiedä” -asetelmiksi voi vääristää todellisuutta pahasti. Kun todellisuutta on ensin kohtuuttomasti yksinkertaistettu, ja ihmiset lisäksi äänestävät hyvin puutteellisin tiedoin, voidaan sanoa – ei demokratiaa vähätellen vaan rehellisyyden nimissä – että siinä tilanteessa ”ihmisten tuntoja” heijastavia tuloksia tuottaisi lottorumpu yhtä hyvin kuin kansalaisäänestys.

Useammin kuin yksinkertaiset jaa/ei-asetelmat monimutkaisen yhteiskunnan päätöksentekotilanteet ovat sellaisia, joissa vaihtoehtoja on useita ja ne ovat itsessään monimutkaisia kokonaisuuksia. Voikin ajatella, että tulevaisuudessa kansalaisäänestyksiä järjestetään erilaisten *skenaariokokonaisuuksien* välillä, jolloin saataisiin käsitys ihmisten tavoittelemista yhteiskunnallisen kehityksen suunnista. Tällöin vaatimus perehtyneisyydestä vaihtoehtoihin nousee helposti korkeaksi.

Eräs lisänäkökohta on se, että varsinkin politiikan piirissä toimivilla on usein taipumus yliarvioida ihmisten kiinnostusta vaikuttaa kaikenlaisiin yhteiskunnallisiin asioihin. Aika moni ihminen kuitenkin haluaa keskittyä omaan elämäänsä, perheeseensä ja vaativaan työhönsä, eikä hänellä ole kiinnostusta ottaa kantaa jokaisen siltarummun paikkaan edes omassa kunnassaan muista puhumattakaan.

Wendell Bell ottaa jyrkänoloisesti kantaa suoraan demokratiaan kansanäänestyksinä. Hänen mukaansa hallinnointi kansanäänestyksillä polkee jalkoihinsa vähemmistöjen ja yksilöiden oikeudet. Edustuksellinen demokratia mahdollistaa informoitujen päättäjien harkinnan, joka johtaa ainakin aika ajoin maan edun kannalta oikeisiin päätöksiin sen sijaan, että tyydytettäisiin vain omien taustaryhmien itsekkäitä etuja. Suora demokratia tuottaa lyhytnäköisiä vastauksia politiikan kysymyksiin. Se uhkaa Bellin mielestä koh-

tuullisen ja reilun pelin periaatetta, yksilönvapautta, vähemmistöjen suojelua, laillisuusperiaatetta ja muita demokraattisten yhteiskuntien piirteitä.¹⁰⁷

Voidaan todeta, että kansalaisäänestykset ovat niin arvokas demokratian metodi, että kansalaisia kannattaa vaivata niillä harkiten ja vain todella tärkeissä kysymyksissä, joissa on selvät yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa varioivat vaihtoehdot. Tämä ei tarkoita, etteikö ”tärkeä kysymys” voisi olla hyvinkin paikallinen.

Ei-edustukselliset osallistumismuodot. Bengtssonin ja Grönlundin mukaan suomalaisen ei-perinteinen osallistuminen on lisääntynyt viimeisten 30 vuoden aikana. Vuonna 1975 kerätyn aineiston perusteella 19 prosenttia vastaajista oli joskus allekirjoittanut jonkin vetoomuksen. Vuonna 2003 tehdyn vaalitutkimuksen aineistossa vastaava osuus oli 39 prosenttia. Samalla ajanjaksolla joskus boikottiin, maksu- tai ostolakkoon osallistuneiden osuus oli noussut yhdestä prosentista 13:een. Vuoden 1975 aineiston mukaan kuusi prosenttia vastaajista oli joskus osallistunut mielenosoitukseen, vuonna 2003 mielenosoitukseen osallistuneita oli 13 prosenttia. Samojen tutkimusten perusteella on todettu, että ihmisten periaatteellinen valmius osallistua näihin ei-edustuksellisiin toimintoihin on selvästi korkeammalla tasolla kuin todella toteutunut osallistuminen. Valmius osallistua vetoomukseen oli 76 prosenttia vuonna 1975 ja 80 prosenttia vuonna 2003. Vastaavat luvut valmiudesta osallistua boikottiin, maksu- tai ostolakkoon olivat 44 ja 58 ja mielenosoitukseen 59 ja 50. Mielenosoitusvalmius on siis näiden tutkimusten perusteella laskenut.¹⁰⁸

Vähemmistöjen kansalaisyhteiskunta, asiantuntijavalta ja riskiyhteiskunta

Kansalaisyhteiskunnan heikkous ja välttämättömyys. Wendell Bellin mukaan joissakin maissa ihmiset tuntevat voimattomuutta, epäluottamusta, kyynisyyttä, hämmennystä ja halua vetäytyä osallistumisesta heikkojen, tehottomien tai korruptoituneiden poliittisten johtajien ja instituutioiden edessä. Toisissa maissa poliittisten näkemysten äärimmäinen polarisaatio romahduttaa kansalaiskeskustelun ja estää kompromissien tekoa. Kansainvälisellä tasolla globaalit toimet perustuvat harvoin globaaliin kansalaisyhteiskuntaan [miten voisivatkaan, globaalin kansalaisyhteiskunnan kehittymättömyys huomioon ottaen, MM]. Globalisaatio toteutuu usein yhteisten sopimusten sijasta ylikansallisten yritysten ja kasvottomien ”markkinoiden” yksipuolisia päätöksiä seuraavina tekoina. Lisäksi kun supervalta toimii yksipuolisesti, se uhkaa kansainvälisen järjestelmän vakautta. Syntyy samanaikaista dominointia ja hajautumista.¹⁰⁹

Kansalaisyhteiskunta voidaan ymmärtää kolmanneksi keskeiseksi yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi valtioiden ja talouden toimijoiden lisäksi. Toisin kuin valtiot ja muut pakkovaltaa harjoittavat instituutiot, kansalaisyhteiskunta ei edusta hallinnollista pakkovaltaa vaan ihmisten vapaaehtoista yhteenliittymistä ja yhteisöllisyyttä. Se voidaan ymmärtää suhteiden verkostoksi, joka on muodostunut vahvistamaan yhteisöjä ja edistämään niiden intressejä ja aatteita.

Suomessa kansalaisyhteiskunnan voimistamista on pitkään pidetty toivottavana ainakin yhteiskunnallisten aktivistien piirissä. Kuvaavaa on, että kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma on yksi Vanhasen hallituksen politiikkaohjelmista.¹¹⁰ Se on erittäin hyvä asia, joskin on muistettava, että kansalaisyhteiskunta on aidoimmillaan sitä, mitä ihmiset itse (demos) ilman minkäänlaista ohjailua ja virallisia ohjelmia (kratos) tekevät.¹¹¹

Modernia ja tulevaisuuden kansalaisyhteiskuntaa on nettikeskustelujen käyminen ja internet-heimot siinä kuin vanhaa kansalaisyhteiskuntaa edustivat esimerkiksi 4h-kerhot ja työväenyhdistykset. Kansalaisyhteiskunta kehittyy itseorganisoituvasti, suunnittelemta ja yllätyksiä tuottaen.

Vähemmistöjen kansalaisyhteiskunta vaikuttaa osaltaan ymmärrykseen edustuksellisuudesta ja ei-edustuksellisuudesta tulevaisuudessa. Yksi suurista yhteiskunnallisista trendeistä on jo pitkään ollut kehitys *enemmistöjen yhteiskunnasta vähemmistöjen yhteiskuntaan*. Suuret yhteiskuntaluokat pirstaloituvat pieniksi ja muuttuviksi heimoiksi, ja kulttuurinen, etninen, uskonnollinen ym. kirjavuus kasvaa koko ajan. Tästä syntyy monia demokratiaa koskevia kysymyksiä. Esimerkiksi, mikä on ”demokraattinen enemmistöpäätös”, kun enemmistöä ei ole? Jos meillä on 21 suunnilleen samankokoista vähemmistöä jossain asiassa ja niistä 11 sattuu olemaan mieltä ”a” ja 10 mieltä ”b”, on ehkä jossain vanhassa mielessä demokraattista, että ”ryhmä 11” pakottaa ”ryhmän 10” omaan malliinsa, mutta vastaako se käsitystä demokratiasta tulevaisuudessa? Tulevaisuudessa on ehkä opittava ajattelemaan, että *yhteiskunta onkin monikko*. Lakeja, säädöksiä ja sopimuksia kehitetään ajan mittaan suuntaan, joka mahdollistaa hyvin erilaiset yhteiskunnalliset elämänmallit saman yhteiskunnan sisällä.

Mahdollinen villi kortti: kehitys vähemmistöihin johtaa yhteiskunnan kaaokseen, ja jokin uskonto tai aate levittää nopeasti vaikutusvaltaansa yli hajanaisten vähemmistöjen ja lopulta kaappaa vallan kokonaan itselleen.

Uhkana on, että ihmiset alkavat synnyttää satunnaisia ja hetkellisiä (ad hoc -)enemmistöjä, jotka voivat enemmistöpäätöksin polkea vähemmistöjen oikeuksia. Kehittyvät enemmistöjen diktatuureja, joista ei oikein tiedetä, mikä se enemmistö kulloinkin on. Sellaisessa tilanteessa yhteiskunnallisen kehityksen hallittavuus on alhainen.

Oman ulottuvuutensa tulevaisuuden muovautumiselle tuo *riskiyhteiskuntakehitys ja asiantuntijoiden rooli*. Millaiseksi monimutkaistuvan riskiyhteiskunnan kehityksessä muodostuu asetelma *kansalaisuus ja demokratia vs. asiantuntijuus*? Suomessa on pitkään arvosteltu esimerkiksi kunnallisten viranhaltijoiden kasvanutta valtaa suhteessa luottamushenkilöihin. Yksinkertaisemmassa yhteiskunnassa menneisyydessä esimerkiksi johtavat poliitikot kunnassa saattoivat tuntea suhteellisen hyvin koko kunnan toimikentän, yhtä hyvin koulujen, tienrakennuksen kuin sosiaalihuollon suuret kysymykset, ja kykenivät haastamaan asiantuntijavirkahenkilöiden käsitykset. Modernissa monimutkaisessa yhteiskunnassa yksittäinen luottamushenkilö joutuu luottamaan pitkälti virkahenkilöiden asiantuntemukseen. Tämä asetelma etenee vielä pidemmälle tulevaisuudessa.

Ultrarealisti: ”Elämme muodollisesti demokratiassa, mutta tosiasiallisesti meritokratia sanelee kehityksen suunnan. Kaikki sen tietävät, mutta peli jatkuu, koska se sujuu ihan kohtuullisesti näinkin, ja vaihtoehtoiset mallit ovat epätoivottavia tai katastrofaalisia. Sitä paitsi peli saadaan vielä näytämään siltä ikään kuin poliitikot tekisivät päätökset.”

Esimerkiksi professori Riccardo Cinquegrani arvioi, että monet tärkeimmistä yhteiskunnallisista muutoksista modernissa yhteiskunnassa tapahtuvat nykyisin sellaisten mekanismien kautta, että ne ovat parlamentaarisen vaikuttamisen ulottumattomissa. Yksi

syy tälle on hänen mukaansa ”politiikan tieteellistyminen”, erityisesti asiantuntemuksen käyttö politiikassa. Tieteelliset ja tekniset asiantuntijat neuvovat politiikantekijöitä, puhumatta kuitenkaan yhdellä auktoriteetin äänellä. Seurauksena on, että tehokas monitorointi, harkinta ja päätöksenteko monista, ellei useimmista, politiikan alueista on kaukana tyypillisen parlamentin ulottumattomissa. ”Asiantuntijoiden suvereniteetti täydentää parlamentaarista suvereniteettiä, mutta samalla kilpailee sen kanssa.”¹¹²

Tulevaisuuden kysymys kuuluukin, miten demokraattisia menettelytapoja on kehitettävä, jotta *meritokraattinen asiantuntemus* yhdistetään ihmisten ”*arvoasiantuntemukseen*”, jota he ilmaisevat puolueiden ja yhteiskunnallisten liikkeiden kautta, siten, että päätökset ja toimet heijastavat ihmisten arvoja ja asiantuntijat pysyvät rooleissaan.

Jotta monimutkaistuva yhteiskunta tulevaisuudessa toimisi jatkuvasti ja hyvin, olisi kyettävä luottamaan siihen, että kaikki lukuisat keskenään systeemissä vuorovaikutuksessa olevat yhteiskunnallisen järjestelmän osat toimivat. Tarvitaan erikoisasiantuntemusta ja systeemistä kokonaisymmärrystä eli systeemiälyä. Paradoksaalisesti, mitä syvemmäksi *riskiyhteiskunta* kehittyy, sitä ankarampi on vaatimus, että tulevaisuuden yhteiskunta on toimiakseen myös *systeeminen luottamusyhteiskunta*.

Lisäksi voidaan sanoa, että kompleksinen *riskiyhteiskunta huipentuu globaalilla tasolla, joka on erittäin valmistautumaton sen hallintaan*. Esimerkiksi tunnettu tulevaisuudentutkija Hazel Henderson arvioi jo vuosia sitten maailman tulleen liian monimutkaiseksi olemassa olevien globaalien ja kansallisten instituutioiden kyvyllä hallita kehitystä. Henderson uskoi, että globaali hallinta tulevaisuudessa edellyttää muun muassa YK:n voimakasta uudistamista ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen kasvavaa vaikutusta globaalissa kehityksessä.

Edustuksellisuudesta ja ei-edustuksellisuudesta

Seuraavassa esitetään tiiviisti eräitä edustuksellisuuden ja ei-edustuksellisuuden merkitykseen tulevaisuudessa vaikuttavia tekijöitä:

1. On jo syntynyt ja voi syntyä lisää *uusia yhteiskunnallisia ryhmiä* (heimoja) ja uudenlaisia yhteiskunnallisia jännitteitä, joista voi syntyä kansalaisliikkeitä, mahdollisesti puolueita. Yhteiskunnan valtaorganisaatioiden näkökulmasta ne syntyvät suunnittelematta ja yllättäen.
2. Näköpiirissä ei kuitenkaan ole suuria homogeenisia väestöryhmiä, jotka muodostaisivat luonnollisia perustoja *joukkopuolueille*.
3. Asetelma *enemmistön valta – vähemmistöjen oikeudet* muuttuu, kun on vain vähemmistöjä: tarvitaan entistäkin enemmän herkkyyttä vähemmistöjen oikeuksille (hallitsevan eliitin ”demokraattista eetosta”), mutta se, millaisiksi kehittyvät vallan muodot suhteessa näihin oikeuksiin, on pitkälti avoin kysymys.
4. Koska uudet ryhmät (heimot) edustavat pieniä vähemmistöjä, niistä ei tule suuria... ellei sitten tapahdu *yllätys*: jokin asia yhdistää suuren joukon ihmisiä – mikä? Eri tavoin *syrräytyneitä* on ehdotettu yhdeksi tulevaisuuden suhteellisen homogeeniseksi ryhmäksi, mutta syntyykö siitä vallankumousvoima? Suu-

ret ikäluokat seniorikansalaisina muodostavat suhteellisesti ison ryhmän, joskin se tulee todennäköisesti olemaan heterogeeninen. Tunnettu tai tuntematon uskonto tai aate voi myös saada siivet alleen.

5. Tulevaisuuden vähemmistöistymisen kulttuuri voi johtaa siihen, että kansalaisäänestyksiä toteutetaan lisääntyvästi myös *muilla kriteereillä* kuin alueellisesti rajaten – esimerkiksi osallistua saavat vain lapset, naiset, polkupyöräilijät, lääkärin tai homot.
6. *Tulevaisuuden kansalaisliikkeet* tulee ymmärtää hyvin laajasti; erilaisten *maailmanparannusliikkeitä* lisäksi voi syntyä hyvin itsekäitä *eliittiheimoja* ja niiden etuja ajavia ilmiöitä; lisäksi monia erityiskysymyksiä esiin nostavia liikkeitä, esimerkiksi kantasolututkimuksen kiihdyttämistä vaativia Alzheimer-potilaiden läheisten *Right to do!* -liikkeitä.
7. Voidaan esittää provosoiva kysymys, *onko ihmisen halu tulla alistetuksi tai ainakin johdetuksi ikuinen este todellisen kansalaisyhteiskunnan synnylle*. Onko, kuten Gustav von Hertzen asian ilmaisee, nk. tavalliselle ihmiselle mikä tahansa karismaattisen poliittisen [tai uskonnollisen, MM huom.] johtajan tarjoama vakaumus parempi kuin epävarmuutta luova arvonihilismi.¹¹³ Vahvojen johtajien kaipuu kasvaa erityisen epävarmoissa tilanteissa, kuten sodassa (Mannerheim 1940-luvulla) tai lamasta selviämisessä (Lipponen 1990-luvulla).
8. *Asiantuntijavalta* (meritokratia) on jo todellisuutta, ja yhteiskunnallisen monimutkaistumisen myötä paineet sen kasvulle lisääntyvät. Kansalaismielipiteiden, edustuksellisuuden ja asiantuntijuuksien suhde on tulevaisuuden vaikuttamisen keskeisiä kysymyksiä.
9. Syvenevä *riskiyhteiskunta* edellyttää uudenlaista ajattelua – *systemisen luottamusyhteiskunnan* kehittämistä. Se tarkoittaa erään modernin yhteiskunnan ydinpiirteen kohtaamista: yhä pidemmälle syvenevä erikoistuminen ja kasvava tarve ymmärtää ja hallita yhteiskuntasysteemin kokonaisuutta on ”hanskettava” samanaikaisesti.
10. *Demokratia oppimisprosessina*: erilaiset kyselyt osoittavat, että ihmiset arvostavat eniten autoritaarisia instituutioita, kuten poliisia ja oikeuslaitosta, ja olisivat valmiita lisäämään niiden valtaa; edustuksellisen demokratian varsinaisiin toimijoihin, puolueisiin, sen sijaan suhtaudutaan toisin, niillä arvioidaan olevan liikaa valtaa.¹¹⁴ Tähän on todettava, että demokraattinen kansalaisyhteiskunta on vaativa oppimisprosessi, ja myös kansalaisilta on lupa odottaa demokraattista täysi-ikäisyyttä ja vapautumista alamaismentaliteetistaan.

Tietoyhteiskunnan teknologia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa

Netti on vallankäytön väline jo nyt

Elokuun alussa lehdissä kerrottiin, miten puolustusvoimat on joutunut kotiuttamaan alokkaita nettiriippuvuuden vuoksi. Asiasta kertoneen kapteenin mukaan eräät nuoret ovat niin netin lumoissa, etteivät pysty suorittamaan armeijaa loppuun.

– Tietokone-lehti 10/2004

Internet on jo todellinen vallankäytön väline. Ainakin vaikutusvallan. On selvää, että kun varsinkin nuorempi sukupolvi kuluttaa aikaansa netissä tuntikausia joka päivä, se jollain tavoin vaikuttaa ajatteluun ja toimintaan. Vaikka suurin osa ajankäytöstä olisi pelaamista, chattailua ja viihdesurfailua, se on muutakin. Internet vaikuttaa siihen, miten ihmiset ajattelevat ja toimivat omassa elämässään ja yhteiskunnassa.

Se, miten nopeasti ja voimakkaasti kännykät muuttivat koko kulttuurin olla aina ja kaikkialla tavoitettavissa, työelämässä ja yksityisyydessä, on hyvin opettavaista netti-vaikuttamisen tulevaa merkitystä ajatellen. Kun teknologia on helppokäyttöistä, halpaa ja tyydyttää ihmisten todellisia tarpeita, se leviää nopeasti ja tehokkaasti.

Nettikeskusteluja käydään niin monilla foorumeilla pienempien ja paikallisempien piirien ja globaalien professionaalisten ja harrastusheimojen keskuudessa, että niistä tuskin kenelläkään on hyvää kokonaisnäkemyksiä. Ihminen voisi kuluttaa helposti vuorokautensa 24 tuntia esimerkiksi osallistumalla vain murto-osaan keskusteluista aivan supisuomalaisilla keskustelupalstoilla. Aiheet ovat mitä vain maa päällään kantaa ja sen mukaisesti vaihtelee myös keskustelun taso. Mutta pöhköpäisten viestien runsaus ei ole olennaista. Sillä on merkitystä, että ihmiset keskustelevat koko ajan ja vaikuttavat toistensa mielipiteisiin; netissä singahtelee varovaisesti arvioiden satoja tuhansia puheenvuoroja päivässä pelkästään Suomessa. Vain kymmenen vuotta sitten koko ilmiötä ei ollut edes olemassa.

Vuoden 1995 eduskuntavaaleissa hyvin harvalla ehdokkaalla oli oma vaalisivu netissä. Vain alle 10 vuotta sitten erilaisia netin *vaalikoneita* ei otettu lainkaan vakavasti. Kaikki ehdokkaat eivät vaivautuneet edes antamaan tietojaa niihin. Uudella vuosituhatluvalla ollaan tilanteessa, jossa käytännössä jokaisella ehdokkaalla on jonkinlainen webbisivu ja vakavasti otettavia vaalikoneita on jokaisen vaalin yhteydessä useita.

Ehdokkaan on nykyisin syytä antaa harkitut näkemyksensä vaalikoneen käyttöön, koska kasvava osa äänestäjistä käyttää vaalikoneita aivan aidosti äänestyspäätöksensä tueksi. Nuorista moni ei seuraa politiikkaa lainkaan, mutta osaa tehdä netissä vertailut ehdokkaiden välillä tehokkaasti aivan kuten ostaessaan esimerkiksi mp3-soittimen verkkokaupasta. Ja siitähän vaaleissa on kyse: puolueet tarjoavat kandidaattejaan politiikan markkinoilla kuten valmistajat mp3-soittimiaan toisilla markkinoilla.

Netin vaalikoneet ovat myös kehittyneet sekä teknisesti että sisällöllisesti. Aluksi ne olivat silkkaa viihdettä. Kun äänestäjänä vastasi koneen esittämiin kysymyksiin ja sai listan ”sinua lähellä” olevista ehdokkaista, joutui ehdokkaita ja puolueita tuntien usein toteamaan, että ”noita en ainakaan äänestäisi”. Vähitellen tulokset ovat alkaneet vaikuttaa

uskottavammilta; tosin ne edelleenkin voivat vaihdella voimakkaasti sen mukaan, mitä kysytään ja millaisia vastausvaihtoehtoja tarjotaan.

Nettiä käytetään lisääntyvästi tietoisien yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineenä. Yksi ensimmäisistä selvästi poliittisista esimerkeistä oli kesäkuussa 2003 järjestetty online-esivaali demokraattisen puolueen presidenttiehdokkaasta Yhdysvalloissa. Asialla oli noin kahden miljoonan jäsenen *MoveOn.Org. Democracy in Action*, joka otti (siinä onnistumatta) päätehtäväkseen George Bushin kaatamisen vuoden 2004 presidentinvaaleissa ja joka jo tuolloin arvosteli äärimmäisen voimakkaasti mielestään olemattomin perustein vuoden 2003 alkupuolella käytyä Irakin sota. *MoveOn.Org* esittikin mielipiteensä Bushista ja hänen hallinnostaan suhteellisen suorasukaisesti: ”Näistä pummeista on päästävä eroon.”¹¹⁵

MoveOn.Org järjesti 24.–25.6.2003 sähköisen esivaalin yhdeksän demokraattisen puolueen presidenttiehdokaskandidaatin välillä. 48 tunnin aikana äänestyskseen osallistui yli 300 000 ihmistä. Tulos ei ole olennainen – yksikään ehdokas ei saanut yli 50:tä prosenttia annetuista äänistä – olennaista on, että e-esivaali järjestettiin. Se oli merkki tulevasta ja viesti siitä, että äänestäminen siirtyy vanerista ja puusta rakennetuista kopeista ja lyijykynävarresta sähköisiin äänestystiloihin, koteihin, kirjastoihin – ja tietokonenäppäimistöille. Ja kuten tässä esimerkissä, jo ennen varsinaisia vaaleja.

Samoihin aikoihin Howard Dean tukijoineen käytti internetiä menestyksellisesti kannattajakunnan laajentamiseen ja rahankeruuseen demokraattien esivaaleissa. He hyödynsivät kampanjassaan internetissä toimivien sosiaalisten ryhmien muodostamiseen kehitettyä *meetup*-nettityökalua (*meetup.com*).¹¹⁶

On arvioitu, että Yhdysvaltojen vuoden 2004 vaaleja uutisoineet *blogit* vaikuttivat vaaleihin ja ilmaantuivat yhdeksi median valtavirtaväyläksi internetiin. Kun vertailtiin poliittista blogiaktiivisuutta, sen vaikutuksia ja sen synnyttämää ”puheensorinaa” (*buzz*) poliittiseen uutisointiin muissa medioissa, havaittiin, että *blogit* vaikuttivat merkittävästi sekä kampanjoihin että lehdistötiedotteisiin niin Bushin kuin Kerrykin leirissä. Ehkä hieman liioitellen heräteltiin jopa kysymystä, onko *blogeista* tullut yhteiskunnan ”viides valtiomahti”.¹¹⁷

Maailma on tässäkin asiassa muuttumassa merkittävästi ja todennäköisesti yllätyksiä tuottaen. Paikalliset, kansalliset ja globaalit kansalaisliikkeet käyttävät virtuaalimaailmaa rutiininomaisesti ja kasvavalla teholla omassa vaikuttamisessaan. Tällä hetkellä internet on nopeudessaan ylivoimainen kansalaiskampanjoinnin väline. Esimerkiksi nimienkeruu jonkin hyvän edistämiseksi tai pahan poistamiseksi torinkulmalla räntäsateessa on tulevien sukupolvien silmissä kivikautista puuhaa.

Sähköinen äänestäminen

Pieni ennuste: pahviset vaalijulisteet häviävät katukuvasta jo lähitulevaisuudessa. ”Ympäristösaastetta”, sanovat ihmiset.

Uuden tieto- ja viestintäteknologian käyttö äänestämässä vaaleissa muuttuu rutiiniksi aivan lähitulevaisuudessa. Erilaisia äänestyskoneita on vaaleissa käytetty jo vuosia esimerkiksi Belgiassa, Hollannissa, Intiassa ja Yhdysvalloissa.¹¹⁸ Suomessa hallitus esitti vasta keväällä 2006 sähköistä äänestämistä vaalilakiin. Sähköistä äänestämistä kokeillaan

ensimmäistä kertaa vuoden 2007 eduskuntavaaleissa kolmella paikkakunnalla, Karkkila, Kauniaisissa ja Vihdissä.¹¹⁹

Varsinaista *nettiäänestämistä* toteutettiin Viron paikallisvaaleissa vuonna 2005 (ks. oheinen Jatta Jännäriin laatima kuvaus).

Kokemuksia nettiäänestämisestä – Viron kunnallisvaalit 2005 (kirj. Jatta Jännäri)

Viron kunnallisvaalit, joissa oli mahdollista äänestää ensimmäisen kerran netin välityksellä, pidettiin 16.10.2005. Virossa alettiin suunnitella nettiäänestämisen mahdollisuutta kuitenkin jo paljon aikaisemmin ja vuonna 2002 tehtiin päätös, jonka mukaan nettiäänestämistä käytettäisiin ensimmäisen kerran juuri vuoden 2005 kunnallisvaaleissa (Kalamees 2005). Nettiäänestysysteemiä päätettiin kokeilla etukäteen käytännössä. Vuoden 2005 tammikuussa Tallinnan kaupungin asukkaat saivat osallistua pienimuotoiseen kyselyyn äänestämällä netissä. Kokeen tulokset olivat rohkaisevia ja äänestysysteemi toimi ilman ongelmia (E-hääletamine võib tulla juba sügisel 2005).

Nettiäänestyshankkeen etenemisen aikana presidentti Arnold Rüütel vastusti nettiäänestämistä, eikä vahvistanut siitä kirjoitettua lakiehdotusta. Rüütelin mukaan nettiäänestäminen rikkoo Viron perustuslakia, joka määrää, että kaikilla kansalaisilla on oltava samanaiset mahdollisuudet äänestää. Perinteisellä tavalla äänestettäessä äänioikeutetulla on oikeus äänestää vain kerran, mutta nettiäänestäjillä oli mahdollisuus muuttaa mieltään ja äänestää uudelleen. Parlamentti ja perustuslakikomisio eivät kuitenkaan nähneet asiassa ristiriitaa ja nettiäänestämistä päätettiin käyttää (E-hääletamine Eestis 2005).

Nettiäänestämisen tarkoituksena oli lisätä vaalien äänestysaktiivisuutta tarjoamalla uudenlainen, ympärivuorokautisesti käytössä oleva kanava äänestämiseen (Kalamees 2005), sekä lisätä kansalaisten äänestysmukavuutta (Elektroonline hääletamine 2005). Netin kautta oli kuitenkin mahdollista äänestää vain lyhyen ajan, 10. (klo 9.00) – 12.10.2005 (klo 20.00) (Valimised ja e-hääletamine 2005). Erityiseksi nettiäänestämisen teki se, että äänestäjällä oli mahdollisuus äänestää useaan kertaan. Mikäli äänioikeutettu äänesti netissä uudelleen, viimeisin ääni jäi voimaan. Äänioikeutetuilla oli myös mahdollisuus äänestää uudelleen virallisena vaalipäivänä perinteisellä tavalla, jolloin paperille annettu ääni jäi voimaan. Netin kautta annettu ääni oli mahdollista myös perua kokonaan ja äänestäjällä oli mahdollisuus tarkistaa netissä antamansa ääni nettiäänestysajan jälkeen Viron vaalikomiteasta (*Vabariigi Valimiskomisjon*) tai virallisena vaalipäivänä paikkakuntansa äänestyspaikassa (Valimised ja e-hääletamine 2005). Mahdollisuus äänestää uudelleen oli otettu nettiäänestämiseen mukaan turvallisuussyistä. Jos äänioikeutettua esimerkiksi uhkailtaisiin tai pakotettaisiin äänestyshetkellä, hänellä oli mahdollisuus antaa mielipiteidensä mukainen ääni myöhemmin (E-hääletamine Eestis 2005).

Netin kautta annetut äänet laskettiin virallisena vaalipäivänä kello 19.00, jonka jälkeen yhteenlasketut äänestystulokset lähetettiin edelleen kunnille ja kaupungeille sähköisesti (Valimised ja e-hääletamine 2005). Nettiäänestysmahdollisuutta käytti 9 317 virolaista (n. 1 % äänestäjistä). Heistä 30 äänesti uudelleen perinteisellä tavalla. Kaiken kaikkiaan 9 287 nettiääntä jäi voimaan (Vabariigi valimiskomisjon 2005).

Nettiäänestäminen edellytti ID-kortin olemassaoloa, joka on Virossa käytössä ainoana maailmassa (Roonemaa 2005). ID-kortti on kuvallinen henkilöllisyystodistus, johon

kuuluu sähköinen henkilöllisyystodistus. Kortin avulla on mahdollista antaa myös sähköinen allekirjoitus. ID-kortilla voi todistaa henkilöllisyytensä esimerkiksi kaupassa, pankissa ja erilaisissa virastoissa, mutta ID-kortin sähköisten mahdollisuuksien käyttö edellyttää kortinlukijalla varustettua tietokonetta (Kodakondsus- ja migratsiooni-amet 2005).

Teknisesti nettiäänestäminen sujui niin, että äänestäjä laittoi ID-korttinsa kortinlukijaan ja siirtyi viralliselle vaalisivulle, jolloin äänestysjärjestelmä tunnisti äänestäjän. Äänestäminen oli mahdollista missä tahansa tietokoneessa, jossa vain oli kortinlukija. Äänestäjän henkilötunnuksen perusteella hänelle kuvattiin hänen äänestyspiirinsä ehdokkaat. Äänestäjä teki valintansa ja järjestelmä muutti sen salaiseksi. Lopuksi äänestäjä vahvisti äänensä sähköisellä allekirjoituksellaan, eli salaisella PIN-koodillaan. Ääniä laskettaessa järjestelmä poisti äänestäjien antamat digitaaliset allekirjoitukset anonymiteetin säilyttämiseksi (Elektrooniline hääletamine 2005).

Nettiäänestämiseen liittyi monenlaisia pelkoja ja ennakkoluuloja. Kolumnisti Henrik Roonemaa kirjoittaa, että Viro ratkaisi nettiäänestämiseen liittyvät turvallisuusongelmat ripeällä Katto Kassinen -tyylillä "Ottamalla pienen riskin", kuten puheenjohtaja Ene Ergma oli rohkaissut kuulijoitaan syyskuussa 2005 olleessa e-vaali-seminaarissa (Roonemaa 2005).

Virolaisten mukaan nettiäänestäjien määrä tulee kasvamaan tulevaisuudessa. Henrik Roonemaa kirjoittaa kolumnissaan, että e-valtioakatemian (*e-riigi akadeemia*) johtaja Ivar Tallo ennustaa nettiäänestäjien määrän olevan 30 000 vuoden 2007 parlamenttivaaleissa. Tallo muistuttaa, että kun veroilmoituksen (*tuludeklaratsioon*) tekeminen mahdollistui netissä, virolaisista 1,7 % käytti tätä mahdollisuutta hyväkseen. Parhailaan vastaava luku on 76 %. E-vaalien projektijohtaja Tarvi Martensin mukaan nykyinen nettiäänestysjärjestelmä pystyy vastaanottamaan 150 samanaikaista äänestäjää sekunnissa, joten kapasiteetti äänestäjien määrän kasvuun on olemassa. Lisäksi nettiäänestäminen tuntunee ihmisten mielestä pikkujutulta verrattuna raha- ja pankkiasioden hoitamiseen netissä. Mitä enemmän ihmiset hoitavat asioitaan netin välityksellä, sitä rohkeammin ja luottavaisemmin he oppivat käyttämään nettiä (Roonemaa 2005).

Mielenkiintoista on se, että nettiäänestäjien määrän kasvu Virossa riippuu paljon enemmän pankeista kuin poliitikoista. Nettiäänestäminenhän edellyttää ID-kortin olemassaoloa, jota kaikkein tavallisimmin käytetään pankkiasioden virtuaaliseen hoitamiseen. Ne, joilla ei vielä ole ID-korttia käyttävät avainlukukortteja, (jotka ovat jo kauan sitten jääneet turvallisuutensa puolesta ajasta jälkeen) pankkiasiodensa hoitamiseen. Jos pankit sattuisivat kieltämään avainlukukorttien käytön lähitulevaisuudessa, tulee nettiäänestäjien määrä todennäköisesti nopeasti kymmenkertaistumaan (Roonemaa 2005). Lisäksi Roonemaa arvelee kolumnissaan, että suurissa valtioissa tuskin tullaan käyttämään nettiäänestämistä vielä vuosiin, sillä mitä suuremmasta valtiosta on kyse, sitä suuremmat ovat myös vaaleihin liittyvät riskit.

Nettiäänestäminen herätti kiivasta keskustelua erilaisilla virolaisilla keskustelupalstoilla. Luonnollisesti virolaiset olivat nettiäänestämisten puolella ja sitä vastaan. Seuraavassa muutamia poimintoja virolaisten mielipiteistä nettiäänestämisen ongelmista. Nimimerkki Nero kirjoittaa *Eesti Päevalehen* sivuilla, että nettiäänestäminen ei takaa täydellistä yksityisyyttä, erityisesti pienillä paikkakunnilla. Jos esimerkiksi paikkakunnalla annettiin vain kaksi nettiääntä ja molemmat samalle ehdokkaalle, ei ääni-

en laskennassa jäänyt epäselväksi kuka ketäkin äänesti. Ongelmia tuotti myös se, että äänestämistä varten piti tietokoneisiin ladata erityisiä turvalisenssejä, mikäli niitä ei ollut aikaisemmin ladattu. Monet äänestäjät kokivat lataamisen hankalaksi ja se herätti myös epäluuloja lisenssien turvallisuudesta. Lisäksi äänestäminen piti vahvistaa PIN-koodilla. Moni nettiäänestäjä ei ollut käyttänyt koodiaan aikaisemmin ja joutui hakemaan sen erikseen pankistaan. Lisäksi netin kautta ei ollut mahdollista äänestää enää virallisena vaalipäivänä, eivätkä kaikki halukkaat nettiäänestäjät olleet siitä tietoisia.

Poikkeuksellisesta teknologisesta edistyneisyydestä huolimatta Suomessa sähköisen äänestämisen toteuttamisessa on oltu varovaisia ja suorastaan hidasteltu. Tulevaisuudessa ihmiset pitävät itsestään selvänä, että he voivat äänestää sähköisesti ja mobiilisti siel- tä, missä kulloinkin sattuvat olemaan.

Teknisesti nettiäänestäminen ei tuota tulevaisuudessa ongelmia ja voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Voidaan esimerkiksi perustaa internetiin vaalien äänestys sivu, jolle äänestäjä voi kirjautua turvallisesti sisään, varmentaa itsensä ja antaa äänensä sähköi- sesti. Se voi tapahtua missä tahansa, missä internet on käytössä.

Tekniikka toimii, mutta nettiäänestäminen ei ole täysin ongelmaton. Miten taataan vaalisalaisuus, itsenäinen äänestys päätös ja tulosten tarkistamisen mahdollisuus, este- tään krakkerointi tieto- ja viestintä järjestelmissä jne., ovat ratkaistavia asioita.¹²⁰

Internetin – ja myös matkapuhelinten ja vuorovaikutteisen digitv:n – käyttö mahdol- listaa tulevaisuudessa esimerkiksi maaseudulla asuville ihmisille sekä vanhemmalle vä- estölle helpon osallistumisen äänestys prosesseihin.

On jo ehditty pelätä, että samalla kun uudet teknologiat voivat lisätä osallistumis- ta vaaleihin ja kohottaa äänestys prosenttia, niiden käyttö sisältää myös riskin, että vaa- lien uskottavuus heikkenee, jos ihmiset voivat äänestää suosikkipoptähtiään ja poliitti- sia johtajiaan samalla napinpainalluksella. Demokratia voi kuitenkin toimia, vaikka se ei olisi järkevää ja juhlavaa.

Paikkariippumattomuuden ohella toinen nettiäänestämisen olennainen piirre on tie- tyksi *ajallinen vapautuminen*, koska äänensä voi antaa vaikka keskellä yötä sen ajanjakson – esimerkiksi kahden viikon – puitteissa, joka on ylipäänsä päätetty varata äänestä- mälle.

Parlamentarisista sykleistä jatkuvaan älykkääseen äänestämiseen?

Yhteiskunnallis-taloudellisten muutosten tahti tiivistyy koko ajan, kuten tässäkin ra- portissa on todettu. *Kommunistinen manifesti* (1848) kuvasi osuvasti, miten kehityksen tempo oli tiivistynyt jo yli 150 vuotta sitten: ”Siinä missä keskiajan porvarit yhteisteitään käyttäen tarvitsivat vuosisatoja yhdistymiseensä, nykyajan proletarit saavuttavat sen rautateiden ansiosta muutamassa vuodessa.”¹²¹

Mitähän Karl Marx ja Friedrich Engels sanoisivat nyt, kun muutama vuosi on ikui- suus? Internetin, sähköpostien ja tekstiviestien aikakaudella vuodet ovat muuttuneet vii- koiksi, päiviksi, jopa tunneiksi.

Perustamme yhteiskunnallisen liikkeen tänään iltapäivällä, huomenna se on puolue, vallankumouksen teemme viikonloppuna!

Nopeat muutokset yhteiskunnassa synnyttävät paineita tehostaa myös parlamentaarista muutostahtia. Vaalit ovat kansalaisille mahdollisuus kontrolloida edustajien suosio, puhuttiinpa kuntavaltuutetuista, kansanedustajista, presidenteistä tai muista vaaleilla valittavista instituutioista. Nopeiden taloudellisten, teknologisten ja yhteiskunnallisten muutosten myllerryksissä 2000-luvulla neljä vuotta on pitkä aika. Siinä ajassa kansalainen ehtii käydä tyytymättömäksi edustajansa toimiin jo monta kertaa ja haluaisi antaa tukensa toisaalle. Kuusi vuotta, Suomen presidentin nykyinen toimikausi, on jo todella pitkä aika.¹²²

Alussa viitattiin Jim Datorin määritelmään demokratiasta: demokratia on hallinnan muoto ja prosessi, joka mahdollistaa jokaiselle ihmiselle, jota tietyn itsenäisen kokonaisuuden suorittamat toimet koskevat, vaikuttaa näihin toimiin jatkuvasti ja tasavertaisin mahdollisuuksin.¹²³

Kiinnittäkäämme huomio sanaan *jatkuvasti*. Äänestämisen sykli ei tulevaisuudessa todennäköisesti ole neljä tai kuusi vuotta – miksi olisi – vaan jokin joustavampi malli. Mahdollisuuksia on monia.

Yksi jo kauan sitten esitetty idea on *jatkuva äänestäminen*, jolloin itse kukin meistä voisi jatkuvasti antaa signaaleja siitä, mitä asioiden hoidosta ajattelee. Äänen voi antaa, mutta sen voi ottaa myös pois haluamallaan hetkellä. Käytännön ongelmia idean toteuttamisessa voi tulla – ”*putosin eilen aamupäivällä eduskunnasta, onneksi pääsin tänään takaisin*” – mutta ne eivät ole ylivoimaisia. Pääsuunta, jäykistä edustuksellisuuden sykleistä irtautuminen eri ratkaisuihin, voi hyvinkin toteutua lähivuosisikymmeninä, ja siihen on aihetta myös pyrkimistä.¹²⁴

Muillakin jo aikaisemmin esitetyille ajatuksille *vaalivaikuttamisen monipuolistamisesta* moderni aika ja uusi teknologia tarjoavat aivan toisenlaiset mahdollisuudet kuin vanhat metodit. On muistettava, että aikoinaan oli tyytyminen jäykkiin parlamentaariin sykleihin ja hyvin yksinkertaisiin äänestysmenettelyihin, koska silloin puuttui teknologia tehdä asioita fiksummin.

Esimerkki vaikuttamisen monipuolistamisesta on *äänien painottaminen*. Minä en vain äänestä neiti X:ää, vaan minä äänestän häntä painolla A. Samalla minulla on ehkä mahdollisuus äänestää samalla tai jollain muulla painolla B herra Y:tä. Ehkä käytökseni on kymmenen painopistettä, jotka voin antaa joko kymmenelle ehdokkaalle, yksi piste kullekin, tai kaikki kymmenen pistettä erityisen hyvälle yhdelle ehdokkaalle. Ehkä annan myös *miinuspisteitä*. Voin käyttää kymmenen negatiivista ääntä haluamallani tavalla yhden tai useamman ehdokkaan valintaa vastustamaan.

Kun teknologiasta tulee vieläkin tutumpaa ja kehittyneempää, miksi ei mentäisi pidemmälle? Mihin edustajia oikeastaan tarvitaan, jos ihmiset voisivat päivittäin tai viikoittain ottaa suoraan kantaa keskeisiin kysymyksiin? Valmisteluapparaatti toimisi ja ihmiset itse toteuttaisivat ”kansanäänestyksiä” päivittäin. Äänestyksiä voitaisiin järjestää konkreettisista kysymyksistä, mutta myös niiden ratkaisuja ohjaavista vaihtoehtoisista arvoista. Tällainen olisi tietysti erittäin vaativaa myös kansalaisille: asioihin tulisi paneutua kunnolla, jotta voitaisiin puhua harkintaan perustuvista äänestyspäätöksistä.

Tulevaisuuden monipuolisen vaikuttamisen nonstop-malleja voisi kutsua ”*älykkääksi äänestämiseksi*”.

Ongelmaksi tulevaisuudessa ei muodostu niinkään teknologiset mahdollisuudet kuin me ihmiset. On ilmeinen harhaluulo ajatella, että ihmiset käyttäisivät aina vain suuremman osan ajastaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, jos se suinkin olisi mahdollista. Monilla fiksuilla ihmisillä on muutakin tekemistä, esimerkiksi vaativa työ tai linturetki.

Toisaalta monimutkaistuvan maailman pätevyysvaatimukset ovat kasvaneet kaikkialla, myös politiikassa. Todellisen ymmärryksen saavuttaminen yhteiskunnallisista kysymyksistä vaatii huomattavasti syvempää paneutumista kuin aikaisemmin yksinkertaisemmassa yhteiskunnassa. Demokratia on vaativa malli, ja erilaisten teknologisten mahdollisuuksien avaamisen tulisi olla vastuullisessa yhteydessä siihen, että niitä käytävillä on edellytykset tehdä hyvään perehtymiseen nojaavia harkittuja päätöksiä.

Virtuaalinen osallistuminen, mehiläisparviaktivismi ja rajaton virtuaalidemokratia

Virtuaalinen hallinto ja osallistuminen. Internetin ja muun tieto- ja viestintäteknologian (ICT) käyttö hallinnollisissa palveluissa parantaa ja tehostaa monia hallinnollisia palveluja. Virtuaalihallinto on kehittynyt teknologisesti edistyneissä maissa jo monin eri tavoin.

Kiinteä osa virtuaalihallintoa on *virtuaalinen osallistuminen*. Ihmisten välisten yhteysien luomisen lisäksi erityisiä virtuaalityökaluja käytetään edistämään osallistumista, harkintaa ja yhteisöjen rakentamista. Näihin työkaluihin kuuluvat ryhmätyöskentelyohjelmat ja online-periaatteella toimivat yhteisöjen kehittämistyökalut, pelit ja simulaatiot yhtä hyvin kuin äänestykset ja kyselyt. Eräitä esimerkkejä virtuaaliosallistumisen muodoista:

- Tunnettu demokratia-asiantuntija Benjamin Barber kehitti *PnyxUnchat*-ohjelmiston, jonka avulla virtuaalikeskustelun osallistujat saattoivat sopia keskustelun perussäännöistä ja valita keskustelulle ohjaajan (moderaattorin). Pelejä ja simulaatioita on käytetty suunnittelun apuvälineinä korkean tason politiikkaformuloinneissa Yhdysvalloissa, ei vain nuorten ja nuorten aikuisten viihdykkeenä. Esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa simulaatiopelit ovat hyvin toimivia. Yhdysvalloissa on myös havaittu, että ihmiset eivät enää ole halukkaita vastaamaan *puhelin*kyselyihin samassa määrin kuin ennen. Sen sijaan internetissä järjestettyihin äänestyksiin ovat osallistuneet jopa sadat tuhannet ihmiset.
- Jo vuoden 2000 Yhdysvaltain presidentinvaalien yhteydessä nettiäänestyksiin erikoistunut yritys *Knowledge Networks* järjesti 700 hengen virtuaalipaneelin ottamaan välittömästi vaaliväittelyn jälkeen kantaa siihen, kumpi voitti väittelyn, Gore vai Bush. CBS:n uutiset saattoivat käyttää tulosta heti väittelyn jälkeen.
- *Ääretön kirjasto (The Infinite Library)*, jonka rakentamisen Google on aloittanut, tulee antamaan kaikkien maiden kansalaisille pääsyn informaatioon, joka on tällä hetkellä ”piilossa” vaikeasti saavutettavissa kirjastoissa. Google digitalisoi miljoonia kirjastojen kirjoja kokonaisina ja laittaa ne kaikkien saataville

internetiin. Pääsy painettuun tietoon maailmassa tulee varmasti vaikuttamaan huomattavasti siihen, miten nuori sukupolvi näkee maailman.

- Yksi muunnelma internetin roolista demokratisoinnissa ja virtuaalisen infrastruktuurin rakentamisessa on UNPAN, Yhdistyneiden kansakuntien julkishallinnon ja rahoituksen suora verkosto (*The United Nations Online Network in Public Administration and Finance*), joka jakaa tietoa parhaista käytännöistä ja e-hallinnosta.¹²⁵ E-hallinto on nopeasti laajeneva ilmiö demokratian vahvistamisessa.
- Internet mahdollistaa demokratiaa kehittävien itseorganisoituvien voimien toiminnan globaalissa mittakaavassa. Esimerkiksi ”e-Government Project Website” tutkii innovatiivisia sähköisiä hallinto- ja osallistumismalleja julkisten politiikkojen luomisessa ja vahvojen hallintoperiaatteiden, kuten läpinäkyvyyden, osallistumisen, vastuullisuuden ja tiedon hallinnan, täytäntöönpanossa.¹²⁶
- *Tele-kansa (Tele-nation)* -konsepti on yksi yritys puuttua nk. kehitysmaiden aivovuotoon yhdistämällä ulkomailla olevat asiantuntijat ja kotimaassa tapahtuvat kehitysprosessit, laajentaen siten demokraattisen osallistumisen käsitettä. Esimerkiksi Cape Verdeen suurlähetystö Washington DC:ssä on ryhtynyt yhdistämään maan ulkomailla asuvia kansalaisia kehitystyöhön ja diplomaattisiin prosesseihin kotimaassa. Cape Verde on Pohjois-Afrikan länsipuolella sijaitseva saarivaltio, jonka asukkaiden enemmistö asuu muualla kuin itse saarilla, puoli miljoonaa heistä Yhdysvalloissa.¹²⁷
- Yhdysvaltain ulkoministeriö järjestää säännöllisesti kerran viikossa erityisesti ulkomaalaisille suunnatun *Webchatin*., johon voi periaatteessa kuka tahansa osallistua.¹²⁸ Keskustelun tarkoituksena on kertoa amerikkalainen näkemys kulloinkin ajankohtaisista aiheista. Osallistujien kysymyksiin voi vastata hallituksen totuutta edustava viranomainen tai jonkin alan asiantuntija. Osallistujaksi pääsee yleensä kuka tahansa, kunhan rekisteröityy etukäteen ulkoministeriön hallinnoimaan sähköpostiosoitteeseen saadakseen salasanan.

State of the Future -raportissa arvioidaan nettiosallistumisen kehittymistä seuraavasti: ”Internet on lisännyt kansalaisten mahdollisuuksia antaa palautetta julkisissa asioissa e-hallinnon sovelluksia ja muita sähköisiä välineitä käyttäen. Sen johdosta hallitusten odotetaan tulevan entistä enemmän tilivelvollisiksi toimistaan, läpinäkyviksi ja vastuullisiksi kansalaisilleen. Yhä lisääntyvä teknologinen sofistikoituneisuus ja vuorovaikutus tietoteknologian, markkinoinnin, älykkyydellä kilpailemisen, järjestäytyneen rikollisuuden ja potentiaalisen informaatioodankäynnin välillä kasvattavat mahdollisuuksia manipuloida tietoa. Demokratialle ominainen vapaus valita edellyttää luotettavaan tietoon perustuvaa arviointia. Jotta demokratisoituminen jatkuisi tulevaisuudessa, on tärkeää kehittää menetelmiä, joilla tiedon manipulointia voidaan pyrkiä estämään.”¹²⁹

Teknologisesti kehittyneissä maissa *virtuaaliosallistuminen yhteiskunnallisiin toimintoihin* on lisääntymässä voimakkaasti. Tähän sisältyvät *virtuaalinen tiedonhankinta ja yhteydenpito* sekä päätöksentekoa ja sen valmistelua koskevat *virtuaaliset kansalaisadressit, kaupunkikokoukset ja äänestykset*.¹³⁰

Suomi on ollut monilta osin kehityksen kärjessä uuden tieto- ja viestintäteknologian infrastruktuurin luomisessa ja soveltamisessa eri elämänalueilla. *Pankkiasioita* on hoidettu jo vuosia pankkiautomaateilta käsin; nykyisin yhä useampi hoitaa laskunsa ja muut rahansiirtonsa kotikoneeltaan. Suuri osa *yritysten* välisistä transaktioista on jo pitkään hoidettu sähköisesti. Sähköiseen business-to-business (B2B) -verkkokaupankäyntiin verrattuna *kuluttajien* asioiminen verkoissa (business-to-consumer, B2C sekä consumer-to-consumer, C2C, esimerkiksi kuluttajien väliset huutokaupat verkossa) on edennyt hitaammin, mutta se on jo arkipäivää ja lisääntyy erittäin todennäköisesti tulevaisuudessa. *Viranomaisasiointi* sähköisiä palveluja hyödyntäen on ollut lisääntymässä. Esimerkiksi *verottajalla* on ollut mallikelpoiset nettisivut jo muutaman vuoden, ja ihmiset ovat voineet hoitaa monia veroasioitaan sähköisesti jo pitkään. Samalla verottaja on uusinut toimintakäytäntöjään ja perinteisistä veroilmoituksista on luovuttu.

Kymmenisen vuotta sitten vain muutamalla *kunnalla* oli jonkinlaiset kotisivut. Nyt on vaikea löytää kuntaa, jolla sellaisia ei ole, ja samalla niiden sisällöt ovat kasvaneet ja monipuolistuneet huomasti. Monissa asioissa kuntalaisille on tarjolla suuret määrät erilaista tietoa jo asioiden valmisteluvaiheessa. Itse asiassa niin paljon, että *pelkästään oman kunnan asioiden nettiseurannasta ja nettiosallistumisesta ihminen voi kehittää itselleen lähes kokopäivätoimen*.

Eduskunta, valtioneuvosto, ministeriöt, puolueet, kansalaisjärjestöt ja muut yhteiskunnalliset toimijat ovat vahvasti mukana tietoyhteiskunnan teknologian hyödyntämisessä: nettisivut, keskustelulistat, sähköpostin käyttö ja muut uuden tieto- ja viestintäteknologian sovellukset ovat monin tavoin yhteiskunnallisen toiminnan, vaikuttamisen ja päätöksenteon todellisuutta jo nyt. Lähitulevaisuudessa nämä toiminnot siirtyvät yhä enemmän langattoman *mobiilitoiminnan* alueelle.

Internet tarjoaa kansalaisille entistä paremmat mahdollisuudet saada tietoa ja muodostaa mielipiteitä asioista. Samalla kansalaiset voivat entistä helpommin *pitää yhteyttä kansanedustajiin*. *Informaatioähkyn* uhka tässä yhteydenpidossa on myös todellinen ja monessa mielessä jo toteutunutkin. Kasvava sähköpostitulva voi johtaa viestien tuhoamiseen niitä lukematta tai pinnallisiin massavastauksiin. Toisaalta kekseliäät ihmiset voivat ratkoa näitä ongelmia luovilla tavoilla uuden tieto- ja viestintäteknologian avulla. Tulevaisuudessa tästä saattaa seurata vaihtelevia tapoja ajatella, järjestellä ja organisoida sekä omaksua tietoa.

Kansalaiset voivat laatia *sähköisiä adresseja* parlamenttien ja valtuustojen käyttöön, ja periaatteessa mistä tahansa politiikan agendalla olevasta kysymyksestä voidaan järjestää virtuaalinen kansanäänestys tai voidaan järjestää paikallisesti ”kaupunkilaisten virtuaalisia kokouksia”, joihin osallistuvat hallintoelinten edustajat ja halukkaat kuntalaiset.¹³¹

Parhaimmillaan *virtuaalinen kaupunkikokous* voi olla uusi versio vanhasta ”*käräjäkivillä istuvien viisaiden*” kokouksesta (vrt. Moran kivet, joilla valittiin kuningas keskiajalla Ruotsissa).¹³² Virtuaalikokoukset eivät vain keskustele, ne voivat myös päättää.

Virtuaalipuolueet ja mehiläisparviaktivismi. Internet ja muut uudet tieto- ja viestintäteknologiat ovat avuksi aivan uusien vaikuttamismallien luomisessa. Niitä voivat hyödyntää vakiintuneet ryhmät kuten poliittiset puolueet ja kansalaisjärjestöt tai uudet ilmiöt, kuten *virtuaalipuolueet* tai ”*mehiläisparviaktivismi*”.

Puolueiden jäsenmäärät ovat olleet laskussa, mutta *virtuaalisesti puolueiden piirissä vaikuttavien kansalaisten määrä voi kasvaa*. Ihmiset eivät välttämättä matkusta poliittisiin kokouksiin kuten ennen, mutta ilmaisevat mielipiteensä asioista, esimerkiksi

puolueen sisäisistä linjanvedoista ja henkilövalinnoista tai yleisemmistä politiikkakysymyksistä, netin ja muiden tieto- ja viestintäteknologian tarjoamien työkalujen avulla.

Nuorempia tieto- ja viestintäteknologian käyttöön tottuneita ikäpolvia voidaan 2000-luvun alussa houkutella näin mukaan poliittiseen vaikuttamiseen, ja tulevaisuudessa – todennäköisesti ”yllättävän” pian – virtuaalinen vaikuttaminen voi olla ylivoimaisesti yleisin tapa muotoilla yhteiskunnallisten kysymysten agenda *kaikkien ikäluokkien* keskuudessa.

Kehitystä voi hahmottaa esimerkinomaisesti:

- *Mennyt maailma:* takavuosina puolueet yrittivät maksimoida jäsentensä ja paikallisosastojensa määrän sekä esimerkiksi puoluekokoustensa koon. Suurempi oli parempi ja demokraattisempi, kuten teollisena aikana muissakin asioissa. Tällainen ajattelu on käymässä vanhanaikaiseksi.
- *Teollisen aikakauden viimeinen poliittinen puolue, vihreät:* Suomessa viimeinen teollisen aikakauden synnyttämä poliittinen voima, vihreät, on koko ajan edustanut toisenlaista puoluemallia. Tehokas modernin kommunikaatioteknologian käyttö on korvannut suuren henkilöjäsenmäärän ja raskaan organisaation. Tosin vain osittain.
- *Tulevaisuus:* syntyy yhteiskunnallisia liikkeitä, joista osa voi muistuttaa puolueita, kuitenkin sillä erolla, että ne eivät kutsu koolle yhtäkään fyysistä kokousta.

Perinteiset puolueet saavat virtuaalipuolueiden piirteitä, ja ennen pitkää syntyy täydellisesti virtuaalisia puolueita. Erilaisille *kansalaisjärjestöille* (NGO:t) tämänkaltaisen virtuaalivaikuttaminen on jo noussut nopeasti tärkeäksi työkaluksi. Ne ovat voineet siten laajentaa toimintansa alueellista ja yhteiskunnallista ulottuvuutta (esimerkiksi globaalit aktiot suurten kokousten, kuten Maailman kauppajärjestön WTO:n tai G8-ryhmän kokousten, yhteydessä eri puolilla maailmaa). Uusi tieto- ja viestintäteknologia on myös laskenut monien toimintojen kustannuksia ja lisännyt kansalaistoiminnan nopeutta ja vaikuttavuutta.

Esimerkiksi *Amnesty International* on kidutuksenvastaisessa kampanjassaan voinut synnyttää tuhansien sähköpostiviestien maailmanlaajuisen vyöryn muutamissa tunneissa tarkkaan valituille kohteille.

Alternative Futures Associates *kutsuu mehiläisparviaktivismiksi sellaista innovatiivista ja yllättävää aktivismia, joka elää ja vaikuttaa virtuaaliverkkojen avulla ilman, että mikään selvästi organisoitunut taho mitenkään johtaa sitä.* Aktivistien verkostot ovat väljiä ja voivat muuttua nopeasti. Esimerkiksi jo vuosia sitten yhden MIT:n opiskelijan ja tunnetun urheilujalkinevalmistajan *Niken* välinen sähköpostivaihto levisi muutamassa viikossa kaikkialle maailmaan. Se toi laajaan tietoisuuteen olosuhteet, joissa Niken Yhdysvaltain ulkopuolisissa maissa sijaitsevien tehtaiden työläiset joutuivat työskentelemään. Ensimmäisiä todella näkyviä ”mehiläisparviaktioita” olivat mielenosoitukset WTO:n Seattlen kokouksen yhteydessä vuonna 1999. Sen jälkeen vastaavia mielenilmauksia on järjestetty useita, muun muassa Genovassa ja Göteborgissa.¹³³

Yhtenä mehiläisparviaktivismiin esimerkkinä voidaan pitää myös *eläintensuojelussa* esiintyneitä liikkeitä, jotka toimivat itsenäisinä soluina ilman selvää johtoa ja mahdollisesti jopa siten, että ihmiset aidosti yrittävät olla tietämättä toisistaan. Tämä voi johtua sen tiedostamisesta, että käytössä on myös selvästi laittomat menetelmät.

Yhtä lailla kuin mehiläisparvi-ilmiöt voivat syntyä entistä tehokkaammin ja nopeammin internetin avulla, nettiä käyttävät myös muun muassa *turvallisuusviranomaiset* näitä ilmiöitä valvoessaan ja nykyisin jo ennakoivissaan ja valmistautuessaan uusiin tilanteisiin, kuten juuri merkittäviin globaaleihin kokouksiin.

Ylikansalliset ulottuvuudet saava kansalaisliikehdintä ei sinänsä ole mitään uutta. Vietnamin sodan vastainen liike, ”hullu vuosi 1968”, opiskelijaradikalismi, Woodstock, hippiliike ja muut 1960-luvun liikehdinnät näkyivät lähes kaikkialla maailmassa silloin modernien joukkotiedotusmedioiden ansiosta. *Ero on nopeudessa, kattavuudessa ja monisuuntaisuudessa*. Ja tietysti osittain teemoissa.

Internet ja tietoyhteiskunnan muut uudet teknologiat, kuten kännykät, ovat lisänneet ihmisten mahdollisuuksia luoda tällaisia ilmiöitä nopeasti ja globaalisti. Mahdollisuudet ovat vuorovaikutteisia ja ne ovat ”aina päällä”. Kuka tahansa yksittäinen ”*mehiläishminen*” voi milloin tahansa ja missä tahansa antaa signaalinsa ja ottaa niitä vastaan maailmanlaajuisessa *virtuaaliparvessa*.

Kuka tahansa meistä voi tällä minuutilla käynnistää maailmanlaajuisen yhteiskunnallisen muutosprosessin. Tarvitsemme vain tietokoneen, nettiyhteyden – ja idean korvien välissä.

Rajaton virtuaalimaailma. *Virtuaalidemokratia* voi vaikuttaa radikaalisti siihen, mitä edellä sanottiin *toiminta-areenoista* perinteisessä maantieteellisessä mielessä. Entistä älykkäämpi tieto- ja viestintäteknologia vaikuttaa siten, että myös yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa perinteisten valtakunnallisten ja muiden maantieteellisten rajojen ja toiminnallisten tasojen (toiminta-areenoiden) merkitys heikkenee.

Virtuaaliavaruudessa käsitys *paikasta* siten kuin olemme sen oppineet ymmärtämään menettää merkityksensä; siellä ei ole maantieteellisiä rajoja. Niiden sijaan syntyy *virtuaalinen maailmankaikkeus* tai useampia niitä. Suurempia ja pienempiä toiminta-areenoita, joilla vaikutetaan yhteiskunnalliseen kehitykseen eri tavoin, tehdään päätöksiä ja sopimuksia, harjoitetaan bisnestä, ollaan kulttuurisessa vuorovaikutuksessa ja pelataan. Virtuaalimaailmassa *aikakäsitys*kin on toinen.

Kun nuoret, ja tulevaisuudessa mitä ilmeisimmin myös varttuneemmat, *pelaavat* nettipeliä – esimerkiksi seikkailu- tai roolipeliä tai shakkia – sillä ei ole mitään merkitystä, missä päin maapalloa itse kukin on ja onko Pekka pystyssä iltakokiksen voimalla, syökö Linda aamuhampurilaistaan jne. Pelikulttuureja helposti vähätellään, vaikka juuri nettipelit edustavat pisimmälle vietyä teknologiaa ja sen mahdollistamaa kulttuuria.

Pelaajien virtuaaliheimot netissä näyttävät tietä taloudellisille ja yhteiskunnallisille toimijoille. Suositun *World of Warcraft* (WoW) -nettipelin taitoja kysellään nykyisin yritysten työpaikkahaastatteluissa. Peleissä on jo nähty yhteiskunnallista toimintaa, kuten mielenosoituksia pelin ylläpitäjiä vastaan.¹³⁴

Virtuaalimaailman kiehtovuus yllättää todennäköisesti nykypolvet. Se on täynnä maailmankaikkeuksia, joissa kaikki on paremmin kuin ”reaali-maailmassa”: ihmiset ovat hyviä, naiset kauniita ja kaikkea on yllin kyllin, seksi on parempaa ja sitä saa aina. Minä voin olla nero, adonis, kuningas, jopa talk show -juontaja, siis kaikkea, mistä nyt voin vain haaveilla. ”Mitä se reaali-maailma muka on, EVVK!?”¹³⁵

Voidaan ajatella, että globaali joukko, joka on ryhmänä olemassa ja vuorovaikutuksessa keskenään vain virtuaalisesti ja toimii paikallisesti sekä omaa uskonnollisen tai muun aatteellisen identiteetin tai ainakin mission, on globaali *virtuaaliheimo*, ellei peräti *virtuaalikansa*. Esimerkiksi Sohail Inayatullah kutsuu *al-Qaidaa* virtuaalikansakunnaksi. Virtuaalikansakuntia muodostavat hänen mielestään myös suuret *monikansalliset yritykset*.¹³⁶

Inayatullah ei tarkenna, mitkä ovat kriteerit, joiden perusteella löysemmän virtuaalisen vuorovaikutuksen, *heimon*, sijasta voidaan puhua *virtuaalikansasta*. Voisi ajatella, että sellaisia ovat jäsenten huomattava samankaltaisuus, samat intressit ja voimien yhdistämisestä syntyvä etu, ellei peräti universaali missio (uskonto tai muu vahva ideologia), globaalisuus, ei-territoriaalisuus ja tietysti kyky käyttää moderneja kommunikaatioteknologioita. Pidettiinpä siitä tai ei, *al-Qaida* todella näyttää täyttävän virtuaalikansan kriteerit. Löysempi virtuaaliheimo voisi olla Greenpeace tai Attac.

Microsoft tai esimerkiksi *Nokia* ovat tässä mielessä vähintään globaaleja virtuaaliheimoja, elleivät jopa virtuaalikansoja. Näiden suurten globaalien *taloudellisten* toimijoiden operaatioita hallinnoidaan yhä enemmän virtuaalisesti, ajattomasti ja paikattomasti. Joka hetki jossain päin maapalloa on hereillä iso joukko nokialaisia toteuttamassa yhteistä *missiota*, ”connecting people”, osana lämmintä Nokia-perhettä valmistamassa ja myymässä kännyköitä. *Nokia-Matrix* ei koskaan nuku.

Yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa vielä paljon merkittävämmiksi virtuaaliheimoiksi kuin yksittäiset yritykset voivat kuitenkin kehittyä tällaisten *globaalien yritysten ylimmän johdon yhteiset virtuaaliheimot*. Ne pyrkivät vaikuttamaan globaaliin taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen – ja voivat olla siinä pyrkimyksessä hyvin menestyksellisiä.

Yksi hyvin mahdollinen skenaario on sellainen, jossa *merkittävimpien markkinavoimien globaali huippueliitti muodostaa virtuaalikansan, jolla on oma perustuslaki, muu säännöstö, päätöksentekuelimet, tuomiovaltaa harjoittavat organit ja media ja joka sanelee muun muassa yhteiskunnallisille päättäjille, millaisia päätöksiä niiden tulee tehdä*.

Tulevaisuudessa virtuaaliheimot ja -kansat ovat vilkkaassa kanssakäymisessä keskenään ja perinteisten fyysisten heimojen ja kansakuntien kanssa. Kyse voi olla yhteistyöstä, kilpailusta, jännitteistä ja myös konflikteista. *George Bushin hallinnon johtamassa ”terrorismin vastaisessa sodassa” vastakkain ovat jo nyt perinteinen territoriaalinen valtio (Yhdysvallat liittolaisineen) ja virtuaalikansa (al-Qaida)*.

Yhteiskunnalliset instituutiot ja prosessit rituaaleineen ja siis politiikka muuttuvat aina hitaammin kuin teknologia ja talous, mutta muuttuvat kuitenkin. *Virtuaalikunta, virtuaalivaltio, v-EU, v-presidentti* ja muut vastaavat ovat ajatuksia, joista tultaneen puhumaan paljon lähivuosina. Esimerkiksi idea virtuaalikunnasta voi tarkoittaa sitä, että yhdessä asiassa ”kunta” on hyvin *paikallinen* (esimerkiksi päiväkodin on oltava lähellä ihmisten asuntoja), toisessa *laajempi* (hallinto voi olla esimerkiksi seudullista, kuka lopulta kunnanjohtajaa tai kunnanhallituksen puheenjohtajaa kaipaava ja haluaa hänet

aivan naapuriinsa?), jossain hyvinkin *universaali* (koulussa käytettävä superhyvä matematiikkapaketti on virtuaalinen ja sitä on voitu kehittää monessa paikassa maailmalla, ja sen ylläpitoserveri voi olla missä vain). Tulevaisuudessa maantieteelliset rajat kuntien, valtioiden, alueiden ja maanosien välillä alkavat vaikuttaa keinotekoisilta monessa kysymyksessä.

Ajatukset *virtuaalidemokratiasta* ovat vasta oraalla ja alustavia (nk. heikkoja signaaleja), mutta niiden merkitys ja nopeus voivat yllättää aivan lähivuosikymmeninä.

Huipputeknologian mahdollisia vaikutuksia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa ja päätöksenteossa

Tšekkiläinen tietojenkäsittelytekniikan asiantuntija Bohumir Stedron uskoo, että

aikavälillä 2010–2020 (The Age of Merging)

- Teknologisesti pisimmälle kehittyneissä yhteiskunnissa (Yhdysvallat, Saksa, Japani, Ranska, Irlanti, Suomi ja Kiina) kaikki lainsäädäntö nojaa vahvasti tekoälyyn perustuviin asiantuntijajärjestelmiin.
- Älykkäät tietokoneet ja telekommunikaatioverkot mahdollistavat puheentunnistuksen hyödyntämisen kolmiulotteisen Internetin, radion ja television, kannettavien puhelinten ja erilaisten palvelujen ohjaamisessa.
- Älykkäät tietokoneet ja telekommunikaatioverkot dominoivat pedagogisia prosesseja.
- Tietoteknologioiden, bioteknologioiden ja nanoteknologioiden fuusioituminen johtaa myös niitä kehittävien tieteenalojen fuusioitumiseen.
- Suora yhteys ihmisen ja Internetin välillä on mahdollista toteuttaa siruimplanttien avulla (myöhemmin ilman siruja).
- Uudet keksinnöt mahdollistavat kvantti- ja DNA-tietokoneet sekä uusien materiaalien luomisen (eivät sisällä älyä).
- Virustentorjuntaohjelmat kehittyvät estämään järjestelmäromahduksia.
- Säädetään uusia lakeja, joiden tarkoituksena on suojella ihmisten terveyttä elektromagneettiselta saasteelta, säädellä kotirobottien käyttöä, suojata tietoa entistä tiukemmin jne.

aikavälillä 2020–2030 (The Age of AI Self-Reliance)

- Älykkäät tietokoneet ja telekommunikaatioverkot korjaavat itse itsensä ja ohjaavat tieteellistä tutkimustyötä sekä tuotannollisia prosesseja.
- Luodaan uusia materiaaleja, jotka sisältävät korkeaa älyä.
- Siruimplantit mahdollistavat suorat yhteydet ihmisten ja tietokoneiden välillä (myöhemmin mahdollista ilman siruja).
- Eräät robotit saavat lakiin perustuvat ihmisoikeudet.

aikavälillä 2030–2040 (The Non-Mysterious Age)

- Uusi holografinen malli maailmasta korvaa geometrisen mallin.
- Tekoälyyn perustuvat järjestelmät louhivat holografista tietoa ympäristöstä.
- Mysteereinä pidetyille ilmiöille kuten aistienulkopuoliselle havainnoinnille ja energiakentille löydetään selityksiä.
- Tekoälyn avulla kenen tahansa ihmisen äly on kopioitavissa; syntyy tarve näiden kopioiden suojelua ja säätelyä koskevalle lainsäädännölle.¹³⁷

Demokratian mittakaavat – globalisaatio ja lokalisaatio

Demokraattisen globaalihallinnan mahdollisuus

Demokraattisten hallitusten toimivalta on laajentunut olennaisesti. Wendell Bell: ”Suurin piirtein ajoista 500 e.a. 1600- ja 1700-luvuille saakka ajateltiin yleisesti, että demokraattiset ja tasavallaiset ajatukset ja käytännöt ovat sovellettavissa vain hyvin pienissä yksiköissä, etenkin kaupunkivaltioissa.”¹³⁸ Vielä vuonna 1787, kun Amerikan perustuslain muotoilijat kokoontuivat suunnittelemaan demokraattista järjestelmää ”edustukselliselle tasavallalle, joka tulisi hallitsemaan valtavaa ja toistaiseksi laajenevaa aluetta”, monet ”edustajista... olivat selvästi tietoisia siitä, että se, mitä he yrittivät saada aikaan, soti vallitsevaa viisautta vastaan”.¹³⁹ Tarvittiin tietysti uusia instituutioita: valituista edustajista koostuva lainsäädäntöelin, poliittiset puolueet, moninainen joukko järjestöjä (esimerkiksi intressiryhmät). Lisäksi tarvittiin muutoksia asenteissa, uskomuksissa, kansanluonteessa (eetos) ja kansalaiset sekä johtajat tunnistavaa poliittista kulttuuria.¹⁴⁰

Modernin globalisaation silmiinpistävä piirre on sen epätahtisuus: talous ja teknologia ovat globalisoituneet jo pitkään ja voimakkaasti. Suuryritysten dominoiman globaalitalouden kotimarkkina on koko maailma. Kuten edellä todettiin, kaiken modernin kehityksen perustana oleva tiede on aina ollut universaalia. Sen sijaan yhteiskunnallisen moraalikoodin asettamisjärjestelmä maailman mittakaavassa, eli *demokraattinen globaali hallinta*, on pahasti kehittymätöntä.

Tulevaisuudentutkijoiden keskuudessa *ylikansallisten* tasojen, kuten Euroopan unionin, voimistuminen tulevaisuudessa on ollut keskeisiä puheenaiheita jo kymmenien vuosien ajan. Samoin se, että pidemmällä aikavälillä on perusteltua, uskottavaa ja luontevaa puhua *maailmanhallinnasta*. Onko seuraavien 100 vuoden kuluessa mahdollisesti voimistuva globaali hallinta demokraattista vai ei, on erilaisten skenaarioiden aihe.

Ajatus globalisaation demokraattisesta hallinnasta on asteittain tullut osaksi kansalaisjärjestöjen, parlamentaaristen toimijoiden ja (kansallis)valtioiden hallitusten toimintaohjelmaa. Suomessa eduskunnan tulevaisuusvaliokunta järjesti 13.10.2004 kutsuminaarin otsikolla ”*Haasteena globaali demokratia – Onko aika globaalihallinnan parlamentaarisen ulottuvuuden kehittämiseksi?*”. Seminaarissa ulkoministeri Erkki Tuomioja puhuessaan nk. Helsinki-prosessista totesi, että globaalin päätöksenteon tasa-arvoisuuden ja edustavuuden varmistaminen on kansainvälisen yhteisön keskeinen haaste ja että valioneuvosto on turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossaan sitoutunut edistämään globalisaation hallintaa koskevia aloitteita EU-politiikassaan. Globalisaation hallinnassa tarvitaan hänen mielestään uusia toimijoita ja uusia keinoja, kuten kansainvälisiä veroja.¹⁴¹

Globalisaation eri piirteitä, muun muassa talouden, demokratian ja globalisaation suhdetta ja globaalihallinnan mahdollisuuksia on tarkasteltu lukuisissa kirjoissa.¹⁴² Tunnetuimpia globalisaatiokriitikkoja viime vuosina on ollut talousnobelisti Joseph Stiglitz kirjassaan *Globalization and its Discontents*.¹⁴³ Myönteisemmin globalisaatioon – edellyttäen, että politiikka kykenee vastaamaan ihmisten huoleen mm. ympäristöstä, naisten asemasta ja demokratiasta – suhtautuu intialais-amerikkalainen professori Jagdish Bhagwati, jonka kirja *In Defence of Globalization* ilmestyi vuonna 2004.¹⁴⁴ Monipuolinen suomalainen tarkastelu on Seppo ja Paula Tiihosen *Kohti globaalivastuuta*.¹⁴⁵ Heikki Patomäki ja Teivo Teivainen tarkastelevat kirjassaan *Globaali demokratia* sekä olemas-

sa olevien instituutioiden uudistamista että uusien instituutioiden luomista globaalin demokratian edistämässä.¹⁴⁶

Yksi tärkeimmistä tulevaisuutta systemaattisesti globaalista näkökulmasta arvioivista tutkimusprosesseista on *Millennium*-projekti¹⁴⁷. Se on tuottanut *State of the Future* -raportin vuosittain jo usean vuoden ajan. Keskeisiä tulevaisuuden kehityslinjoja ja haasteita kuvaavat raportit perustuvat maailmanlaajuisiin asiantuntijakyselyihin. Vuoden 2006 *State of the Future* -raportin 15 globaalia haastetta ovat (kursivointi MM):

1. Miten voidaan saavuttaa *kestävä kehitys* kaikille?
2. Miten jokainen voi saada riittävästi *puhdasta vettä* ilman konflikteja?
3. Miten *väestönkasvu* ja *resurssit* voidaan saattaa tasapainoon?
4. Miten autoritaarisista hallinnoista saadaan syntymään aitoja *demokratioita*?
5. Miten politiikanteko saadaan sellaiseksi, että se on nykyistä herkempi ottamaan huomioon *globaalin pitkän aikavälin perspektiivin*?
6. Miten globalisaatio ja tieto- ja kommunikaatioteknologioiden *konvergoituminen* saadaan palvelemaan jokaista ihmistä maapallolla?
7. Miten *eettisiä markkinoita* voidaan rohkaista auttamaan rikkaiden ja köyhien välisen kuilun kaventamisessa?
8. Miten uusien ja uudelleen ilmaantuvien *tautien* sekä immuunien mikro-organismien luomaa uhkaa voidaan vähentää?
9. Miten *päätöksentekokykyä* voidaan parantaa työn luonteen ja instituutioiden muuttuessa?
10. Miten yhteisten *arvojen* ja uusien *turvallisuusstrategioiden* avulla voidaan vähentää etnisiä konflikteja ja terrorismia sekä estää massatuhoaseiden käyttö?
11. Miten *naisen aseman* muuttamisella voidaan parantaa inhimillisiä olosuhteita?
12. Miten voidaan estää se, että *organisoidusta rikollisuudesta* tulee entistä vaikuttavampaa ja sofistikoituneempaa globaalia toimintaa?
13. Miten kasvava *energiantarve* kyetään tyydyttämään turvallisesti ja tehokkaasti?
14. Miten *tieteellisiä ja teknologisia läpimurtoja* voidaan kiihdyttää inhimillisten olosuhteiden kohentamiseksi?
15. Miten *eettisistä tarkasteluista* voidaan tehdä rutiininomainen osa globaaleja päätöksiä?¹⁴⁸

Yhteistä jokseenkin kaikille haasteille on, että niihin liittyvien tavoitteiden saavuttaminen voi olla vaikeaa ilman *voimistuvaa demokraattista globaalia hallintaa*. Uuden vuosituhannen alun tilanteelle leimaavaa on *kuilu, joka vallitsee vahvistuvien ja keskittyvien globaalien markkinavoimien, globaalin rahatalouden vaikutusvallan ja toisaalta kehittymättömien ylikansallisten yhteiskunnallisten järjestelmien välillä*.

Erikseen on syytä korostaa *globaalien ympäristökysymysten ratkaisemista, erityisesti ilmastomuutokseen vastaamista, maapallon strategisten resurssien, kuten uusiutumattomien luonnonvarojen hallintaa tulevaisuudessa, väestönkasvua, taloudellisia kehityseroja, räikeitä ihmisoikeusloukkauksia, maailmantalouden vakautta ja globaalia turvallisuutta*. Lisäksi monien alueellisten ilmiöiden, kuten sademetsien hakkuiden, syyt liittyvät globalisaatioon, jolloin myös tehokkaat ratkaisut edellyttävät globaalia näkökulmaa.

Kuten Millennium-lista tuo esiin, perinteisesti globaaleiksi ymmärrettyjen ilmiöiden lisäksi on muitakin syitä demokraattisen globaalihallinnan voimistamiselle tulevaisuudessa. Tieto- ja viestintäteknologian kehitys edellyttää globalisaatiota, jota se on samalla suuresti edesauttanut. Vastaavalla logiikalla toimivat uudet nousevat teknologiat: bioteknologia ja materiaali- sekä nanoteknologiat. Kun kehittynein osa maailmaa mahdollisesti siirtyy tietoajasta bioaikaan, se tarkoittaa samalla, että maailma muuntuu entistä monimutkaisemmaksi ja globaalimmaksi.

Globalien pelisääntöjen luomisen tarpeesta on kyse myös silloin, kun nk. kehitysmaat haluavat tulevaisuudessa oikeutetun osansa taloudellisen vaurauden hedelmistä. Protektionismilla sitä ei saavuteta, vaan globaalilla hallinnalla yhteisesti sovittujen pelisääntöjen puitteissa. Oikeudenmukainen ja toimiva globaalihallinta ei myöskään ole mahdollinen, mikäli miljardeilla ihmisillä ei tulevaisuudessakaan ole puhe- ja äänivaltaa globaalihallinnassa.

Vastaavat tehokkaat yhteiskunnan ja talouden pelisääntöjen asettajat, jotka toimivat kansallisvaltioiden tasolla, puuttuvat globaalilta tasolta. Alueelliset yhteenliittymät, kuten Euroopan unioni, ovat tässä suhteessa vasta kehittymässä ja vielä vahvasti kansallisvaltiopainotteisia. Maailman kauppajärjestö WTO puolestaan ei omaa riittävän laajaa demokraattista legitimeettiä maailmalla ja toimii liian kapea-alaisesti tyydyttääkseen globaalitalouden hallinnan tarpeen. Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja Maailmanpankki eivät edusta globaalidemokratiaa. Kansainväliset sopimukset, kuten Kioton ilmastositopimus, jota muun muassa Yhdysvallat ei allekirjoittanut, toteuttavat globaalihallintaa parhaimmillaankin puutteellisesti. YK on ollut heikko ja vanhanaikainen jo pitkään.¹⁴⁹ Tämän ajan ehkä merkittävin globaalin vallan käyttäjä, taloudellisten suurvaltojen G8-kokoukset, edustaa jäsentensä kapea-alaisia etuja.

*Kansallisvaltioiden asema on ollut globalisaation voimistumisen myötä heikentymässä.*¹⁵⁰ Niiden perinteiset vaikuttamistyökalut ovat menettäneet tehoaan tai lakanneet olemasta. Euroopan unionin jäsenyys rajoittaa valtiotason mahdollisuuksia itsenäiseen lainsäädäntöön ja politiikkoihin esimerkiksi elinkeinopolitiikassa, aluepolitiikassa, verotuksessa jne. Liittyminen EMUun poisti Suomen talouspolitiikalle aikaisemmin olennaisen mahdollisuuden devalvaatioihin.

Globalisoituminen ja globaalihallinnan uudet mekanismit ovat siirtäneet kansallisen tason poliittista päätöksentekoa entistä enemmän alueellisella ja globaalilla tasolla tapahtuvaksi; valtiot ovat kytkeytyneet osaksi globaaleja ja alueellisia hallintajärjestelmiä. Ylikansalliset alueelliset hallintaorganisaatiot neuvottelevat entistä enemmän keskenään ja muodostavat siten globaalihallinnan tasolle kollektiivisen toimijoiden ryhmän. Esimerkiksi David Held arvioi, että hallitukset marginalisoituvat ja menettävät asemiaan ja

hallintakykyään, elleivät ne integroidu kansallisen poliittisen järjestelmän osaksi. *Globalisaatio on kova haaste kansalliselle demokratialle ja, ellei globaaleja asioita saada poliittiseen hallintaan, kansallinenkin demokratia kärsii.*¹⁵¹

Demokraattista globaalihallintaa voi pitää toivottavana, jopa samalla tavalla välttämättömänä kuin ekologisesti kestävänsä kehityksen uralle pääsemistä pitkällä aikavälillä. Prosessi kuitenkin vie todennäköisesti vuosikymmeniä ja edellyttää monia muutoksia. Tarvitaan aivan uusia malleja toteuttaa demokratiaa globaalilla tasolla. Niiden tulisi keskittyä vain kaikkein tärkeimpiin strategisiin globaalin tason kysymyksiin – nk. *läheisyysperiaatteen* soveltamisen pakko.¹⁵² Samalla kun muutokset ovat hitaita ja – kuten kulttuuripiirien kohtaamisessa on viime aikoina havaittu – globaalin yhteisön ja globaalihallinnan kehittämisessä askeleet myös taaksepäin ovat mahdollisia, on aika turvallisista arvioida, että nykyinen maailmanjärjestys ei voi jatkua pitkään ilman suuria muutoksia.

Paula Tiuhonen ja Seppo Tiuhonen korostavat muun muassa seuraavia näkökohtia globaalihallinnan mahdollisuuksia ja tulevaa kehitystä arvioitaessa:

- Globaalihallinnan on keskityttävä ratkaisemaan kaikkein polttavimpia globaaliongelmia, joiden johdosta ihmiskunta on kasvavien kriisien kierteessä. Kehittyneissä maissa terrorismia pidetään tällä hetkellä kaikkein pahimpana globaaliongelmana, joka versoo muista globaaliongelmista, kuten köyhyydestä, demokratian puutteesta ja arabimaiden uudistumattomuudesta. Globaalien ongelmien ratkaisut edellyttävät kestäviä toimintamalleja. Niissä tarvitaan sekä poliittista johtajuutta että globaalien markkinoiden ohjaamista ja globaalin ihmiskunnan toimijoiden, kuten kansalaisjärjestöjen, vaikutusta.
- Suomalaisittain on olennaista nähdä, että EU:n laajentuminen lisää Euroopan ja siten myös Suomen globaalia vastuuta.
- Globaalihallintaa ei voida rakentaa perinteisen poliittisen koneiston ja viranomaistoiminnan varaan. Tulee ottaa huomioon myös ei-valtiollisten toimijoiden ja yritysten asiantuntemus globaaleja markkinoita ja globaalia yhteiskuntaa rakennettaessa.
- Tulevan globaalihallinnan suurimpia haasteita on tilan antaminen uskottavalle markkinoiden itsesäätelylle ja maailman koko väestöä edustavan ihmiskunnan osallistumiselle.
- Kehittyvien maiden nopeasti kasvavaa väestöä ei voida pelastaa köyhyydestä kehitysapuvarojen turvin. Tarvitaan markkinoiden ja kaupan avaamista. Kehittyvät maat on saatava mukaan markkinajärjestelmän piiriin.
- Olennaista on myös globaalietiikka. Ihmisten on tiedostettava kuuluvansa yhteiseen ihmiskuntaan.
- Köyhyyden, eriarvoisuuden ja demokratian puutteen yhtälö ratkeaa vain muuttamalla hallitustenvälisten organisaatioiden valtasuhteita.

- Taloustieteellisessä keskustelussa on pohdittu globaalin kansainvälisen markkinahallinnan tulevaisuutta siitä saatujen kokemusten perusteella ja monet tutkijat epäilevät jatkuvan integraation mahdollisuutta.¹⁵³

Tiihonen – Tiihonen esittävät globaalihallinnalle viisi perusmallia:¹⁵⁴

1. *Liberalistinen globaalihallinta*, jossa globalisaatio siirtää hallinnan painopisteen markkinoille ja yhteiskunnalle. Hallinta on alhaalta nousevaa verkottumista ja sen painopiste siirtyy hallitustenvälisiltä elimiltä ei-valtiollisille toimijoille. Valtioiden rooli supistuu merkittävästi. Vaikka liberalistisia periaatteita on sovellettu useissa kehittyneissä teollisuusmaissa jo kauan kansallisella tasolla, niiden ulottuminen kansainväliselle tasolle tulisi olemaan radikaali muutos. On vaikea kuvitella, että jos kansainvälisiä suhteita hallitsee jokin suurvalta hegemonisesti, samasta valtiosta kotoisin olevat ei-valtiolliset toimijat olisivat irti tuosta kulttuuritaustasta. Lisäksi mallin ongelmat kietoutuvat epäilyyn markkinatoimijoiden kyvystä erottaa oman yrityksen etu markkinahallinnan eduista. Parhaat edellytykset mallin toimimiselle luo multilateraalisen yhteistyön tilanne. Vapaiden markkinoiden ongelmana on, että ne palvelevat parhaiten suuryritysten ja järjestäytyneiden intressien etuja. Vahvimmat yritykset ovat tunnetusti teollisuusmaissa. Liberalistinen malli on kaikkein haastavin ja ainoa, joka perustuu aidosti uudelleenlaiseen hallintakäsitteeseen. Silti sen toteuttaminen tuntuu utopistiselta maailmassa, jossa niin monesta maasta puuttuvat toimivat valtiolliset perusinstituutiot. Liberalistinen globaalikansalaisyhteiskunta on kaukainen haave, joka ei voi toteutua, kun miljardeilta ihmisiltä puuttuvat vielä kansallinen demokratia ja riittävät ihmisoikeudet.
2. *Nykymenon jatkaminen: valtioiden yhteistoiminta ja hallitustenväliset organisaatiot*; tässä mallissa kansallisten hallitusten odotetaan puolustavan kansallista demokratiaa, jonka edut ovat globaalia demokratiaa tärkeämmät, eivätkä valtiot halua luopua suvereniteetistaan. Keskeisinä toimijoina ovat eri maiden hallitukset ja hallitustenväliset organisaatiot, jotka eivät toimi itsenäisesti vaan jäsenvaltioidensa ohjauksessa ja johdolla. Malli ei edellytä uusien organisaatioiden rakentamista, vaan vanhojen toimintatapojen parantaminen riittää. Malli edustaa vakautta ja on demokratian kannalta turvallinen valinta. Tiihonen – Tiihonen uskovat tämän mallin jatkumiseen lyhyellä aikavälillä enemmän kuin ensimmäisen mallin toteutumiseen.
3. *Hallinnan ja hallitsemisen yhdistelmä: yksityisten ja julkisten toimijoiden yhteistyö*, jossa valtiot, monikansalliset organisaatiot, markkinatoimijat ja kansalaisyhteiskunnan organisaatiot osallistuvat laajasti globaalihallintaan. Mallissa on mukana demokratia ja suora osallistuminen. Mallin menestyminen riippuu siitä, kuinka suurta kiinnostusta kansalaisyhteiskunta ja taloudelliset toimijat tuntevat globaaleja kysymyksiä kohtaan. Malli toimii onnistuneesti ja tehokkaasti, kun valtioiden yhteistyö perustuu luottamukseen ja vallan tasapainoon. Yhteistyömalli tarjoaa mahdollisuuksia rakentaa uudennlaisia yhteistyökuvioita, mikä ei muissa malleissa ole mahdollista. Tiihonen – Tiihonen uskovat tämän mallin olevan se konkreettinen tie, joka aikaa myöten avaa mahdollisuuksia uu-

denlaisen globaalihallinnan suuntaan ja vie kohti ensimmäistä mallia. Mallilla on hyvät toteutumisen edellytykset ja sitä on kehitelty jo pitkään.

4. *Globaaliin intressiin nojaavat kansainväliset organisaatiot*; mallin mukaan globaaliongelmia voidaan ratkaista vain globaalin federalismin avulla estämällä kansallisten ja alueellisesti rajattujen intressien vaikutus globaalissa päätöksenteossa. Malli vaikuttaa melko utopistiselta, koska kaikki globaalihallinnan tähänastiset järjestelyt on luotu kansallisten etujen toteuttamiseksi. Toisaalta malli on täysin mahdollinen pitkällä aikavälillä. Vaikka malli onkin luonteeltaan demokraattinen, se ohittaa vaatimukset sekä kansallisesta että kansainvälisestä demokratiasta. Malli voi synnyttää järjestelmän, jossa kansallisista kytkennöistä irtaantuneet eri maanosien ja eri tieteenalojen edustajat ratkovat globaaleja konflikteja ja edustavat maapallon ”objektiivisia” etuja.
5. *Paluu menneisyyteen: kansalaisten etujen turvaaminen yksin, omin voimin*; mallissa globaali yhteistyö rajoittuu valtioiden väliseksi bilateraalseksi yhteistyöksi. Suurvalloilla on tässä mallissa parhaimmat mahdollisuudet omien etujensa ajamiseen, joten malli on demokratian kannalta ongelmallinen. Tiuhonen – Tiuhonen pitävät unilateraalisen toimintamallin toteutumisen todennäköisyyttä tällä hetkellä vähäisenä, sillä valtioiden monenkeskinen yhteistyö on vakiinnuttanut asemansa ylikansallisen yhteistyön perusmallina jo vuosikymmenien ajan. Paluu unilateralistiseen malliin tuntuu pitkällä aikavälillä liioittelulta ja taka-askeleelta, vaikka unilateralismille onkin kysyntää. Globaalihallinnan kannalta unilateralismin pelko on suurempi kuin joidenkin pienten maiden jättäytyminen globaalihallinnan ulkopuolelle. Yhdysvalloissa käydään parhaillaan periaatteellista keskustelua globaalihallinnan tulevaisuudesta kansallisten etujen turvaamisen ja jopa unilateralistisen toimintamallin kannalta. On esitetty, että kansalliset edut voivat edellyttää irtautumista sellaisista kansainvälisistä sopimuksista, jotka asettavat rajoitteita kansalliselle suvereniteetille. Nykyisin käytetäänkin paljon valtioiden kahdenkeskisiä sopimuksia.

Tiuhonen – Tiuhonen pitävät kahta viimeistä mallia teoreettisesti mahdollisina vaihtoehtoina, ja kehitys voi kulkea näihin suuntiin aivan huomaamatta, jos niitä kohtaan ei synny selkeää vastustusta.

Globaali kansalaisyhteiskunta

Maalmanlaajuinen kansalaisyhteiskunta (demos) kuulostaa kaukaiselta haaveelta tai abstraktiolta. Ilman globaalin kansalaisyhteiskunnan ideaalia ei kuitenkaan ole mahdollista luoda aitoa globaalidemokratiaa.

Patomäen ja Teivaisen mukaan uusia instituutioita, jotka ovat syntyneet tai voivat syntyä poliittisista aloitteista vahvistamaan *globaalia kansalaisyhteiskuntaa*, ovat:

- *Maailman sosiaalifoorumi (WSF)*; WSF on ensimmäinen vakavasti otettava yritys järjestää globaalin kansalaisyhteiskunnan poliittiset voimat yhtenäiseksi

tilaksi, jossa voidaan valmistella asioita ja suunnitella kollektiivista, muutos-hakuista toimintaa. Se syntyi vastapainoksi Maailman talousfoorumille.

- *Globaali totuuskomissio*; foorumi, jossa menneistä ja nykyisistä epäoikeudenmukaisuuksista voitaisiin käydä avointa ja demokraattista keskustelua. Tois- taiseksi kuitenkin kaikki aloitteet globaalin totuuskomission luomiseksi ovat ol- leet melko ylimalkaisia ja siten toteuttamiskelvottomia.
- *Maailmanparlamentti*, jonka rakentaminen olisi ehkä perinteisin ja käsitteelli- sesti suoraviivaisin tapa demokratisoida maailmanjärjestelmää. Vaikka tällais- ta ajatusta on moni hellinyt aikaisemmin, Patomäki – Teivainen toteavat, että ei ole mitään syytä kiirehtiä maailmanparlamentin tai muun vastaavanlaisen eli- men luomista. Hankkeessa voisi heidän mielestään edetä globaalin keskustelun ja kansanäänestyksen tietä, jolloin tilastollisesti edustavalta otokselta maailman kansalaisia kysyttäisiin heidän näkemyksiään globaaliin demokratisointiin liit- tyvissä kysymyksissä.¹⁵⁵
- *Kansainvälinen velkasovittelumekanismi*. Ulkomainen velka on yksi pääeste aidosti demokraattiselle tahdonmuodostukselle myös globaalisti. Velkaväli- tysjärjestelmä, joka olisi sopusoinnussa yleisen laillisuusperiaatteen kanssa, vähentäisi velkariippuvuutta ja parantaisi erityisesti kolmannen maailman val- tioiden mahdollisuuksia toteuttaa itsenäistä talouspolitiikkaa ja omaehtoisia uudistuksia.
- *Maailmanlaajuiset verot*. Verotuksen ja demokratian välillä on selviä historialli- sia ja käsitteellisiä yhteyksiä ja globaalin verotuksen luomiseksi on tehty monia aloitteita. Tärkeimpiä maailmanlaajuisia veroja olisivat muun muassa valuutan- vaihtovero, saastevero ja telekommunikaatiovero. Veroista kertyisi huomattavia tuloja ja ne voitaisiin ohjata globaaliin rahastoon, joka puolestaan voisi ohjata varoja velanhoidon ja uusien rahoituslähteiden luomiseen jne. Se vähentäisi valtioiden riippuvuutta Bretton Woods -organisaatioista. Varoista olisi mahdol- lista käyttää myös pieni osa YK:n demokratisoimiseen. Saastevero voisi osaltaan ratkaista maailmanlaajuisia ilmasto-ongelmaa.¹⁵⁶

Mainitut ideat globaalin kansalaisyhteiskunnan vahvistamiseksi ovat tärkeitä. On kui- tenkin muistettava, että WSF on vain yksi kansalaistoiminnan foorumi eikä puhu koko globaalin kansalaisyhteiskunnan suulla (vastaavasti Maailman talousfoorumi ei ole glo- baalitalouden äänitorvi yksinoikeudella). Globaali totuuskomissio on hyvistä tarkoitus- peristään huolimatta monessa mielessä ongelmallinen. Voidaan esimerkiksi kysyä, mi- ten se toteutettaisiin siten, että siitä olisi aidosti hyötyä erityisesti vaikeimmassa asemassa olevien kansojen olojen kohentamisessa ja miten estettäisiin sen kehittyminen yksipuo- liseksi propaganda-elimeksi.

Global Democracy: Civil Society Visions and Strategies (Go5) Conference -konferenssi Montrealissa vuonna 2005 keskusteli viidestä demokraattisen globaalihallinnan peri- aatteesta:

- Globaalit instituutiot ja agendat tulisi saattaa demokraattiseen poliittiseen vastuuseen.
- Globaalin tason demokraattinen politiikka edellyttää edustuksellisten ja suorien mekanismien kautta tapahtuvan kansalaisvalvonnan antamaa legitimitettä.
- Kansalaisten osallistuminen globaalin tason päätöksentekoon edellyttää mahdollisuuksien tasa-arvoa kaikkien maailman ihmisten välillä.
- Hallinnan monien vaikutusalueiden, paikallisesta seudulliseen, kansalliseen, alueelliseen ja globaaliin, tulisi vastavuoroisesti tukea päätöksenteon demokratistoitumista kaikilla tasoilla.
- Globaalien julkishyödykkeiden (rauha ja turvallisuus, peruskoulutus ja -terveydenhoito, puhdas vesi ja ilma, ravinto ja ihmisoikeudet) tulisi olla oikeudenmukaisesti kaikkien maailman kansalaisten ulottuvilla.¹⁵⁷

Kansalaisliikkeiden ja -järjestöjen – [T]NGO:t ([transnational] non-governmental organizations), CSO:t (civil society organizations) – merkitys globaalin demokratian kehittymiselle tulevaisuudessa voi olla suuri. Kansalaisliikkeet – toisin kuin hierarkkiset valtiolliset toimijat ja jättiyritykset – edustavat suoraan kansalaisista ja siten ruohonjuuritasolta lähteviä arvoja ja pyrkimyksiä. Niitä eivät rajoita sen enempää maantieteelliset tai valtiolliset rajat kuin muurit yhteiskunnallisten organisaatioiden ja taloudellisten toimijoiden roolien välillä. Kansalaisliikkeet kykenevät aistimaan ihmisten tarpeita ja ne voivat edistää yhä tärkeämmäksi muodostuvaa *globaalia etiikkaa*. Herkkyyksille, mikä on tärkeää ihmisten suhteessa toisiinsa ja esimerkiksi ympäristöön sekä verkostomaisuus ja nopeus toiminnoissa tekevät monista kansalaisliikkeistä hyvin luovia ja tulevaisuussuuntautuneita; tulevaisuudentutkijoiden kielellä niiden voidaan katsoa edistävän mahdollisista tulevaisuuksista niitä, joita ihmiset pitävät tavoiteltavina. Eivätkä liikkeet vain tavoittele jotain etäistä ideaa tulevaisuudesta, vaan toimivat paremman maailman puolesta tässä ja nyt.

Perinteiset viralliset yhteiskunnalliset instituutiot puolestaan ovat hierarkkisia ja ylhäältä alaspäin suuntautuvia, ja hallinnollinen eliitti voi elää omassa maailmassaan etäällä ruohonjuuritason ilmiöistä ja olla tietämätöntä kansalaistoimintojen tasolla kehittyvistä yhteiskunnallisista tarpeista ja innovaatioista. Ne edustavat usein menneisyydessä määriteltyjä sosiaalisia preferenssejä ja muuttuvat hitaasti.

Kansalaisliikkeet toimivat edelläkävijöinä, jotka luovat ruohonjuuritason paineita hidasliikkeisille kansallisille ja ylikansallisille edustuksellisille yhteiskunnallisille toimijoille, kuten Suomen eduskunnalle ja hallitukselle tai esimerkiksi Euroopan unionin toimielimille, tehdä päätöksiä, jotka heijastavat kansalaisten näkemyksiä.

Kansalaisliikkeitä voi pitää hyvin tärkeinä vaikuttajina myös suhteessa markkinavoimiin. Globaalien markkinatoimijoiden intressit määräytyvät niiden omistajien, nykyisin yhä useammin kansainvälisten sijoittajien, ahtaista eduista. Koska demokraattinen globaalihallinta on kehittymätöntä, globaalit markkinavoimat ovat monilla alueilla maailmassa voineet toimia itsekkäästi tulevaisuudesta, ympäristöstä ja ihmisistä suhteellisen piittaamatta. Kansalaisliikkeet voivat nostaa esiin tästä seuraavia yhteiskunnallisia epäoikeudenmukaisuuksia.

Kansalaisliikkeitä on tietysti monenlaisia, hyvinkin paikallisia ja kapeita intressejä edustavia ja toisaalta yleisinhimillisiä pyrkimyksiä globaalilla tasolla ajavia. Ei pidä olla naiivi: on olemassa myös itsekkäitä, ahdasmielisiä ja epädemokraattisia kansalaisliikkeitä. On myös muistettava, että perinteisissä instituutioissa toimivat, kuten puolueet, ovat kaikessa hitaudessaan ja tylsyydessään kuitenkin saaneet mandaattinsa legitimitiksi demokraattisissa vaaleissa, ainakin eräissä maissa kuten Suomessa.

Kansalaisyhteiskunnan liikkeiden merkitystä tulevaisuudessa ei pidä vähätellä mutta ei myöskään liioitella. Esimerkiksi Amnesty International ja Medecins Sans Frontieres (Lääkärit ilman rajoja) tekevät tärkeää maailmanlaajuista työtä, samoin maamiinojen vastaiset tai delfiniinien suojeluun tonnikalateollisuudelta suuntautuvat liikehdinnät. Toisaalta tärkeitä ovat lukemattomat paikalliset liikkeet kuten mikroluottoliike, joka on saanut paljon hyvää kehitystä aikaan naisille tarjottavien pienten luottojen avulla, tai monet muut naisten synnyttämät liikkeet nk. kehitysmaissa, esimerkiksi ”Ruandan leskien” ja ”Ugandan äitien” -liikkeet, jotka pyrkivät suojelemaan lapsia.¹⁵⁸

Tällaisten liikehdintöjen vaikutusvalta on kuitenkin vaatimatonta ja välillistä verrattuna valtaan, jota käyttävät esimerkiksi Kansainvälinen valuuttarahasto IMF tai Maailman kauppajärjestö WTO ja toisaalta sellaiset suuryritykset kuten Coca Cola, Nestle tai AOL Time Warner. Kansalaisliikkeet voivat luoda paineita, mutta ne eivät voi sanella suurten institutionaalisten toimijoiden tekoja.

Monien kulttuurien maailmanhallinta

Jotain normatiivista globaalihallinnan tulevaisuudesta voidaan väittää: *Globaalihallinnan tavoiteltava tulevaisuus ei voi perustua valtiotason unilateralismiin, jota voi pitää lähinnä dystopiana.* Yhdysvaltain nykyhallinnon pyrkimykset lähentelevät ideaa siitä, että sillä on oikeus yksipuolisesti hallita koko maailmaa, mikä on kestämaton globaalihallinnan malli tulevaisuudessa.¹⁵⁹

Nykyisessä pitkälle globalisoituneessa maailmassa epäuskottava skenaario on myös se, että valtiot turvaisivat kansalaistensa inhimillisen elämän edellytykset protektionistisesti kansallisten rajojen sisällä. Poliittinen vaikuttaminen on jo siirtynyt kansallisen politiikan ajasta niin pitkälle ylikansalliseen ja globaaliin vaiheeseen, että peruuttaminen on epätodennäköistä.

Demokraattinen globaalihallinta tulevaisuudessa tuskin on sama asia kuin maailmanhallitus tai globaali parlamentti – lähivuosikymmeninä sellainen institutionaalinen kehitys tuskin toteutuu ja *pidemmällä aikavälillä globaalidemokratia voitaneen toteuttaa fiksummin uuden teknologian avulla kuin parlamentteja ja muita vanhanaikaisia instituutioita perustamalla.*¹⁶⁰ Globaali hallinta edennee ainakin siten, että tehdään yhä enemmän ja sitovampia sopimuksia tärkeistä globaaleista kysymyksistä, esimerkiksi keskeisten luonnonresurssien käytöstä, ympäristön tilan parantamisesta ja ekologisesti kestävästä kehityksestä, maailmantalouden oikeudenmukaisista pelisäännöistä jne. Toimijoita eivät ole vain parlamentit ja hallitukset, vaan myös paikalliset ja globaalit kansalaisjärjestöt, yritykset ja globaalit järjestöt, YK ja esimerkiksi Maailman kauppajärjestö WTO. Globaalin kansalaisyhteiskunnan kehittäminen on kaukainen ideaali, mutta samalla prosessi, joka on jo käynnissä.¹⁶¹

Näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa eri yhteiskunnalliset hallintamallit tullevat elämään rinnakkain, ja toisiinsa vaikuttaen. Antiikin Kreikassa juurensa omaava länsimai-

nen yksilön korostuminen itsemääräämisoikeuksineen on jatkuvassa vuorovaikutuksessa itämaisen kulttuurin yhteiskunnallisten mallien (Kiina, Japani, Korea jne.) kanssa. Jälkimmäisissä, niin erilaisia kuin ne ovatkin, korostuu keskusjohtoisuus ja kollektiivisuus, jolle yksilö on alisteinen.

Muinaisessa Kiinassa alamainen oli keisarin täydellisen vallan armoilla, 2000-luvun alussa vastaavassa asemassa toimivat kommunistisen puolueen johtajat ja paikalliset viranomaiset. Kiina 2000-luvun alussa on kommunistinen diktatuuri. Kiina rajoittaa kansalaistensa perusoikeuksia tavalla, jota ei voi mitenkään pitää hyväksyttävänä länsimaisen demokratiakäsityksen näkökulmasta. On mahdollista, että Kiinasta ei edes tämän raportin ylipitkän aikavälin perspektiivissä, eli vuoteen 2107 mennessä, tule likimainkaan länsimaisia demokratia-arvoja edustavaa yhteiskuntaa. Kun puhutaan syvistä kulttuurimuutoksista, sata vuotta on lyhyt aika. Erityisesti, jos muutoksia ei edes haluta. Jo antiikin Kreikan hallitsijat sallivat sellaista demokraattista dialogia, mistä Kiinassa ei tänään voi puhua.

Demokratia on aina uhka autoritaarisille hallinnoille

Kulttuureja ja yhteiskuntia, joille länsimainen demokratiakäsitys on vieras ja voi olla sitä vielä sadan vuoden kuluttuakin, on niin monia, että on tyytyminen vain muutamaa esimerkkiä kuvaamaan sitä, millaisia kilpailijoita demokratialla on ja millainen uhka demokratia on autoritaarisille hallinnoille, olivatpa ne uskonnollisia tai sekulaareja. Iranin jatkuva uhittelu maailmanyhteisön suuntaan ja maan presidentin kovat uskonnollis-militaristiset puheet – vuonna 2005 hän ilmoitti, että Israelin valtio tulisi hävittää maailmankartalta – ovat merkki siitä, että maan nykyjohtoa ei kiinnosta maailmanyhteisön mielipiteet. Ahdasmielisen uskonnollisuuden ylivalta yhteiskunnassa on tuttua monessa muussakin muslimivaltiossa mukaan lukien Yhdysvaltain öljyliittolainen Saudi Arabia, jonka yhteiskuntajärjestelmä on kaukana demokratian ideasta.

Neuvostoliiton hajottua moni itsenäistynyt kansakunta on nopeassa tahdissa kehittänyt puhtaaksi diktatuuriksi, esimerkkeinä mainittakoon vain Valko-Venäjä ja Turkmenistan. EU-jäsenyyttä hakevan Turkin ihmisoikeustilanne on muodollisen kaunistelun takaa tihkuvien ja muun muassa kansalaisjärjestöjen välittämien tietojen mukaan erittäin huono.

Kuten jo todettiin, Kiina on kommunistinen diktatuuri. Sellainen on myös maan naapuri Pohjois-Korea. Olennainen ero näiden maiden välillä on paitsi väestön ja talouden koko myös se, että Kiina pyrkii avautumaan maailmaan, Pohjois-Korea puolestaan on ehkä sulkeutunein maa maailmassa tällä hetkellä. Globalisoituvassa maailmassa seuraava arvio voi vaikuttaa oudolta: on mahdollista, että Pohjois-Korean malli on pitkällä aikavälillä kestävämpi kuin Kiinan malli. Kiinan kommunistijohto on aukonut ovia kansainvälisille vaikutteille, eikä ole uskottavaa, että kommunistinen puolue loputtomiin kykenisi tukahduttamaan kansalaisten demokraattiset oikeudet. Opiskelijaliikehdintä vuonna 1989 oli oire tulevasta. Pohjois-Korea sen sijaan on niin suljettu vankila, että maan johto voi jatkaa totaalisen mielipidekontrollin politiikkaansa vielä vuosikymmeniä. Edes nälänhätä ei näytä saavan maan alistettuja kansalaisia kapinaan.

Entä Venäjä? Vapautta eri mittareilla – muun muassa ilmaisunvapaus, yhdistymisen vapaus, lain kunnioitus, yksilön autonomia ja oikeudet – maailmanlaajuisesti tarkkaileva *Freedom House* pudotti vuonna 2004 Venäjän kolmen kategorian järjestelmässään

niistä alimpaan, *ei-vapaisiin valtioihin* – muut kategoriat ovat *vapaat* ja *osittain vapaat* maat. Mielipiteenvapautta ja kansalaisjärjestöjen toimintavapauksia rajoitettiin Venäjällä uudella järjestölailla. Vuoden 2006 alkupuolella kansalaisjärjestöt olivat huolissaan toimintansa edellytyksistä. Esimerkiksi helmikuussa Venäjän sanavapausjärjestö *PEN* joutui vaikeuksiin. Sen varat jäädettiin veroepäselvyyksiin vedoten.

Laki antaa viranomaisille oikeuden ilman tuomioistuimen päätöstä lopettaa järjestö, jos virkamies tulkitsee että toiminta ei vastaa tarkoitusta. Järjestöjä voidaan lakkauttaa vedoten epämääräisiin syihin, kuten Venäjän kulttuuriperinnön säilyttämiseen tai kansalliseen etuun. Vähäraisten järjestöjen, kuten Greenpeacen, edellytettiin muun muassa raportoivan kuukausittain rahavirroistaan. Epämääräisyydessään kansalaisjärjestölain on pelätty tarjoavan mahdollisuuden muun mielivallan ohella myös jatkaa venäläistä lahjuskäytäntöä.

Virallinen syy kansalaisjärjestöjen toiminnan rajoittamiseen on terrorismin vastainen toiminta. Moni järjestölain arvostelija on kuitenkin epäillyt, että todellinen syy on Putinin hallinnon pelko, että Venäjällä tapahtuisi Ukrainan esimerkin mukainen ”oranssi vallankumous”.

Venäjälle ei ole koskaan kehittynyt varsinaista kansalaisyhteiskuntaa. Venäjän johtava luokka on aina vierastanut sitä ja kokenut sen valtiovallan vastaisena ja usein ulkomailta johdettuna uhkana itselleen. Venäjän kehitystä vuonna 2006 ei voi kutsua poluksi kohti oikeusvaltiota ja kansalaisyhteiskuntaa.

Millaisia käytäntöjä viranomaiset tulevat omaksumaan, on vasta muotoutumassa, mutta kansalaisjärjestöjen ja kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta tulevaisuus ei näytä hyvältä. Esimerkiksi *Sotilaiden äidit* -järjestö, joka puolustaa varusmiehiä armeijan mielivaltaa vastaan, oli tilanteesta hyvin huolissaan helmikuussa 2006. *Greenpeacen* edustaja kutsui kehitystä Venäjällä kulkemiseksi kohti totalitarismia.

Kun G8-maat kokoontuivat heinäkuussa 2006 Pietariin, venäläisiä kansalaisaktivisteja pidätettiin viikonlopun aikana Pietarissa ja eri puolilla maata useita satoja. Joukossa oli myös muutama ulkomaalainen aktivisti. Pidätyksen perusteeksi riitti muun muassa punaisia valoja päin käveleminen, kadulle virtsaaminen ja lentolehtisten jakaminen. Viranomaiset olivat jo etukäteen ilmoittaneet, että mielenosoitukset ovat luvattomia ja niistä raportoivat toimittajatkin voidaan pidättää.

Kansalaisyhteiskunnan kehittyminen on erittäin hidas prosessi sen jälkeenkin, kun se on lähtenyt liikkeelle. Vuoteen 2017 mennessä venäläinen kansalaisyhteiskunta jäänee hyvässäkin tapauksessa kehittymättömäksi.

Suomessa itsenäisen kansalaisyhteiskunnan rakentamista on harjoitettu vuodesta 1917 lähtien – ja ennen itsenäistymistä autonomian ajalla jo aiemmin. Kuitenkin vielä 2000-luvulla maamme yhteiskunnallisesta ilmapiiristä löytyy alamaisyhteiskunnan piirteitä, herravihaa ja herranpelkoa ja toisaalta herrankaipuuta ja halua alistua.

Voidaan kysyä, onko nimenomaan *Eurooppa tulevaisuudessa alue*, jolla erilaisten kulttuurien ja yhteiskunnallisten mallien kohtaaminen tapahtuu ja jolla hankitaan ensimmäiset aidot kokemukset demokraattisesta ylikansallisesta hallinnasta. Euroopassa elävät jännitteet paikallisten, kansallisten ja federalististen pyrkimysten välillä. Euroopan

unionin etu ei kaikessa ole Suomen etu, ja päinvastoin. Norjalla, Sveitsillä ja muilla EU:n ulkopuolisilla eurooppalaisilla mailla on omat intressinsä. Ahvenanmaa, Kauniainen ja Pelkosenniemi omaavat erilaiset identiteetit, joita ne voivat korostaa tulevaisuudessa.

Alueellisen erilaisuuden lisäksi Euroopalle ominaista on kulttuurinen kirjavuus. Perinteisen kansallisuuksien kirjon lisäksi tulevaisuuden Eurooppa toimii yhä selvemmin mosaiikissa, jossa vaikuttavat monet ei-eurooppalaiset kulttuurit, kuten Venäjä, muslimikulttuurit ja Kaukoidän kulttuurit. ”Kansallisuuksien sulattamoksi” kutsuttu Yhdysvallat voi tulevaisuudessa olla yhtenäisempi valtio Euroopan muodostamaan alueiden, kulttuurien ja muun muassa kielten kirjavuuteen verrattuna.

Tulevaisuuden ideologisoituminen?

Tietoyhteiskunnan kehityksestä puuttuu aatteellinen energia, koska nykyiset yhteiskunnalliset toimijat syntyivät vanhaan aikaan, ja uudet toimijat ovat vielä hahmottomia ja hajallaan, ehkä jäävätkin sellaisiksi.

Politiikkaviive. Modernissa yhteiskunnassa on globalisoituvan tietoyhteiskunnan teknologia ja talous, mutta agraarisen ja teollisen yhteiskunnan synnyttämä etujärjestöluonteinen puoluekartta sekä kansallisvaltioajatteluun nojaavat yhteiskunnalliset instituutiot, hallinto ja poliittinen kulttuuri. Nykyinen puoluekartta syntyi aikanaan olennaisista kysymyksistä, kuten talonpoikien etujen ajamisesta sekä työn ja pääoman välisistä jännitteistä. Kaikki puolueet ovat leimallisesti kansallisvaltion suvereniteetin ja siihen liittyvän demokratiakäsityksen leimaamia: ”Suomen X...”, ”Suomen Y...” tai ”Kansallinen Z...”.

Viimeinen teollisen aikakauden synnyttämä poliittinen liike, josta tuli pitkäikäisempi puolue, on *vihreät*, jonka voi katsoa syntyneen teollisen yhteiskunnan ja ympäristön välisestä jännitteestä. Väite, että vihreät ovat teollisen yhteiskunnan viimeinen merkittävä liike, perustuu ennen kaikkea ajatukseen, että *vihreät politisoivat ympäristöongelmat*, jotka teollinen yhteiskunta oli synnyttänyt.¹⁶² Tietoyhteiskunnan ideologisoituminen on vieläkin alkutekijöissään, vaikka tietoyhteiskunta on ollut voimistumassa jo kolmisenkymmentä vuotta.¹⁶³ Ajallinen järjestys on tässä tärkeä: *ympäristöongelmat realisoituivat politiikan agendalle ennen kuin tietoyhteiskunnan kysymykset*.

Aikansa asetelmista syntyneet nykyiset puolueet joutuvat kohtaamaan kysymyksiä, jotka puolueita perustettaessa eivät olleet niitä synnyttäviä ja erottelevia tekijöitä. Viime vuosien isoista yhteiskunnallisista aiheista esimerkkeinä voi mainita suhtautumisen EU-jäsenyyteen ja ydinvoimaan, jotka ovat jakaneet puolueita sisäisesti. Samaa voidaan sanoa tietoyhteiskuntakehityksestä kokonaisuudessaan; agraaris-teolliseen yhteiskuntaan syntyneet puolueet ovat ottaneet tietoyhteiskunnan vastaan toisiaan muistuttavalla hämmennyksellä – niistä viimeisin, vihreät, mukaan lukien.

Seurauksena on myös ollut, että *näyttää siltä* kuin puolueiden väliset aatteelliset erot olisivat pienentyneet. Puolueiden poliittiset ohjelmat ovatkin alkaneet muistuttaa toisiaan, mutta muutos ei välttämättä ole tapahtunut ideologioiden tasolla. Enemmän kyse on siitä, että modernin yhteiskunnan uudet kysymyksenasettelut ovat hämärtäneet alkuperäisten aatteiden väliset erot. Käytännössä viime vuosikymmenten yhteiskunnallistaloudellisella kehityksellä on voinut olla myös se vaikutus, että aatepoliittiset harjoitukset puolueissa ovat jääneet vähemmälle, koska on näyttänyt siltä, että niitä ei enää tarvita.

Voi olla, että esimerkiksi kaikki keskustalaiset kansanedustajat eivät läpäisisi kunnan tenttiä alkiolaisuudesta, sosiaalidemokraattien puoluesihteeriltä on jäänyt Marxin *Pää-oma* lukematta ja kokoomuslaisten pitäisi hieman virkistää muistiaan voidakseen kertoa, mitä Smith ja Popper meille opettivat. Jokin vuosikymmen sitten näitä asioita opiskeltiin ahkerasti tupailloissa ja opintokerhoissa.

Edellä sanotulla – yhteiskunta on muuttunut, eivät niinkään puolueiden aatteelliset lähtökohdat – on suuri merkitys sille, mitä voidaan ounastella demokratian ja puolueiden tulevaisuudesta pitkällä aikavälillä. Muun muassa puoluesihteerien ja politiikan tutkijoiden silloin tällöin esittämät ajatukset puolueiden aatteellisten profilien terävöittämisestä tuskin tuottavat menestystarinoita.

Kun puhutaan puolueista ja aatteista, jotka ovat syntyneet menneen maailman jännitteistä, puolueiden ohjelmien hiominen ja kiillottaminen tuottaa aatteellisesti teräviä ratkaisuja ongelmiin, jotka pääosin eivät ole enää relevantteja. Muuntuakseen globalisoituvan tietoyhteiskunnan ja -maailman aidoiksi poliittisiksi toimijoiksi puolueiden tulisi tehdä aatteellisesti niin radikaaleja ratkaisuja, että niihin tuskin kyetään muuten kuin kriisin kautta. Jos niin kävisi, kyse olisikin uusien puolueiden syntyprosesseista, ei vanhojen uudistumisesta.

Politiikkaviive:
Poliittisten puolueiden muuttuminen
taloutta ja teknologiaa hitaammin.

Vaikka vanhimmatkin moderneista puoleista ovat vain sadan vuoden ikäisiä, niistä tuskin yksikään on enää olemassa sadan vuoden kuluttua.

Ihmisen luomien systeemien – olivatpa ne yhteiskunnallisia, taloudellisia tai muita – kehityksen logiikasta on opittu, että *stabiileissa kehitysvaiheissa muutokset ovat asteittaisia*; Suomessa 1950- ja 1960-lukujen teollisen hyvinvointiyhteiskunnan rakennusprojektia voi pitää suhteellisen trendimäisenä ja vakaana vaiheena, jota leimasi voimakas talouskasvu. Vanhan aatteellisen kilven kiillottaminen toimi silloin. Niin kauan kuin elettiin teollisen yhteiskunnan vaiheessa, oli riittävää, että teollisen aikakauden synnyttämiä aatteita päivitettiin joidenkin vuosien välein uusilla periaateohjelmilla.

Esimerkiksi kanadalainen tulevaisuudentutkija Ruben Nelson arvioi, että uuden vuosituhannen tärkein demokratiaan liittyvä kysymys on se, kykenevätkö erityisesti länsimaiset yhteiskunnat huomattavaan historialliseen kulttuuriseen uudelleenmäärittelyyn yhteiskunnallisissa malleissaan vai jatkuvatko pyrkimykset laatia loputtomasti uusia versioita vanhasta mallista.¹⁶⁴ Voitaisiin puhua myös *paradigmaattisesta murroksesta* kansallisvaltioperustaisen teollisen aikakauden demokratiamalleista globalisoituvan tietoajan malleihin.

Kun rakenteet murtuvat, trendit taivuttavat ja (lähes) kaikki muuttuu. Teknologiassa ja taloudessa rakennemurros teollisesta yhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan on jo pitkällä. Yhteiskunnallisessa ja poliittisessa kehitysdynamiikassa muutokset ovat yleensä hitaampia, mutta tapahtuvat kuitenkin, ja ennen pitkää esiin alkavat nousta uudet globalisoituvan tietoyhteiskunnan ajattelutavat ja toimijat myös politiikassa. *Politiikkaviive laukeaa.*

Jos modernin ajan yhteiskunnallinen pelipöytä voitaisiin kattaa vapaasti uudelleen, moni asia muuttuisi radikaalisti. Yksi ajatusharha on kuvitella, että tieto, jota tietoyhteiskunnassa kaiken kohinan ohella on enemmän kuin koskaan aikaisemmin, poistaisi ihmisten väliset eturistiriidat. Arvojen erilaisuus, erilaiset intressit, asenteet ja pyrkimykset eivät kuitenkaan ole hävinneet mihinkään, niitä on päinvastoin enemmän kuin ennen. Monikulttuurisuus on tuonut ja tuo jatkuvasti uusia arvoja, elämäntapamalleja, asenteita koskien esimerkiksi miesten ja naisten asemaa, uskonnollisia ja ei-uskonnollisia aatteita, käsityksiä demokratiasta ja vallasta jne. Suurten yhteiskuntaluokkien vastakkainasettelut ovat pienentyneet luokkien fragmentoituttua pieniksi ryhmiä (heimoiksi), mutta intressierot eivät ole hävinneet, ne ovat monimuotoistuneet.

Arvo- ja intressierot ihmisten välillä eivät häviäisi edes sellaisessa teoreettisessa tilanteessa, jossa jokaisella olisi hallussaan ja ymmärrettynä täydellinen tieto kaikesta.

Teollisen yhteiskuntajärjestelmän korvautuminen globalisoituvalla ekologisesti kestävä kehityksen tietoyhteiskunnalla vaatii kuitenkin *uutta ideologista ajattelua*. Vuosikymmenten, useiden sukupolvien mittainen teollisen yhteiskunnan rakentamisprojekti jokseenkin muuttumattomine aatteineen on päättynyt. Nykyisen sukupolven osaksi on langennut hahmottaa uudet aatteet, yhteiskunnalliset liikkeet ja tavat toimia tietoyhteiskuntaa ja sen seuraajia rakennettaessa. Samalla tavoin kuin teollinen yhteiskunta synnytti suuret liberalismin, konservatismen ja sosialismin ideat, tietoyhteiskunta tarvitsee omia ideologioitansa. Kirjan *Das Kapital* Karl Marx kirjoitti primitiivisessä teollisessa yhteiskunnassa 1800-luvulla; 2000-luvun tietoyhteiskunnassa hän voisi nettiblogissaan chattailla temasta *Die Informazione*.

Edellä todettiin, että puolueet tuskin omaehtoisesti tekevät sellaisia rakennemuutoksia, joita muutokset yhteiskunnan teknologisessa perustassa ja taloudessa edellyttäisivät. Eivät ne edes halua sitä, koska uhkana on menettää liikaa: asemia, vaikutusvaltaa, virkoja yms.

Hyvä esimerkki siitä, miten tiukasti puolueet pitävät kiinni saavutetuista asemistaan, on *suhteellisuusperiaatteen toteutumattomuus* suomalaisessa eduskuntavaalijärjestelmässä. Vaikka voidaan vastaansanomattomasti todeta, että nykyinen malli suosii suuria puolueita, muutoksia ei tapahdu. Suuret puolueet eivät heikennä asemiaan, vaan katsovat, että niille kuuluvat vaaleissa saamiaan ääniosuuksia suuremmat osuudet eduskuntapaikoista. Toinen esimerkki ovat *poliittiset virkanimitykset*, joita Suomessa on tehty useita aivan viime vuosina.

Jos jokin ulkopuolinen voima purkaisi vallitsevan puoluejärjestelmän mutta pitäisi kaiken muun – teknologian tason, sivistyksen jne. – ennallaan, seurauksena olisi, että uuden yhteiskunnallisen pelipöydän puoluekartta näyttäisi aivan toisenlaiselta kuin tällä hetkellä. Jokseenkin varmasti yhteiskunnallista liikehdintää, järjestäytymistä ja vastakkainasettelujakin syntyisi. Puoluekartta olisi todennäköisesti nykyistä *hajanaisempi*, koska enää ei ole suuria yhtenäisiä ryhmiä, joiden etuja ajamaan suuret joukkopuolueet syntyivät.

Tämä ei kuitenkaan merkitse, etteivätkö tietoyhteiskunnan kehittymisen myötä syntyvät uudet liikehdinnät nojautuisi ihmisten erilaisiin arvomaailmoihin, intresseihin ja enemmän tai vähemmän tiiviisiin *ideologisiin ratkaisuihin*, jotka myös kilpailevat kes-

kenään. Aatteiden historia ei sittenkään loppunut liberaalidemokratian evolutionaariin voittoon kommunismista, kuten Francis Fukuyama ehätti julistamaan viitisentoista vuotta sitten.

Ideologiat ja yhteiskunnallinen päätöksenteko tulevaisuudessa ovat kieltämättä myös kysymyksiä, joissa tulevaisuudentutkijat, politiikantutkijat, poliitikot ja talousihmiset ovat olleet erityisen avuttomia. Olemme hokeneet ainakin 20 vuotta, miten ”suora demokratia etenee”, ”kansalaisyhteiskunta vahvistuu” ja ”edustuksellinen demokratia ajautuu kriisiin”. Kuitenkin päättäjien valinta, poliittinen päätöksenteko ja myös hallinnon pyörytys tapahtuvat jokseenkin samalla tavalla kuin kymmeniä vuosia sitten. Samat puolueet asettavat säädetyin aikavälein (samat) ehdokkaat tarjolle vaaleissa. Ihmiset äänestävät kirjoittamalla lyijykynällä pahville ehdokkaan numeron tai sanan ”Aku”. Puolueet saavat suunnilleen saman kannatuksen vaaleista toiseen. Heilahtelut ovat vähäisiä ja koko tilanne ennakoitavissa.

Talous on seksikästä – voisiko politiikka olla edes kiinnostavaa?

Jos politiikka tuntuu Suomessa tylsältä ja värittömältä ja poliitikkojen puhe koukeroiselta ja mitänsanomattomalta, ehkä se johtuu vain siitä, että tämä on tosiasia. Poliitikasta puuttuu arvojen ja pyrkimysten kriittinen ja julkinen perustelu ja kiistely. Poliitikasta puuttuu veto, koska se on epäpolitisoitunut.

– Kostiainen – Vadén – Välimäki 2003

Talous itsessään on uuden vuosituhannen johtava aate? Taloudessa nähdään olevan tapahtumassa niin paljon jännittäviä muutoksia, että muutikäsitteitä tulee ja menee muutamana vuoden välein. Talous on kiinnostava ja seksikäs asia, *aate sinänsä*. Talous vetää lahjakkaita ja kunnianhimoisia nuoria puoleensa voimakkaammin kuin tylsäksi ja vanhanaikaiseksi koettu toiminta poliittisissa puolueissa.

Vuosituhannen vaihteessa melkein jokainen erilaisissa seminaareissa ja talouslehdissä esiintyvä pikkuguru ja taloustoimittaja hehkutti ”uuden talouden” ihmettä. Toimittaja Olli Manninen kirjoitti ”uuden talouden vallankumouksesta” vuonna 2000 kirjassaan, jonka ensimmäinen luku oli otsikoitu ”Visionäärit rokkaavat”. Luku alkoi seuraavasti: ”He ovat tämän ajan rocktähtiä. Heidän mielipiteitään, tekojaan ja yksityiselämänsä seurataan jatkuvasti mediassa. Ilta päivälehdet, sanomalehdet, talouslehdet, television talkshowt tai radioasemien keskusteluohjelmat janoavat menestystarinoita ensimmäisen miljoonansa hankkineista bisnesihmeistä, jotka vielä hetki sitten vetivät nörttipajojaan autotallien nurkissa.” Manninen vertasi näiden ”gurujen” merkitystä taloudessa 1970-luvun *punkrockiin* ja sitä seuranneeseen uuteen aaltoon, joka ”romutti vallitsevan tavan esittää, tuottaa tai tehdä tunnetuksi rockmusiikkia”.¹⁶⁵

”Uuden talouden” messun perusväite oli, että talouden koko logiikka oli muuttunut. Jollain mystisellä tavalla alle kolmikymppiset nörtit – mukaan kelpuutettiin jokunen alle nelikymppinenkin – olivat saaneet haltuunsa salaisen viisauden tästä uuden talouden logiikasta.

Mitä muuta tuo puhe oli kuin aatteen paloa? Puolueet voisivat vilkaista aatepeileihinsä: "Milloin puolueemme ohjelmatyöryhmä puhui viimeksi vallankumouksesta. Rokkasiko työryhmän sihteeri edellisessä kokouksessa?"

Vain muutamaa vuotta myöhemmin "uuden talouden" käsite oli unohdettu ja uusi hokema oli syntynyt, "luova talous", jonka tunnetuimmaksi nimeksi nousi Richard Florida.¹⁶⁶ Tästä käsitteestä on aihetta sanoa muutama sana, koska siinäkin on hetken aatteen hehkua. Maantieteilijä Floridan perusajatus luovuuden merkityksestä talouskehitykselle ja osaamispääoman kehittymisestä suvaitseville urbaaneille alueille (esimerkiksi San Franciscon alueelle) on hyvä ja tietoyhteiskuntakeskusteluissa moneen kertaan eri tavoin todettu jo ennen häntä. Floridan lanseeraama termi "luova luokka" sen sijaan on vanhanaikainen, harhaanjohtava ja teollisen yhteiskunnan rakentajia loukkaava.¹⁶⁷ Nyky-yhteiskunta ja vielä enemmän tulevaisuus ei koostu jäykistä luokista vaan pienistä ja kirjavista *heimoista*, joiden väliset rajat ovat matalat ja jatkuvasti muuttuvat.

Jo pitkään on arvioitu, että tietoyhteiskunnassa aineettomien asioiden, kuten tiedon, osaamisen, luovuuden, kommunikaation, kulttuurin, verkostoitumisen, laadun, etiikan ja estetiikan merkitys on aina vain tärkeämpää. Tämä koskee sekä taloudellisen tuotannon panos- että sen tuotospäätä, niiden välissä olevaa prosessia ja kaikkea sitä ympäröivää infrastruktuuria, markkinointia ja logistiikkaa. Ja tietysti myös taloutta ympäröivää yhteiskuntaa kokonaisuudessaan. Esimerkiksi tunnettu ruotsalainen tulevaisuudentutkija, professori Åke Andersson kirjoitti jo 1980-luvulla tulevaisuuden *K-yhteiskunnasta*, jossa on neljä kovaa koota: *kunskap, kreativitet, kommunikation ja kultur*.

Taloudellisessa keskustelussa tarvitaan innostavia muutikäsitteitä, kunhan ei sokeuduta liikaa kulloisiinkin hypetyksiin. *Uusi talous, huomiotalous, luova talous, juorutalous, merkitystalous* ja muut, jos ne innostavat ihmisiä löytämään sisäisen sankarinsa, ylty-mään rikastavaan kukoistuksen kulttuuriin ja tekemään hyviä asioita, eipä niistä halua pahaa sanoa. On oikeastaan hellyttävää, että konsensusmaassamme laaditaan luovuusstrategioita. Siitä vain tulevat nightwishit ja villevat komiteamietintöjä lukemaan. *Luovuus on lähes aina hyvää!*

Yhteiskunnallisen keskustelun, demokratian ja tulevaisuuden aatepoliittisesta näkökulmasta on aihetta kysyä: tässäkö on kaikki? Ei ole sinänsä pahasta, että talous on seksikästä. Mutta talous ei ole demokraattista ja yritys on jo määritelmän mukaan poikkeuksellisen itsekäs olio.

Olisiko puoluejohtajien ja muiden *demokraattisesta yhteiskunnallisesta menosta* kiinnostuneiden syytä huolestua, koska kukaan ei puhu *uudesta politiikasta, luovasta politiikasta, huomiopolitiikasta tai merkityspolitiikasta*? Politiikka ei kiinnosta edes muutikäsitteiden luoja.¹⁶⁸

Mediassa *Nokian* neljännesvuosikatsaus on paljon suurempi uutinen kuin ison puolueen uuden periaateohjelman hyväksyminen. Ongelma on osittain niissä ohjelmissa, joista innovaatioita saa hakea suurennuslasilla.

Mikä on talouden aatesäältä? "Osta vielä lisää!", kuten eräs menestyvä elektroniikan halpahalliketju julistaa seinillään kassoiltaan jo poistuville asiakkailleen?

Kehittyisikö osallistumistaloudesta osallistumisdemokratiaa?

Aivan viime aikoina on käytetty myös käsitettä *osallistumistaloudes* eräänlaisena uutena versiona vuosituhannen vaihteen *uudesta taloudesta*.¹⁶⁹ Eräs olennainen ero *vanhan uuden talouden* (UT v1.0) ja *uuden uuden talouden* (UT v2.0) perusajatusten välillä on se, että versio 1.0 korosti, sitä, miten *uusi talous kuului vain nuorille*. Kuten todettiin, jollain salaisella metodilla nuoret nörtit – joista harva oli nauttinut minkäänlaista talousoppia – olivat saaneet haltuunsa viisauden tästä uuden talouden logiikasta. Sitä, miten vanhan uuden talouden epämääräinen viisaus oli imeytynyt joihinkin nuoriin päihin, ei koskaan selvitetty. UT v1.0 puhkesi kuplana, jonka jäljiltä moni ajateltu voitto sai eteensä ison miinusmerkin (myöhemmin huomattiin, että joissakin osakeanneillaan miljoonia keränneissä nuorissa IT-yrityksissä ei osattu edes kirjoittaa hallituksen kokouksen pöytäkirjaa).

Uusi uusi talous lähtee siitä, että siinä ovat mukana kaikki ihmiset, avainsana on *osallistuminen*. Ihmiset kirjoittavat esimerkiksi verkkopäiväkirjojaan, *blogeja*, jotka voivat keskittyä yhden ihmisen elämään tai vain hänen yhteen harrastukseensa. Niiden ympärille voi kehittyä ”heimoja”, jotka itsessään ovat pieniä, mutta kaikki yhteenlaskien synnyttävät valtavan tieto-, viihde- ja viestintämassan. Blogi-ihmiset levittävät eräänlaisen vertaisverkon muodossa tietoa blogeista, ja tällä viestinnällä on voimakkaasti kiihtyvän kasvun luonne. Esimerkiksi vuonna 2005 arvioitiin, että amerikkalaiset lukivat blogisivuja enemmän kuin mahtilehti *New York Timesin* verkkosivuja.

Andy Warhol esitti jo vuonna 1968 kuuluisan ennusteensa, jonka mukaan tulevaisuudessa jokainen on maailmankuulu 15 minuutin ajan. *Hän oli erittäin oikeassa – ja sitten taas ei*. On totta, että jo nyt kuka tahansa voi perustaa oman bloginsa, kirjoittaa siihen mitä tahansa ja sitä voi lukea kuka tahansa, jolla on pääsy internetiin, vaikkapa afrikkalaisen kylän ainoan nettipisteen kautta. Samoin voimme asentaa web-kameran keittiöön, makuuhuoneeseen tai missä muualla meillä on kiinnostavia tapahtumia tarjottavanamme, ja kytkeä tapahtumat nettiin kenen tahansa katseltaviksi. Iso kysymys on, keitä juuri meidän viestimme kiinnostavat.

Blogit ovat osa heimoutumista; niistä valtaosa jää laajan julkisuuden ulkopuolelle, mutta eräistä voi tulla hittejä eri syistä. Esimerkiksi Suomessa vuoden 2006 alkupuolella pidettyjen presidentinvaalien yhteydessä *Helsingin Sanomien* toimittajan Unto Hämäläisen vaalipäiväkirjaa kommentoivat tuhannet ihmiset, ja lukijoita oli todennäköisesti huomattavasti suurempi määrä. Jo sitä ennen ainakin toimittajat seurasivat aktiivisesti ulkoministeri Erkki Tuomiojan nettipäiväkirjaa. Syiksi voi arvailla hänen asiantunteustaan, taipumustaan omaan ajatteluun ja sitä, että hän myös osaa kirjoittaa.

Ihmiset viettävät suuren osan ajastaan *irc-gallerioissa* ja lukemattomilla muilla keskustelupalstoilla, joilla he voivat esittää mielipiteitään kaikesta mahdollisesta (ennakokosensuuria ei ole, mikä näkyy muun muassa suomalaisten iltapäivälehtien verkko-keskusteluissa; vaikka kokonaisen lauseen muodostaminen on tukalaa ja yhdys sanat hukassa, mielipiteitä löytyy joka asiaan). Vuorovaikutuksen rajat ovat jo nyt enemmän mielikuvituksessa kuin teknologiassa, joka tietysti sekin kehittyy koko ajan monipuolisemmaksi, tehokkaammaksi ja käyttäjäystävällisemmäksi.

Blogien lisäksi *verkkokaupankäynti* – yritysten keskinäinen, yritysten ja kuluttajien välinen sekä suoraan kuluttajien välillä käytävä kauppa – lisääntyy jatkuvasti. Jokin kau-

pallinen taho tarjoaa esimerkiksi kuluttajien välisille huutokaupoille vain alustan, kuluttajat tuottavat itse siihen sisällön. Tunnetuimpia huutokauppoja ovat *ebay.com* ja Suomessa *huuto.net*.

Wired-lehden toimittaja Chris Anderson käytti vuonna 2004 käsitettä *The Long Tail* kuvaamaan sitä, miten *Amazon.com* verkkokirjakauppa oli luomassa uutta liiketoimintamallia, jonka ansiosta vähälevikkisten kirjojen ja oheistuotteiden tehokas myynti saavutti yhteenlaskettuna aivan menekkiteosten myyntiin verrattavan kysynnän. Amazonin liikevaihdosta suuri osa tuli harvinaisista, vain parikymmentä kappaletta vuodessa myyvistä kirjoista. Niistä ei syntynyt varastointikuluja, koska ne hankittiin tilausten mukaisesti erikoiskirjakaupoista.

Perinteiset *antikvariaatit* voivat verkostua siten, että mistä tahansa kaupasta on internetin kautta periaatteessa pääsy tietoon siitä, mitä kirjoja kaikkien muiden verkoon kytkeytyneiden antikvariaattien varastoissa on. Yhdestä kaupasta voi ostaa ikään kuin miljoonan kaupan tarjonnasta. Liiketoimintalogiikka suosii kaikkia: ostaja saa mitä haluaa, etäinen antikvariaatti saa erikoisen kirjansa kaupaksi ja kaupan välittäjä ottaa osansa.

Verkkokaupankäynti muun muassa kerryttää *kuluttajaprofileja*, joiden perusteella esimerkiksi Amazon.com lähestyy asiakkaitaan. Se kertoo kirjaoston yhteydessä, mitä muita kirjoja saman kirjan ostaneet ihmiset ovat ostaneet. Lisäksi se ehdottaa omaloitteisesti uusia kirjoja, jotka sopivat ihmisen ostohistorian perusteella muodostuneeseen kuluttajaprofiiliin.

Wiki-ilmiö on yksi tärkeimmistä *UT v2.0:n* piirteistä. Wikit ovat verkkosivustoja, joita kuka tahansa voi käydä muuttamassa. Ehkä tunnetuin ilmiö tähänastisista on *Wikipedia*-sanakirja. Se on tiettävästi jo ohittanut maailmankuulun *Encyclopedia Britannican* laajuudessaan.¹⁷⁰ Ongelmana on pidetty kenen tahansa syöttämän tiedon luotettavuutta ja laatutasoa, mutta näyttää siltä, että ainakin toistaiseksi huoli on ollut ylimitoitettu. Wikipediaan on rakentunut laajaa ja tasokasta aineistoa, myös Wikipedian suomenkieliseen versioon. Mainittakoon esimerkkinä, että syksyllä 2005 tulevaisuudentutkijoiden maailmanjärjestön World Futures Studies Federationin piirissä toteutettiin yhdessä (ja globaalisti) sovittu prosessi, jossa alan ammattilaiset syöttivät tietoja alasta Wikipediaan.

Tulevaisuudentutkijoiden wiki-aktiossa kyse oli tutkijoista ja siis alan ammattilaisista, mutta vähintään yhtä tärkeä uusi netti-ilmiö on *amatöörien rooli* sisällöntuottajina. Yksi hieno suomalainen esimerkki on *Tähtien sota*, *Star Trekiä* ja muita sci-fi-filmejä parodioiva suomalaisten amatöörien (Samuli Torssonen ym.) lähes nollabudjetilla, mutta vuosien sitkeydellä toteuttama *Star Wreck* -elokuva vuodelta 2005. Tekijät laittoivat elokuvansa ilmaiseen jakeluun nettiin, josta sitä oli huhtikuuhun 2006 mennessä imuroitu jo yli neljä miljoonaa kertaa – voi vain arvailla, miten paljon se imuroinnin lisäksi on levinnyt erilaisissa vertaisverkoissa ja muussa fanien kanssakäymisessä. Tammikuussa 2006 Yle näytti elokuvan neljässä osassa. Elokuvasta puhutaan jo kulttifilminä, joka voi nousta maailmalla suurempaan suosioon kuin yksikään toinen suomalainen elokuva ennen sitä. Elokuvan kotitietokoneilla luodut tehosteet kestävät vertailun Hollywoodin huippukalliisiin produktioihin. Juonesta, vitseistä ja näyttelijänsuorituksista voi olla monta mieltä – sama koskee myös *Star Wreckin* esikuvia.

Erittäin merkittävä osa virtuaaliliikehdinnästä on *verkkopelaaminen*, jolloin liikutaan uusissa *virtuaalikosmoksissa*, luodaan niitä ja kehitetään erilaisia hahmoja ja rooleja niissä. Vuoden 2006 alkupuolella yksi suosituimmista verkkopeleistä maailmanlaajuisesti oli edellä mainittu *World of Warcraft* (*WoW*), jota miljoonat nuoret ja nuoret aikuiset

pelasivat eri puolilla maailmaa.¹⁷¹ Todennäköisesti vasta sukupolvien vaihtumisien myötä todella ymmärretään, mitä uudet virtuaalikosmokset ihmisille merkitsevät: kuten edellä todettiin, kun kaikesta virtuaalisesta voi tehdä parempaa, kauniimpaa, mahtavampaa, älykkäämpää jne. kuin ”luonnollisesta” ja virtuaalikosmoksissa vietetään yhä kasvava – todennäköisesti ennen pitkää suurin – osa valveillaoloajasta, miksi enää viettää aikaansa ”reaalimaailmassa” enempää kuin on aivan välttämätöntä?

Syödä pitää, vessassa on poikettava, unikin on pakollinen – vielä – mutta muu aika kuluu virtuaalimaailmassa. *Miten tällainen tulevaisuuden ihminen saadaan raahattua puoluekokoukseen Tampere-talolle?*

Etelä-Korean C-sukupolvi ja Cyworld

Etelä-Korea on yksi virtuaaliteknologian kärkimaista maailmassa. Youngseok Seo on tutkinut ikäkohorttialyysin avulla Korean yhteiskunnan tulevaisuudennäkymiä.¹⁷² Hän kutsuu vuonna 1988 ja sen jälkeen syntynyttä sukupolvea C-sukupolveksi. Kirjain C liittyy useisiin asioihin: luovuus (creativity), sisällöt (contents), unelma tulla julkkiseksi (celebrity) ja muun muassa avoimuuteen uutta teknologiaa kohtaan sekä kuvalisuuteen (digitaalikuvaus, viestiminen kuvilla). C-sukupolven edustaja haluaa tuottaa, esiintyä ja jakaa omia blogejaan, kuviaan, erilaisia virtuaaliluomuksiaan, hahmojaan ja show-huoneitaan miljoonille kaltaisilleen internetissä ja olla ainakin pieni julkkis. Trendwatching.com kuvaa Etelä-Korean C-sukupolvea seuraavasti: he avaavat show-huoneensa uusilla upelilla (funky) alustoilla, kuten Cyworldissa. Cyworld on eteläkorealainen ilmiö, jonka piirissä on 10 miljoonaa ihmistä (25 % maan väestöstä). Heillä on omat ”kyberkanavansa”, joilla itse tehdyt runot, tarinat, laulut, valokuvat, videot ja mitä muuta heillä vain on näytettävänä, ovat muiden C-sukupolven ihmisten ulottuvilla. Ihmiset voivat lisäksi koristella virtuaalitilojaan erilaisilla digitaalisilla koristeilla, esimerkiksi videoilla tai musiikilla, joita he voivat ostaa Cyworldin valuutalla, tammenterhoilla. Cyworldin sisällöistä ovat kiinnostuneita myös ”oikeat” tuottajat, agentit, lahjakkuuksien metsästäjät ja työnantajat.¹⁷³

Seo toteaa, että C-sukupolvi on kasvanut kypsän demokratian ja moniarvoisen yhteiskunnan oloissa, toisin kuin edeltäjänsä. Vakaan runsauden yhteiskunnan oloissa he ovat poliittisesti apaattisia. Heitä kiinnostaa luovuus ja hauskanpito moderneja teknologioita hyödyntäen.

C-sukupolven nuoret eivät arvota asioita akselilla ”hyvä” – ”paha”, vaan ulottuvuudella ”pidän” – ”en pidä”.

Paitsi Wikipedian kohdalla, internetin aineistoon on liittynyt jatkuva keskustelu sen *luotettavuudesta* – esimerkiksi perinteisiin tieteellisiin joulaleihin pääsy edellyttää ankaraa (ja yli vuodenkin kestävä) vertaisarviointia, ja tavalliset paikallislehdetkin valikoivat mielipidekirjoituksia tarkkaan. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että verkon avoimuus toimii tehokkaasti laadun takaajana useimmissa tapauksissa. Lisäksi netti on tehokas siinä mielessä, että sen avulla tieto esimerkiksi plagioinneista, väärennöksistä yms. voidaan havaita ja levittää paljon nopeammin ja laajemmin kuin ennen.

Hyvä esimerkki on tapaus James Frey. Tietokirjallisuuden myyntilistojen kärkipai-koille syksyllä 2005 Yhdysvalloissa noussut entisen alkoholistin ja huumeidenkäyttäjän karu omaelämäkerta *A Million Little Pieces* osoittautui suurelta osin sepitteeksi. Frey myönsi keksineensä olennaiset osat selviytymistarinaan huume- ja viinahelvetistä kuiville. Kirjaa suositteli tv-katsojille muun muassa suosittu talk show -emäntä Oprah Winfrey. Tällaisia huijauksia riittänee muitakin, mutta olennaista on, että *vilppi paljastui internet-yhteisön ansiosta*. Netissä toimiva tutkivan journalismin sivusto *The Smoking Gun* todisti olennaisen osan kirjan sisällöstä poikkeavan totuudesta. Perinteinen luotettavuusarviointi ei ollut toiminut, ja kirjan kustantanut tunnettu kustantaja *Random House* ei ollut huomannut kirjan käsikirjoituksessa mitään kummallista.¹⁷⁴

Samalla kun netti läpinäkyvyydessään paljastaa mainitunkaltaisia tapauksia, se aina-kin periaatteessa tukee demokratiaa. Tiedon panttaaminen ja vääristely eivät onnistu kuten ennen. Toisaalta uusi tieto- ja viestintäteknologia tarjoaa vapaan foorumin esimerkiksi levittää täysin perättömiä huhuja poliitikoista.

Virtuaalimaailmoista ovat alkaneet kiinnostua myös akateemiset taloustieteilijät, niissähän liikutellaan myös oikeaa rahaa.¹⁷⁵ Tärkeintä on huomata, että puhuessamme uuden talouden uudesta versiosta emme enää puhu vain taloudesta vaan yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. *Olisi outoa, mikäli osallistumistalous ei näkyisi tulevaisuu-
dessa myös osallistumispolitiikkana.* Osallistuminen liittyy jo lähtökohtaisesti yhteis-
kunnan jäsenyyteen ja demokraattiseen vaikuttamiseen. Voi olla, että edellä kuvattu
*osallistuminen talouteen, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, pelaamiseen ja muuhun
luo ajan mittaan identiteettejä ja ideologioita muistuttavia aaterakennelmia ja -yhteisöjä.*
Virtuaalipuolueita. Puoluekartta muuntuu huomaamatta ja ilman, että missään tehdään
asiaa koskevia päätöksiä.

Uudet ideologiat?

Tutkijapiireissä uudesta uljaasta tulevaisuudesta, tieto- tai informaatioyhteiskunnasta, keskusteltiin vilkkaasti 1980-luvun alussa – *informaatioyhteiskuntakäsitteen* luoja japani-lainen professori Yoneji Masuda oli esittänyt sen ensimmäisen kerran 1970-luvulla. Yksi kooste suomalaisesta aiheesta koskeneesta keskustelusta on liikenneministeriön julkaisu *Tietoyhteiskunta meissä - pelot, toiveet, teot* vuodelta 1986. Valtioneuvosto antoi *Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehdot* -selonteon eduskunnalle lokakuussa 1993, ja eduskun-ta jatkoi selonteon käsittelyä *tulevaisuusvaliokunnassa*, jonka mietintö valmistui vuoden 1994 lopulla. Paavo Lipposen ensimmäinen hallitus antoi oman tulevaisuusselontekonsa ensimmäisen, *Suomi Euroopassa* -teemaan liittyvän osan eduskunnalle syksyllä 1996 ja toisen, suomalaista yhteiskuntaa mm. hyvinvointiyhteiskuntana koskevan osan keväällä 1997. Vuonna 1995 valitussa eduskunnassa istui Suomen historian toinen tulevaisuusva-liokunta. Ministeriöissä laadittiin tulevaisuusstrategioita ja valtiovarainministeriö laati ensimmäisen tietoyhteiskuntastrategian, *Suomi tietoyhteiskunnaksi – kansalliset linjauk-set* -raportin vuonna 1995. Sitran ja valtioneuvoston kanslian *Suomi-skenaariot* -hanke valmistui keväällä 1995. Sitra päivitti kansallisen tietoyhteiskuntastrategian vuonna 1998. Valtioneuvoston kulttuurihanke *Maanantaiseura* suuntasi kansalaiskeskustelua tulevai-suudesta ja julkaisi yhdeksän tulevaisuusraporttia eri teemoista sekä laajan kokooma-julkaisun vuosina 1992–1996. Paljon muutakin tietoyhteiskuntaan liittyvää tehtiin 1990-

luvun buumivaiheessa. 2000-luvulla suurin buumi tuntuu menneen ohi, joskin erilainen *ennakoinnin* nimellä kulkeva toiminta on mukana muun muassa ministeriöissä ja Suomen Akatemian, Tekesin ja Sitran toiminnassa. On myös aihetta mainita Vanhasen hallituksen politiikkaohjelmista *tietoyhteiskuntaohjelma*, jonka puitteissa julkistettiin kolmas *Kansallinen tietoyhteiskuntastrategia* syyskuussa 2006.¹⁷⁶

Edeltävä pieni pikakelaus tulevaisuuden lähimenneisyyteen on perusteltu, koska tähän kaikkeen on liittynyt eräs erikoinen asia. Tämän raportin kirjoittaja ihmetteli vuonna 1997: ”Eräs piirre tietoyhteiskuntapohdiskeluissa on alkanut vaivata minua: sen ideologiattomuus. Ajatellaan, että tietoyhteiskunta ilmiönä on teknologinen asia, jota ”*kaikki*” enemmän tai vähemmän kannattavat ja joka sisältää enemmän erilaisten välineiden käytön oppimista kuin yhteiskunnallisia jännitteitä ja valintaa. Oman näkemykseni mukaan tietoyhteiskunta on kuitenkin vahvasti yhteiskunnallinen ilmiö ja sisältää ideologisia latauksia, jotka ennen pitkää nähdään myös yhteiskunnallisina ja poliittisina liikkeinä, vaihtoehtoina ja valtataisteluina. Hieman pelkistään: teollisen yhteiskunnan viimeinen merkittävä yhteiskunnallinen liike, vihreä liike, politisoi ympäristökysymykset, mutta tietoyhteiskunnan politisointi odottaa vielä profeettojaan ja tekijöitään. Meitä tulevaisuudentutkijoitakin voisi hieman moitiskella siitä, että tietoyhteiskunnasta esitetään pitkällekin meneviä taloudellisia ja teknologisia skenaarioita, mutta yhteiskunnallisten aatteiden ja vaikuttamisen osalta tyydytään yleisiin iskulauseisiin tyyliin ”suora demokratia lisääntyy” ja ”kansalaisyhteiskunta voimistuu”.¹⁷⁷

Onko tilanne muuttunut kymmenessä vuodessa? Eipä juuri. Edellä esitettiin, että tietoyhteiskunta synnyttää omia jännitteitään ja ideologioitaan, eikä kyse ole vain teknologisesta tai taloudellisesta muutoksesta. Näyttäviä uusia aaterakennelmia ja räjähdysenomaisesti kannatustaan kasvattaneita tietoyhteiskuntapuolueita ei kuitenkaan ole toistaiseksi havaittu.

Tulevaisuusarvioinneissa on viime vuosina tullut tavaksi puhua *heikoista signaaleista*, ilmiöistä, jotka ovat ”oraalla” ja joilla ei yleensä ole selvästi tunnistettavaa menneisyyttä. Ne eivät ole aiemmin olleet olemassa tai ainakaan merkityksellisiä. Heikko signaali ei ole trendi, mutta siitä voi sellainen tulla.¹⁷⁸

Kun *Piilaakso*-ilmiö heikkona signaalina alkoi kehittyä 1970-luvulla, se oli aihetta tutkineen professori Bart van Steenbergenin mukaan vähintään yhtä paljon *sosiaalinen* kuin *teknologinen innovaatio*. Eräät ”takapihan autotalleissa” yrityksiään pyörittäneet nuoret miehet ajattelivat toisin kuin siihen asti oli ollut tapana. Vielä 1970-luvulla ennusteltiin, että tulevaisuudessa maailmaan mahtuu muutama tietokone. Niistä olisi piuhat joukkoon päätteitä, joita käyttäisivät suuret strategiset toimijat – valtioiden hallitukset ja jättiyritykset. Ajatus, että myös pienillä toimijoilla, jopa yksittäisillä ihmisillä, olisi tietojenkäsittelytarpeita, oli outo, uusi ja vallankumouksellinen. *Personal computing*, PC, oli uusi asia 1980-luvulla, nyt se on kaikkialla ja itsestäänselvä ilmiö. Heikkoina signaaleina voittokulkunsa aloittivat myös kännykät (1980-luvun lopulla) ja internet (noin 1993–95 alkoi eksponentiaalinen kasvu kiitos WWW-teknologian).

Sama kehityksen logiikka heikoista signaaleista trendeiksi (jopa megasellaisiksi, jos hyvin käy) toimii myös yhteiskunnallisissa ilmiöissä. Aivan vastaavasti kuin mikään uusi teknologia ja sen synnyttämät innovaatiot eivät syntyessään ole suuria ja määrääviä, eivät sellaisia ole myöskään yhteiskunnalliset toimijat ja heidän toimiaan synnyttävät ideologiat ja jännitteet. *Ihmisen yhteiskunnallisilta, taloudellisilta tai teknologisilta toiminta-areenoilta on vaikea löytää yhtäkään esimerkkiä asiasta, joka syntyessään on ollut suuri megailmiö.*

On vaikea sanoa tarkasti, miltä näyttää tulevaisuuden suuri ideologinen kartta. On kuitenkin mahdollista ainakin tunnistaa heikkoja signaaleja, aateajureita, joilla on ideologisia piirteitä ja jotka voivat vahvistua tulevaisuudessa. Voidaan puhua aivan uusista aatteista, mutta myös vanhojen uusioversioista. Seuraavassa eräitä mahdollisuuksia (eivät ole harkitussa järjestyksessä).

Meritokratia ideologiana. Edellä puhuttiin modernin yhteiskunnan kompleksisuudesta; työnjako syvenee, alat ja ammatit erikoistuvat, osaaminen syvenee ja kapenee erityisosaamiseksi. Yhteiskunta, talous ja teknologia monimutkaistuvat ja sisältävät lukuisia materiaalisia ja ei-materiaalisia riskejä. ”*What if meritocrats take over?*”, kyseli eräs professori tulevaisuudentutkijoiden maailmankonferenssissa elokuussa 2005. Ultrarealistisesti voisi vastata, että se on jo tapahtunut. Miten meritokraattinen asiantuntemus yhdistetään ihmisten ”arvoasiantuntemukseen”, jota he ilmaisevat puolueiden ja yhteiskunnallisten liikkeiden kautta, siten, että päätökset ja toimet heijastavat ihmisten arvoja ja asiantuntijat pysyvät rooleissaan, on yksi tulevaisuuden avainkysymyksiä. Yksi vastaus voi olla: ”*Ei mitenkään!*” Vaikka kahdella asiantuntijalla voi olla ja todennäköisesti on erilaiset arvomaailmat, riittävän moni asiantuntija voi löytää riittävästi yhteisiä ideologisia ja asenteellisia elementtejä, jotta *meritokratiasta voi kehittyä ideologia itsessään*. Se sanoo, että asiantuntemus on aina ensisijaista. Yhteiskunnallisten näkemysten eroja eivät selitä erot arvoissa, vaan erot selittyvät valtaosin sillä, että toiset tietävät enemmän ja ovat älykkäämpiä kuin toiset. Meritokratian kannattajat, meritokraatit, voivat muodostaa yhteiskunnallisia liikkeitä, ehkä puolueita, ja pyrkiä valtaamaan merkittäviä asemia yhteiskunnassa ja siten toteuttamaan meritokratian ideaalia.¹⁷⁹

Teknokratia ideologiana. Tämä on meritokratian erikoistapaus. Insinöörien valta modernissa yhteiskunnassa on tosiasiaa erittäin suuri jo ilman, että heitä erityisesti kannustetaan synnyttämään omia aatteellisia liikehdintöjään. Moderni huipputeknologia ei ole arvovapaata, se sisältää jo itsessään enemmän ideologiaa kuin menneisyyden yksinkertaisempi teknologia. Vasaralla saattoi rakentaa talon tai kolkata mummon, eikä ollut kohtuullista asettaa vasarantekijää vastuuseen siitä, mitä teknologialla tehtiin. Sen sijaan esimerkiksi *ydinvoimaan* sekä sen rauhanomaisessa että tuhoavassa tarkoituksessa on sisäänladattuna runsaasti ideologiaa, joka viestii suunnittelijansa ja tekijänsä ja koko asian mahdollistavan yhteiskunnallis-taloudellisen teknologisen kompleksin arvomaailmoista. Jos rakentaa ydinpommin, ei ole uskottavaa sanoa, että ”voihan sitä käyttää myös koristeena.” Toinen moderni ”ideologista latausta” sisältävä teknologia on massiivinen *liikennejärjestelmä* ja eräs samankaltainen tulevaisuuden teknologia on *geenitekhnologia*. Mitä edistyneemmäksi ja monimutkaisemmaksi teknologia kehittyy, sitä vaikeampaa on maallikoiden osallistua sen edelleenkehittämistä koskevaan keskusteluun ja sitä suurempi on teknologien houkutus levittää vaikutusvaltaansa teknokraattisen osaamisensa ulkopuolelle yhteiskuntaan.

Uusmarxilaisuus. Sosialismin ja kommunismin ideaalit eivät ole kuolleet, ne ovat vain lepotilassa. Eräät sosialismin ihanteista ovat toistuneet lähes aina, kun on hahmoteltu *eu-utopioita*, ihannetulevaisuuksia. Ihanteista tärkeimpiä ovat ihmisen vapauttaminen työn orjuudesta ja yhteisöllisyyden korostaminen. Jo Thomas Moren *Utopiassa*, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1516, työtä tehtiin pelkästään tarpeellisten hyödykkeiden tuottamiseksi, työaika oli vain kuusi tuntia päivässä eikä yksityisomistusta

tunnettu. Myös 1980-luvun utopia-keskusteluissa *duaaliyhteiskunnan* malleista tavoitteeksi yleensä asetettiin se, että kovaa sektoria (tuotteiden ja palveluiden tehostuva tuotanto) kavennetaan jatkuvasti, kun vastaavasti vapauden valtakunta (lisääntyvä vapaa-aika erilaiseen inhimillisesti arvokkaaseen ja tavoiteltavaan, kuten itsensä kehittämiseen, yhdessäoloon, kulttuuriin, filosofointiin ja kalastukseen) laajenee ja edelleen, että kaikki ihmiset ovat mukana kummankin sektorin toiminnoissa. Huomattakoon, että osa dualismalleista perustui marxilaiseen filosofiaan, kaikki eivät.¹⁸⁰

Uusmarxilaisuus on aivan ilmeinen ideologinen rakennelma, jonka erilaisia versioita edustavia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä tullaan näkemään eri puolilla maailmaa lähivuosikymmeninä. Esimerkiksi joku voisi arvioida, että NYT Venäjällä vallitsee sellainen itsevaltiutus, ja kapitalismi maassa on riittävän pitkälle kehittynyt ja raaka, että on aika nousta barrikadeille ja toteuttaa Venäjällä sosialistinen vallankumous. Syöstä tsaari vallasta. Ensimmäinen yritys tehtiin jo teoreettisesti väärin, liian kehittymättömässä kapitalismissa. Myöhemmin tehtiin myös paljon käytännön virheitä.

Uusliberalismi, libertarianismi. Yhtä vahvoja kuin ovat kollektiivisuuden ideat (sosialismi, kommunismi, kommunitarismi), sitä ovat myös uusliberalistiset ideat yksilön vapaudesta ja vastuusta selvitä omin voimin ("jokainen on oman onnensa seppä") ja elämästä selviytymiskamppailuna ja kilpailuna, jossa yhdet menestyvät paremmin kuin toiset. Yhteiskunnan rooli tulisi minimoida, koska vapaiden yksilöiden ja heidän muodostamiensa yhteisöjen, kuten yritysten, väliset sopimukset ja markkinat hoitavat olennaisesti ottaen kaiken inhimillisen tarpeentyydytyksen tehokkaammin kuin jäykän hierarkkiset yhteiskunnalliset instituutiot. Maksimoidessaan omaa etuaan ihminen hyödyttää parhaiten myös yhteisöään, kuten kansaansa.

Nimitykset voivat vaihdella tai niitä ei edes tunnisteta, mutta uusliberalistinen perusfilosofia ohjaa monia merkittäviä yhteiskunnallisia toimijoita nyt ja tulevaisuudessa.

Uskonnot yhteiskunnallisina ideologioina. Elämme 2000-luvun alussa vahvaa *uususkonnollisuuden* aikaa. Muslimikulttuureissa uskonnollisuus on aina ollut dominoivaa. Islam, joka on viime vuosina esiintynyt maailmannäyttämöllä ehkä voimakkaimmin ideologisena ja poliittisena uskontona, voi nousta vahvasti tulevaisuudessa jo pelkästään globaalin väestökehityksen seurauksena. Uskonnollinen fundamentalismi on jo pitkään voinut hyvin myös Yhdysvalloissa. Se on tarjonnut tukea presidentti George Bushin hallinnolle, joka edustaa kansallisvaltiokeskeistä unilateraalista uuskonservatismia (esimerkiksi amerikkalainen politiikan tutkimuksen professori Jim Dator on liittänyt siihen myös käsitteen imperialismi), ei uusliberalismia, joka pyrkii toimimaan yli kansallisvaltioiden ja heikentämään niitä.

Vuoden 2004 europarlamenttivaalien jälkeen kaksi suomalaista vaalivoittajaa kiitteli rukouksia vaalivoitoistaan. Euroopan unionin uutta perustuslaillista sopimusta koskevan keskustelun yhteydessä esitettiin vaatimuksia, että sopimukseen on kirjattava eurooppalaisten kulttuurien perustuvan kristillisiin arvoihin. Tervehtiessään virkaansa astuvaa presidenttiä maaliskuun alussa 2006 eduskunnan puhemies toivotti hänelle amerikkalaiseen tyyliin jumalan siunausta. Kesällä 2006 mielipidetiedustelussa todettiin, että joka kolmas suomalainen ei usko evoluutioteoriaan.¹⁸¹ Syksyllä 2006 julkistettiin kysely, jonka mukaan kaksi kolmasosaa nuorista uskoo Jumalaan.

Uususkonnollisuuden syitä voi arvailla. Ovatko teknologian kehitys ja talouden muutokset globalisaatioineen ja kiina-intia-ilmiöineen olleet liian nopeita ja rajuja? Myös ter-

rorismi ja maailma yleensäkin (tsunamit, myrskyt, pandemiat) on alkanut pelottaa, ja ihmiset ovat myös länsimaissa alkaneet uudelleensuojautua maailmalta irrationalisilla uskomuksilla kirkkojen suojissa? Onko median pinnallistuminen ja viihteellistyminen heikentänyt ihmisten edellytyksiä älyllisesti rohkeaan kriittiseen ajatteluun? Voi myös olla, että monille, jotka eivät sinänsä usko kirkkojen opetuksiin, niiden tarjoamat traditiot ja rituaalit (kaste, vihkeminen, hautajaiset ym.) luovat jäsenystä ja turvallisuutta elämään.

Uususkonnollisuus voi tulevaisuudessa ilmentyä myös määrätietoisina yhteiskunnallisina liikkeinä.

Systeemihumanismi. On mahdollista, että yhteiskunnallisen kehityksen monimutkistuminen ja nopeutuminen synnyttää erilaisia älyllisiä pyrkimyksiä luoda uusia ajattelumalleja ja käytännön ratkaisuja, joissa yhdistyvät humanismin ja systeemiajattelun piirteet. Avainsanoja ovat monialaisuus sektorijattelun sijaan, siirtyminen lineaarisesta ajattelusta systeemiajatteluun ideologiana, kommunikatiivisen rationaalisuuden neuvottelumekanismit ja pitkä aikaväli. Korostetaan meritokratian sijasta *filosofokratiaa*, ei vain faktuaalisen asiantuntemuksen vaan laajemman filosofisen viisauden ja kansalaiskeskustelujen merkitystä yhteiskunnallisten tavoitteiden asettamisessa ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen hyvyyden arvioinnissa. *Humanistinen systeemiäly* on parhaimmillaan argumentatiivisesti tehokkaampi kuin pehmeä yleishumanismi ja kykenevä päihittämään esimerkiksi kapea-alaiset taloudelliset ideologiat yhteiskunnallisessa väittelyssä. Toisaalta se on kokonaisvaltaisempi kuin kapea-alainen teknokraattinen tai taloudellinen ajattelu.

Joku taitava populistit voi kääntää edellä sanotun kansan kielelle ja vaalivoittojen tielle.

Hedonismi Instant. Valistuksen ajan synnyttämä idea edistyksestä, tulevaisuudesta paikkana, jossa asiat ovat paremmin, näyttää hävinneen ihmisten mielistä ja yhteiskunnan kollektiivisesta tajunnasta. Eräs lähivuosikymmenten voimallisimmista ideologioista länsimaissa voi olla jo nyt vahvasti esiintyvä *Hedonismi Instant*. Tarve saada välittömiä kicksejä tuntuu olevan kyltymätön. Koskaan aikaisemmin niitä ei ole ollut tarjolla yhtä runsaasti ja helposti. Käytännössä kaikilla on televisio ja vuorokauden 24 tuntia saa aivan mainiosti kulumaan telkkarin viihdesarjojen parissa, esimerkiksi muiden tavisten olemusta ja elämää valottavia reality-formaatteja ahmiessa. Jos se kaikkine uusintoineen ei riitä, tarjolla on visailuja, joutavaa chattailua netissä, tietokonepelejä ja paljon muuta. Kaikkein matalaotsaisimpien viihdelehtien levikit ovat olleet nousussa. Siinä ohessa ihmisellä on mainiot mahdollisuudet ahmia itsensä muodottoman lihavaksi. Suomen kaltaisissa yhteiskunnissa 99 prosentilla ihmisistä itsensä lihottaminen ei ole rahasta kiinni. Hedonismin ilmenemismuodot ovat monet sekä aineettomassa että aineellisessa ulottuvuudessa.

Hedonistinen ideologia on itsekeskeistä, eikä se ole kiinnostunut tulevaisuudesta muuten kuin korkeintaan keinona maksimoida nykyisyys. Eräs versio tällaisesta ajattelusta oli 1980-luvun juppikulttuuri ja erityisesti sen ääripää, ”ultrat”, joiden elämänfilosofian voisi tiivistää seuraavasti: ”Kaikki, minulle, heti.” Lama 1990-luvun alussa vaimensi juppikulttuurin, mutta vain joksikin aikaa.

Voi tietysti ajatella, että myös pitkälle menevä terveysintoilu on eräs moderni hedonismin muoto. Samoin hyvää tarkoittavan ja yleensä vaarattoman hömpän – astrologien palvelut, reikihoidot, vyöhyketerapiat yms. – ahmiminen.

Hedonismin poliittisella realisoinnilla on hyvä markkinarako. On vain ajan kysymys, kun esiin nousee yhteiskunnallisia liikkeitä, jotka saavat poliittisen liike-energiansa ve-toamalle ihmisten *MacDonalds-oikeuksiin*.

Transhumanismi. Visionaari Alvin Toffler puhui jo yli neljännesvuosisata sitten yhteis-kunnallisten kehitysvaiheiden kolmesta aallosta tarkoittaen agraariyhteiskuntaa, teol-ista yhteiskuntavaihetta ja tässä raportissa tietoyhteiskunnaksi kutsuttua parhaillaan meneillään olevaa kolmatta yhteiskunnallista kehitysvaihetta.¹⁸² Tällä hetkellä voitai-siin Tofflerin terminologiaa jatkaen puhua jo *neljännen aallon* – bio-, materiaali- ja nanoteknologioiden leimaaman aikakauden, *bioyhteiskunnan* – tulevaisuustoimijoista. *Transhumanismin* kannattajat voidaan lukea tähän joukkoon. Transhumanistit ovat peri-aatteessa valmiita hyväksymään kaiken sellaisen teknologian, joka auttaa ihmistä kehit-tämään itseään yksilönä ja lajina. Silloin ei puhuta vain internetistä ja kännykätihyeksis-tä vaan siitä, että *ihmistä on sallittua, oikeastaan häntä pitää parantaa teknologian avulla*. Ihmistä voidaan kehittää *kyborgin* suuntaan asentamalla häneen erilaisia tieto- ja viestin-täteknologisia apuvälineitä, häntä voidaan jalostaa geneettisellä muuntelulla (muisti, äly, nopeus, voima, kestävyys jne.), hänen elinikänsä tulee pidentää jopa äärettömäksi, vir-tuaaliavaruuden mahdollisuudet on hyödynnettävä maksimaalisesti ja paljon muuta.¹⁸³

Ei tarvitse olla transhumanisti kuuluakseen neljännen aallon toimijoihin. Tämän ra-portin kirjoittaja ei ole, vaikka suhtautuukin lähtökohtaisesti myönteisesti viisaasti so-vellettuun älykkääseen uuteen teknologiaan.

Transhumanistien yhteiskunnalliset pohdinnat vaikuttavat kehittymättömiltä, jopa naiiveilta. Niiden merkitystä pidemmällä aikavälillä ei kuitenkaan pidä vähätellä. Tran-shumanistit julistavat kryptisesti, että tarvitaan ”sosiaalista järjestystä, jolla on mahdol-lista panna täytäntöön vastuullisia päätöksiä.” Jokainen yhteiskunnallista kehitystä seu-rannut ymmärtää, että esimerkiksi demokratia ei ole sellainen sosiaalinen järjestelmä, joka aina tuottaa vastuullisia päätöksiä. Transhumanistien julistukseen ei ole kiinnitet-tä huomiota. Tieto heistä ei 2000-luvun alussa ole juurikaan levinnyt. ”*Onhan erilaisia hörhöjä ollut aina*”, voisi joku todeta, mutta transhumanistit eivät ole hörhöjä.

Bioyhteiskuntaliikkeet ja -puolueet. Edellä todettiin, että tietoyhteiskuntaa ei aluksi mielletty yhteiskunnalliseksi vaan rajatusti vain teknologiseksi kysymykseksi. Nyt on jo pitkään puhuttu tietoyhteiskunnasta yhteiskunnallisena kehitysvaiheena, joskin siihen liittyvät aatteelliset kysymykset ja niitä ajavat toimijat ovat vielä vaikeasti hahmotetta-via. *Bioyhteiskunnan osalta ollaan suunnilleen samassa tilanteessa kuin tietoyhteiskunta-keskustelussa runsaat 20 vuotta sitten*. Bioteknologioiden ja muiden uusien teknologioiden, materiaali- ja nanoteknologioiden *teknologinen* arvo ymmärretään, mutta niiden *yhteiskunnallista* merkitystä ei oikein haluta tai osata nähdä. Eettistä keskustelua sinän-sä on viritelty ja ensimmäisiä arvioita bioyhteiskunnan tulevaisuudennäkymistä on kui-tenkin jo esitetty.¹⁸⁴

Bioyhteiskunta synnyttää runsaasti eettisiä kysymyksiä, hyvin erilaisia mielipiteitä ja niitä ajavia liikkeitä. Miten suhtautua geeniterapioiden kehittämisessä äärimmäisen tär-keään kantasolututkimukseen, muihin lääketieteellisiin mahdollisuuksiin, ihmisten suo-ranaiseen paranteluun (”designer human” -ideologiat) ja esimerkiksi geneettisesti muun-neltuun ravintoon. Uskonnoillisista tai muista syistä vastustetaan kaikkea tai osaa uusien teknologioiden mahdollisuuksista.

On jokseenkin varmaa, että tulevaisuuden yhteiskunnalliset liikkeet eivät vain vastusta, vaan on lukuisia, jotka pyrkivät edistämään biotieteitä ja kehittyvän geneettisen tiedon järkevää hyödyntämistä. Liikkeitä tulee olemaan useita, muun muassa Alzheimer-potilaiden, erilaisiin syöpiin tai Parkinsonin tautiin sairastuneiden läheisten perustamia. Ne voivat julistaa ajatusta ”*Meillä on oikeus tähän!*” Ne voivat myös koota voimiaan yhteen globaaleiksi liikkeiksi ja puolueiksi rikkomaan uskonnollisia, ideologisia ja muita tabuja, jotka yrittävät hidastaa bioteknologista tutkimusta ja kehitystä.

Tulevaisuudessa nämä eivät ole marginaalisia kysymyksiä vaan esiintyvät yhteiskunnallisen hallinnan ja päätöksenteon pääagendalla.

Robotit ja robottien ideologiat. Olisiko mahdollista, että tulevaisuudessa päätöksiä tekisivät robotit? Ihmiset voisivat keskittyä muihin asioihin, kuten elämäänsä. Keksimällä sanan *robotti* tsekkiläinen kirjailija Karel Čapek loi vision *koneälystä*. Hän käytti sitä ensimmäisen kerran näytelmässään R.U.R. (Rossum’s Universal Robots) vuonna 1920.¹⁸⁵

Vuonna 2057 Suomen eduskunnassa istuisi 77 huipputekoälykästä robottia, joilla olisi *Tähtien sodan* C3PO:n tavoin myös arvomaailma ja tunteet. Ne kannattaisivat erilaisia yhteiskuntapoliittisia linjauksia ja voisivat tietysti näyttää fyysisesti erilaisilta. Robottipuhemies jakelisi puheenvuoroja oikeudenmukaisesti oikealle ja vasemmalle, pitäisi huolen aikatauluista ja nuijisi päätöksiä pöytään. Huomauttelisi väliin edustajien kielenkäytöstä ja pukeutumisesta. Ministerirobotit istuisivat omassa aitiossaan, tekisivät selkoa ja vastailisivat kansanedustajarobottien tiukkoihin kysymyksiin.

Tämä näkymä ei ole uskottava yksinkertaisesti siitä syystä, että *päätöksenteko on täydellisesti aineettoman todellisuuden aluetta*. Se on puhdasta monisuuntaista informaatiiovirtaa. Perinteisesti sitä on kuljetettu biologisiin olioihin, ihmisiin, pakattuina. Valitut viisaat vaelsivat kauan sitten kärjäkiville keskustelemaan ja tekemään päätöksiä pienessä ryhmässä kasvotusten. Ajan mittaan päätöksenteon aineeton luonne on tullut selvemmin esiin, kun on kehitetty teknologiaa, jolla kommunikointia on voitu harjoittaa pitkien etäisyyksien päästä. Lankapuhelimet, telexit, telefaksit, videoneuvottelut, internet, tietokoneet, kännykät, virtuaalitodellisuus ja muu moderni teknologia on jo mahdollistanut sen, että *päätöksentekijöiden ei tarvitse kokoontua fyysisesti samaan paikkaan voidakseen kommunikoida ja tehdä päätöksiä*.

Jos päätöksenteko siirtyy tulevaisuudessa täydellisesti virtuaaliavaruuteen ”keinoälyn” asiaksi, miksi se ryhtyisi käyttämään kömpelöitä mekaanisia laitteita, robotteja? Sehän olisi askel aivan väärään suuntaan, taaksepäin. Kömpelöt laitteet, robotit, ja vielä kömpelömmät biologiset oliot, ihmiset, olisivat vain hidakkeita virtuaalisen superälyn ja hyperaivojen toimissa.

Tunnetun amerikkalaisen teknologiavisionaarin Gregory Stockin mielestä uusien teknologioiden – ennen kaikkea tieto- ja viestintäteknologioiden – kehittymisen myötä ihmisen ja teknologian välinen yhteys ja samalla ihmisten yhteydet toisiin ihmisiin ovat tulleet niin voimakkaiksi ja voimistuvat entisestään tulevaisuudessa, että seurauksena yhteiskunnistamme on tulossa ikään kuin valtavia eläviä superolioita ja viime kädessä on kehittymässä globaali superorganismi, *Metaman*.¹⁸⁶ Global Brain, Matrix?

Autonomisen virtuaaliälyn ja -demokratian tulevaisuudessa bitit singahtelevat salamaa nopeammin, neuvottelevat ja asemoituvat lakien ja muiden päätösten muotoon. *Ja virtuaaliälyyn sisältyy ideologista voimaa*. On jokseenkin varmaa, että seuraavien sadan vuoden aikana erilaiset virtuaaliälyn muodot kehittäjiineen taistelevat yhteiskunnallisesta ja taloudellisesta vallasta.

Mielenkiintoinen kysymys, joka ei liity ainakaan aluksi itse teknologiaan, on se, *mitä virtuaaliälyt saavat ideologiansa*. Keitä tai mitä ne edustavat ja millaisia arvomaailmoja niillä tulee olemaan?

Muita. Todennäköisesti merkittävimmät ideologiset keksinnöt, jotka piirtävät todella toteutuvan kehityksen kaaren seuraavat sata vuotta, ovat vielä syntymättä. On valitettavan todennäköistä, että erilaiset vihaideologiat, kuten rasismi, voivat hyvin myös tulevaisuudessa. Samoin fanaattiset äärioikeistolaiset ja -vasemmistolaiset liikehdinnät. Eräs mahdollisuus on, että esiintyy pyrkimyksiä luoda jonkinlainen muoto timokratiasta, jossa oikeudet lisääntyvät varallisuuden myötä. Ennen pitkää pieni joukko superrikkaita (Bill Gates, Robert Murdoch, Kimi Räikkönen) tekisi keskeiset globaalit päätökset. Demokratialle onneksi myös päivastaiset maailmanparannuspyrkimykset, esimerkiksi ihmisoikeusliikkeet, globaalia oikeudenmukaisuutta ajavat toimijat ja heikompien asemaa puolustavat liikkeet ovat vahvoja tulevaisuudessa. Ympäristöliikkeille, muun muassa eläinsuojelijoille, riittää syitä toimia vielä pitkään. Valerie Fournier kutsumu utopianismiksi filosofiaa, jonka mukaan staattisten visioiden sijasta olennaisia ovat jatkuvat muutokset olevassa yhteiskunnassa; sellaisia edustavat hänen mukaansa muun muassa uusliberalismia vastustavat naisten ja maanviljelijöiden sekä maattomien paikalliset ruohonjuuriliikkeet nk. kehitysmaissa.¹⁸⁷

Hyväosaisten yhteiskunnissa voi syntyä myös aivan uudentyyppisiä ”ideologioita”, kuten esimerkiksi *potterismi*: ”Elämä on ja saa olla kuin sadussa” (tarinayhteiskunnasta tai unelmayhteiskunnasta on puhuttu pitkään). Toinen esimerkki on *bopot*, boheemit porvarit, joiden elämänasenteessa yhdistyvät 1960-luvun vapaamielisyys ja vastakulttuuri 1980-luvun yrityshenkiseen juppikulttuuriin.¹⁸⁸ Mahdollisia ovat myös erilaiset *ideologiat virtuaalimaailmoista*. Kasvava osa (nuorista) ihmisistä käyttää lähes kaiken aikansa elämiseen (ei vain pelaamiseen) virtuaalimaailmoissa, joissa on omat sääntönsä; niitä voi luoda mieleisikseen ja muuttaa aina, kun siltä tuntuu. Kaiken voi tehdä paremmaksi kuin ”reaalimaailmassa”, luonnonlaitkin ovat säädettävissä. *Ajan mittaan virtuaalinen on heille nimenomaan reaalista*.

Joka tapauksessa on selvää, että ihmiset toimivat aina jonkin arvomaailman mukaisesti. Ihmisillä on erilaisia arvoja, asenteita, intressejä, tietoja ja uskomuksia.¹⁸⁹ He myös organisoituvat eri tavoin toimiakseen tehokkaammin kuin voisivat vain yksinään. Harvasta asiasta voi olla yhtä vakuuttunut kuin siitä, että näin tapahtuu myös tulevaisuudessa.

Tämä ei valitettavasti mitenkään takaa sitä, että tuloksena syntyisi kehitys, joka noudattaisi modernin demokratian ihanteita vapaudesta, tasavertaisuudesta, lain kunnioituksesta ja oikeudenmukaisuudesta, mitä ne eri vaiheissa tarkoittanevatkaan.

*"Oleellista on nyt huomata, että kuluneen vuosisadan aikana toteutettu enemmistön valtaan nojaava edustuksellinen demokratia on tullut tavallaan tiensä päähän; aikoinaan heikko-osaisista, vähän koulutetuista ja vallanalaisista massoista eli vanhasta rahvaasta on tullut kehittyneissä demokratioissa kansan ylivoimainen enemmistö. Se on verraten hyvin toimeentuleva, yhä vahvemmin koulutettu ja omien organisaatioidensa ja edustajiensa kautta valtaa käyttävä, hallitseva enemmistö. Jostain syystä merkittävä osa tästä enemmistöstä ei kuitenkaan ole tyytyväinen saavutettuun tulokseen, mutta nämä tyytymättömät eivät kuitenkaan ole halukkaita tai eivät kykene yhdistymään toisenlaisen olotilan luomiseen. Toisaalta ei ole nähtävissä mitään sellaistakaan tekijää, joka yhdistäisi todellisessa puutteessa olevat, yleisestä hyvinvointi- ja kulttuurikehityksestä syrjäytyneet, sirpaloituneet ja heterogeeniset vähemmistöt yhteiskuntaa muuttavaksi sosiaalisiksi voimaksi. Riittääkö yhteiskunnalle se, että enemmistö voi hyvin? Eikö enemmistö tosiaankaan kykene ratkaisemaan pahoinvoivan vähemmistön ongelmaa vai eikö se sitä haluaakaan? **Vai puuttuuko meiltä ylimalkaan malli demokratian viemiseksi uudelle vuosisadalle ja vuosituhannelle rakenteellisesti täysin erilaisessa yhteiskunnassa, jossa sen alkuperäiset ideaalit enemmistövalasta luotiin?"** [lihav. MM]*

– Olavi Borg 2006¹⁹⁰

Kehitys ei välttämättä edes tue kulttuurien säilymistä. Kuten muun muassa Marvin Harris kirjassaan *Kulttuurien synty* (1982) ja Jared Diamond kirjassaan *ROMAHDUS. Miten yhteiskunnat päättävät tuhoutua tai menestyä* (2005) ovat osoittaneet, kulttuureilla on elinkaarensa, alkunsa, kukoistuksensa ja loppunsa, ja lyhytnäköisyydessään ihmiset usein ajavat kehittämänsä kulttuurin tuhoon.¹⁹¹ Harris: "Ihminen ei ole koskaan historiansa aikana tietoisesti vaikuttanut ihmiselämän suuriin muutoksiin maapallolla, eivätkä ihmiset ole tajunneet tuotannon ja suvunjatkamisen menetelmien vaikutusta asenteisiinsa ja arvoihinsa ja ovat olleet täysin tietämättömiä niiden päätösten pitkäaikaisista ja kumulatiivisista vaikutuksista, joita he ovat tehneet lyhyen ajan kulujen/tuottojen suhteen maksimoinnista."¹⁹² Diamond: "Pitkään on uumoiltu, että ekologiset ongelmat laukaisivat ainakin osittain monet näistä salaperäisistä muutoksista [menneiden kulttuurien romahdukset, MM]: ihmiset tuhosivat tarkoittamattaan ympäristön voimavarat, joista heidän yhteiskuntansa oli riippuvainen. Viime vuosikymmeninä arkeologien, ilmastotieteilijöiden, historioitsijoiden, paleontologien ja palynologien (siitepölyn tutkijoiden) havainnot ovat vahvistaneet nämä tarkoittamattoman ekologisen itsemurhan eli ekosidin ajatukset."¹⁹³

Vaikuttaa valitettavasti siltä, että ihmiskunnan 2000-luvun alun *ideologiavaje* liittyy pelottavalla tavalla asioihin, jotka ovat kulttuurin tuhon enteitä. Vaikka modernissa tietoyhteiskunnassa varmasti on enemmän tietoa ja pitäisi olla parempi ymmärrys siitä, mihin johtaa pääosin uusiutumattomiin energia- ja muihin resursseihin nojaava talous, teknologia ja yhteiskunta pitkällä aikavälillä – itse asiassa muutamassa vuosikymmenessä – siitä ei vakavasti piitata. Siteerataan vielä Diamondia: "Menneillä romahduksilla oli taipumus kulkea samoja ratoja ikään kuin teeman muunnelmina. Väestönkasvu pakotti ihmiset omaksumaan tehokkaampia viljelymenetelmiä (kuten kastelun, kaksi satoa

tai pengertämisen) ja laajentamaan viljelyksiä parhailta, ensin käyttöönotetuilta alueilta marginaalisempaan maaperään, jotta yhä useammat voitiin ruokkia. Kestämättömät käytännöt johtivat yhteen tai useampaan äsken luetelluista ympäristövaurioista [elinympäristön tuhoaminen, maaperään ja veden hallintaan liittyvät ongelmat, liikametsästys ja -kalastus, tulokaslajien vaikutus kotoperäisiin lajeihin, väestönkasvu ja kansan yksilökohtaisen vaikutuksen lisääntyminen, MM], mikä vuorostaan johti siihen, että marginaalisista alueista oli luovuttava. Sen seurauksena yhteiskunnassa oli pulaa ruoasta, nälänhätää, liian monien vähäisistä luonnonvaroista taistelevien välisiä sotia ja pettyneen kansan vallankumouksia hallitsevaa eliittiä vastaan. Viimein väestö väheni nälänhädän, sodan tai sairauksien seurauksena ja yhteiskunta menetti osan huippukaudellaan kehittämästään poliittisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta monimutkaisuudesta.¹⁹⁴

Vuoden 2107 havainnoija voi sanoa: ”Sata vuotta sitten tiedettiin, mihin ollaan menossa, mutta siitä ei piitattu. Olisi tarvittu paradigmuutosta, mutta demokraattiset hallinnot olivat niin sisällä olemassaolevassa paradigmassa, omassaan, että eivät siihen kyenneet, jos edes osasivat haluta.”

Ajastamme ei puutu tietoa, mutta innostavat hyvään yhteiskunnalliseen tulevaisuuteen virittävät aatteet puuttuvat. Ranskan suuren vallankumouksen (1789) ihanteet – vapaus, veljeys, tasa-arvo – liittyivät valistuksen aikaan ja edistyksen ideaan, ajatukseen ihmisen mahdollisuudesta luoda tulevaisuus, joka on toinen, parempi, kuin menneisyys.¹⁹⁵ Nykyisin ihmiskunnan edistyksestä puhuva leimautuu välittömästi naiiviksi idealistiksi, jota ei ole aihetta kuulla.

Kuten edellä todettiin, itsekäs taloudellinen menestyminen on eräille aate sinänsä, ja monet yhteiskuntakeskustelijatkin vain toistelevat muodikasta jargonia kilpailukyvystä, huippuosaamisesta jne. Nykytietämyksellä pitäisi olla selvää, että se ei takaa kulttuurien ja yhteiskuntien selviytymistä tulevaisuuden globaaleista ympäristö- ja muista haasteista. Yhteiskunnallisista ihanteista, utopioista ja visioista, puhutaan vähän. Kulttuuri ilman ihanteita – enkä nyt puhu totalitaarisista järjestelmistä – muuttuu välinpitämättömäksi, lamaantuu, sen jäsenet muuttuvat itsekkäiksi saalistajiksi ja koko yhteiskunta on vaarassa tuhoutua. Tämä ei ole turhaa pelottelua, moni kulttuuri on jo tuhoutunut.

Nykyihmisellä pitäisi olla erinomaiset edellytykset selviytyä pitkälle tulevaisuuteen.

Demokratian areenat tulevaisuudessa

Areena (lat. [h]arena = hiekkatanner, taistelupaikka) = hist. amfiteatterin taistelu-, kilpakehtä, sirkuksen näyttämö, kisa-, kilpakehtä, -rata, härkätaistelukehtä; kuv. julkisuus, näyttämö

– sanakirjamääritelmä

Demokratian areenat ⁱⁱ, joilla keskeiset yhteiskunnalliset ilmiöt esiintyvät, muodostavat tulevaisuudessa moniulotteisen kokonaisuuden:

- **Spatiaalinen koko:** paikallinen – seudullinen – maakunnallinen – valtakunnallinen – alueellinen/ylikansallinen – globaali taso
- **Demokratia ja virtuaalimaailma:** fyysinen (”demokratia on kokouksia kasvokkain”) vs. virtuaalinen (”yhtäkään kokousta ei tarvita”)
- **Edustuksellisuus:** edustuksellinen (”demokratiaa toteuttavat vaaleissa valitut edustukselliset elimet”) vs. ei-edustuksellinen (”demokratia toteutuu suorassa vaikuttamisessa – ryhmät, yksilöt”)
- **Ideologiat:** voimakkaat aatteet – opportunisti – pragmatismi.

Edellä on tarkasteltu yhteiskunnan, talouden ja teknologian muutoksia ja vaikutuksia demokratiaan ajassamme. Seuraavissa kappaleissa kuvataan aluksi eräitä skenaarioita yhteiskunnallisen kehityksen vaihtoehtoista. Niiden jälkeen esitetään tulevaisuusteesejä pitkällä aikavälillä vuoteen 2017 ja ylipitkällä aikavälillä yli vuoden 2017, jopa karkeasti vuoteen 2107. Tavoitteena on kiteytetysti esittää, mitä kehityskulkuja voi pitää mahdollisina näillä aikaperspektiiveillä. Kaikkea ei edes yritetä sanoa, vaan esiin nostetaan tämän raportin tekijän näkemyksen mukaan keskeisimmät ja mielenkiintoisimmat ilmiöt.

What if? – skenaarioita

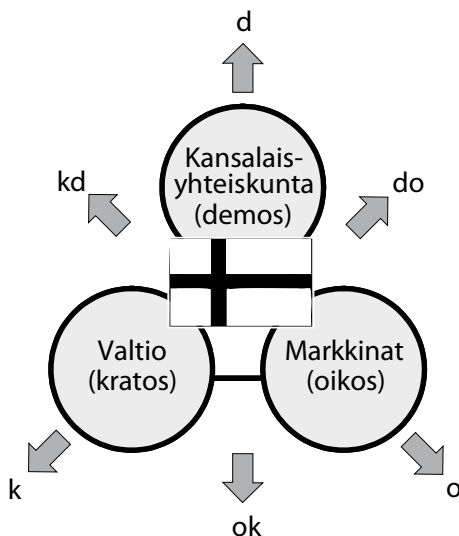
Yhteiskunnallisen kehityksen vaihtoehtoja voidaan kuvata skenaarioina. Seuraavassa kuviossa yhteiskunnallisen kehityksen vaikuttajat on esitetty kolmena toimijaryhmänä, *demos* (kansaa), *kratos* (valtio) ja *oikos* (talous). Yleisiä skenaarioiden suuntia voi hahmottaa kuvaamalla muutoksia näiden vaikuttajien välisissä voimasuhteissa. On mielenkiintoista todeta, että *perinteinen suomalainen ja pohjoismainen malli tuntuu luontevalta sijoittaa tämän voimakentän keskiöön*.

ⁱⁱ Antiikin kreikkalaisissa kaupunkivaltioissa – polis – julkiseen elämään oikeutettu pieni joukko vapaita miehiä – demos – toteutti demokratiaa fyysisesti rajatulla alueella. Tässä yhteydessä käsitteen polis sijasta käytetään käsitettä areena, koska tulevaisuudessa demokratiaa toteutetaan enenevässä määrin virtuaalisissa tiloissa. Areena voi liittyä sekä fyysiseen paikkaan, esimerkiksi kylään, että virtuaaliin.

Kolme pelkistettyä skenaariosuuntaa ovat:

- d:** *Kansalaisyhteiskunnan* voimistumisen skenaario. Esimerkiksi ei-valtiollisia yhteisöjä painottava *kommunitarismi*, jonka angloamerikkalainen painotus korostaa perhettä, eurooppalainen tulkinta lähiyhteisöjä ja kolmatta sektoria. Modernit virtuaaliheimot voivat olla vaikuttavimpia kansalaisyhteiskunnan toimijoita tulevaisuudessa.
- o:** *Uusliberalistisen ideologian* markkinavetoinen skenaario. Olennaista ovat itseorganisoituvat markkinat ja kevyt valtio; markkinat dominoivat ja kansalaisyhteiskunnan tehtävänä on hoitaa ainakin osa hyvinvointivaltion tehtävistä. Kartetaan passivoivaksi ymmärrettyä korkeaa sosiaaliturvaa, työttömyysturvaa ja veroastetta. Ihminen on oman onnensa seppä.¹⁹⁶
- k:** *Valtion pakkovaltaa* korostava skenaario, esimerkiksi *sosialismi*. Mahdollisesti uskonnollinen fundamentalismi, jos se on syöpynyt kratoksen rakenteisiin ("valtio = uskonto").

Erilaisia skenaariosuuntia

Mahdollisia skenaariokulkuja syntyy myös yhdistämällä *demos*, *oikos* ja *kratos* ”kaksi voittaa, yksi häviää” -periaatteella. Näin on menetellyt skenaariotyöskentelyn pioneereihin kuuluva Shell International uusimmissa globaaleissa skenaarioissaan vuoteen 2025.¹⁹⁷ Ne on tietysti laadittu yritysmaailman näkökulmasta, mutta ne ovat kiinnostavia myös yleisemmässä mielessä. Shellille *demos* merkitsee sosiaalista koheesiota ja yhteisön voimaa, *kratos* turvallisuutta, pakkovaltaa ja säätelyä ja *oikos* tehokkuutta ja markkinahoukuttimia. Seuraavassa on tiivistetyt kuvaukset Shellin skenaarioista:

do: (kansalaisyhteiskunta ja markkinat vahvistuvat) *Avoimet ovet*. Pragmaattinen ”tunne minut” -maailma. Globalisaatio etenee ja kansalaisyhteiskunnat eri maissa arvioivat, että niiden perustavat arvot voivat vahvistua ja toimia myös ylikansallisesti ja yhteydessä markkinavoimiin. ”Sisäänrakentunut” turvallisuus ja pelisääntöjen noudattaminen (säännösten globaali harmonisointi), keskinäinen tunnustaminen (arvostus), riippumaton media, vapaaehtoiset ”parhaiden käytäntöjen” koodit ja läheiset yhteydet sijoittajien ja kansalaisyhteiskunnan välillä edistävät rajan ylittävää integraatiota ja virtuaalisia arvoketjuja. Verkostumistaidot ja ylivertainen maineenhallinta ovat olennaisia.

kd: (valtio ja kansalaisyhteiskunta vahvistuvat) *Liput*. Dogmaattinen ”seurakkaa minua” -maailma. Globaalia turvallisuutta ja luottamusta maailmanmarkkinoilla ei saavuteta. Dogmaattiset lähestymistavat, säännösten fragmentoituminen globaalilla tasolla, kansalliset preferenssit (patriotismi) ja arvojen ja uskontojen väliset konfliktit antavat edun ”sisäpiiriläisille” ja jarruttavat globalisaatiota. Investoinneissa ”vedetään kotiinpäin”, ja turvallisuusnäkökohdat ovat taloudellista tehokkuutta tärkeämpiä. Veräjöidytt yhteisöt (suuri sisäinen koherenssi, epäluottamus muita kohtaan), holhoaminen ja kansalliset standardit pahentavat hajautuneisuutta pelisäännöissä ja vaativat maariskien huolellista hallintaa.

ok: (markkinat ja valtiot vahvistuvat) *Matalan luottamuksen globalisaatio*. Legalistinen ”todista se minulle” -maailma. Globalisaatio etenee, ja markkinatalouden mahdollisuudet ovat käytössä, mutta kansainvälisen poliittisen tilanteen epävarmuus jatkuu ja markkinoiden luottamusta koskevaan kriisiin ei kehity markkinaperusteisia ratkaisuja. Toimijat – yritykset, asiakkaat, sijoittajat – pyrkivät suojautumaan legalistisiin toimiin. Regulaattorit ja valtiot toimivat vastaavasti, ja voimakkaat valtiot korostavat kansallisten etujensa turvaamista. Tässä maailmassa epäkohtia korjataan tuomioistuimissa. Tapahtuu nopeita regulatorisia muutoksia ja esiintyy päällekkäisiä toimivaltoja ja ristiriitaisia lakeja. Tilanne kannustaa yrityksiä lyhyen aikavälin ajatteluun. Ylivertainen riskienhallinta on olennaista.

Tämän raportin laatimisen kuluessa hahmottuneet skenaariot **alfa, beta ja gamma** seuraavassa ovat lyhyitä, yksinkertaistavia ja ehkä provosoivia karikatyyreja, mutta mahdollisia. Tarkoituksena ei ole ennustaa, vaan osoittaa, miten olennaisesti erilaisia kehitysvaihtoehtoja tulevaisuus pitää sisällään. Skenaarioiden aikaperspektiivi tulevaisuuteen on karkeasti 15–20 vuotta, ellei erityisissä kohdissa toisin mainita.

Skenaario alfa: Sivistynyt avoin globaalidemokratia etenee

Tämän skenaarion keskeinen oletus on se, että nopea teknologinen ja taloudellinen globalisoitumiskehitys sekä polttavat ympäristöuhkat kannustavat ja myös pakottavat yhteiskunnallisia toimijoita huomattavasti vuosituhannen vaihteen tilannetta aktiivisemmin edistämään määrätietoisesti globaalidemokratiaa. Globalisoituminen ja ylikansallisten alueiden, kuten Euroopan unionin, Pohjois-Amerikan NAFTA:n ja Itä-Aasian alueen yhteiskunnallinen kehitys etenevät suotuisasti siten, että ylikansalliset yhteiskunnalliset

instituutiot luovat asteittain moraalikoodia sekä alueellisille ylikansallisille että globaaleille markkinavoimille ja muille toimijoille.

Euroopan unioni onnistuu päätöksentekojärjestelmänsä kehittämisessä ja muun muassa turvallisuuspoliittisissa linjauksissaan 2010-luvulla, jolloin myös saadaan hyväksyttyä unionin perustuslain kaltaiset pelisäännöt. Euroopan parlamentin valta lisääntyy edelleen, keskeiset EU-valtiot liittyvät yhteiseen valuuttajärjestelmään, ja unionista kehittyy entistä selkeämmin yksi keskeisistä globaaleista yhteiskunnallisista toimijoista. Euroopan unionilla on demokraattinen legitimeetti ja kansalaistensa kohtuullinen tuki. EU on nykyistä läpinäkyvämpi, unionin johto on vähentänyt pieniin yksityiskohtiin ulottunutta puuttumistaan, ja läheisyysperiaatetta noudatetaan entistä paremmin. Samalla unionissa on myös liittovaltiopiirteitä.

Yleistä yhteiskunnallista ilmapiiriä Suomessa, Euroopassa ja jossain määrin laajemmin maailmalla luonnehtii sekä yksilön kunnioitus että yhteiskunnallinen vastuu ja yhteisöllisyys, ei vain yksipuolinen kilpailun korostaminen. Kansainvälisten yhteiskunnallisten toimijoiden piirissä näkemys yhteiskunnallisesta kehityksestä alkaa 2000-luvun alkupuolella kehittyä suuntaan, jonka mukaan globalisoituvan tietoyhteiskunnan oloissa paras tapa luoda myös taloudellista vaurautta on taata kansalaisten perusturvallisuus uudistamalla hyvinvointiyhteiskuntaa ja resursoimalla tiedettä, laaja-alaista ja korkeatasoista koulutusta sekä toimivia yhteiskunnallisia palveluja.¹⁹⁸ Yleisenä pyrkimyksenä on luoda taloudellista kasvua, mutta siten, että se tapahtuu ekologisesti kestävässä kehityksen luomien reunaehtojen ja demokraattisesti sovittujen pelisääntöjen puitteissa.

Talouskehitys on pääosin suotuisaa kaikilla merkittävillä talousalueilla, Yhdysvalloissa, Euroopan unionin alueella, Kaakkois- ja Etelä-Aasiassa, Etelä-Amerikassa, Venäjällä ja Suomessa. Tietoyhteiskunnan taloudet syvenevät sisältöjen ja palvelujen ja niitä tukevien teknologioiden kehittämisen suuntaan. Kaikkialla läsnä olevan älyn ubiikkiyhteiskunta ilmenee monin tavoin ihmisten arjessa, taloudessa ja yhteiskunnassa. Samalla perinteisen savupiipputeollisuuden muuntuminen tietoyhteiskunnan teknologioihin ja toimintamalleihin sopivaksi etenee pitkälle, uusinta tieto- ja viestintäteknologiaa käytetään luovasti ja tehokkaasti, ja jäykkiä hierarkioita korvataan verkostomaisilla toimintamalleilla. Sisällölliset kysymykset eli ihmisten tarpeista lähtevät tuotteet ja palvelut, ei teknologia sinänsä, nousevat ensisijaisiksi kehityksen moottoreiksi, ja niitä luovat yritykset ovat menestyjiä. Suomen kaltaisissa yhteiskunnissa on vahva hyvinvointiklusteri. Bioteknologiaa kehitetään systemaattisesti demokraattisesti määriteltyjen pelisääntöjen puitteissa, ja se synnyttää merkittäviä tuloksia, joilla on merkitystä mm. ihmisten terveyteen ja ruoantuotantoon. Bioyhteiskunta on nousemassa.

Yritykset ovat usein ylikansallisia (”isänmaattomia”), eikä yrityksen omistuksella ole juurikaan merkitystä siinä työskenteleville. Erikoistuminen ja uusien ammattien syntyminen menestyville sektoreille on leimallista tälle skenaariolle. Taloudelliset toimijat muodostavat koko Euroopan ja myös globaalilla tasolla toimivan verkostotalouden. Markkinat ovat avoimet ja globaalit, ja globalisoituvien pelisääntöjen myötä kehitys pitkällä aikavälillä johtaa elintasorojen kaventumiseen ja samanaikaiseen keskinäisen riippuvuuden lisääntymiseen eri valtioiden ja maanosien välillä. Keskiluokkaistuminen, demokratian eteneminen ja sotilaallisen toiminnan vähentyminen luonnehtivat tätä skenaariota. Aasian taloudet nousevat ja omaksuvat jossain määrin ”länsimaisia” arvoja ja elämänmalleja luopumatta kulttuuriensa peruspiirteistä.

Orastavaa globaalia hallintaa esiintyy yhä enemmän entistä sitovampien ja lukuisampien globaalien sopimusten muodossa. Vuonna 2019 järjestetään ensimmäinen merkit-

tävä globaali kansanäänestys, jolla pyritään määrittelemään maailmanlaajuisen resursitalouden suunta. Ajan mittaan demokraattinen globaalihallinta saa systemaattisempia muotoja. Tulevaisuuden maailmassa 30–50 vuoden kuluttua on jo voimakas demokraattinen maailmanhallinta. Sen tehtävänä on päättää kaikkein tärkeimmistä maapalloa koskevista asioista, kuten keskeisten uusiutumattomien luonnonvarojen käytöstä, maailmanlaajuisista ympäristökysymyksistä, ilman ja merien suojelusta, globaalitalouden suurista pelisäännöistä muun muassa työvoiman kohtelua koskien, globaalista turvallisuudesta tarvittavine resursseineen, maailmanlaajuisen verotuksen toteutuksesta ja muista Teluksen tason asioista – ja joiltakin osin myös lähiavaruudesta. Virtuaalimaailman mahdollisuuksia hyödynnetään tehokkaasti päätöksenteossa, johon kansalaiset kaikkialla maailmassa voivat osallistua. Mustien autojen letkoja ja tummissa puvuissa pönöttävien miesten rituaalikokouksia nähdään harvoin.

Valtioiden valtaa siirtyy jo aiemmin paitsi ylikansalliselle tasolle myös alaspäin, paikalliselle ja alueelliselle tasolle. Valtiolle jää edelleen tehtäviä, jotka liittyvät mm. kansalaisten luottamukseen yhteiskunnallisia järjestelmiä kohtaan, perusturvallisuuteen ja -hyvinvointiin sekä fyysisen ja aineettoman infrastruktuurin ylläpitoon. Valtion legitimi territoriaalinen pakkovalta säilyy pitkään, mutta siirtyy osittain ylemmille ylikansallisille tasoille. Virtuaalihallinto kaikilla tasoilla ja niiden välisessä vuorovaikutuksessa korvaa perinteistä hallintoa. Yhteisöllisyys, perussosiaaliturvasta huolehtiminen ja hyvä talouskehitys tärkeimmillä alueilla maailmassa takaavat sen, että yhteiskunnallinen kehitys muun muassa suomalaisessa yhteiskunnassa on suhteellisen vakaata.

Skenaario beta: Markkinaliberalismi menestyy globaalisti

Markkinaliberalistinen ajattelutapa voimistuu yleismaailmallisesti, ja yhteiskunnallinen ilmapiiri myös Suomessa alkaa korostaa voimakkaasti yksilöllisyyttä ja kilpailua yhteisöllisyyden sijasta. Menestymisestä tulee mantra, jota hoetaan kaikkialla: päiväkodeissa, kouluissa, opiskelussa, työelämässä, mediavihteessä ja mainonnassa.

Yhteiskunnalliset palvelut siirtyivät asteittain markkinaehtoisiksi, julkisen sosiaaliturvan taso laskee ja idea pohjoismaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta unohtuu hyvässä tahdissa. Jo 2000-luvun alkupuolella vaikutusvaltaisimmat toimijat, markkinavoimat, joita näkyvimmin edustavat isänmaattomat globaalit suuryritykset, voimistuvat ylivoimaisiksi vaikuttajiksi yhteiskunnallisiin toimijoihin verrattuna. Yritysten etujen logiikka alkaa yhä voimakkaammin säädellä yhteiskunnallisia rakenteita ja taloudellisia sekä poliittisia järjestelmiä kansallisvaltioiden ja alueellisten yhteenliittymien, kuten Euroopan unionin, tasolla.

Globaalit yritykset kykenevät tehokkaimmin hyödyntämään nopeasti kehittyvää uutta teknologiaa, markkinoiden ja tuotanto-olosuhteiden globaalistumista ja verkostumista. Ne synnyttävät omia talousklustereitaan, joiden merkitys maailmantalouden ja yhteiskuntien kehityksessä muodostuu keskeiseksi, merkittävämmäksi kuin yhteiskunnallis-poliittiset pyrkimykset. Suuryritysten hallitsemia globaaleja pääomamarkkinoita ei enää kyetä kontrolloimaan yhteiskunnallisten instituutioiden toimesta. Yritykset ohjaavat kansainvälistä taloutta, kauppaa, investointeja ja pääomavirtoja ja vaikuttavat myös kaikissa yhteiskunnallisissa prosesseissa.

Talouden ja yhteiskunnan suuria pelisääntöjä eivät tosiasiassa aseta demokraattiset instituutiot ja prosessit, vaan yritysjohtajien virtuaaliheimot, jotka vähitellen kiinteyttävät identiteettejään, missioitaan ja sisäisiä pelisääntöjään niin paljon, että niistä muodostuu vahvoja virtuaalikansoja. Joissakin paikoissa, kuten pohjoismaissa, esiintyvät muistutellut yritysten yhteiskunta- ja ympäristövastuusta ja ihmisten tasa-arvosta sekä muu markkinatalouden edistymistä haittaava puhe ei juurikaan hidasta globaalin markkina-liberalismin voittokulkua.

Demokraattisen päätöksenteon ja hallinnan vaikutus heikkenee kaikilla tasoilla, yhtä hyvin valtiollisella, maakunnallisella ja seutukunnallisella kuin kunnallisellakin ja toisaalta ylikansallisten alueellisten yhteenliittymien, kuten Euroopan unionin tasolla. Globaalidemokratia ei kehity. Heikko ja riitaisa Euroopan unioni joutuu usein, vastavasti kuin eräät valtiot jo 1900-luvulla, globaalien markkinavaimien tekemien ratkaisujen eteen ja ukaasien kohteeksi. EU-integraation syveneminen ja unionin laajeneminen takkuavat jatkuvasti. Maailman muutoksia heikosti aistivien EU-byrokraattien ja vikkelien yritysten intressit muodostuvat toisilleen vastakkaisiksi ja yhteenotoissa EU:n edustajat häviävät toistuvasti.

Talouskehitys on sinänsä suotuisaa monilla merkittäväillä alueilla – Yhdysvallat, Kaakkois- ja Etelä-Aasia, Etelä-Amerikka, Eurooppa ja Venäjä. Taloudellinen kasvu, avoimet markkinat ja kilpailu ovat ensisijaisia kehityksen moottoreita. Vanha savupiippu-talous uusiutuu tietoyhteiskunnan tieto- ja viestintäteknologioiden avulla samalla, kun tieto- ja viestintäteknologioiden uusiin innovaatioihin perustuvaa sisältö- ja palvelutarjontaa on runsaasti maksukykyisille. Myös bio-, materiaali- ja nanoteknologioiden piirissä syntyy merkittäviä innovaatioita. Kuluttajien ja teknologian välistä suhdetta määrittävät bisnesedut, ei esimerkiksi eettinen huoli tuotteiden terveys- tai ympäristövaikutuksista.

Suurta eriarvoisuutta esiintyy; on menestyjiä ja niitä, jotka eivät pysy kehityksessä mukana. Tämä koskee sekä yksilöiden että yritysten, alojen, alueiden ja maiden välisiä eroja. Alueellinen kehitys muun muassa Suomessa on voimakkaasti keskittyvää ja valtaosa yrityksistä ja ihmisistä siirtyy suuriin keskuksiin. Maaseutumaisilla alueilla ja joukossa lähiöitä elävät vanhukset ja eri tavoin syrjäytyneet. Menestyjät asuvat omilla vartoiduilla alueillaan. Kolmannen sektorin toimijat pyrkivät paikkaamaan heikkenevää sosiaaliturvan aukkoja. Riittävän monella menee kuitenkin riittävän hyvin, jotta merkittävää levottomuutta ei esiinny.

Skenaario gamma: Kulttuuris-uskonnolliset blokit demokratiamalleineen

Maailma eriytyy eritahtisiin ja kulttuurisesti erilaisiin kehitysblokkeihin, ja globaalitalouden vapautuminen kääntyy vähitellen protektionismin suuntaan kulttuuriblokkien tasolla. Toisistaan huomattavasti poikkeavat kulttuuriset todellisuudet elävät rinnan. Jännitteitäkin esiintyy, mutta ei varsinaisia konflikteja, koska pyrkimyksestä edistää globalisaatiota, etsiä yhteisiä arvoja ja luoda samankaltaisia yhteiskunnallisia ja taloudellisia pelisääntöjä luovutaan asteittain. Valtiot muodostavat alueellisia ryhmittymiä. Kunkin maan ja ryhmittymän kehitys perustuu niiden omaleimaisiin taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Ymmärrys muun muassa demokratian tarpeellisuudesta ja tulkinnoista on erilainen erilaisissa blokeissa.

Yksi ilmeinen kulttuuriblokki tulee olemaan Eurooppa.¹⁹⁹ Euroopan unioni ja Suomen osana kehittyvät taloudellisesti ja yhteiskunnallisesti entistä ”eurooppalaisempaan” suuntaan. Yhteisöllisyyttä ja regionalismia korostava ilmapiiri johtaa vahvaan yhteiskunnalliseen hallintaan yhteiskunnan eri tasoilla EU:ssa ja muun muassa Suomessa. Suhteessa muuhun maailmaan Euroopan unioni asteittain blokkiutuu, mutta kehittyä samalla sisäisesti itsenäisten valtioiden liiton suuntaan.

Eurooppalaisissa valtioissa arvostetaan ja kehitetään demokraattisia päätöksenteon malleja. Uutta teknologiaa hyödynnetään, ja virtuaalipäätöksenteko, virtuaalihallinto ja kansalaisten sekä edustuksellinen että suora osallistuminen päätöksentekoon on aktiivista.

Ehkä paradoksaalisesti, sen jälkeen kun globalisaatiopyrkimykset ovat rapautuneet, Euroopassa kehittyä vilkas keskustelu eurooppalaisista arvoista, ihanteista ja suurista visioista. Keskustelujen avainsanoihin kuuluvat demokratia ja ihmisoikeudet, ekologinen kestävyys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus sekä luovuus, tiede, huipputeknologia ja taloudellinen tehokkuus. Innostuneessa ilmapiirissä kehkeytyä eurooppalainen baby boom.

Euroopan unioni ja Suomi sen osana kykenevät vaisusta globaalitaloudesta huolimatta aikaansaamaan kohtuullisen hyvää talouskehitystä alueillaan. Tietoyhteiskunnan uudet alat voimistuvat tietoyhteiskunnan syventyessä sisältöjä ja palveluja painottavaan vaiheeseen, ja ihmisten tarpeista lähtevät tuotteet ja palvelut ja niitä luovat yritykset menestyvät hyvin kehittyvissä maissa kuten Suomessa. Perinteinen savupiipputeollisuus hyödyntää entistä enemmän tietoyhteiskunnan tieto- ja viestintäteknologiaa, ja uusia teknologioita (bio- ym. teknologiat) kehitetään Euroopan laajuisesti ja osittain myös vuorovaikutuksessa Yhdysvaltain johtaman blokin kanssa. Ikääntyvän väestön tarpeita tyydyttäviä hyvinvointiklusterin aloja kehitetään voimakkaasti.

Yhdysvalloissa vuosituhanen vaihteessa esiintyvä voimakas arvokonservatismi ja uskonnollisen fundamentalismin sekä korostuneen isänmaallisuuden arvomaailma voimistuu tässä skenaariossa. Maassa vielä tällä hetkellä vallitsevasta ilmapiiristä kuitenkin hiipuu uusliberalismin rippeetkin. Militarismi ja unilateraalinen maailman johtamisen pyrkimys, jota Bushin hallinnon taustalla olevat voimat ovat menestyksellä propagoineet 2000-luvun alkupuolella, heikkenevät. Yhdysvallat kääntyy itseensä ja keskittyy sisäisiin asioihinsa, joskin transatlanttinen yhteys Eurooppaan säilyy pitkään erilaisten tieteellisten, kulttuuristen, taloudellisten ja yhteiskunnallisten vuorovaikutusten muodossa. Ajan mittaan Yhdysvallat muuntuu arvokonservatiiviseksi uskonnollisuuden läpitunkemäksi yhteiskunnaksi, joka vapaamielisemmän eurooppalaisen kulttuurin silmissä alkaa näyttää vanhoilliselta ja epäkiinnostavalta.

Intian ja Kiinan johdolla Aasia kirjavine kulttuureineen voimistuu. Aasialaisella blokilla on käytössään kaikki olennaiset resurssit ja sisäiset markkinat (reilusti yli puolet maapallon väestöstä elää Aasiassa tulevaisuudessa), eivätkä aasialaiset kulttuurit välttämättä tarvitse sen enempää Eurooppaa kuin Yhdysvaltojen johtamaa blokkia oman kehityksensä tueksi. Vuorovaikutus kuitenkin jatkuu monessa muodossa, joskin olennaisesti vähäisempänä kuin skenaariossa, joka leimallisesti toteuttaa globalisoitumisen prosessia.

Toisaalla maailmassa on blokkeja, jotka eurooppalaisin silmin ”eivät elä tällä vuosisadalla”. Muslimikulttuurit kääntyvät voimakkaasti sisäänpäin ja minimoivat kanssakäymisen muiden kanssa sillä seurauksella, että ne putoavat teknologisen kehityksen tahdistasta, mutta voimistavat kulttuurinsa uskonnollista koheesiota entisestään. Afrikkalaiset

kulttuurit saavat kehittää omia talous- ja yhteiskuntamallejaan rauhassa länsimaisen kulttuurin häirinnän hiljalleen hellittäessä.

Demokratian tulevaisuusteetit vuoteen 2017

Kymmenen vuotta tulevaisuuteen on pitkä aikaperspektiivi tarkasteltaessa esimerkiksi teknologian muutoksia ja taloutta. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen ilmiöissä muutokset ovat normaalisti hitaampia, mutta joskus, kuten sosialismin romahtaessa, niissäkin voi tapahtua paljon lyhyessä ajassa. Erilaiset skenaariot voivat johtaa kehityksen hyvin eri suuntiin, ja seuraavat teesit ovatkin eräänlaisia ”parhaita arvauksia” ja toisaalta asioita, joihin tulisi kiinnittää huomiota jo nyt.

1. Pyrkimykset kehittää ylikansallista demokratiaa ensi vaiheessa ***Euroopan unionin*** tasolla jatkuvat, mutta ristikkäisissä paineissa. EU-projekti etenee takellellen ja ilman suuria edistysaskeleita seuraavat 10 vuotta. Jopa eurooppalaiseen yhdentymiseen lähtökohtaisen myönteisesti suhtautuvissa piireissä voi lisääntyä kriittisyys EU-johdon ”nykymenoa” kohtaan – elitismiin, kansallisiin itsekkyyksiin, pikkuasioiden kanssa näpräämiseen, hitauteen ja byrokratiaan sekä paradoksaaliseen vauhtisokeuteen laajentumispyrkimyksissä. Jo Turkin jäsenyyden kohdalla kuullaan huomautuksia, että Eurooppa on arvoyhteisö ja silläkin on rajansa.
2. EU:n uskottavuusvaje aiheuttaa sen, että potentiaali vahvistaa eurooppalaisten ***taloudellista kilpailukykyä*** verrattuna voimistuviin alueisiin muualla maailmassa, erityisesti Aasiassa, jää osin hyödyntämättä. On myös syytä pelätä, että ***eurooppalaiset mallit demokratiasta*** ja ***eurooppalaiset arvot*** saavat pitkän aikavälin tulevaisuuden kannalta hyvin tärkeässä globaalissa kulttuuripiirien vuorovaikutuksessa vähäisemmän painon kuin voisivat ja ansaitsisivat. Muut kuin eurooppalaiset eivät niitä edistä, ja eurooppalaista asennoitumista muuhun maailmaan voisi tällä hetkellä luonnehtia ilmaisulla ***alistuneen reaktiivinen***. Eurooppalaisten arvojen ja kulttuurien rooli voisi olla suurempi kuin mil-laiseksi kehitys näyttää muodostuvan.
3. Äänestysaktiivisuus Suomen kaltaisissa yhteiskunnissa on ollut laskussa. Vielä vähemmän kuin vaaliurnat kansalaisia innostaa aktiivinen toiminta puolueiden jäseninä. Siitä huolimatta ***edustuksellinen vaikuttaminen*** tulee muodostamaan demokratian rungon vielä pitkään. Yhteiskunnalliset jännitteet, jotka aikoinaan synnyttivät nykyiset puolueet, ovat olleet lientymässä ja yhteiskuntaluokat hajautumassa pienemmiksi yhteiskunnallisiksi ryhmiksi. Edustukselliseen vaikuttamiseen osallistuminen on ollut muuttumassa luonteeltaan rituaalistiseksi. Se kuitenkin jatkuu todennäköisesti jokseenkin muuttumattomana lähitulevaisuudessa; myöskään ***puoluekartta*** ei muuttune vuoteen 2017 mennessä olennaisesti. Suuremmat muutokset edustuksellisessa demokratiassa ja puoluekartassa tapahtuvat vasta myöhemmin.

4. Suurten ikäluokkien ikääntyminen ja ikärakenteen muutos vaikuttavat ***äänestysaktiivisuuteen ja edustuksellisten elinten kokoonpanoihin*** muutamien vuosikymmenten ajan. Vanhemmat ikäryhmät ovat oppineet ajattelumallin, jonka mukaan demokratia on nimenomaan edustuksellista vaikuttamista ja äänestämisen on velvollisuus, jonka he suorittavat tunnollisesti. Seuraavien 10–30 vuoden kuluessa ikääntyminen voi näkyä muun muassa eduskunnan kokoonpanossa ja päätösten sisällöissä. Ikääntyvä eduskunta tekee näköisiään päätöksiä.

Vuoteen 2017 saakka ikärakenteen muutos todennäköisesti enemmänkin pitää yllä olemassa olevaa perusrakennetta – kuten nykyistä puoluekarttaa – kuin olennaisesti muuttaa sitä.

5. Yksi mielenkiintoinen eikä ihan merkityksetön asia on se, millaiseksi muodostuu ikääntyvän yhteiskunnan suhde mahdolliseen ***globaalidemokratian nousuun***. Tähän liittyvät muun muassa *identiteettikysymykset*. Kiinnostaako 75-vuotiaista koko ikänsä täysin suomalaisen identiteetin piirissä elänyttä ihmistä globaalivaikuttamiseen osallistuminen ja onko oikein edellyttää häneltä sellaista, vai syntyykö aito euro- tai maailmankansalaisen identiteetti vasta sukupolven vaihtumisen myötä. Ikääntyvän väestön osallistumiseen globaalidemokratiaan vaikuttavat myös *kielitaito ja uusien teknologioiden hallinta*.
6. ***Sukupolvien välinen jännite*** yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa voi kasvaa. Samaan aikaan, kun ikääntyvien ihmisten osuus edustuksellisissa elimissä kasvaa, mikä todennäköisesti näkyy päätösten sisällöissä, nuoremmat ikäluokat – 30–40-vuotias X-sukupolvi ja heitä nuoremmat – alkavat entistä näkyvämmiin ja tietoisemmin luoda omaa vaikuttamiskulttuuriaan edustuksellisen vaikuttamisen ulkopuolella uusien teknologioiden avulla ja tietoyhteiskunnan filosofiaa ja kulttuuria ilmentäen. Kärjekkäimmillään he eivät välttämättä piittaa edustuksellisten elinten päätöksistä vaan luovat oman vaikuttamistodellisuutensa. Heillä ei ole enemmistöä edustuksellisissa elimissä, mutta he hallitsevat teknologiaa ja talouden dynamiikkaa, ja siksi heitä on kuultava.
7. ***Ei-edustuksellinen vaikuttaminen lisääntyy*** tulevaisuudessa eri tavoin – kansalaistoiminta, kolmas sektori, internet-vallankäyttö jne. Suora yhteiskunnallinen vaikuttaminen lisääntyy erityisesti nuorempien ikäryhmien keskuudessa. He hallitsevat sujuvasti uusien viestintäteknologioiden käytön. Netti, sähköposti ja kännykät ovat yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineitä jo nyt, mutta ovat sitä vielä enemmän tulevaisuudessa. Suora vaikuttaminen siirtyy asteittain huomattavilta osin virtuaaliverkkoon. Silloinkin, kun jonkin toiminnan pää tavoite on konkreettinen, kuten mielenosoitus, kadunvaltaus tms., sen suunnittelu, voimien kokoaminen ja koko aktiota ympäröivä logistiikka, on virtuaalista. Uuden tieto- ja viestintäteknologian avulla suoran vaikuttamisen mahdollisuudet kasvavat olennaisesti. *Kansalaisliike voidaan synnyttää netissä tai kännyköiden avulla muutamassa päivässä tai tunnissa*. Aiheina voivat olla toimenpidevaatimukset päättäjille, mielenosoitus, vähemmistöjen oikeuksien puolustaminen, jonkin tuotteen tai yrityksen boikotti valtakuntien rajoista riippumatta tai tehdyn kunnallisen päätöksen vastustaminen. Vain mielikuvitus on rajana.

8. **Kansanäänestyksiin** suhtaudutaan myönteisesti, mutta Suomessa niitä järjestetään todennäköisesti niukasti vuoteen 2017 mennessä. Kansanäänestyksiä ympäröivä juhlavuus rajoittaa niiden soveltamista, vaikka kansanäänestyksiä olisi teknisesti entistä helpompia toteuttaa eri tasoilla, esimerkiksi kunnissa. Nopeat sähköiset mielipidetiedustelut sen sijaan tulevat olemaan rutiinia, ja niitä toteutetaan niin runsaasti, että uhkaksi voi muodostua ihmisten kiinnostuksen hiipuminen. Voi olla, että hyvin toteutetut mielipidetiedustelut hävittävät tarpeen järjestää nk. neuvoa-antavia kansanäänestyksiä. Mielipidetiedusteluillakin saadaan tehokkaasti selville ihmisten käsityksiä ilman kansanäänestyksiin liittyvää raskasta juhlavuutta ja moraalista velvoittavuutta.
9. On mahdollista, että suoritetaan kokeiluja neuvoa-antavilla kansalaisäänestyksillä, joihin **osallistumisoikeus ei määräydy territoriaalisesti**, vaan jonkin muun kriteerin perusteella: nuoret, sairaanhoitajat, jalankulkijat jne. Niiden legitimiisyydestä käydään kriittistä keskustelua. Vuoden 2017 jälkeen tällaisia **”heimojen sisäisiä” kansanäänestyksiä** toteutettaneen rutiininomaisesti.
10. Todennäköisesti lisääntyvä **maahanmuutto** kirjavoittaa arvoja, kulttuureja, uskontoja, elämäntapamalleja, käsityksiä yhteiskunnallisen kehittämisen toivotavista suunnista ja ehkä näkemyksiä koko demokratian ideasta. Monikulttuurinen demokratiakeskustelu vahvistuu lähitulevaisuudessa. Erilaisten kulttuurien edustajat vaikuttavat lisääntyvästi yhteiskunnan eri foorumeilla, muun muassa poliittisessa päätöksenteossa.
11. Kehitys kohti **vähemmistöjen** maailmaa tietoyhteiskunnan syventyessä heikentää suuriin ryhmiin ja enemmistöajatteluun perustuvien yhteiskunnallisten organisaatioiden, kuten puolueiden ja ay-liikkeen, luontaista pohjaa ja hajauttaa ihmisiä toimimaan erilaissa pienissä ryhmissä. Näitä ovat muun muassa **”uusheimot”**, joita voi syntyä työn tai jonkin muun yhdistävän tekijän, kuten harrastuksen, ympärille. Keskustelu **yhteiskunnasta monikkona** käynnistyy, mutta vaikuttaa vain vähän vuoteen 2017 mennessä.
12. Rinnan tietoyhteiskunnan vähemmistöistymiskehityksen kanssa on muuttumassa idea siitä, mikä identiteettimielessä on **yhteiskunnan perusyksikkö**. Maatalousyhteiskunnassa se oli **suurperhe**, joka teollisessa yhteiskunnassa korvautui **ydinperheellä**. Tietoyhteiskunta näyttää johtavan suuntaan, jossa ihmisen identiteetti on hän itse, **yksilö**. Tällä tulee olemaan suuri vaikutus demokratian kulttuuriin jo ennen vuotta 2017, mutta vielä selvemmin sen jälkeen. Teollista hyvinvointiyhteiskuntaa rakennettiin ensisijaisesti ydinperheiden näkökulmasta; tulevaisuuden yhteiskunta sen sijaan rakentuu ihmisille, joilla on vahvasti yksilöllinen identiteetti monine jäsenyyksineen erilaisissa (verkosto)heimoissa.
13. Uudet teknologiat leimaavat yhä selvemmin demokratian malleja. **”Jokuveli valvoo, tietää eikä koskaan unohda” -ubiikkiyhteiskunnan** voimistuminen nostaa politiikan agendan kestoaiheiksi sekä eettiset että tekniset kysymykset muun muassa valvonnan rajoista ja yksityisyyden suojasta.

14. **Riskiyhteiskunnan** voimistuminen vaikuttaa samansuuntaisesti sekä virtuaalisissa että fyysisissä turvallisuuskysymyksissä. Riskiyhteiskunnan syveneminen luo demokratialle paineita kehittää **luottamusyhteiskuntaa**. Se voi merkitä sitä, että hallinnan keskittämisen sijasta riskialttiutta pyritään vähentämään kehittämällä verkostomaisia demokraattisia järjestelmiä, jotka koostuvat osittain autonomisista osasysteemeistä. Osajärjestelmien välisten vuorovaikutusten riskejä pyritään minimoimaan. Demokratian ja kansalaisten suorittaman kontrollin kannalta olennaista on näiden systeemien ja erityisesti niissä tapahtuvan yhteiskunnallisen päätöksenteon läpinäkyvyys ja ymmärrettävyys – *systemiäly*.
15. Uuden tieto- ja viestintäteknologian käyttö yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa muuttuu rutiiniksi aivan lähitulevaisuudessa. Vaaleissa siirrytään asteittain **sähköiseen äänestämiseen**. Suomessa sähköistä äänestämistä kokeillaan ensimmäisen kerran vasta vuoden 2007 eduskuntavaaleissa kolmella paikkakunnalla. Sähköinen äänestäminen levinnee hyvin nopeasti, aluksi vaalipaikoilla erilaisissa julkisissa tiloissa, mutta ennen vuotta 2017 myös **nettiäänestämistä** on kokeiltu useammissa vaaleissa. Suunta on se, että tulevaisuudessa ihmiset antavat äänensä ja muita yhteiskunnallisia mielenilmauksiaan kannettavalla henkilökohtaisella viestintäkeskuksellaan (”virtual personal assistant”), missä kulloinkin ovatkaan. Myös perinteiset tavat äänestää ovat vaihtoehtoina käytössä pitkään.
16. **Äänestämisen sykli** eri vaaleissa tulevaisuudessa todennäköisesti lyhenee ja myöhemmin joustavoituu. Edetään kohti **jatkuvan äänestämisen** ideaa. Ihmiset antavat periaatteessa itse määräämällään tahdilla signaaleja siitä, mitä asioiden hoidosta ajattelevat. Äänen voi antaa, mutta sen voi ottaa myös pois haluamallaan hetkellä. Erilaisia jäykistä edustuksellisuuden sykleistä irtautumisen sovelluksia todennäköisesti toteutetaan jo lähivuosikymmeninä. Ensimmäiset kokeilut voidaan nähdä ennen vuotta 2017, mutta todellisiksi käytännöiksi ne kehittyvät vasta myöhemmin.
17. **Vaalikampanjointi** siirtyy valtaosin mediaan, enenevästi vuorovaikutteiseen nettiin jo ennen vuotta 2017. Vanhasta muistista järjestetään tupailtoja ja torikeskusteluja, mutta vähenevässä määrin. Pahvijulisteet katoavat katukuvasta, ja koteihin kannetaan yhä vähemmän ehdokkaiden neliväriesitteitä. Ihmiset saavat muistutuksensa tulossa olevista vaaleista sähköisin metodein – televisiosta, netistä, kännyköistään ja radiosta.
18. **Virtuaalihallinto ja sen infrastruktuuri** etenevät. Vuoteen 2017 mennessä kansalaiset voivat hoitaa lähes kaiken olennaisen viranomaisasioinnin virtuaalisesti. Perinteisiä asioimistapoja (”luukut”) säilytetään resurssien puitteissa.
19. **Virtuaaliosallistuminen** saa erilaisia muotoja. *Virtuaaliosallistuminen perinteisiin yhteiskunnallisiin toimintoihin*, kuten lautakunta- tai valtuustotyöskentelyyn, on mahdollista kenelle tahansa kansa-/kuntalaiselle, jota se mahdollisesti kiinnostaa. Tieto- ja viestintäteknologia edistää kansalaisten vuorovaikutusta ja vaikuttamista muun muassa politiikan aihealueisiin. Tähän sisältyvät esimer-

kiksi lainsäädäntöä koskevat *kansalaisadressit, sähköiset "kaupunkikokoukset"* ja *virtuaaliset kansanäänestykset*. Paikallisesti järjestettyihin kaupunkilaisten virtuaalisiin kokouksiin voivat osallistua hallintoelinten edustajat ja halukkaat kuntalaiset.

20. Virtuaalidialogeja voidaan järjestää myös *ylikansallisina* (Eurooppa) ja *globaalisti* tai ***toisin kriteerein kuin territoriaalisesti rajaten***: esimerkiksi voidaan perustaa universaali (globaali) virtuaalinen homoparlamentti.
21. Mitä monipuolisemmiksi uuden teknologian mahdollisuudet tulevat, sitä enemmän ihmiset keksivät tapoja hyödyntää niitä myös perinteisten vaikutuskanavien ulkopuolella. Tällöin voidaan puhua ***uudesta virtuaalisesta agendanmäärittelystä ja vaikuttamisesta***. Internetiä ja muita tieto- ja viestintäteknologioita voidaan käyttää määriteltäessä poliittista agenda tai yhteiskunnallista keskustelua yleisemmin. Sen voivat tehdä vakiintuneet ryhmät kuten poliittiset puolueet ja kansalaisjärjestöt tai se voi syntyä uusien ilmiöiden, kuten *"mehiläisparviaktivismin"* muodossa. *Mehiläisparviaktivismiksi voi kutsua sellaista innovatiivista ja yllättävää aktivismia, joka elää ja vaikuttaa virtuaaliverkkojen avulla ilman, että mikään selvästi organisoitunut taho mitenkään johtaa sitä*. Aktivistien verkostot ovat väljiä ja voivat muuttua nopeasti.
22. Osa virtuaaliheimoista voi kehittyä voimakkaammiksi toimijoiksi, joita voi kutsua ***virtuaalikansoiksi***. Ensimmäisenä kriteerinä voi tällöin pitää huomattavaa yhteenkuuluvuuden tunnetta, jonka synnyttää esimerkiksi rotu, ideologia, uskonto tai jokin missio. Toinen kriteeri on se, että virtuaalikansan jäsenet elävät eri puolilla maapalloa, ja he muodostavat kansan vain virtuaalisesti. Kolmantena kriteerinä voi pitää omaa käyttäytymiskoodistoa ("lainsäädäntö"), ja sitä synnyttäviä ja soveltavia virtuaalitoimijoita. Virtuaalikansalla voi olla myös jonkinlainen virtuaalinen tuomiovalta, oma mediansa, koulutusjärjestelmänsä jne. Virtuaalikansat voivat tulevaisuudessa käydä valtakamppailuja keskenään ja perinteisten valtioiden kanssa. Länsimaista kulttuuria raivoisasti vihaavaa *al-Qaida*-verkostoa voi pitää esimerkkinä primitiivisestä virtuaalikansasta, joka paradoksaalisesti käyttää tehokkaasti hyväkseen vihaamansa kulttuurin luomaa virtuaalitekniologiaa. Myös *suurten globaalien yritysten johdon keskinäisistä virtuaaliverkostoista* voi kehittyä entistä määrätietoisempia virtuaalikansoja (joiden kaikki jäsenet ovat siis johtajia), jotka pyrkivät sanelemaan globaalitalouden ja samalla yleisen yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa.
23. Tarve systematisoida ***tulevaisuustyöskentelyä edustuksellisissa elimissä*** kuten eduskunnassa kasvaa. Vähitellen normiksi tulee ajatus, että mitään laaja-alaisia ja pitkän aikavälin vaikutuksia omaavaa päätöskokonaisuutta ei tehdä ilman perinpohjaista ja riippumatonta tulevaisuusarviota, josta syntyy laaja kansalaiskeskustelu ja johon parlamentin edellytetään ottavan kantaa. Suomen eduskunnassa *tulevaisuusvaliokunnan* rooli keskeisenä parlamentaarisen tulevaisuustyöskentelyn toteuttajana voimistuu ja siitä otetaan oppia muissa länsimaaisissa demokratioissa. Sitä tukemaan kehitetään koordinoivaa ylisektoraalista hallintoa.

Demokratian tulevaisuusteedit vuoden 2017 jälkeen – 2057... 2107

1. **Muut mallit haastavat demokratian.** Edellä todettiin, että demokraattinen yhteiskuntajärjestys on historiallisesti laajentanut vaikutustaan maailmassa. Tämän kehityksen jatkumista voi pitää perussuuntana myös tulevaisuudessa, koska *demokraattiset yhteiskunnat ovat kyenneet tuottamaan myös ylivoimaisen tieteellisen, teknologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen järjestelmän.* Demokratian perusihanteet, kuten ihmisoikeudet, yksilönvapaudet, vapaa tiedonvälitys jne., ovat kuitenkin myös tulevina vuosikymmeninä toisenlaisten ajattelu-, arvo- ja uskomusjärjestelmien luomien paineiden alaisia. Demokratian globaali riemumarssi seuraavat sata vuotta ei ole itsestäänselvyys. Iso D tarvitsee jatkuvasti kansalaisia ja yhteiskunnallisia toimijoita, joiden rohkeus puolustaa demokratian ihanteita riittää silloinkin, kun se suhdanneluonteisesti ei näyttäisi olevan poliittisesti korrektia.
2. **Gloaalidemokratian pakko.** Vuoden 2017 jälkeen paine luoda globaalidemokratiaa kasvaa entisestään. Tulevaisuudentutkijoiden arvioissa *ylikansallisten* tasojen, kuten Euroopan unionin, voimistuminen tulevaisuudessa on ollut esillä jo hyvin pitkään. Samoin se, että pidemmällä aikavälillä on perusteltua, uskotavaa ja luontevaa puhua *demokraattisesta globaalista hallinnasta.* Telluksen tason kysymyksiä ovat luontevasti suuret ympäristö- ja resurssikysymykset ja esimerkiksi globaalitalouden pelisäännöt. On jossain määrin paradoksaalista, että globaalidemokratiaa tarvitaan myös suojaamaan ihmisiä demokratian itsensä tuottamilta ilmiöiltä, kuten sen puitteissa toimivan markkinatalouden synnyttämien jättiyritysten vaikutusvallalta, joka uhkaa ihmisten tasavertaisuutta, oikeudenmukaisuutta ja esimerkiksi ympäristöä. Kehitys kohti voimistuvaa globaalidemokratiaa voi toteutua muutamassa vuosikymmenessä. *Olisi ihmiskunnan ja maapallon kannalta erittäin huolestuttavaa, jos toimivaa globaalidemokratiaa pitäisi odottaa 100 vuotta.*
3. Toinen mahdollinen skenaario **globaalidemokratian** vaihtoehtona on alueellisten **blokkien vahvistuminen.** Se on mahdollinen mutta selvästi huonompi vaihtoehto. Se voi toteutua kulttuuripiirien välisen ymmärtämättömyyden ja kasvavien jännitteiden sekä taloudellisesti vahvojen blokkien välisen kilpailun seurauksena. Silloin tilanne voi muodostua sellaiseksi, että demokratiaa sovelletaan esimerkiksi eurooppalaisissa yhteiskunnissa ja Pohjois-Amerikassa, mutta ei kaikissa muissa blokeissa.
4. **Muut vaihtoehdot** kuin globaalidemokratia tai alueelliset blokit ovat huonompia tai selviä katastrofivaihtoehtoja. Silloin tällöin esiin nouseva ja joidenkin ihmisten ideaalina pitämä ajatus täysin hajautuneesta ja ehkä perinteisestä maalaisyhteisöstä on epätodennäköinen tulevaisuusmalli, joka tosin voi toteutua jonkin katastrofin jälkeisenä tilana.

5. **Kansallisvaltioiden heikkenevä rooli.** Euroopan unionin jäsenyys on jo rajoittanut valtiotason mahdollisuuksia itsenäiseen lainsäädäntöön ja politiikkoihin elinkeinopolitiikassa, aluepolitiikassa, verotuksessa jne. Liittyminen EMUun poisti Suomen talouspolitiikalle aikaisemmin olennaisen mahdollisuuden devalvaatioihin. Kansallisvaltioiden suvereniteetin kaventuminen globalisointimisehityksen seurauksena jatkuu edelleen, mikäli globaalidemokratia etenee – valtioiden tosiasiallista suvereniteettia kaventaa myös maailmanlaajuisesti toimivien markkinavoimien vallan kasvu. Ylikansalliset ja globaalit demokraattiset instituutiot, sopimukset ja muut järjestelyt johtavat siihen, että muutaman vuosikymmenen kuluttua *valtioiden taso on vain yksi monista areenoista, joilla demokraattista yhteiskunnallista vaikuttamista toteutetaan – tosin se säilyttäneen erityisen asemansa pitkään.* Samalla ihmisille kehittyy monia samanaikaisia identiteettejä. ”Olla eurooppalainen ja maailmankansalainen”, ”olla suomalainen”, jopa ”olla turkulainen” eivät sulje toisiaan pois, vaan esiintyvät samanaikaisesti.
6. **Globaalit ja paikalliset ympäristöongelmat** kärjistyvät jo vuoteen 2017 mennessä, mutta vasta sen jälkeen ne oireilevat niin voimakkaasti, että yhteiskunnallisten johtajien on pakko kohdata ne, kovassa paineessa ja nopeasti. Kasvihuoneilmiö ei tuolloin enää ole epämääräistä tulevaisuutta, vaan maapallon kohonnut keskilämpötila, jäätiköiden sulaminen, merenpintojen kohoaminen ja oudot sääilmiöt ovat nykyhetkeä, Amazonasin sademetsistä huomattava osa on jo haktu, vastaavaa on tapahtunut ja tapahtuu koko ajan muualla, aavikoituminen on edennyt, makeasta vedestä on jo taisteltu, päästöjen ja jätevuorten paikalliset ja alueelliset vaikutukset ovat mittavat, arvokkaiksi koettuja eläinlajeja on kuolemassa sukupuuttoon, öljyvarat ovat loppumassa ja kiista luonnonresursseista on maailmanpolitiikan agendan ykkösaiteita. Usko demokratioiden kykyyn hoitaa näitä ihmiskunnan kohtalonkysymyksiä loppuu monilta, ja erilaiset suoran toiminnan liikehännät, myös militantit sellaiset, voivat saada laajenevaa tukea.
7. On oletettavaa, että globaalidemokratian vahvistamisessa uusilla tieto- ja viestintäteknologian sovelluksilla on merkittävä, ellei keskeinen rooli. Niiden avulla on esimerkiksi mahdollista synnyttää **globaali kansalaisliike muutamassa tunnissa.** Jo vuoteen 2017 mennessä tästä ilmiöstä tullaan todennäköisesti näkemään lukuisia esimerkkejä, mutta vasta myöhemmin kehittyy normaalisti rutiiniksi synnyttää globaaliagendalla kulloinkin esillä olevien asioiden tiimoilta liikkeitä, argumentoida puolesta ja vastaan, mitata erilaisten globaalien liikkeiden kannatusta ja nostaa uusia asioita agendalle.
8. Jo käynnissä oleva yhteiskunnallinen **kehitys kohti vähemmistöjä** Suomen kaltaisissa kehittyneissä tietoyhteiskunnissa voimistunee vuoden 2017 jälkeen. Kun ei ole enää ”suurta enemmistöä”, joka jossain yleisessä ja hyvässä mielessä heijastaisi esimerkiksi Suomessa ”suomalaista näkemystä” ja ilmentäisi sitä kohtuullisen oikein, aletaan etsiä menettelytapoja ja yhteiskunnallisia ratkaisuja, jotka nykyistä paremmin sallisivat yhteiskunnallisen moninaisuuden. Syntyy suoranainen pakko luoda malleja **vähemmistöjen demokratialle.** Todennäköises-

ti muutamassa vuosikymmenessä se alkaa todella vaikuttaa yhteiskunnallisissa ratkaisuisissa. Erityisesti yhteiskunnan hyvinvoivan eliitin demokraattinen eetos joutuu testiin.

9. Pitkällä aikavälillä opitaan mahdollisesti uusi yhteiskunnallinen ajattelu: **yhteiskunta onkin monikko**. Lait ja sopimukset kehittyvät ajan mittaan suuntaan, joka mahdollistaa hyvin erilaiset elämänmallit saman yhteiskunnan sisällä. Yhteiskunta on luottamukseen nojaava systeemi (luottamusyhteiskunta), joka koostuu useammasta suhteellisen autonomisesta osasysteemistä. Samalla se on osa laajempaa eurooppalaista ja maailmansysteemiä. *Systeemiälystä* muodostuu yksi yhteiskuntateoreetikkojen lempikäsitteistä.
10. Edeltävään ilmiöön liittyy **samanaikainen mukanaolo** monessa heimossa ja jäsenyyksien sekä toimintojen (projektien) **lyhytaikaisuus**. Parin vuosikymmenen kuluttua ajatus elinikäisestä puoluejäsenyydestä tai saman puolueen äänestämisestä yhä uudelleen tuntuu nuoremmista sukupolvista omituiselta. Eräs seuraus on tarpeettoman juhlavuuden ja jäykkyyden katoaminen demokratian toteuttamisessa. Demokratiasta voi tulla iloinen asia.
11. Jo ennen vuotta 2017 voimistuva keskustelu **äänestyssykkien** lyhentämisestä ja joustavoittamisesta voi tuottaa ensimmäisenä tuloksenaan sen, että *tasavallan presidentin toimikausi lyhennetään* kuudesta neljään vuoteen.²⁰⁰ Vastaavaa keskustelua käydään myös muun muassa eduskunnan ja kuntavaltuustojen vaalikausista.
12. Vanha agraari- ja teollisen yhteiskunnan malli toteuttaa demokratiaa äänestämällä vaaleissa **tietynä päivänä määrätyssä fyysisessä paikassa** paikallisella kansakoululla häviää nopeasti viimeistään vuoden 2017 jälkeen. Ihmiset ovat tuolloin niin tottuneita mobiilitoimintoihin kaikessa elämässään, että haluavat antaa myös yhteiskunnalliset mielenilmauksensa siellä ja silloin kuin se heille sopii. Aluksi yksittäisestä äänestyspäivästä siirryttäen väljempään äänestysajan määrittelyyn – esimerkiksi kahden viikon periodi – myöhemmin edettäneen vielä joustavampiin malleihin.
13. **Älykkään äänestämisen mallit**. Jatkuvan äänestämisen mallit ja vaalivaikuttamisen monipuolistaminen toteutuvat uuden teknologian siivittämisenä. Kokeilun malleja, joilla ihmiset voivat painottaa antamiaan ääniä ja antaa plus- ja miinusääniä eri ehdokkaille – ja tehdä sen silloin, kun katsovat tarpeelliseksi, ei siis jäykästi yhteiskunnan määrittelemien syklein. Vielä pidemmälle vietyjä malleja tulee olemaan myös, sellaisia, joilla ihmiset ilman välillisiä edustajia ottavat säännöllisesti suoraan kantaa tärkeisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin valmisteluapparaatin tekemien esitysten pohjalta (”päivittäiset kansanäänestykset”). *Rajoja ei aseta teknologia, vaan ihmisten kiinnostus toimia päivystävinä kansalaiskannanottajina.*

14. Teollinen mentaalimalli aika- ja paikkasidonnaisuuksineen purkautuu lopullisesti todennäköisesti vasta vuoden 2017 jälkeen. ***Uusi ymmärrys ajasta ja paikasta*** koskee silloin kaikkia ihmisiä, sekä aktiivipoliitikkoja että kansalaisia yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa kuten kaikessa muussakin, työssä ja henkilökohtaisessa elämässä. Vaaditaan ja kehitetään malleja, joilla on mahdollista esittää näkemyksensä siellä, missä sattuu olemaan, ja silloin, kun se itselle sopii. Ihmisten oppivat myös ***instantismin***, odotuksen, että asioiden on tapahduttava heti, jonoja ei tunneta. Ajallisen joustavuuden, paikkariippumattomuuden ja instantismin suuntaan muuttuvat sekä erilaisten vaalien luonne että eduskunnan ja muiden edustuksellisten instituutioiden toimintatavat. *Ajan mittaan eduskunta kokoontuu fyysisesti samaan tilaan yhä harvemmin.*
15. ***Virtuaalidemokratia ja -hallinto sekä väestö.*** Demokratian ja hallinnon virtualisoituminen etenee jo ennen vuotta 2017, mutta menee vielä pidemmälle myöhemmin. On hyvin mahdollista, että esimerkiksi kunnan käsite virtualisoituu ja häviää pitkällä aikavälillä. Joissakin asioissa fyysisillä tekijöillä on paljon merkitystä – päiväkodin on oltava lähellä koteja – joissakin paikan merkitys häviää ehkä kokonaan – esimerkkinä hallinto. Eri väestöryhmien, ikääntyneiden ja muiden, asenteet ja edellytykset toimia virtuaalimaailmassa ovat erilaiset, mikä vaikuttaa nopeuteen, jolla virtuaalidemokratia ja -hallinto etenevät.
16. Hyvin pitkällä aikavälillä ***täydellisesti virtuaalinen demokratia*** voi yhä selvemmin syrjäyttää perinteiset maantieteelliset *toiminta-areenat*. Entistä älykkäämpi tieto- ja viestintäteknologia kehittyy siten, että ei vain taloudessa vaan myös yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa perinteisten valtakunnallisten ja muiden maantieteellisten rajojen ja toiminnallisten tasojen (toiminta-areenoiden) merkitys ensin heikkenee ja myöhemmin katoaa monissa kysymyksissä. Virtuaaliavaruudessa käsitys *paikasta* siten kuin olemme oppineet sen ymmärtämään menettää merkityksensä; siellä ei ole maantieteellisiä rajoja. Niiden sijaan syntyy *virtuaalinen maailmankaikkeus* tai useampia niitä. Suurempia ja pienempiä toiminta-areenoita, joilla vaikutetaan yhteiskunnalliseen kehitykseen eri tavoin ja tehdään aitoja yhteiskunnallisia päätöksiä ja sopimuksia.
17. Entistä älykkäämpää tieto- ja viestintäteknologiaa hyödynnetään monin eri tavoin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Esimerkiksi poliittisten päätöksentekijöiden käytössä on sujuvaan kommunikatioon kykenevät yhteiskunnalliset ***asiantuntijajärjestelmät***, jotka pitävät automaattisesti huolta poliittisten päätösten johdonmukaisuudesta (konsistenssista). Tämä tarkoittaa sitä, että *poliittiset toimijat eivät voi enää vahingossa tehdä epäloogisia päätöksiä*. Niitä voidaan edelleen tehdä, mutta vain tietoisesti. Järjestelmät voivat muun muassa tehdä välittömästi kehitysarvioita erilaisten yhteiskunnallisten päätösten pitkän aikavälin seurauksista. Täydellisiä järjestelmät eivät tietenkään ole, kuten ei elämä yleensääkään, mutta ne jalostavat olennaisesti päätöksenteon tiedollista pohjaa.

18. **Bio- ja fuusioyhteiskunnat.** Geeniterapiat sairauksien hoidossa ja ihmisten geneettinen parantelu muodostuvat rutiineiksi tulevaisuudessa. Kasvava osa ravinnosta on geneettisesti muunneltua. Lähivuosikymmeninä tuntuva osa demokratian puitteissa käytävistä keskusteluista ja tehtävistä päätöksistä suuntautuu *eettisiin* keskusteluihin bioteknologioiden ja muiden uusien teknologioiden käytön rajoista. Hyvin pitkällä aikavälillä on mahdollista, että geneettisen muuntelun avulla ihmistä on muutettu niin paljon ja eri tavoin, että keskustelu suuntautuu muun muassa siihen, ketkä ja millaisilla oikeuksilla ja missä tilanteessa ovat mukana *demokraattisen vaikuttamisen piirissä*.
19. **Puoluekartta.** Helposti unohdetaan, että nykymuotoinen puoluejärjestelmä alkoi kehittyä vasta noin sata vuotta sitten. Koko työväenliikkeelle tärkeä legendaarinen Forssan puoluekokous pidettiin vuonna 1903. Nykyiset puolueet eivät siis ole ”aina” olleet olemassa, eivätkä tule myöskään olemaan.

Olemassa olevat puolueet eivät halua luopua asemistaan, eikä uusille suuriin homogeenisiin ihmisryhmiin perustuville yleispuolueille ole luontaisia uusia perustoja. Tähtenlentoja nähtäneen, esimerkiksi sellaisia, jotka ratsastavat muukalaisvastaisuudella, mutta ne ovat heikkoja ja elävät vain hetken. Viimeistään vuoden 2017 jälkeen agraari- ja teollisen yhteiskunnan oloissa syntynyt puoluejärjestelmä alkaa muuttua. Puolueet harjoittavat edustuksellisen demokratian toteuttajien tehtäväänsä vielä pitkään, halliten eduskuntaa ja muita edustuksellisia elimiä useiden vaalikausien ajan, mutta vuosikymmenten kuluessa puolueet kuitenkin heikkenevät ja hiipuvat.

Edustuksellisten elinten päätöksenteossa erimielisyyksien rajalinjat noudattavat yhä harvemmin vanhojen puolueiden välisiä rajoja, ja monista uusista kysymyksistä ei edes kyetä sanomaan, ”mitä mieltä puolueen X kaiken järjen mukaan tulisi olla.” Turhautuminen ja kyllästyminen lisääntyvät – ”Miksi ihmeessä jatkaa tätä touhua, vain näennäisen vallan ja ministeripaikkojen takia?” Vaaleissa puolueiden listoilta pääsee jo nyt läpi ihmisiä, joiden aatteen palo on heikko ja sitoutuminen puolueeseen samoin.

Samaan aikaan ihmiset muodostavat erilaisia uuden ajan asetelmista syntyviä aatteellisia ja intressiryhmiä, usein lyhytaikaisia ja virtuaalisia. Suoran osallistumisen ja virtuaalivaikuttamisen teknologiat ja mallit kehittyvät monin tavoin. Aikanaan väsyvät puolueet saavat ansaitsemansa arvokkaan sijan kansakuntien historiassa.

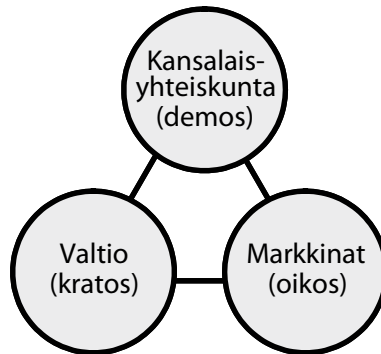
20. **Uudet ideologiat?** Edellä todettiin yhtäältä, että ideologioiden historia ei ole loppunut, niin tyhmäksi ihmislaji ei ole degeneroitunut, toisaalta, että niiden ennakoiminen on hyvin vaikeaa. Ideologiat syntyvät ja kehittyvät *itseorganisoidumisen logiikalla*, kuten ideat yleensäkin, aikansa kysymyksenasetteluista. Lähivuosikymmeninä tullaan epäilemättä näkemään sekä aivan uusia aatemaailmoja että vanhojen soveltamista uusiin oloihin, niiden uusioversioita – *meritokratia ideologiana, teknokratia, uusmarxilaisuus, neoliberalismi, uskonnot yhteiskunnallisina ideologioina, systeemihumanismi, hedonismi instant, transhumanismi*,

bioyhteiskuntaliikkeet ja -puolueet, virtuaaliällyn ideologiat, potterismi jne. Muitakin varmasti nähdään, tulevaisuus yllättää aina, mutta tämänkaltaisissa kysymyksissä erityisen aina.

21. Sivistyneen ja rauhanomaisen kehityksen skenaariossa **globaalidemokratia** on vuonna 2107 yhtä luonteva asia kuin nyt on esimerkiksi eduskunnan poliittinen päätöksenteko Suomessa. Erittäin suurella todennäköisyydellä tuolloin sovellettavat päätöksenteon mallit ja teknologia ovat vielä keksimättä, mutta kehityksen suunta on jo hahmottumassa.

Johtopäätökset ja ehdotukset

Seuraavassa esitetään edeltäviin tarkasteluihin perustuvia päätelmiä ja raportin tekijän ehdotuksia asioista, joita Suomessa voitaisiin toteuttaa jo nyt tai lähitulevaisuudessa demokratian edistämiseksi.

Kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen – nuoret

Demokratia on vaativa yhteiskunnallisen hallinnan järjestelmä. Aidon demokratian perustana on toimiva *kansalaisyhteiskunta*, minä aikakautena, missä oloissa, millaisilla teknologioilla ja toimintamalleilla demokratiaa harjoitetaankaan. Todellinen demokratia toimii aina alhaalta ylöspäin ja vaatii paljon kansalaisyhteiskunnalta: kansalaisten kykyä ja halua perehtyä yhteiskunnallisiin kysymyksiin, muodostaa niistä käsityksiä, olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa, argumentoida, innostua ja löytää tukea ajatuksilleen. Kansalaisyhteiskunnan perustan jatkuva kehittäminen on demokraattisen yhteiskunnan elinehto myös tietoyhteiskunnan tulevissa oloissa. *Ihmisen on harjaannuttava demokratian toimijaksi jo aivan nuorena.* Jokaisen sukupolven on opiskeltava demokratian ja sivistyksen periaatteet aina uudelleen alkeista lähtien, ne eivät periidy geeneissä. Se alkaa jo kodeista ja kouluista. Autoritaarinen epädemokraattinen perhe tai koulu voi tuottaa kuuliaisista alamaisista, mutta ei kansalaisyhteiskunnan omanarvontuntoisista ja toisia ihmisiä kunnioittavista aktiivisista ja luovia kansalaisista.

1. ehdotus

On pidettävä huoli siitä, että ihmiset harjaantuvat demokratian periaatteisiin jo nuorina ja kannustettava nuoria omiin kokeiluihin demokratian kehittämisessä. Tämä ehdotus ei ole konkreettinen, vaan kyse on ennen kaikkea *yhteiskunnallisesta asenteesta, jonka tulisi olla läpikäyvä kaikkialla* ja joka tarvittaessa merkitsee nuorten yhteiskunnallisen

aktivismin taloudellista tukemista. Yhteiskuntaopin opiskelu koulussa on tarpeen, mutta se ei riitä, vaan nuorten on päästävä omakohtaisesti kehittämään ja kokeilemaan omia demokraattisia toimintamallejaan. *Nuorten valtuustot* ja vastaavat toiminnot ovat hyvä keino opettaa nuoria perinteiseen vaikuttamiseen, ja niitä on syytä tukea yhteiskunnallisesti myös tulevaisuudessa. 1970-luvun *koulu- ja yliopistodemokratian* maine ei ole kovin hyvä, mutta sieltä löytyy myös hyviä ideoita nuorille osallistua esimerkiksi oman koulunsa kehittämiseen.²⁰¹

Samalla on kuitenkin muistettava, että valtuustot, neuvostot, hallitukset ym. ovat aikuisten nuorille tarjoamia valmiita malleja ja sellaisina ”second best” -ratkaisuja tulevaisuudelle. Yhteiskunnalla tulee olla valmius ja sillä on taloudelliset resurssit tukea nuorista itsestään lähtevää itseorganisoituvaa demokratian opiskelua, kehittämistä ja soveltamista. Siitä todennäköisesti syntyy malleja, joita aikuisten mielikuvitus ei synnytä ja joita voidaan soveltaa myöhemmin kaikkialla yhteiskunnassa. Nuorten luovuus netti-käyttäytymisessään lupaa hyvää. *Yhteiskunnan ja erityisesti kuntien tulisi tilojen, välineistön, koulutuksen ja taloudellisen tuen muodossa antaa nuorille mahdollisuuksia kehittää ja toteuttaa demokraattista kansalaisuuttaan perinteisten ratkaisujen lisäksi heille luonteilla uusilla tavoilla, kuten luomalla sähköisiä vaikuttamistapoja internetissä ja virtuaalimaailmassa yleensäkin.*

Ihmisen mittaisen demokratian tukeminen

Ihmiset osallistuvat vapaaehtoisesti monenlaisiin toimintoihin, jos ne ovat kiinnostavia ja heitä lähellä ja osallistuminen niihin on helppoa ja palkitsevaa. Vanhemmat ovat mukana päiväkotien ja koulujen toiminnassa, urheilujärjestöjä pyöritetään vapaaehtoisvoimin, Suomessa on tuhansia yhdistyksiä ja ihmiset ilmaisevat mielipiteitään hanakasti erilaisilla virtuaalifoorumeilla, olipa kyseessä hallituksen EU-politiikka, euroviisut tai mikä tahansa ihmisiä kiinnostava asia. Yhteiskunnallisia vaikuttamisen malleja eri tasoilla, kuten kunnissa, voitaisiin kehittää suuntaan, jossa yhteiskunnallinen vaikuttaminen tehdään helpoksi ja palkitsevaksi, jopa hauskaksi. Professori Bob Jungkin jo 1950-luvulla kehittämiä *tulevaisuusverstaita* – joiden alkuperäinen idea oli nimenomaan ”demokratisoida tulevaisuus” jokaisen ihmisen asiaksi – voidaan toteuttaa ihmisiä paikallisesti kiinnostavista asioista. Tietoyhteiskunnan uudella teknologialla niitä voidaan toteuttaa myös virtuaalisesti teemoista, jotka koskettavat vain rajallista joukkoa eri puolilla maata asuvia kansalaisia. Tulevaisuusverstaat, tai modernimmin *tulevaisuusstudiot*, ovat yhteiskunnalle halpa ja helppo keino osallistaa ihmisiä konkreettiseen vaikuttamiseen ja kokemaan olevansa aitoja demoksen jäseniä ja mukana kehittämässä hyvinvointiyhteiskuntaa tavoitteelliseksi kokemaansa suuntaan. Se puolestaan voi innostaa ihmisiä toteuttamaan jäsenyyttään myös demokratian muilla metodeilla kuten äänestämällä vaaleissa.

2. ehdotus

Käynnistetään *tulevaisuusstudio*-kulttuuri. Studioita voidaan toteuttaa paikallisella tasolla, mikä edellyttää osaavia studioiden vetäjiä ja heidän kouluttamistaan. Samalla voidaan käynnistää tietoyhteiskuntaan soveltuvien *virtuaalisten tulevaisuusstudioiden* kehittäminen. Ne voivat käsitellä ihmisiä kiinnostavia yhteiskunnallisia ja arjen kysymyksiä, eivätkä ole paikkaan sidottuja.

Kansalaiskeskustelut suurista tulevaisuuskysymyksistä – tulevaisuusraadit

Suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi käydä laajaa keskustelua *demokraattisen yhteiskunnan perusteisiin* vaikuttavista suurista kehitysilmiöistä, kuten *globalisaation pitkän aikavälin vaikutuksista, jokuveli valvoo* -ubiikkiyhteiskunnan kehittämisen ehdoista, *riskiyhteiskunnan* hallinnasta, *luottamusyhteiskunnan* merkityksestä sekä *tietoyhteiskuntaa seuraavien yhteiskunnallisten vaiheiden* näkymistä. Toivottavaa olisi myös demokraattinen keskustelu kehityksen arvopäämääristä: *mitä on edistys ja hyvä elämä tulevaisuudessa* yhtä hyvin *arjen* kuin *yhteiskunnan* makrotasolla.

3. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta käynnistää *tulevaisuusraatien* käytännön suomalaisessa yhteiskunnassa. Tulevaisuusraadit ovat hyvin valmisteltuja julkisia kansalaiskeskusteluja keskeisimmistä yhteiskunnallisista tulevaisuusteemoista. On tärkeää, että niihin ei osallistu vain yhteiskunnan eliitit, vaan pyrkimyksenä tulisi olla ruohonjuuritason kansalaisyhteiskunnan, asiantuntijoiden sekä poliittisten ja taloudellisten päättäjien väliset keskustelut.²⁰²

Tulevaisuuskeskustelut eduskunnassa ja tulevaisuusvaliokunnan rooli

Modernissa demokraattisessa yhteiskunnassa tulisi olla itsestäänselvää, että eduskunnassa tai muissa edustuksellisissa elimissä ei viedä läpi mitään laaja-alaisia pitkän aikavälin vaikutuksia omaavia päätöskokonaisuuksia ilman perinpohjaisia ja riippumattomia *tulevaisuusarvioita*, joista synnytetään laaja kansalaiskeskustelu ennen päätöksentekoa. Toisaalta nimenomaan kansalaiskeskustelut voivat suunnata tulevaisuusarvioiden laatimista nostamalla esiin tärkeitä yhteiskunnallisia teemoja.

Tulevaisuustyöskentelyn kehittyminen aidosti osaksi parlamentaarista kulttuuria edellyttää tulevaisuuskeskustelujen aseman vahvistamista esimerkiksi siten, että *eduskunta velvoittaa itsensä ottamaan kantaa* tietyillä edellytyksillä laajasta asiakokonaisuus-

desta tuotettuun tulevaisuusaineistoon (tällaista mallia sovellettiin esimerkiksi Hollannissa jo 1990-luvulla). Riittävän monipuolisten tulevaisuuskeskustelujen takaamiseksi on pidettävä huolta siitä, että on olemassa vaihtoehtoisia tapoja ja tahoja tuottaa tulevaisuusarvioita.

Eduskunnassa tulevaisuusvaliokunnalla on olennainen rooli tulevaisuusarvioiden katalysoimisessa ja eduskunnan tulevaisuuskeskustelujen käytännön kehittämisessä.

4. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta toimii aktiivisesti siten, että Suomessa omaksutaan käytännöksi laatia korkeatasoiset ja riippumattomat *tulevaisuusselvitykset* aina ennen laaja-alaisia ja pitkän aikavälin vaikutuksia omaavien päätöskokonaisuuksien läpiviemistä. Tulevaisuusselvityksiä voidaan tilata eri tahoilta ja *eduskunnan odotetaan ottavan niihin kantaa tulevaisuusvaliokunnan valmistelun pohjalta*. Kannanotto tarkoittaa jotain enemmän kuin vain yleiskeskustelua, esimerkiksi lainvalmistelun käynnistämistä.

Kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen – kansalaisaloitteet

Yksi käyttämätön keino vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa ja kansalaisten sitoutumista yhteiskunnalliseen osallistumiseen ovat *kansalaisaloitteet*, joilla riittävä määrä kansalaisia voi nostaa tärkeiksi kokemiaan yhteiskunnallisia kysymyksiä eduskunnan agendalle. Mikä on ”riittävä määrä”, on yhteiskunnallisen harkinnan aihe; jos kriteerinä olisi esimerkiksi yksi prosentti aikuisväestöstä, minimimäärä nimiä kansalaisaloitteen tekemiseksi Suomessa olisi noin 40 000.²⁰³ Kansalaisaloitteita tulisi voida kerätä muun muassa internetissä.²⁰⁴

5. ehdotus

Selvitetään ja valmistellaan *kansalaisaloitteen* käyttöönotto Suomessa.

Digitaalisen demokratiakuilun estäminen

Tietoyhteiskunnan uusien teknologioiden, sähköpostin, internetin ja mobiililaitteiden, kasvavaa käyttöä yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa tulisi tarkastella ei vain nuorten osajien, vaan myös muiden ryhmien, muun muassa vanhenevan väestön näkökulmasta. On ihmisiä, joiden lähtökohdat omaksua uutta tieto- ja viestintäteknologiaa ovat vaatimattomammat ja kokemus niistä vähäistä. Tietoyhteiskuntavalmiuksien jatkuva parantaminen kaikkien kansalaisten keskuudessa on edellytys sille, että estetään *digitaalisen kuilun* repeäminen. Tulevaisuudessa, kun kasvava osa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta tapahtuu virtuaalisesti, uhkana on *digitaalisen demokratiakuilun* syntyminen.

6. ehdotus

Erilaisten tietoyhteiskuntaohjelmien ja tietoyhteiskunnan luku- ja kirjoitustaitotoimenpiteiden toteuttamisessa on pidettävä erityisesti huolta siitä, että *kaikilla kansalaisilla* on valmiudet osallistua täysivaltaisesti yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen myös tulevaisuudessa, jolloin yhä suurempi osa vaikuttamisesta tapahtuu *virtuaalisesti*. *Laajakaista jokaiseen kotitalouteen* jo lähitulevaisuudessa on Suomelle sopiva tavoite. Tulevaisuudessa jokaisen kansalaisen pääsy tiedon ja vaikuttamisen valtateille yhtä helposti kuin nykyisin asfalttivyölle on turvattava tarvittaessa yhteiskunnan toimenpitein.

Tulevien sukupolvien oikeudet

Tulevat sukupolvet ovat yhteiskunnallinen ryhmä, jolla on omat intressinsä. Niitä ei nykydemokratiassa mikään taho edusta, vaikka modernin yhteiskunnan kyky tehdä laaja-vaikutteisia pitkän aikavälin päätöksiä on suurempi kuin minkään aikaisemman yhteiskuntavaiheen.

Nyky-yhteiskunnassa on kuluttajien etujen puolesta taisteleva kuluttaja-asiamies virastoineen ja tasa-arvovaltuutettu valvomassa tasa-arvon toteutumista. Parin vuoden ajan on työskennellyt myös lapsiasiainvaltuutettu.

Tulevien sukupolvien edustus, TUSE, voisi olla taho, joka on erikoistunut nykyhetken yhteiskunnallisista ja taloudellisista toimista tuleville sukupolville aiheutuvien seurausten arvioimiseen ja heidän intressiensä edustamiseen. TUSE voisi istua komiteoissa, antaa lausuntoja ja tarvittaessa haastaa julkisia toimijoita ja yrityksiä oikeuteen tulevien sukupolvien intressien loukkaamisesta. TUSE ei olisi perinteinen virasto, vaan toimisi mahdollisimman pitkälti modernin tietoyhteiskunnan tieto- ja viestintäteknologioita hyödyntäen.

Voitaisiin myös ennakoluulottomasti harkita, tulisiko perustuslakiin kirjata erityiset maininnat *tulevien sukupolvien perusoikeuksista*. Se olisi tärkeä signaali suomalaisen demokratian arvomaailmasta ja malli myös muulle maailmalle. Lisäksi se auttaisi TUSEa työssään.

7. ehdotus

Perustetaan Suomeen TUSE, mahdollisimman pitkälti virtuaalisesti toimiva *tulevien sukupolvien edustus*, jolla on oikeus ja velvollisuus toimia tulevien sukupolvien puolesta edustamalla heitä yhteiskunnassa, puhumalla heidän äänellään ja ryhtymällä tarvittaessa myös juridisiin toimiin syntymättömien ihmisten etujen nimissä.

8. ehdotus

Selvitetään, miten tulevien sukupolvien perusoikeudet tulisi kirjata perustuslakiin – ja kirjataan ne.

Sukupolvijännitteiden lieventäminen

Yhteiskunnassa tulisi tiedostaa, että sukupolvijännitteiden kasvu ja yhteiskunnan sisäisen koheesion heikkeneminen tulevaisuudessa ovat todellisia mahdollisuuksia. Yhteiskunta on kehittyvässä suuntaan, jossa varttuneempien ja nuorten ihmisten todellisuudet ovat kauempana toisistaan kuin koskaan aikaisemmin. Ikääntyvien suurten ikäluokkien vaikutus kasvaa edustuksellisessa päätöksenteossa eduskunnassa ja muissa edustuksellisissa elimissä (valtuustot, lautakunnat); toisaalta nuoremmilla aktiivisesti yhteiskunnassa ja taloudessa toimivilla ikäluokilla on tosiasiallinen taloudellinen ja teknologinen vaikutusvalta, ja he suuntautuvat vanhempiaan voimakkaammin ei-edustukselliseen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Pahimmillaan edustuksellisen demokratian legitimitetti voi käydä kyseenalaiseksi, mikäli edustuksellisten elinten demokraattisesti tekemiä päätöksiä ei noudateta. Parhaimmillaan *demokratia tukee monisukupolvista yhteiskuntaa*, jonka jäsenenä kaikenikäiset kokevat olevansa arvostettuja kansalaisia.

9. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta käynnistää projektin, jonka tavoitteena on selvittää keinoja estää sukupolvikuilun repeäminen ja vahvistaa monisukupolvisen demokratian kehittymistä.

Nettiäänestäminen vaaleissa rutiiniksi

Huipputeknologiastaan tunnetussa Suomessa olisi mahdollista soveltaa tieto- ja viestintäteknologiaa demokratian toteuttamisessa huomattavasti nykyistä edistyneemmin. Kunnianhimoisena mutta myös realistisena tavoitteena voidaan pitää sitä, että *ennen vuotta 2017 suomalaiset voivat kaikissa vaaleissa äänestää perinteisten tapojen lisäksi myös sähköisesti netin kautta – ja siis myös mobiilisti mistä päin maailmaa tahansa*. Ihmiset ovat monilla elämänalueilla yhä tottuneempia asioimaan internetissä, ja nettiäänestäminen voisi kääntää laskusuunnassa olleen äänestysaktiivisuuden nousuun.

Samalla on muistettava, että yhteiskunnassa on suuri joukko ihmisiä, jotka eri syistä eivät halua tai voi käyttää tällaisia teknologioita mahdollisuuksia, ja heidän on voitava toteuttaa demokratiaa myös perinteisin metodein vielä pitkään.

Määrätietoisella nettiäänestämisen kehittämisen suomalainen yhteiskunta voisi myös kerryttää asiantuntemusta ja kokemusta, jota voidaan hyödyntää myöhemmin Euroopan unionin vaaleissa ja globaalilla tasolla. Vaikka maailmanparlamentin vaalit eivät hämmötä aivan lähivuosina, virtuaalinen vaikuttaminen tulevaisuudessa on rauhanomaisen skenaarion toteutuessa yksi keskeisistä mahdollisuuksista edistää globaalia demokratiaa. Suomi on oikea paikka harjoitella sitä ennen muita.

10. ehdotus

Asetetaan selkeäksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi, jota kaikki puolueet voivat toivottavasti kannattaa, että kaikissa *Suomessa järjestettävissä merkittävässä vaaleissa* – eduskuntavaalit, presidentinvaalit, europarlamentin vaalit ja kunnallisvaalit – on mahdollista äänestää perinteisten tapojen lisäksi *sähköisesti internetissä* ennen Suomen itsenäisyyden 100-vuotisjuhlia vuonna 2017.

11. ehdotus

Toimitaan Euroopan unionissa aktiivisesti siten, että pidemmällä aikavälillä voidaan ottaa käyttöön *Euroopan laajuinen sähköinen äänestäminen* Euroopan parlamenttia ja mahdollisesti uusia unionin toimielimiä valittaessa.

12. ehdotus

Samalla valmistaudutaan toimimaan tiennäyttäjänä ja aloitteentekijänä myös *globaalin demokratian* edistämisessä sähköisen äänestämisen muodossa hyvin pitkällä aikavälillä tulevaisuudessa. On täysin realistista ajatella, että seuraavien sadan vuoden kuluessa ainakin huomattava osa ihmiskunnasta osallistuu globaaliin virtuaalivaikuttamiseen vaalien muodossa. Tämäkin projekti on jossain päin maailmaa käynnistettävä.

Virtuaaliset kansalaisäänestykset

Vastaavasti kuin nettiäänestämisestä vaaleissa tulisi tehdä rutiinia nopeasti, *virtuaalisia kansalaisäänestyksiä* olisi mahdollista toteuttaa lähivuosina sekä *valtakunnallisissa* kysymyksissä että *paikallisella* tasolla. Sähköinen osallistuminen kansalaisäänestyksiin madaltaisi erityisesti nuorten osalta kynnystä osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Lähitulevaisuudessa on aihetta säilyttää myös perinteinen tapa osallistua kansalaisäänestyksiin uurnilla.

Vastaavasti kuin vaaleissa vielä suurempi hyöty virtuaalisista kansalaisäänestyksissä saavutetaan *ylikansallisella tasolla*. Suomen tulisikin toimia aktiivisesti ja olla ehdottamassa niiden kokeiluja ja käyttöönottoa Euroopan unionissa ja pitkällä aikavälillä myös globaalilla tasolla.

Lisäksi voitaisiin kokeilla *muin kuin territoriaalisin perustein toteutettavia* virtuaalisia kansalaisäänestyksiä. ”Muu peruste” voi olla esimerkiksi ”15–17-vuotiaat” tai ”ulko-maalaiset Suomessa”. Näitä kokeiluja voidaan toteuttaa jo seuraavien 10 vuoden kuluessa. Samalla Suomessa luodaan osaamista, jota voidaan myöhemmin soveltaa Euroopan tasolla ja laajemmin.

13. ehdotus

Toteutetaan *kansalaisäänestyksiä* kunnallisissa ja valtakunnallisissa kysymyksissä siten, että perinteisten äänestysmenettelyjen lisäksi on mahdollista antaa mielenilmauksensa myös *sähköisesti*.

14. ehdotus

Omien kokemusten perusteella edistetään aktiivisesti *virtuaalisten kansalaisäänestysten* käyttöönottoa *Euroopan unionissa* ja pitkällä aikavälillä myös *globaalilla tasolla*.

15. ehdotus

Kokeillaan virtuaalisia kansalaisäänestyksiä, joissa oikeus osallistua määräytyy *muin kuin territoriaalisin perustein*.

Julkiset nettikokoukset

Yhdysvaltain ulkoministeriön *webchatien* kaltaisia viranomaisten, kuten *ministeriöiden* tai *kuntien* järjestämiä *kaikille avoimia virtuaalikokouksia* kannattaisi soveltaa myös Suomessa. Tärkeistä kansalaisia kiinnostavista aiheista järjestetyistä virtuaalifoorumeista voi kehittyä arkeen kuuluva osa demokraattisen kansalaiskeskustelun ja vaikuttamisen kulttuuria. Olennaista on kehittää niistä jatkuvia yhteiskunnallisia käytäntöjä, ei vain kertaluonteisia tapahtumia.

16. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta toimii aktiivisesti kaikille kansalaisille *avoimien virtuaalikokousten* käytännön käynnistämiseksi. Ensimmäisten joukossa voisivat olla hallituksen ja ministeriöiden käsiteltävinä olevat keskeiset kysymykset. Virtuaalikokouksia voidaan pitää myös esimerkiksi kunnallisista teemoista (”sähköiset kaupunkikokoukset”).

Virtuaalihallinto

Virtuaalihallintoa kaikkien yhteiskunnan sektoreiden osalta ja niiden välisessä vuorovaikutuksessa (poikkihallinnon tarve, systeeminäkökulma) tulisi aktiivisesti edistää kaikilta osin. Suomi voisi lisäksi toimia aloitteellisena koko Euroopan unionin kattavien virtuaalihallinnon mallien kehittämisessä.

17. ehdotus

Virtuaalihallinnon kehittämistä vauhditetaan siten, että vuoteen 2017 mennessä kansalaiset voivat hoitaa *kaikki olennaiset viranomaisasiointinsa sähköisesti*.

Virtuaalivaalipiirin perustaminen

Maantieteelliset vaalipiirit eduskuntavaaleissa syntyivät aikana, jolloin esimerkiksi kansanedustajat Lapista matkustivat ”herrojen Helsinkiin” edustamaan pohjoista maakuntaa. Tieto politiikan kuvioista maakuntiin ja maakunnan tarpeista ”pääkallonpaikalle” kulki hitaasti kansanedustajaan pakattuna. Alueellisen nurkkapatriotismin merkitys on kuitenkin ollut vähentymässä, eikä vaikutusvaltaisimpien kansanedustajien kotipaikkakunnalla ole nykyisin juuri mitään merkitystä poliittisia linjauksia tehtäessä. Vanhempi sukupolvi pitää vielä tärkeänä, että eduskunnassa on oman maakunnan edustaja, mutta nuoremmille ikäluokille ominaisempi tapa toteuttaa itseään myös yhteiskunnan jäsenenä on kasvavasti virtuaalinen ja vaalipiirien rajoista riippumaton.

Olisikin perusteltua antaa ihmiselle mahdollisuus maantieteellisen vaalipiirin sijasta liittyä *virtuaalivaalipiiriin*, jolloin hän voi äänestää sinne ehdokkaiksi asettuneita ihmisiä. Näiden ehdokkaiden kotipaikkakunta voi tietysti olla mikä tahansa, kunhan he täyttävät vaalikelpoisuuden kriteerit eduskuntavaaleissa. Äänestäjät ja ehdokkaat, jotka haluavat pysytellä vanhoissa maantieteellisissä vaalipiireissä, voivat niin edelleen tehdä. Pitkällä aikavälillä maantieteelliset vaalipiirit hävinnevät.

18. ehdotus

Perustetaan virtuaalinen vaalipiiri, josta valitaan 20 kansanedustajaa. Tämä voidaan toteuttaa ensimmäisen kerran eduskuntavaaleissa vuonna 2011. Äänestäjä voi ilmoittautua virtuaalivaalipiirin jäseneksi, jolloin hän samalla luopuu maantieteellisen vaalipiirin jäsenyydestä. Puolueet ja muut ehdokkaita asettavat tekevät ehdokasasettelun virtuaalivaalipiirissä aivan kuten perinteisissä vaalipiireissä. Ehdokkaan kotipaikkakunnalla ei ole merkitystä.²⁰⁵

Joustavat äänestysykliä ja älykäs äänestäminen

Demokratiassa kansalaisten tulisi voida vaikuttaa itseään koskeviin asioihin *jatkuvasti*. Suomi voisi toimia edelläkävijänä kokeiltaessa *joustavien äänestysyökkien* ja jopa *jatkuvan äänestämisen* ideoita. Esimerkiksi yksittäisissä kokeilukunnissa kuntalaiset voisivat korjata kuntavaalien äänestyspäätöstään vaalikauden kuluessa.

Voisi myös ajatella, että osa eduskuntapaikoista, aluksi varovaisesti esimerkiksi 10 prosenttia, täytettäisiin valtakunnallisesti ”kelluvina”, jolloin kansalaiset voisivat myös vaalien välillä ilmaista tyytyväisyyttään tai tyytymättömyyttään puolueiden ja kansanedustajien toiminnalle siirtämällä äänensä henkilöltä toiselle. Kannatusmuutokset näkyisivät välittömästi kellovien paikkojen voimasuhdemuutoksina – tai aluksi konser-

vatiivisemmin siten, että kannatusmuutokset muuttaisivat puolueiden paikkaosuuksia kellovasta paikoista puolen vuoden välein.²⁰⁶

Näitä ja muita vastaavia ideoita tulisi selvittää ja kokeilla ennakkoluulottomasti. Näihin kokeiluihin olisi luontevaa yhdistää erilaisia *älykkään äänestämisen* kokeiluja: ääniä voi painottaa joustavasti ja niille voi antaa etumerkin.

19. ehdotus

Käynnistetään perusteellinen ja ennakkoluuloton selvitystyö *joustavien äänestysyhtymien, jatkuvan äänestämisen, älykkään äänestämisen ja muiden demokratiaa parantavien mallien* toteuttamismahdollisuuksista ja kokeiluista kunta- ja eduskuntavaaleissa.

Pitkän aikavälin vaaliohjelmat

Puolueilta voidaan demokratiassa vaatia, että ne esittävät pitkän *aikavälin vaaliohjelmansa* visioineen kansalaisten arvioitaviksi. Puolueille on tullut tavaksi esittää ohjelmiaan särmättömästi siten, että ne miellyttäisivät mahdollisimman monia ja ärsyttäisivät mahdollisimman harvoja. Ei ole kuitenkaan mahdotonta ohjata yhteiskunnallisen keskustelun käytäntöjä siihen suuntaan, että niin pitkään kuin puolueet ovat merkittäviä demokratian toimijoita, niiden odotetaan kaikissa vaaleissa esittävän pitkän aikavälin vaaliohjelmansa, jotka sisältävät myös *tavoitteelliset visiot* ja *strategiat niiden toteuttamiseksi*. Visioiden laatiminen tarkoittaa myös kannanottoa aatteellisiin kysymyksiin, jotka hämärtyvät lyhyen aikavälin päivänpoliittisista kysymyksistä keskusteltaessa. Äänestäjillä on oikeus vaatia *politiikkaerojen kirkastamista*, mihin tarkoitukseen visiot sopivat erinomaisesti.

20. ehdotus

Tämä on toivomusaloite. Puolueet voisivat oma-aloitteisesti ja kansalaiskeskustelun sekä vaikutusvaltaisen *median* tukemana omaksua käytännöksi esittää vaaleissa *pitkän aikavälin ohjelmansa visioineen ja strategioineen* kansalaisten arvioitaviksi.

Tulevaisuusmallit ja asiantuntijajärjestelmät pitkän aikavälin seurausten arvioimiseksi

Kun puolueet ja myös muut yhteiskunnalliset toimijat esittävät pitkän aikavälin ohjelmiaan tulevaisuudesta (visiot ja strategiat, ks. edellinen kohta), niiden synnyttämä kokonaisvaikutus monimutkaisessa modernissa yhteiskunnassa ei ole ilmeinen, vaan ne johtavat mahdollisesti jopa päinvastaisiin seurauksiin kuin oli tarkoitus.

Visioiden toteuttamisen seurauksia voidaan kuitenkin arvioida *modernin tulevaisuudentutkimuksen ja taloustieteen metodeilla*. Tällaisen mallintamisen rutiininomainen käyttö muun muassa vaalien yhteydessä edistäisi demokratiaa. Puolueet voisivat hyödyntää niitä valmistellessaan ja esittäessään vaaliohjelmiaan. Mallien avulla vaaliohjel-

mien merkitystä ja niiden välisiä eroja voidaan kirkastaa systemaattisilla arvioinneilla ja laskelmilla. Silloin myös kansalaiset tietäisivät nykyistä *mutu*-tilannetta paremmin, millaiselle politiikalle äänensä antavat.

Käytännössä tällainen demokratiaa vahvistava uusi käytäntö edellyttäisi voimavaroja tutkimukseen. Esimerkiksi *Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen* tehtäväkuvaa voitaisiin laajentaa siten, että sille kuuluisivat pitkän aikavälin tulevaisuusarvioiden ja -laskelmien teko erilaisten politiikkaohjelmien perusteella ja mallien kehittäminen siihen tarkoitukseen.

Tulevaisuusmallien kehittämisen yhteydessä olisi mahdollista kehittää parlamentaarisen päätöksenteon tueksi *asiantuntijajärjestelmiä*, jotka toimivat yhteiskunnallisten päätösvaihtoehtojen johdonmukaisuuden arviointijärjestelminä. Niistä tulisi kehittää tulevaisuudessa rutiininomainen osa yhteiskunnallista päätöksentekoa ("epäjohtonmukainen saa olla, mutta ei vahingossa").

21. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta toimii aloitteellisesti siten, että esimerkiksi *Valtion taloudellisessa tutkimuskeskuksessa* kehitetään modernin tulevaisuudentutkimuksen ja ekonometrian malleja, joiden avulla *pitkän aikavälin politiikkaohjelmien vaikutuksia voidaan systemaattisesti arvioida* ja siten antaa kansalaisille mahdollisuus tehdä vaaleissa aitoja valintoja eri politiikkojen välillä.

22. ehdotus

VATT voisi kehittää myös *virtuaalisia asiantuntijajärjestelmiä*, joiden avulla voidaan arvioida suunniteltujen poliittisten päätösten seurausten suhdetta aiottuihin tavoitteisiin eli päätöksenteon johdonmukaisuutta.

Ehdotetut mallit eivät voi mitenkään olla täydellisiä, mutta epätäydellisinäkin ne jaltaisivat poliittisen päätöksenteon perusaineistoa.

Heikkojen signaalien tarkkailu

Tulevaisuussuuntautunut päätöksentekokulttuuri missä tahansa järjestelmässä edellyttää, että suurista tulevaisuuden trendeistä ja muista megailmiöistä ollaan jatkuvasti tietoisia. Moderni tulevaisuusajattelu korostaa lisäksi sitä, että orastavia *heikkoja signaaleja* tarkkaillaan ja arvioidaan systemaattisesti ja säännöllisesti. Eduskunta ei ole tutkimuslaitos, mutta tulevaisuusvaliokunta voisi ottaa tehtäväkseen luoda järjestelmä, jonka avulla yhteiskunnan pitkän aikavälin kehityksen kannalta olennaisia heikkoja signaaleja eri elämänaloilta kerätään järjestelmällisesti ja siten, että signaalien syöttämiseen voivat osallistua paitsi poliitikot, tutkijat ja asiantuntijat eri aloilta myös kaikki kansalaiset modernia tietoteknologiaa hyödyntäen. Säännöllisin väliajoin, esimerkiksi kerran vuodessa, voidaan järjestää *julkinen tulevaisuusfoorumi*, joissa mielenkiintoisimpia signaaleja arvioidaan.

23. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta toimii aloitteellisesti *heikkojen signaalien tarkkailujärjestelmän* luomiseksi yhteiskunnallisen päätöksentekojärjestelmän käyttöön. Se tulisi toteuttaa avoimena siten, että signaaleja voivat nostaa esiin myös kansalaiset. Säännöllisesti ker-
ran vuodessa voidaan järjestää hyvin valmisteltu avoin *tulevaisuusfoorumi*, jossa arvioi-
daan esiinnousseita heikkoja signaaleja, tehdään johtopäätöksiä ja käynnistetään jatko-
toimenpiteitä.

Visiot Euroopalle ja maailmalle

Vähintään yhtä merkittäviä, kuin ovat kansallisvaltiotasoiset tavoitteelliset visiot, ovat *unelmat tavoiteltavasta maailmasta* Euroopan tasolla ja globaalisti. *Eurooppalaisia arvoja maailmassa tuskin edistävät muut kuin eurooppalaiset*. Suomalainen demokratian malli on hyvä pohja rakentaa myös laajempia tavoitteellisia visioita tulevaisuudesta.

Uuden vuosituhannen alkua ovat luonnehtineet enemmän ”huntingtonilaiset” kult-
tuurien väliset jännitteet kuin suvaitsevaisuus ja monissa tulevaisuuskaavailuissa esite-
tyt kukoistavan monikulttuurisen maailman mallit. Suomalaisilla olisi poikkeuksellisen
hyvät edellytykset olla puolueettomia toimijoita globaalin yhteisymmärryksen edistä-
misessä ja *demokraattisten globaalien toimintamallien* kehittämisessä. Tätä mahdolli-
suutta ei pitäisi jättää käyttämättä. *Pitkällä aikavälillä, 100 vuotta tulevaisuuteen, jon-
kinlainen globaalidemokratia on lähes samankaltainen pakko kuin ekologisesti kestävä
kehityksen vaatimus.*

24. ehdotus

Suomalaisten yhteiskunnallisten toimijoiden tulisi olla aktiivisia eurooppalaisten ja vie-
lä laaja-alaisempien *demokraattisten visioiden* luoja ja edistäjiä muun muassa Euroo-
pan unionin puitteissa.

25. ehdotus

Tulevaisuusvaliokunta käynnistää valmistelun, jonka tavoitteena on pitkällä aikavälillä
hahmottaa malli *globaalidemokratian* asteittaiseksi kehittämiseksi. Suomalaiset poliitti-
set toimijat voivat edistää globaalidemokratian toteutumista Euroopan unionin ja YK:n
puitteissa. Samalla kun ajatus voi vaikuttaa epärealistiselta vuonna 2006, jonkinlainen
globaalidemokratia on miltei pakko vuonna 2107 jo pelkästään maapallon ekosystee-
mien pelastamiseksi.

Demokratia on enemmän prosessi kuin jokin staattinen ja muuttumaton malli, jonka jo-
ku meitä paljon viisaampi on joskus ammoisina aikoina luonut ja joka on sittemmin ka-
nonisoitu muuttumattomaksi uskonkappaleeksi, noudatettavaksi ritualistisesti vaaleista
vaaleihin ja niiden välillä, ajasta ikuisuuteen. Demokratian periaatteet – ihmisoikeudet,

yksilönvapaus, yhdenvertaisuus, yhtäläinen oikeus jatkuvasti vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon, sananvapaus ja oikeus yhdistää voimansa muiden kanssa omien tavoitteidensa ajamiseksi, todelliset henkiset ja aineelliset resurssit toimia aktiivisena kansalaisena – ovat arvoja sinänsä myös tulevaisuudessa. Ihmisten tulisi kokea elävän-
sä omassa yhteiskunnassaan.

Teknologinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys ja muun muassa se, millaisia vaikutuksia ihminen talous- ja teknosysteemillään kykenee aiheuttamaan ympäristössä ja tosiasiaissa niitä aiheuttaa, vaikuttavat siihen, miten demokratian ihanteita kulloinkin on järkevintä soveltaa. Länsimaista demokratiakäsitystä leimaa vielä teollisen aikakauden paradigma, vaikka elämme jo monessa mielessä tietoyhteiskunnan aikaa.²⁰⁷

Demokratia on ehkä parhaimmillaan silloin, kun yhteiskunnassa eletään yhden paradigman (tai viitekehikon) sisällä; sen sijaan suuret viitekehikon murrokset, kuten siirtyminen teollisesta aikakaudesta tietoyhteiskuntien aikaan, ovat ongelmallisempia. On helpompi laatia ikään kuin uusia versioita samasta mentaalimallista kuin vallankumouksellisesti muuttaa perusajattelutapojaan.

Tässä raportissa on esitetty, että elämme aidon murroksen aikaa, mikä vaatii radikaalisti uutta ajattelua kaikilta demokratian kannattajilta. Edellä todettiin muun muassa, että demoksen käsite on muuttumassa kansallisvaltiokeskeisyydestä moninaisiin demoksiin, pieniin ja suuriin, jopa globaaliin, ja toisaalta virtuaalisiin heimoihin. Teknologia tarjoaa keinoja vaikuttaa aivan toisella tavalla kuin vain pari vuosikymmentä sitten, ja erityisesti nuorempi sukupolvi käyttää uusia mahdollisuuksia aktiivisesti. Demokratian areenat ovat monet, eivät vain maantieteellisesti vaan esimerkiksi suoran ja edustuksellisen vaikuttamisen suhteen.

Voidaan nähdä erilaisia tulevaisuuden skenaarioita asetelmassa *demos* (kansa) – *kratos* (valta, valtio) – *oikos* (talous, markkinat). Miten vahva on kansalaisyhteiskunta, entä valtio (pakkovalta) ja markkinat, joilla kilpaillaan. Pohjoismainen malli on edustanut yhdistelmää kaikista kolmesta, kun esimerkiksi ”amerikkalainen unelma” on perinteisesti korostanut kilpailua ja ihmisen omaa vastuuta selviytymisestään kilpailussa (uudisraivaajat ovat oman onnensa seppiä). Reaalisosialismin malleissa korostui valtion pakkovalta ilman aitoa demosta tai markkinoita. Eräissä islamilaisissa yhteiskunnissa *demos* on siinä mielessä ensisijainen, että valtion tai markkinoiden sijasta yhteiskunnan koossapitävä koheesio syntyy fundamentalistisesta uskonnollisuudesta, lakikin on uskonnollinen islamin laki, ei rationaaliseen harkintaan perustuva ihmisten itse itselleen tekemien sopimusten joukko, mitä demokratia edellyttäisi. Uskonnollinen *demos* hallitsee näissä maissa täydellisesti *kratosta* ja *oikosta*.

On helppo nähdä, että tulevaisuudessa mikä tahansa suunta voi voimistua, voidaan nähdä niiden yhdistelmiä tai blokkiutumista, jolloin maapallolla myös tulevaisuudessa esiintyy hyvin voimakkaasti toisistaan poikkeavia järjestelmiä.

Perimmiltään aikamme murroksessa ja siihen liittyvässä hämmennyksessä on kyse (kansallis)valtioihin perustuvan teollisen aikakauden mentaalimallin muuntumisesta globalisoituvien tietoyhteiskuntien ajattelumalleiksi, mikä ei voi olla vaikuttamatta myös käsityksiin tulevaisuuden demokratiasta ja sen toteuttamisen muodoista.

Kehitys on itseorganisoituvaa, eikä sitä voi pakottaa. Tärkeämpää kuin yrittää päättää nyt, millainen on demokratian malli vuonna 2057, onkin pitää huoli parhaista mahdollisista edellytyksistä ihmisten itsensä suunnata demokratiaa haluamaansa suuntaan kansalaisyhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä.

Tavoitteita ja visioita voi kuitenkin esittää ja argumentoida niiden puolesta. Meillä ihmisillä on velvoittava oikeus unelmoida hyvästä tulevaisuudesta. Tšekin entinen presidentti Václav Havel arvioi jo 1990-luvun alussa, että ihmiskunta on siirtymässä uuteen aikakauteen, jossa korostuvat kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden merkitys tulevaisuudessa ja jolle leimaa-antavaa on myös aivan uusi *globaali etiikka*. Sitä voi pitää erittäin tarpeellisena ja toivottavana kehityksen suuntana.

Tulevaisuuden inhimillisesti arvokkaan elämän maailma, jossa demokratia on vallitseva yhteiskunnallinen järjestelmä ja ihmisoikeuksien kunnioitus itsestäänselvyys kaikkialla ja joka on ekologisesti kestävä kehityksen mukainen, yhteiskunnallisesti oikeudenmukainen, tieteellisesti korkeatasoinen, kulttuurisesti luova ja moniarvoinen sekä taloudellisesti tehokas, edellyttää toimiakseen sekä vahvaa kansalaisyhteiskuntaa että laajalle levinnyttä ja syvällisesti koettua globaalia etiikkaa.

Kirjallisuutta ja linkkejä

AHLQVIST, TONI (2003) *Keys to Futures. Societal Reflections on Developing Key Technologies and Their Impacts on Human Qualifications*. Ministry of Trade and Industry, Finland. Studies and Reports 10/2003. 188 s.

ALKIO, JYRKI – PEKKALA, PEKKA – RAESTE, JUKKA-PEKKA (2006) Osallistun, siis olen. *Helsingin Sanomat* 29.1.2006.

ANDERSSON, JAN OTTO (1983) Marx ja tulevaisuudennäkymät Pohjoismaissa. *Tiede&Edistys* 1/83.

BARBER, BENJAMIN (2003[1984]) *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London. 320 p.

BECKER, TED – SLATON, CHRISTA DARYL (2000) *The Future of Teledemocracy*. Praeger, Westport, Connecticut, London. 230 p.

BELL, WENDELL (2005a) Futures for Democracy: The Long-Term Trend toward Increasing Social Scale. A paper, 7 p.

BELL, WENDELL (2005B) Personal communication.

BENGTTSSON, ÅSA – GRÖNLUND, KIMMO (2005) Muu poliittinen osallistuminen. Teoksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa*, toim. Heikki Paloheimo. Wsoy, Porvoo, 147–168.

BENKLER, YOCHAI (2006) *The Wealth of Networks. How Social Production Transforms Markets and Freedom*. Yale University Press. New Haven and London. 515 p.

BEZOLD, CLEM (2005) Forecasting the Role of Government: The Future “and, of and in” Government. Institute for Alternative Futures. Presentation.

BHAGWATI, JAGDISH (2004) *In Defence of Globalization*. Oxford University Press, New York. 308 p.

BLUM, WILLIAM (2002) *Roistovaltio. Maailman ainoa supervaltia*. Sammakko, Keuruu. 303 s.

BORG, OLAVI (2004) Ikäihmiset yhteiskunnan voimavarana. Suomen Ruskaliitto 30-vuotta. Helsinki. Puhe, 5 liuskaa.

BORG, OLAVI (2006a) Demokratian tulevaisuus ja enemmistön tahto. Teoksessa *Demokratia ja poliittinen osallistuminen*, toim. Jyrki Käkönen ja Jukka Paastela, Cityoffset Oy, Tampere.

BORG, OLAVI (2006b) Personal communication.

BORG, SAMI (1996) *Velvollisuus vaikuttaa*. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol. 591. Tampere, 255.

BRIN, DAVID (1998) *The Transparent Society. Will Technology Force Us to Choose Between Privacy and Freedom?* Basic Books, New York. 378 p.

VON BRUUN, SANTTU (2005) *Kuntien tulevaisuus. Kuntajohdon ja asiantuntijoiden näkemyksiä kuntien tulevaisuudesta*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki. 63 s.

ČAPEK, KAREL (1992 [1938]) *Salamanterisota*. Wsoy. Porvoo, 282 s.

CASTELLS, MANUEL (1996) *The Rise of the Network Society*. Blackwell PublishersPadstow, Cornwall.

CASTELLS, MANUEL (1997) *The Power of Identity*. Blackwell PublishersPadstow, Cornwall.

CASTELLS, MANUEL (1998) *End of Millennium*. Blackwell PublishersPadstow, Cornwall.

CASTELLS, MANUEL – HIMANEN, PEKKA (2001) *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. WSOY. Vantaa. 209 s.

CHOMSKY, NOAM (2005 [1999]) *Hinnalla millä hyvänsä. Uusliberalismi ja globaali järjestys*. LIKE, Jyväskylä. 203 s.

CHOMSKY, NOAM (2005 [1970]) *Tulevaisuuden valtio*. Sammakko, Turku. 79 s.

CHOSSUDOVSKY, MICHEL (2003) *Sota ja globalisaatio*. LIKE, Keuruu. 175 s.

CINQUEGRANI, RICCARDO (2006) Linking People to Pixels, Next Steps in EU Democracy and Power. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiuhonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

CORDEIRO, JOSE (2006) Personal communication.

Cyber Democracy 2001: A Global Scan. Alternative Futures Associates, Alexandria, VA Yhdysvallat. 94 s.

Democracy and Futures, toim. MIKA MANNERMAA, JIM DATOR JA PAULA TIIHONEN. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006. 208 s.

DAHL, ROBERT A. (1999) "The past and future of democracy." Sienna, Italia: Centre for the Study of Political Change, Università degli Studi de Siena.

DATOR, JIM (2006) Will America ever become a democracy? Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiuhonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

DIAMOND, JARED (2005) *ROMAHDUS. Miten yhteiskunnat päättävät tuhoutua tai menestyä*. Terra Cognita, Helsinki. 604 s.

DORRIEN, GARY (2004) *Imperial Designs. Neoconservatism and the New Pax Americana*. Routledge, New York, 298 pg.

"E-hääletamine Eestis", Wikipedia [<http://et.wikipedia.org/wiki/E-h%C3%A4%C3%A4letamine>], haettu 9.1.2006.

"E-hääletamine võib tulla juba sügisel" Eesti Päevaleht online, 22.3.2005 [http://www.epl.ee/artikkel_287818.html], haettu 9.1.2006.

"Elektrooniline hääletamine", Vabariigi valimiskomisjon [<http://www.vvk.ee/elektr/>], haettu 9.1.2006.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietintö N:o 1/1994 valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta. 1994 vp - TuVM 1 - VNS 3/1993 vp. Helsinki, 79 s.

Foresight, Innovation, and Strategy. Toward a Wiser Future. Ed. CYNTHIA G. WAGNER. World Future Society, Bethesda, Maryland 2005. 435 p.

FLANNERY, TIM (2006) *Ilmastonmuuttajat*. Otava, Keuruu. 343 s.

FLORIDA, RICHARD (2002) *The Rise of the Creative Class and How It is Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. Basic Books, New York.

FOURNIER, VALERIE (2003) Utopianism and Grassroots Alternatives. In *Viable Utopian Ideas*, ed. Arthur B. Shostak. M. E. Sharpe, Armonk, New York, 181-188.

Freedom House: www.freedomhouse.org.

FUKUYAMA, FRANCIS (1992) *The End of History and the Last Man*. New York. Free Press.

FUKUYAMA, FRANCIS (2004) *State-building. Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press, New York, 137 pg.

Futurist Outlook 2005. Futurist Nov-Dec 2004.

GLENN, JEROME C. (2006) Some Future Threats to Democracy. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

GLENN, JEROME C. – GORDON, THEODORE J. (2006) *2006 State of the Future*. American Council for The United Nations University. The Millennium Project. Washington D.C. Painettu raportti 129 s. + CD-rom.

Global Democracy: Civil Society Visions and Strategies (Go5). Conference report. Montreal, Quebec May 29 – June 1, 2005. 83 p.

GORE, AL (2006) *An Inconvenient Truth*. Rodale, Emmaus. 327 p.

GORZ, ANDRÉ (1982) *Eläköön työttömyys!* Kansan Sivistystyön Liitto, Helsinki. 112 s.

HAKKARAINEN, OUTI – AIRAKSINEN, JAANA – SELIN, TOVE (2005, toim.) *Talous ja demokratia. Ratkaisuja Suomesta ja muualta maailmasta*. Suomen rauhanpuolustajat & Like, Helsinki, 477 s.

Hallituksen politiikkaohjelmat, erityisesti Tietoyhteiskuntaohjelma ja Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma, <http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=40242&k=fi>.

HALPER, STEFAN – CLARKE, JONATHAN (2004) *America Alone. The Neo-Conservatives and the Global Order*. Cambridge University Press, New York, 369 p.

HAMILO, MARKO (2006) Virtuaalielämä palaa todellisuuteen. *Helsingin Sanomat* 22.8.2006.

HAMM, BERND (2006) Democracy in the Light of Globalization. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

HARRIS, MARVIN (1982) *Kulttuurien synty*. Kirjayhtymä, Helsinki.

HELD, DAVID (2000) The Changing Countours of Political Community: Rethinking Democracy in the Context of Globalization. Teoksessa *Governing Modern Societies*, toim. Richard V. Ericson ja Nico Stehr. University of Toronto Press, Toronto.

HERMANS, RAINE – LUUKKONEN, TERTTU (2002), *Findings of the Etna survey On Finnish biotechnology firms*. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 30 p. (Keskusteluaiheita, Discussion Papers, no. 818).

VON HERTZEN, GUSTAV (1993) *The Spirit of the Game. Navigational Aids for the Next Century*. Fritzes, Göteborg. 462 s.

VON HERTZEN, GUSTAV (2004) Globaali läsnäolo. Moraalin kehitys evoluutiobiologian valossa. Teoksessa *NYT on ennen huomista*, toim. Jarmo Heinonen, Gustav von Hertzen, Osmo Kuusi. Ekosäätiö&Syöpäsäätiö. Gummerus, Saarijärvi, s. 131–156.

HIMANEN, VELI – LEHTO, MERVİ – MANNERMAA, MIKA (2000) *Viesti ja matka kulkevat omia teitään. Tieto- ja viestintäteknikan vaikutus matkustamiseen*. Tutkimusraportti: VTT Yhdyskuntateknikka, VTT Rakennustekniikka, Tulevaisuudentutkimus Mannermaa Oy. Liikenneministeriön julkaisuja 24/2000. Oy Edita Ab, Helsinki. 149 s.

HUTTUNEN, JUSSI (2003) Miten teknologian kehitys muuttaa terveyttä ja terveydenhuoltoa. Esielmä Tanner-seminaarissa ”Uusi uljas biologia”. Säätytalo, Helsinki 13.3.2003.

HÄMÄLÄINEN, RAIMO P. – SAARINEN, ESA (Eds. 2004) *Systems Intelligence. Discovering a Hidden Competence in Human Action and Organizational Life*. Helsinki University of Technology. Systems Analysis Laboratory Research Reports A88, Oct. 318 p.

HÄMÄLÄINEN, RAIMO P. – SAARINEN, ESA (toim. 2006) *Systeemiäly 2006*. Helsinki University of Technology. Systems Analysis Laboratory Research Reports B26. 290 s.

INAYATULLAH, SOHAIL (2006) *Alternative Futures of a Challenged Democracy*. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

INGLEHART, RONALD – BAKER, WAYNE (2001) *Modernization's Challenge to Traditional Values: Who's Afraid of Ronald McDonald*. *Futurist*, March-Aril 2001, pp. 16–21.

JUNGK, ROBERT - MÜLLERT, NORBERT (1987) *Tulevaisuusverstaat*. Keskinäisen sivistyksen seura – Suomen Lataamo. Karkkila. 169 s.

KALAMEES, KAI (2005) "Arnold Rüütel: e-hääletamine tuleb niikuinii", Eesti päevaleht 26.5.2005.

KARVONEN, LAURI – PALOHEIMO, HEIKKI (2005) *Demokratian näkymiä Suomessa*. Teoksessa *Vaalit ja demokratia Suomessa*, toim. Heikki Paloheimo. Wsoy, Porvoo, 290-304.

KASVI, JYRKI (2006) Personal communication.

KENNEDY, PAUL (2006) *The Parliament of Man. The Past, Present, and Future of the United Nations*. HarperCollinsPublishers Ltd. Toronto. 361 p.

KING, ALEXANDER – SCHNEIDER, BERTRAND (1991) *Ihmiskunnan vallankumous*. Wsoy, Juva. 249 s.

KIVELÄ, SUSANNA – MANNERMAA, MIKA (1999) *Kuntien tulevaisuus. Kunta-alan tulevaisuusbarometri 1999*. Suomen Kuntaliitto, Acta nro 102. Helsinki, 151 s.

Kodakondsus- ja migratsiooniamet: Sertifitseerimiskeskus [<http://www.pass.ee/>], haettu 9.1.2006.

KOISTINEN, OLAVI (2006) Talous koeputkessa. *Helsingin Sanomat* 3.9.2006.

KORTEN, DAVID C. (1999) *Elämä kapitalismin jälkeen*. LIKE, Jyväskylä. 361 s.

KORTEN, DAVID C. (2006) *The Great Turning. From Empire to Earth Community*. Berrett-Koehler Inc. San Francisco. 402 p.

KOSTIAINEN, JUHA – VADÉN, TERE – VÄLIMÄKI, PAULI (2003) *Viettelevä politiikka*. Traff Finland Oy. Vammala. 139 s.

KURZWEIL, RAY (2005) *The Singularity is Near. When Humans Transcend Biology*. Viking (Penguin Group), London. 652 p.

KUUSI, OSMO (2004) *Geenitieto kuuluu kaikille*. Edita, Helsinki. 148 s.

LAUNIS, VEIKKO (2005) Geneettinen demokratia. *Tieteessä tapahtuu* 3/2005, 23–26.

LINKOLA, PENTTI (1986) *Vihreän liikkeen tavoiteohjelma*. Moniste.

LINKOLA, PENTTI (2004) *Voisiko elämä voittaa*. Tammi, Pieksämäki. 400 s.

LONDON, HERBERT (2005) *How Values Shape the Future*. In *Foresight, Innovation, and Strategy. Toward a Wiser Future*. Ed. Cynthia G. Wagner. World Future Society, Bethesda, Maryland, pp. 429–435.

LOVE, PATRICK (2004-2005) *Democracy. What future?* *OECD Observer* No. 246/247, Dec. 2004 – Jan. 2005. <http://www.oecdobserver.org/news/printpage.php/aid/1510/Democracy.html>.

MANNERMAA, MIKA (1991) *Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus. Tulevaisuudentutkimuksen paradigmojen ja niiden metodologisten ominaisuuksien tarkastelua*. Tulevaisuuden tutkimuksen seuran julkaisusarja Acta Futura Fennica 2. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 362 sivua.

- MANNERMAA, MIKA (1993) *Tulevaisuus - murroksesta mosaiikkiin*. Otava, Keuruu 1993. 253 sivua.
- MANNERMAA, MIKA (1997) Tietoyhteiskunta on ideologinen ilmiö. *Futura* Vol. 16, 3/97, 19–25.
- MANNERMAA, MIKA (1998) *Kvanttihyppy tulevaisuuteen?* Otava. Keuruu. 224 s.
- MANNERMAA, MIKA (1999) *Tulevaisuuden hallinta. Skenaariot strategiatyöskentelyssä*. WSOY, Ekonomia-sarja. Porvoo, 227 s.
- MANNERMAA, MIKA (2004) *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus*. WSOY. Porvoo, 249 s.
- MANNERMAA, MIKA (2005a) Democracy and Futures. Some questions for the New Millennium. A paper for the Colloquium “*Designing the Future in Europe '05*”, Charles University, Prague, Czech Republic, October 20–22, 2005. 23 p.
- MANNERMAA, MIKA (2005b) *Elävänä Pohjois-Karjalassa 2025*. Pohjois-Karjalan maakuntaliitto. Julkaisu 89/2005. Joensuu, 70 s.
- MANNERMAA, MIKA - INAYATULLAH, SOHAIL - SLAUGHTER, RICK (1994, Eds.) *Coherence and Chaos in Our Uncommon Futures - Visions, Means, Actions*. Selections from the XIII World Conference of the World Futures Studies Federation. Turku, Finland, August 23-27, 1993. Turku 1994, 337 p.
- MANNERMAA, MIKA – SYDÄNMAANLAKKA, PENTTI (2006) Democracy, Leadership and Futures. How do we lead us to the Futures? In *Creating Global Strategies for Humanity's Future*. Ed. Timothy C. Mack. World Future Society, Bethesda, pp. 89–106.
- MANNINEN, OLLI (2000) *Uuden talouden gurut*. Wsoy, Juva. 293 s.
- MARTIN, HANS-PETER – SCHUMANN, HARALD (1998) *Globalisaatioloukku*. Vastapaino, Juva. 294 s.
- Marx, Karl – Engels, Friedrich (1998 [1848]) *Kommunistinen manifesti*. Vastapaino, Jyväskylä-Tampere. 111 s.
- MASINI, ELEONORA (2005) Personal communication.
- MASINI, ELEONORA (2006) Women's Contribution to the Future of Democracy. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.
- MEADOWS, DONELLA – RANDERS, JORGEN – MEADOWS, DENNIS (2005) *Kasvun rajat 30 vuotta myöhemmin*. Gaudeamus, Tampere. 334 s.
- MENOSSA MUKANA. Taustamuistio tulevaisuusvaliokunnan Väestöselontekomietintöön. Tulevaisuusvaliokunta/sihteeristö 25.5.2005 (Paula Tiihonen ja Osmo Kuusi (skenaarioajattelu)).
- MOITUS, SIRPA – TUOMIKOSKI, PAULA (toim. 1996) *Valtioneuvoston kulttuurihanke 1992–1995*, toim. Oy Edita Ab, Helsinki.
- MURATA, TAKUYA (2006) India, China and Future of Democracy. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.
- MUSTAJÄRVI, OLLI (2006) Edustajien toimia seuraava kone mainio idea. *Helsingin Sanomat* 3.9.2006.
- National Intelligence Council NIC (2004) “*Mapping the Global Future*”. Government Printing Office. 122 p. Ks. myös: <http://www.foia.cia.gov/2020/2020.pdf>.
- NELSON, RUBEN (2006) Whither Democracy? Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiihonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.
- OLIVER, RICHARD W. (2003) *The Biotech Age. The business of biotech and how to profit from it*. McGraw-Hill, New York. 253 p.

OLLILA, MAIJA-RIITTA (2005) *Persoonan valta*. WSOY, Helsinki, 337 s.

Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 19/2004. Edita Oyj, Helsinki. 148 s. (<http://www.vnk.fi/vn/liston/vnk.jsp?r=89838&k=fi&old=954>)

PALOHEIMO, EERO (1981) *Suomi – mahdollinen maa*. Wsoy, Juva. 189 s.

PALOHEIMO, HEIKKI (toim. 2005) *Vaalit ja demokratia Suomessa*, toim. Heikki Paloheimo. Wsoy, Porvoo. 329.

PARJANNE, M-L.(2005) *Väestön ikärakenteen muutoksen vaikutukset ja niihin varautuminen eri hallinnonaloilla*. STM, selvityksiä 2004:18.

PARK HARMSSEN, YOUNGSOOK – SEO, YONGSEOK (2006) Age-Cohort Shift and Values Change: Futures for Democracy in Korea. Teoksessa *Democracy and Futures*, toim. Mika Mannermaa, Jim Dator ja Paula Tiuhonen. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 2006.

PASANEN, JARI (2006) Mobiilin ja kiinteän teknologian liitto. Alustus *Elisa Länsi-Suomi* -seminaarissa Turussa 30.3.2006.

PATOMÄKI, HEIKKI – TEIVAINEN, TEIVO (2003) *Globaali demokratia*. Gaudeamus, Helsinki, 263 s.

PULLIAINEN, ERKKI (2006) *Kansanedustajan valta ja vastuu*. Ochre Chronicles Oy, Helsinki, 160 s.

RAIVIO, JYRI (2006) Huippusuositettu omaelämäkerta osoittautui seipitteeksi. *Helsingin Sanomat* 29.1.2006.

ROONEMAA, HENRIK (2005) ”E-hääletamine Eestis – maailma silmis nagu esiliiga mäng”, Eesti Päevaleht, 24.12.2005.

RUOKANEN, TAPANI - NURMIO, AARNE (1995) *Suomi ja mahdolliset maailmat*. WSOY, Juva. 340 s.

SAARI, JUHO (2004) *Globaali hallinta. Historiallinen tutkimus globalisaation tulevaisuudesta*. Yliopistopaino, Helsinki, 388 s.

SCHLESINGER, ARTHUR (1997) Has democracy a future? *Foreign Affairs*, Vol. 76, Iss.5, Sep/Oct, pp. 2–11.

SCHWARTZ, PETER – LEYDEN, PETER – HYATT, JOEL (1999) *The Long Boom. A Vision for the Coming Age of Prosperity*. Perseus Books, New York. 336 p.

SENGE, PETER – SCHARMER, C. OTTO – JAWORSKI, JOSEPH – FLOWERS, BETTY SUE (2005) *Presence. An Exploration of Profound Change in People, Organizations, and Society*. SoL, Society for organizational learning. Currency Doubleday, New York. 289 p.

Shell Internationala Limited 2005. *Shell Global Scenarios to 2025*. Ks.: http://www.shell.com/home/Framework?siteId=royal-en&FC3=/royal-en/html/iwgen/our_strategy/scenarios/dir_scenarios_28022005.html&FC2=/royal-en/html/iwgen/leftnavs/zzz_lhn5_4_o.html

SHEN, JIAN-GUANG (2004) Presentation. Seminar, Chateau de la Tour 17.9.2004.

SIHVOLA, JUHA (2004) *Maailmankansalaisen etiikka*. OTAVA, Keuruu, 304 s.

SIHVOLA, JUHA (2006) Pyhää ei pidä jättää rauhaan. *Suomen Kuvalehti* 7/2006, 82–83.

SIMONS, KAI (2003) Globaali haaste – nanobioteknologia. Esitelmä Tanner-seminaarissa ”Uusi uljas biologia”. Säätytalo, Helsinki 13.3.2003.

SLAUGHTER, RICK (Ed. 1996) *The Knowledge Base of Futures Studies*. Volume 1. DDM Media Group, Futures Study Centre. Hawthorn, Australia.

STEDRON, BOHUMIR (2004) Forecasts for Artificial Intelligence. *The Futurist*, March-April, 24–25.

STIGLITZ, JOSEPH E. (2003) *Globalization and Its Discontents*. W.W. Norton & Co, New York – London. 288 p.

STIGLITZ, JOSEPH E. (2006) *Making Globalization Work*. W.W. Norton & Co, New York – London. 358 p.

STOCK, GREGORY (1993) *Metaman. The Merging of Humans and Machines into a Global Superorganism*. Simon&Schuster, New York. 365 p.

STOCK, GREGORY (2002) *Redesigning HUMANS. Our Inevitable Genetic Future*. Houghton Mifflin Company, Boston, New York. 277 p.

Suomen Transhumanistiliitto: <http://transhumanismi.org>.

Suomen tulevaisuus ja toimintavaihtoehto (1993) Valtioneuvoston kanslian julkaisu 1/1993. Helsinki, 76 sivua.

Suomen tulevaisuus — taloudesta arvoihin. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, osa II, oheisjulkaisu 2. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1997/6. Helsinki. 357 s.

Suomi ja Euroopan tulevaisuus. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, osa I. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1996/2. Helsinki. 85 s.

Suomi tietoyhteiskunnaksi — kansalliset linjaukset. Valtiovarainministeriö 1995. 73 s.

Tietoyhteiskunta meissä - pelot, toiveet, teot. Liikenneministeriön joukkotiedotusteknologian tutkimusohjelma. Valtion painatuskeskus 1986. 237 s.

TIIHONEN, SEPPO – TIIHONEN, PAULA (2004) *Kohti globaalivastuuta. Maailmanhallinta – politiikkaa, taloutta ja demokratiaa*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki, 248 s.

Tilastokeskus (1999) *Tiedolla tietoyhteiskuntaan II*. Yliopistopaino, Helsinki, 202 s.

Tilastokeskus (2003) *Tiedolla tietoyhteiskuntaan IV*. Edita Prima Oy Helsinki, 267 s.

TOFFLER, ALVIN (1980) *The Third Wave*. Bantam Books, New York. 537 s.

TOFFLER, ALVIN (1991) *Suuri käänne*. Otava, Keuruu.

TOFFLER, ALVIN & HEIDI (1994) *Creating a New Civilization*. Turner Publishing, Inc., Atlanta. 112 s.

Toimintaympäristökuvaus ministeriöiden tulevaisuuskatsausten taustaksi. Valtioneuvoston ennakointiverkoston raportti 2/2005. Helsinki, 38 s. + liitteet.

TUOMIOJA, ERKKI (2004) Helsinki-prosessi esittää demokraattisia uudistuksia globalisaation hallintaan. Puhe eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan ”Haasteena globaali demokratia” -seminaarissa eduskunnassa 13.10.2004.

Vaatelias vaalikansa. Raportti suomalaisten asenteista 2003. EVA, Vantaa. 116 s.

”Valimised ja e-hääletamine”, Vabariigi valimiskomisjon [<http://www.valimised.ee/teema.html>], haettu 9.1.2006.

Vabariigi valimiskomisjon [<http://www.valimised.ee/>], haettu 9.1.2006.

Vanhasen hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma: <http://www.vn.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/kansalaisvaikuttaminen/fi.jsp>.

Valtioneuvoston kulttuurihanke 1992–1995, toim. Sirpa Moitus ja Paula Tuomikoski. Edita, Helsinki 1986. 350 s.

VASAMA, TANJA (2006) Turvallista chattailua. *Helsingin Sanomat* 29.1.2006.

VARTIA, PENTTI – YLÄ-ANTTILA, PEKKA (2003) *Kansantalous 2028*. ETLAn julkaisu B204. Taloustieto Oy, Yliopistopaino, Helsinki. 335 s.

VEER VAN DER, K. (2003) The future of western societies: multicultural identity or extreme nationalism? *FUTURES*, Vol. 35, pgs. 169–187.

Viable Utopian Ideas. Ed. Arthur B. Shostak. M. E. Sharpe, Armonk, New York 2003. 291 p.

WOLF, GARY (2004) How the Internet Invented Howard Dean. *Wired*, January 2004: http://www.wired.com/wired/archive/12.01/dean.html?pg=1&topic=&topic_set=.

World Population to 2300. United Nations. New York 2004. 240 p.

World Resource Institute WRI: <http://www.wri.org/wri/trends/citygrow.html>.

World Transhumanist Association: <http://www.transhumanism.org>.

Worldwatch-instituutti (2006) *Maailman tila 2006. Intia ja Kiina*. Gaudeamus, Helsinki. 263 s.

VÄYRYNEN, RAIMO (1999) *Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset*. Sitra 223, Taloustieto Oy, Helsinki. 302 s.

ZAKARIA, FAREED (2004) *The Future of Freedom*. W.W. Norton & Co, New York – London. 295 p.

Liite: Asiantuntijat ja tulevaisuusvaliokunnan ohjausryhmä

Alla on (aakkosjärjestyksessä) lueteltu asiantuntijat, jotka ovat eri tavoin – sähköposti-kyselyt ja viestit, henkilökohtaiset keskustelut, osallistuminen ideariihen ja konferenssi-istuntoihin, aineiston toimittaminen, raportin kommentointi – olleet vaikuttamassa tähän raporttiin.

Vuorineuvos Krister Ahlström
Dr. Walter Anderson (Yhdysvallat)
Professori Wendell Bell (Yhdysvallat)
Dr. Clement Bezold (Yhdysvallat)
Professori Olavi Borg
Professori Riccardo Cinquegrani (Italia)
Johtaja Joe Coates (Yhdysvallat)
Professori William Crossman (Yhdysvallat)
Professori Jim Dator (Yhdysvallat)
Tutkija Natalie Dian (Ruotsi)
Dr. István Dienes (Unkari)
Johtaja Jerry Glenn (Yhdysvallat)
Dr. Fabienne Goux-Baudiment (Ranska)
Professori Linda Groff (Yhdysvallat)
Professori William Halal (Yhdysvallat)
Professori Bernd Hamm (Saksa)
Vuorineuvos Gustav von Hertzen
Professori Pekka Himanen
Professori Sohail Inayatullah (Pakistan-Australia)
Tutkimusprofessori Jaakko Kiander
Dosentti Osmo Kuusi
DI Risto Linturi
Professori Eleonora Masini (Italia)
Professori Peter Mettler (Saksa)
VTT Rauli Mickelsson
Professori Kazuo Mizuta (Japani)
Takuya Murata (Japani)
Johtaja Ruben Nelson (Kanada)
Tutkija Aleksi Neuvonen
VTT Maija-Riitta Ollila
Professori Eero Paloheimo
Johtaja Risto E. J. Penttilä
KTM Sirpa Pietikäinen
Professori Esa Saarinen
Tutkija Yongseok Seo (Etelä-Korea)
Professori Bart van Steenbergen (Alankomaat)
Guido Viik (Australia)
Valiokuntaneuvos, HTT Paula Tiihonen
Professori Lech W. Zacher (Puola)

Tulevaisuusvaliokunta nimesi *Demokratia ja tulevaisuus* -hankkeelle ohjausryhmän, johon kuuluivat:

Kansanedustaja Kalevi Olin, pj.
Kansanedustaja Anne Huotari
Kansanedustaja Kyösti Karjula
Kansanedustaja Jyrki J. J. Kasvi
Kansanedustaja Jyrki Katainen
Kansanedustaja Astrid Thors

Valiokunnan virkahenkilöistä työhön ovat koko hankkeen ajan osallistuneet valiokuntaneuvos Paula Tiihonen, tutkija Ulrica Gabrielsson ja dosentti Osmo Kuusi.

Viitteet

- 1 Ks. Love 2004–2005.
- 2 Vrt. Dator 2006.
- 3 Tämä ei tarkoita, etteikö tieteessäkin tehtäisi päätöksiä. Uutinen 24.8.2006: Kansainvälinen tähtitieteellinen unioni (IAU) on julkistanut vuonna 2006 planeetalle uuden määritelmän, jonka seurauksena Pluto putoaa pois varsinaisten planeettojen listalta ja se luokitellaan jatkossa **kääpiöplaneetaksi**. Tästä lähtien se on ”plutomainen kohde”, joka kiertää Aurinkoa. IAU kävi aiheesta kiivaan keskustelun ennen päätöksentekoa. Maailmankuva ei tästä mullistunut, mutta monet oppikirjat ja kartat menevät uusiksi, samoin astrologien tarinat.
- 4 Ideasta virtuaalikansakuntien yhteenottojen mahdollisuudesta tulevaisuudessa olen kiitollinen TkT, kansanedustaja Jyrki Kasville.
- 5 Raportin tekijä osallistui konferenssiin esitelmöijänä ja johti aihetta koskevan nk. round table -keskustelun.
- 6 Mannermaa 2005a, ks. myös Mannermaa – Sydänmaanlakka 2006.
- 7 Ks. <http://www.wfs.org/>.
- 8 *Democracy and Futures...* 2006
- 9 Poliitikot joutuvat usein vaikeisiin tilanteisiin käsitelleessään asiakokonaisuutta, joka on aidosti monimutkainen ja vaikeasti hahmotettava ja selitettävä. Kun rehellinen poliitikko yrittää perinpohjaisesti selittää asioiden välisiä vuorovaikutussuhteita, suruton populisti tarvittaessa totuutta vääntäen ”suoristaa mutkat” synnyttääkseen raflaavia yksinkertaisuuksia, joita pinnallinen media innolla levittää ”kansalle”.
- 10 Vastenmielinen huomio on se, että kansanjoukkoja innostavia visioita ovat esittäneet sellaiset hahmot kuten Adolf Hitler ja Josef Stalin, onneksi myös Martin Luther King ja Mahatma Gandhi. Modernissa demokratiassa visionaarista kansalaiskeskustelua soisi käytävän kansalaisyhteiskunnan itseorganisoituissa keskusteluissa ja prosesseissa. Yksilöillä on uusien visioiden ideoinnissa oma erityinen roolinsa, ja voisi vähän ihmetellä sitä, että nykyisessä personoituneen mediapolitiikan ajassa esiin ei nouse visionaarisia henkilöitä, joilla olisi uusia innostavia tulevaisuusvisioita (”I HAVE A DREAM!”) ja poliittisia ohjelmia niiden toteuttamiseksi. Mediafoorumeita olisi jatkuvasti tarjolla, mutta ideoista lieenee pulaa.
- 11 Kansanedustaja, professori Erkki Pulliainen on eritellyt mielenkiintoisella tavalla edustuksellista vallankäyttöä edustavien kansanedustajien haasteita uudessa tilanteessa ”poliittisen kyborgian mp3-maailmassa”, Pulliainen 2006.
- 12 Yhdysvalloissa äänestyskoneita on käytetty jo monissa vaaleissa vuosien ajan. Äänestyskoneita on kokeiltu muun muassa Intiassa. On kuitenkin huomattava, että äänestyskoneet äänten antamisessa ja yhteenkokoamisessa on eri asia kuin varsinainen nettiäänestäminen.
- 13 Kiitän prof. Esa Saaria mainion käsitteen *systeemiäly* saattamisesta tietooni; hän on kehittänyt sitä yhdessä prof. Raimo Härmäläisen ja opiskelijoidensa kanssa (ks. esimerkiksi Härmäläinen-Saari 2004 ja 2006).
- 14 Fukuyama 1992. Fukuyama tosin myöhemmin tarkisti käsityksiään ja ilmoitti, että kehitys jatkuu niin pitkään kuin tiede edistyy.
- 15 von Hertzen 2004, 137.
- 16 Laajemmin ja teoreettisemmin evolutionaarista lähestymistapaa on tarkasteltu lähteissä Mannermaa 1991 ja 1999.

- 17 Olen kuvannut yhteiskunnallisia kehitysvaihteita ja ”aaltoteoriaa” laajemmin kirjoisani *Kvanttihilppyyt tulevaisuuteen* (Mannermaa 1998) ja *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus* (Mannermaa 2004).
- 18 Tietoyhteiskunta on kompromissikäsite. Sitä luonnehditaan tarkemmin myöhemmin tässä raportissa.
- 19 Mikään deterministinen yhteiskunnallinen lainomaisuus ei esimerkiksi estä sitä, että globalisaatio pysähtyisi ensi viikolla ja kääntyisi päinvastaiseksi kehitykseksi, mahdollisesti Pentti Linkolan kaavaileman paikallisen agraarimallin suuntaan. Kovin suurta todennäköisyyttä kyseiselle mahdollisuudelle ei kuitenkaan ole aihetta antaa.
- 20 Emergenssin käsitteelle on vaikea esittää osuvaa suomenkielistä vastinetta. Emergenssi viittaa uusiin ilmaantuviin piirteisiin, joita ei ennen ollut ja jotka voivat olla laadullisia tai määrällisiä.
- 21 Ks. Castells 1996, 1997, 1998.
- 22 Vieläkin käytetään ilmaisua ”pelaajamateriaali” puhuttaessa jääkiekkjoukkueesta, minkä luulisi olevan paha loukkaus pelaajien ihmisarvoa kohtaan
- 23 Vartia – Ylä-Anttila 2003, 77.
- 24 Ks. *Suomi ja Euroopan...*, 1996.
- 25 Esimerkiksi suunnittelu voidaan toteuttaa – ja on jo monessa globaalissa yrityksessä toteutettu – siten, että yrityksen globaali suunnittelutiimi jatkaa työtään reaaliaikaisesti maapallon vuorokausikierron mukaan: samaa aineistoa työestetään ensin Euroopassa, sitten Yhdysvalloissa, Aasiassa jne.
- 26 *Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi...* 2004, 14–15.
- 27 Shen 2004.
- 28 Tämän raportin kirjoittaja osallistui CAFIU:n (Chinese Association for International Understanding) kutsumana suomalaisten tulevaisuudentutkijoiden delegaatioon Kiinaan vuosina 1985 ja 1991 sekä tulevaisuudentutkijoiden maailmankonferenssiin Beijingissä 1988. Jo vuoden 1985 matkaraporttiin tuli kirjattua maininta: ”Kiina on kuin yksi suuri työmaa.”
- 29 *Toimintaympäristökuvaus...* 2005, 12.
- 30 Laaja tuore tarkastelu maapallon ympäristön tilasta ja tulevaisuudennäkymistä on Flannery 2006, hyvä ja helppolukuinen paketti on myös Gore 2006.
- 31 Muistettakoon, että taloudellinen kasvu ja aineellinen kasvu ovat kaksi eri asiaa. Kasvun teemaa ja globaaleja uhkia on käsitelty laajemmin lähteessä Mannermaa 1993.
- 32 Meadows ym. 2005.
- 33 Mannermaa – Inayatullah – Slaughter 1994.
- 34 Masini 2005.
- 35 van der Veer 2003, 185–186.
- 36 Yleisesti voi todeta, että niin pitkään kuin tämän raportin kirjoittaja on ollut tekemisissä tulevaisuudentutkimuksen kanssa, eli 25 vuotta, aineettoman henkisen kehityksen vaiheen on povattu olevan ”juuri tuloillaan”. Toisteluä seurattessa mieleen nousevat ne lyhyttypylväisiin tuon tuosta ilmestyvät lappuset, joita on saanut lukea siitä saakka, kun on ylipäänsä osannut lukea: ”Jeesus tulee, oletko valmis!”
- 37 Inglehart – Baker 2001.

38 Inglehart käyttää nykyään harvemmin esiintyvää käsitettä ”jälkiteollinen”. Nähdäkseni kaikki esi-, jälki-, post- jne. alkuiset käsitteet ovat enemmän tai vähemmän epäonnistuneita paremman puutteessa keksittyjä sijaistermejä.

39 Tunnettu skenaarioasiantuntija Peter Schwartz kollegoineen tarjoaa optimistisen näkökulman *monokulttuurisuus* versus *multikulttuurisuus* -ongelmaan globaalissa tulevaisuudessa: ”Kulttuurikriitikot monissa maissa esittävät säännöllisesti huolensa amerikkalaisen median vaikutuksesta oman yhteiskuntansa kulttuuriin. Mutta emme me ole suuntautumassa kohti tulevaisuutta, jossa yksi homogeeninen globaali kulttuuri tukahduttaa eri puolilla maailmaa esiintyvien suurenmoisten kulttuurien ilmaiseman moninaisuuden. Ihmiset ovat aina huolissaan siitä, että globaalin kulttuurin eteneminen merkitsee tulevaisuutta, jossa kaikki vain rouskuttavat *McDonald’sin* hampurilaisia ja tuijottavat lakkaamatta telkkarista tulevia *Simpsonien* uusintoja. Näin ei yksinkertaisesti tule käymään. Tulemme näkemään hienostuneen, kompleksisen ja kirjavan kulttuurin emergenssin; se silaa maapallolla esiintyvät kulttuurit nujertamatta niitä. Kaikki merkit 1980-luvun alkupuolelta lähtien viittaavat siihen, että paikalliset kulttuurit kukoistavat globalisaation leviämisen rinnalla. Ihmiset Provencessa ovat aivan yhtä kiivaasti kiinnittyneitä 800-vuotisiin keittiö-, laulu- ja pukeutumisperinteisiinsä sekä myytteihinsä ja murteeseensa kuin ovat aina olleet – ehkäpä vielä enemmänkin nyt kuin ennen. He osaavat yhä arvostaa noita vanhoja tapojaan samalla, kun selailevat lehdistä Benettonin mainoksia.”, ks. Schwartz – Leyden – Hyatt 1999, 233–234.

40 Ks. <http://www.newamericancentury.org/>.

41 Ks. World Resource Institute: http://earthtrends.wri.org/pdf_library/data_tables/pop1_2005.pdf.

42 Tästä yhteiskuntavaiheesta on käytetty lukuisia muitakin nimityksiä esittäjänsä tarkastelun lähtökohtien ja painotusten perusteella, esimerkiksi: informaatioyhteiskunta, kommunikaatio- tai vuorovaikutusyhteiskunta, automaatioyhteiskunta, jälkiteollinen yhteiskunta, asiantuntijayhteiskunta (meritokratia), palveluyhteiskunta, oppimisyhteiskunta, viihdeyhteiskunta, unelmayhteiskunta (”dream society”), postmoderni yhteiskunta, Kolmas aalto, tietoisuusyhteiskunta, Homo Intelligens -yhteiskunta, nanoyhteiskunta tai joutilaisuusyhteiskunta. Erityisesti talouteen liittyen, mutta myös laajemmin ymmärrettyjä viime vuosien muotikäsitteitä ovat olleet uusi talous, huomiotalous, juorutalous, luova talous, merkitystalous ja osallistumistalous.

43 Tilastokeskus 2003.

44 Tietoyhteiskunnan kehityslogiikan ymmärtämisessä meitä auttavat Karl Marx ja William Ogburn. Teknologian ensisijainen rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä ei sinänsä ole uusi ajatus. Ogburnin kuuluisa teoria kulttuuriviiveistä ja Karl Marxin ajattelu tunnetusti korostivat yhteiskunnan aineellisen perustan muuttumisen ensisijaisuutta kulttuuri- ja poliittisiin tekijöihin nähden. On kokonaan toinen asia, että moni toivoisi asian olevan päinvastoin, yhteiskunnallisten arvokeskustelujen ja tavoiteasettelujen ohjaavan teknologista kehitystä.

Ei muutoksen dynamiikka olekaan yksioikoisesti teknologian sanelemaa. Esimerkiksi palautteet kuluttajien taholta vaikuttavat markkinoihin ja teknologian kehitykseen ja vuorovaikutukset erilaisten muutosprosessien välillä ovat monimutkaisia ja monensuuntaisia. Juuri tästä on kyse tietoyhteiskunnan toisessa vaiheessa: ihmisten tarpeilla (elämäntapa-, kuluttajamallit) on aidosti merkitystä kehitettäessä tietoyhteiskunnan palvelujen sisältöjä ja edelleen niiden edellyttämää teknologiaa. Oletettavasti seuraavan uuden teknologisen vallankumouksen – mahdollisesti bio-, materiaali- ja nanoteknologioiden synnyttämän – ensivaiheessa teknologialla on jälleen dominoiva rooli yhteiskunnassa ja taloudessa.

45 Kun todetaan, että perinteiset yhteiskuntaluokat ovat rapautumassa ja yhteiskunta yleensäkin mosaiikkistumassa pieniin ryhmiin ja uusheimoihin, se ei tarkoita esimerkiksi sitä, että yhteiskuntaluokkia menneisyydessä leimanneet tulo- ja varallisuuserot häviäi-

sivät. On mahdollista, että erot rikkaimpien ja köyhimpien välillä jopa kasvavat tulevaisuudessa.

46 Varmuuden vuoksi todettakoon, että kuvaukset ihmissuhteiden mahdollisesta muuttumisesta tulevaisuudessa ovat neutraaleja tarkkailijan arvioita ilman, että kirjoittaja yrittäisi sanoa mitään siitä, mitä hän itse pitää toivottavana.

47 Käytän käsitettä u(biikki)yhteiskunta vain selventämään ”kaikkialla läsnä olevan älyn” näkökulmaa tietoyhteiskunnan tulevaisuuden kehityksessä laajemmassa mielessä. U-yhteiskunta tulee jäämään historiaan samanlaisena hetken tähdenlennähdyksenä kuin uusi talous ja luova talous. Kaikkien niiden takaa löytyy asiaakin.

48 <http://fi.wikipedia.org/wiki/Ubiikkiyhteiskunta>.

49 Ks. <http://www.mintc.fi/scripts/cgiip.exe/WService=lvcm/pub/showdoc.p?docid=2080&menuid=161&channelid=69&channelitemid=12319>.

50 ”Jokuveli” ei ole vakiintunut käsite, vaan kirjoittajan omaa terminologiaa. Tasa-arvon nimissä on jo huomautettu, että pitäisi puhua ”jokusiskosta”. Se sopii, suomen kieli on elävää ja jatkuvasti kehittyvää, eikä kenelläkään ole yksinoikeuksia sanoihin. ”Jokuveli”-käsitteen käyttöä tässä yhteydessä kuitenkin puolustaa se, että käsite ”isovei” on varsin tunnettu ja vakiintunut.

51 Amazon.com MM:lle 22.2.2006: “Dear Amazon.com Customer, We’ve noticed that customers who have purchased *The World Cafe: Shaping Our Futures Through Conversations That Matter* by Juanita Brown also purchased books by Daniel Pink. For this reason, you might like to know that Daniel Pink’s *A Whole New Mind : Why Right-Brainers Will Rule the Future* will be released in paperback on March 7, 2006. You can pre-order your copy at a savings of 32 % by following the link below.”

52 Maallikkokin tietää, että asioiden unohtaminen on sekä psykologisesti että sosiaali-psykologisesti tärkeää. Yksilöiden on voitava päästä ikävien asioiden yli voidakseen jatkaa elämäänsä. Myös yhteisöjen, kuten kansakuntien, on voitava selvittää traumansa ja jätettävä ne taakseen, etteivät ne vammauttaisi kaikkea toimintaa.

53 Himanen – Lehto – Mannermaa 2000.

54 ”Wandering professionals” on amerikkalaisten tulevaisuudentutkijoiden käyttämä ilmaus. Organisaatioihmisellä tarkoitan suuressa organisaatiossa ns. pysyvässä työpaikassa toimivaa henkilöä.

55 Avatarilla tarkoitetaan virtuaaliavaruudessa toimivaa ”mentoria” tai henkilön ”alter ego”, joka voi suorittaa tehtäviä hänen puolestaan.

56 Tulevaisuuden uusista ammateista ks. Ahlqvist 2003, 95–100.

57 Ei pidä vähätellä face to face -kontaktien tärkeyttä. On luonnollista, että ihminen haluaa keskustella toisen ihmisen kanssa nuotiotulen tai pöydän äärellä. Politiikassa kaiken ei haluta olevan julkista, on käytävä luottamuksellisia taustakeskusteluja jne. Eduskunta on vielä nykyään myös sosiaalinen yhteisö. Siitäkin huolimatta voi arvioida, että virtuaaliset ratkaisut tulevat lisääntymään. Ihmiset varmasti löytävät keinot käydä luottamuksellisia keskusteluja ja tyydyttävät tulevaisuudessakin sosiaaliset tarpeensa. Jos eduskunta sosiaalisena yhteisönä heikkenee, kansanedustajat täyttävät sosiaalisten tarpeiden vajeensa muissa yhteisöissä.

58 Nokia on ottanut käyttöön käsitteen *multimedia computer* kuvaamaan perinteisiä kännyköitä huomattavasti monipuolisempia ”kannettavia tieto- ja viestintäkeskuksia” (Pasanen 2006).

59 Läsäpoissaolo, LPO, ei ole vakiintunut käsite (esimerkiksi Google ei tunnista sitä). LPO-ajatus liittyy mielenkiintoisella tavalla Peter Sengen ym. käsitteeseen *presence* (Senge ym. 2005). Presence korostaa kokonaisuuksien ja yksityiskohtien yhteyttä: kokonaisuus on läsnä jokaisessa yksityiskohdassa (vrt. hologrammi, jossa kolmiulotteisen kuvan tuot-

tamiseen tarvittava informaatio löytyy joka kohdasta; jos hologrammin halkaisee kahteen osaan, kumpikin niistä tuottaa kokonaisen hologrammin). Kyse on *systeemiajattelusta*, jonka tarve kasvaa jatkuvasti. Voidaan sanoa, vaikka se kuulostaa paradoksilta, että LPO-ihminen voi olla enemmän mukana yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa kuin ihminen, joka on läsnä vain yhdessä paikassa kerrallaan. Tai sitten hän ei ole kunnolla läsnä missään...

60 Ks. <http://earth.google.com/>.

61 Ks. Hamilo 2006.

62 Dahl 1999, 15.

63 Koko uhkahan aiheutui siitä, että kun tietokoneen muistitila 1960-luvulla oli niukka resurssi, muistitilaa säästettiin jättämällä vuosiluvuista kaksi ensimmäistä numeroa pois. 1970 oli tietokoneessa 70. Kukaan ei voinut varmuudella sanoa, mitä tulisi tapahtumaan, kun 99 oli muuttuva 00:ksi. Tarkoittaisiko se tietokoneelle vuotta 1900 vai mitä?

64 On esimerkiksi pelätty, että nanoteknologia tuottaa uudenlaisia saasteita. Alan johtavia teoreetikkoja, Eric K. Drexler, kirjoitti kirjassaan *"Engines of Creation"*, että atomitason rakennustyötä tekevät mitättömän pienet, itseään kopioivat koneet voivat lisääntyä ihmisen kontrollin ulottumattomiin muodostaen "harmaan tahman" (gray goo), joka lopulta tuhoaa elämän maapallolta.

65 Linkola kuvasi malliaan vihreille vuonna 1986 laatimassaan tavoiteohjelmassa. Todettakoon, että Linkola esitteli ohjelmaansa jo natsihenkisessä puheessaan vihreiden Turun kokouksessa 1985; natsien ihannointi ei uponnut enemmänkin uushippejä muistuttaviin kuulijoihin, ja Linkola pettyi vihreisiin hyvin pian. Linkolan ajatuksia on koottu kirjaan *Voisiko elämä voittaa*, (Linkola 2004).

66 WDM (*Wavelength-Division Multiplexing*) on optinen tiedonsiirtokapasiteetin jakamistekniikka, jossa samassa kuidussa lähetetään valoa useilla eri aallonpituuksilla. Se tuo yhä nopeamman ja tehokkaamman tiedonsiirtotavan vanhempaa tekniikkaa käyttäviin runkoverkkoihin, joten 'utopiat' Tiedon valtatiestä saattavat sittenkin toteutua varsin pian (<http://www.tml.tkk.fi/Studies/Tik-110.300/1997/Essays/wdm.html>)

67 Ks. Bezold 2005 ja <http://www.accelerating.org/>. Teknologisen kiihtyvyyden ja singulariteetin ideaa on tutkinut laajasti Ray Kurzweil, ks. Kurzweil 2005.

68 Kiitän Risto Linturia, joka on muistuttanut minua kompleksisen riskiyhteiskunnan myönteisistä mahdollisuuksista.

69 *Toimintaympäristökuvaus...* 2005, 19–21.

70 Kuvion lähde: Parjanne 2004.

71 Väestöennusteet ovat kohtuullisen luotettavia 10–15 vuoden päähän, mutta niiden epävarmuus kasvaa sitä suuremmaksi, mitä pidemmälle ennuste ulottuu. Väestöennusteiden osuvuus riippuu keskeisesti kuolevuutta, syntyvyyttä ja maan rajojen yli ulottuvaa muuttoliikettä koskevista oletuksista (*Toimintaympäristökuvaus...* 2005).

72 *Menossa mukana...* 2005, 3.

73 Borg 2004.

74 Huttunen 2003.

75 Simons 2003.

76 WRI: <http://www.wri.org/wri/trends/citygrow.html>.

77 Ks. esim. Kivelä – Mannermaa 1999 ja von Bruun 2005.

78 Kostiainen – Vadén – Välimäki 2003, 70.

- 79 Ks. Ulkomaalaisviraston kotisivu: <http://www.uvi.fi/netcomm/content.asp?article=1945>.
- 80 Monikulttuurisuuden nimissä voidaan esimerkiksi kysyä, miksi maassamme ei sallita moniavioisuutta. Miksi nainen ei voisi olla naimisissa kahden tai kolmen miehen kanssa, ja millä perusteilla näin selvästi yksityisyyden piiriin kuuluva asia edes kuuluu yhteiskunnalle, kysytään. Voi olla, että tulevaisuudessa yhdessä vähemmistöheimossa pysyttäydytään yksiavioisuudessa, mutta toisessa päätetään toisin.
- 81 *Toimintaympäristökuvaus...* 2005, 24–25.
- 82 Esim. Castells – Himanen 2001.
- 83 Tilanne voi olla samantapainen eräillä muillakin yhteiskuntatieteiden aloilla.
- 84 Ihmisten onnellisuutta ja elinoloja eri tavoin arvioivia tutkimuksia on tehty paljonkin, ja niissä länsimaiset yhteiskunnat eivät yleensä pärjää kovin huonosti. Yleisellä elintasolla, teknologialla ja mm. pyrkimyksellä ekologisesti kestävään kehitykseen on ollut myönteinen vaikutus ihmisten kokemaan elinolojensa tyydyttävyyteen länsimaissa. On myös tosiasia, että nykyajan kansainvaellukset suuntautuvat länsimaihin, ei niistä pois.
- 85 Bell 2005a.
- 86 Dahl 1999, 15.
- 87 Ks. <http://www.newamericancentury.org/> ja esimerkiksi Dorrien 2004. Nationalistista Amerikka-keskeistä uskonnollisuutta propagoi muun muassa legendaarisen Hudson Institutin johtaja Herbert London, ks. London 2005. Uuskonservatismia Yhdysvalloissa ovat analysoineet mm. Dorrien (2004) ja Halper – Clarke (2004).
- 88 Hallittavuuden (governability) ongelmasta puhuttiin runsaasti jo 1980–1990-luvuilla, ks. esimerkiksi King – Schneider 1991 ja Mannermaa 1993, 179–210.
- 89 Glenn 2006.
- 90 Glenn 2006.
- 91 Bell 2005a.
- 92 Dahl 1999, 6.
- 93 Bell 2005.
- 94 On pidettävä mielessä, että Freedom House näyttää tarkkailevan maailmaa varsin amerikkalaisin silmin. Se muun muassa ilmoittaa, että amerikkalaisten johtoasema kansainvälisissä kysymyksissä on olennaista ihmisoikeuksien ja vapauden asian edistämiseksi (www.freedomhouse.org).
- 95 www.freedomhouse.org.
- 96 Borg 1996, 215.
- 97 Tulo- ja varallisuuserojen kasvu viime vuosina on toisaalta luonut uusia eroja eri ihmisryhmien välille.
- 98 Paljon esillä ollut Richard Floridan käsite ”luova luokka” on muun muassa tästä syystä huono.
- 99 Karvonen – Paloheimo (2005), 298.
- 100 Karvonen – Paloheimo (2005), 298–299.
- 101 Karvonen – Paloheimo (2005), 299.
- 102 Mannermaa 1998, 134–135.
- 103 Karvonen – Paloheimo (2005), 291–293.

- 104 Karvonen – Paloheimo (2005), 293–294.
- 105 Karvonen – Paloheimo (2005), 304.
- 106 YK:n *World Summit on Information Society* (WSIS) -kokoukset 2003 Genevessä ja 2005 Tunisissa: <http://www.itu.int/wsis/>.
- 107 Bell 2005a. Uuden tieto- ja viestintäteknologian mahdollistamiin suoran demokrati-an malleihin, virtuaalisiin kaupungintaloihin yms. liittyvistä ongelmista varoittaa myös muun muassa Arthur Schlesinger (1997).
- 108 Bengtsson – Grönlund 2005, 157–158.
- 109 Bell 2005a.
- 110 Ks. <http://www.vn.fi/toiminta/politiikkaohjelmat/kansalaisvaikuttaminen/fi.jsp>.
- 111 Ei ole vain hyvä asia, että suomalainen *demos* on myös omin päätöksin siirtänyt valtaansa *kratokselle*. Tästä on kyse, kun esimerkiksi urheilu- ja hyväntekeväisyysjärjestöt valitsevat kansanedustajia keskeisiin luottamustehtäviin, kuten puheenjohtajikseen (tai paikallispoliitikot johtavat myös paikallisia kansalaisyhdistyksiä). Kansanedustajat ovat hyviä, aktiivisia ihmisiä ja heillä on tietysti samat oikeudet kuin muillakin toimia myös demoksen piirissä. On myös ymmärrettävää, että kansalaisjärjestöissä halutaan poliitikkoja näkyviin aseisiin ja samalla järjestöille suoria yhteyksiä viralliseen päätöksentekoon muun muassa määrärahoista. Toisaalta näin voidaan heikentää kansalaisyhteiskunnan (demoksen) riippumattomuutta suhteessa valtion pakkovaltaan (kratokseen), jossa ammattipoliitikot ensisijaisesti toimivat. Lisäksi näin keskitetään valtaa poliittisille toimijoille; voidaan vielä (populistisesti) kysyä, miten antaumuksellisesti yksi ihminen voi kymmeniä luottamustehtäviään hoitaa.
- 112 Cinquegrani 2006.
- 113 von Hertzen 1993, 233.
- 114 Ks. esim. *Vaatelias vaalikansa* 2003.
- 115 Ks. <http://www.moveon.org/>
- 116 Ks. Wolf 2004.
- 117 Ks. Glenn – Gordon 2005 ja <http://www.clickz.com/>. *Clickz.com* siteeraa Pew Internet & American Life Project ja BuzzMetries’n tutkimusta ”*Puheensorinaa, blogeja ja enemmän: Internet ja kansallinen keskustelu vuoden 2004 syksyllä*” (”*Buzz, Blogs, and Beyond: The Internet and National Discourse in the Fall of 2004*”), joka vertaili poliittista blogiaktiivisuutta, vaikutuksia ja *buzz*-sukupolvea poliittiseen uutisointiin muissa medioissa. blogit US vaaleissa.
- Jyrki Kasvin mukaan Howard Deanin meetup.com-tukiryhmässä oli 163 000 jäsentä ja kampanjalla tehtiin demokraattien varainkeruunäätys (40 milj. \$ vuodessa), Kasvi 2006.
- 118 Intiassa toteutettiin maanlaajuinen sähköinen äänestäminen vuonna 2004. Käytössä oli 1 075 000 sähköistä äänestyskonetta, joista jokainen kykeni rekisteröimään 3 840 ääntä. Ne olivat yksinkertaisia äänen rekisteröintikoneita, ks. Murata 2006.
- 119 IS 10.3.2006: ”Vaalilakiin on tulossa muutoksia, jotka mahdollistaisivat sähköisen äänestyksen sekä äänestyspaikoilla että kotiaänestyksessä. Sähköisen äänestyksen käyttöön ottaminen tapahtuisi kuitenkin vaiheittain ja riippuisi oikeusministeriön erillisestä päätöksestä. Lisäksi äänestäjä voisi aina äänestää myös perinteisellä äänestyslipulla, jos niin tahtoo. Valtioneuvosto hyväksyi asiaa koskevan esityksen tänään. Eduskunnalle se annetaan presidentin esittelyssä perjantaina. Sähköisen äänestyksen käyttöönotto on osa oikeusministeriön vaalitietojärjestelmän kokonaisuudistusta, jonka on määrä valmistua vuoteen 2010 mennessä. Sähköinen äänestys saattaa siis olla mahdollista jo seuraavissa, vuoden 2011 eduskuntavaaleissa.” Pilotitihankkeena kokemuksia sähköisestä äänestämisestä kerätään jo vuoden 2007 eduskuntavaaleissa Karkkilassa, Kauniaisissa ja Vihdissä. (STT)

- 120 On esimerkiksi väitetty, että Venezuelassa, jossa on sovellettu sähköistä äänestämistä viisi vuotta, presidentti Hugo Chavezin hallinto on rikkonut vaalisalaisuutta ja kerännyt tiedostoja ihmisten äänestyskäyttäytymisestä, minkä on väitetty johtaneen muun muassa hallituksen vastaisesti äänestäneiden ihmisten erottamiseen työpaikoistaan, kiristykseen jne., ks. http://quote.bloomberg.com/apps/news?pid=10000086&sid=abASlsAyXgoE&refer=news_index. Tämän raportin kirjoittajan kollega Jose Cordeiro kertoi, että moni hänen ystävistään on joutunut poistumaan Venezuelasta eikä hän itse ole äänestänyt neljissä viimeisissä vaaleissa Chavezin mustalle listalle joutumisen pelossa (Cordeiro 2006).
- 121 Marx – Engels 1998, 47.
- 122 Presidentin toimikautta todennäköisesti lyhennetään tulevaisuudessa eri tahoilta esitettävästä ilmeisen ankarasta vastustuksesta huolimatta. Toisaalta koko virka käy yhä tarpeettomammaksi, mikäli kansalaisyhteiskunta Suomessa vahvistuu. On vaikea arvioida, ehditäänkö virkakauden pituutta lyhentää ennen kuin virka lakkautetaan.
- 123 Dator 2006.
- 124 Ongelmiakin tietysti tulee olemaan, esimerkiksi populismin mahdollisuus. Kartaatanko vaikeita päätöksiä, joita ”kanssa” ei koskaan halua. Nyt niitä voidaan tehdä välittömästi vaalien jälkeen, mutta ei uusien lähestyessä. Populistit ovat aina valmiita nokkimaan jokaisen irtopisteen.
- 125 <http://www.unpan.org/discover.asp>.
- 126 <http://webdomino1.oecd.org/COMNET/PUM/egovproweb.nsf>.
- 127 Ks. <http://virtualcapeverde.net/news2/index.php>.
- 128 Vasama 2006.
- 129 Ks. Glenn – Gordon 2005. Peter Shane toimitti vuonna 2004 ”*Demokratia online: Poliittisen uudistumisen näkymät internetin kautta*” (”*Democracy online: The Prospects for Political Renewal Through the Internet*”) on artikkelikokoelma e-hallinnosta ja sen vaikutuksista; siinä kirjoittajat tarkastelevat e-hallinnon uhkia ja mahdollisuuksia ja sen tulevaisuutta uudistettaessa mielenkiintoa demokratiaa kohtaan: http://www.routledge-ny.com/shopping_cart/products/product_detail.asp?isbn=0415948649
- 130 Sähköisistä kaupunkikouksista ks. Becker – Slaton 2000.
- 131 Suomalainen heviyöbändi Lordi voitti Euroviisut lauantaina 20.5.2006. Bändin imagoon kuuluvat näyttävät maskit, joiden takana olevat ihmiset haluavat säilyttää yksityisyytensä. Ryhmän johtaja Mr. Lordi esitti useissa yhteyksissä toivomuksen, että lehdet eivät julkaisisi bändin jäsenten kasvokuvia. Ensimmäisenä toivomuksen ehti rikkoa 7 päivää -lehti keskiviikkona 24.5. Julkaisemista seurasi raju vastalauseiden aalto, ja julkaisemisen tuomitsevan ja 7 päivää -lehden boikotoimiseen kehottavan sähköisen adressin allekirjoitti vuorokaudessa yli satatuhatta ihmistä. Allekirjoittajien määrä kasvoi tuhansilla joka tunti. Kahden vuorokauden kuluttua 26.5. allekirjoituksia oli 220.000, jotka oli lähetetty 120 000 osoitteesta. Adressin käynnisti yksi henkilö. 7 päivää -lehti pyysi Lordilta anteeksi 26.5.2006.
- 132 *Moran kivet* [mu-], keskiaikainen kuninkaanvaalipaikka Ruotsissa, Upsalasta 1 penikulma kaakkoon. Kivistä yksi oli suuri, laakea, muut kehässä sen ympärillä. Keskuskivelle kohotettiin valittu kuningas vannomaan valansa. Kivistä on joku vielä jäljellä. (Wikipedia)
- 133 *Cyber Democracy 2001... 2001*.
- 134 Kasvi 2006.
- 135 Varttuneemmille ja lapsettomille: EVVK = Ei voisi vähempää kiinnostaa.
- 136 Inayatullah 2006.

- 137 Stedron 2004, 25.
- 138 Dahl 1999, 3.
- 139 Dahl 1999, 4.
- 140 Bell 2005.
- 141 Tuomioja 2004.
- 142 Erilaisia näkemyksiä ovat esittäneet esimerkiksi Martin – Schumann 1998, Kortten 1999, Blum 2002, Chossudovsky 2003 ja Chomsky 2005, suomalaisista mm. Väyrynen 1999, Saari 2004 ja Hakkarainen ym. 2005.
- 143 Stiglitz 2003. Hän jatkaa globalisaatiokeskustelua kirjassaan *Making Globalization Work* (Stiglitz 2006).
- 144 Bhagwati 2004.
- 145 Tiihonen – Tiihonen 2004.
- 146 Patomäki – Teivainen 2003.
- 147 Projektia hallinnoi American Council for The United Nations University, ja sitä johtaa Jerry Glenn.
- 148 Glenn – Gordon 2006, 8–40.
- 149 YK:n uudistamisesta on kirjoitettu ja puhuttu paljon. Aihetta tarkastelee muun muassa Paul Kennedy Kirjassaan *The Parliament of Man*, Kennedy 2006.
- 150 Francis Fukuyama on huomauttanut, että monissa kehitysmaissa ja kylmän sodan ajan jälkeen sosialismin romahduksen seurauksena itsenäistyneissä valtioissa ongelmana on liian heikko, ei liian vahva, valtio. Niissä tarvitaan hänen mukaansa valtiotason vahvistamista (state-building) tulevaisuudessa, ks. Fukuyama 2004.
- 151 Tiihonen – Tiihonen 2004, 100 ja Held 2000.
- 152 On ilmeistä, että paikalliset, kansalliset ja alueelliset intressit nousevat esiin, jos toden teolla pyritään luomaan demokraattisen globaalihallinnan malleja. Ajatuskoe: jos nyt perustettaisiin maailmanparlamentti, jonka paikat jaettaisiin maantieteellisesti ja väkilukuihin perustuen, Kiinalle kuuluisi noin 20 % paikoista. Kiinan kommunistisen puolueen johto valitsisi joka viidennen maailmankansanedustajan. Koko Euroopan osuus olisi 11 % ja Suomen alle 0,1 %, eli jos maailmanparlamentin koko olisi 1 000 jäsentä, Suomi melkein saisi siihen yhden edustajan. On ymmärrettävää, että muun muassa eurooppalaisilla on omat intressinsä määritellä sitä, mitkä olisivat maailmanparlamentin valtaoikeudet ja miten tiukasti läheisyysperiaatetta tulisi noudattaa.
- 153 Ks. Tiihonen – Tiihonen 2004, 208–223.
- 154 Tiihonen – Tiihonen 2004, 151–152 ja 156–198.
- 155 Esim. Jean Monnet professori Bernd Hamm on esittänyt YK:n kehittämiseen perustuvaa mallia, jossa ensimmäisen kamarin muodostaisi maailmanparlamentti (World Parliament). Siinä olisi yksi edustaja kymmentä miljoonaa maapallon asukasta kohti (siis puolikas Suomesta). Toinen kamari olisi nykyinen YK:n yleiskokous. Maailmanparlamentti voisi myös nimittää kolmannen kamarin (”House of Councillors”). Kansainväliset oikeusistutimet muodostaisivat globaalin tuomiovallan, ks. Hamm 2006.
- 156 Patomäki – Teivainen 2003.
- 157 Ks. *Global Democracy: Civil Society Visions and Strategies (G05)*... 2005.
- 158 Naisten liikkeistä ks. Masini 2006.
- 159 <http://www.newamericancentury.org/>.

- 160 Sadan vuoden aikaperspektiivillä voi tietysti tapahtua paljon.
- 161 Ks. esimerkiksi *Global Democracy: Civil Society Visions and Strategies (G05)*.
- 162 SDP teki ympäristöpoliittisen ohjelman jo vuonna 1969, ja myös muut puolueet olivat puhuneet ympäristöasioista ennen vihreitä, mutta vasta vihreät varsinaisesti politisoivat ympäristökysymykset ja nostivat ne oman agendansa keskiöön ja saivat niistä keskeisen poliittisen energiansa ja kannatuksensa.
- 163 Manuel Castellsin mukaan teknologisesti pisimmälle kehittyneissä yhteiskunnissa, kuten Suomessa, tietoaika alkoi syrjäyttää teollista aikaa silloin, kun pilastu otettiin käyttöön eli 1970-luvulla.
- 164 Nelson 2006, 164–165.
- 165 Manninen 2000.
- 166 Florida 2002.
- 167 Ajatus, että kuka tahansa mainosalalla hörhöilevä on määritelmän mukaan aina luovempi kuin teollisuudessa toimiva on loukkaava ja hölmö. Floridan kunniaksi on kuitenkin todettava, että hänen luovan luokkansa sisällyttämä ammattien kirjo on hyvin suuri: tiedemiehet, insinöörit, taiteilijat, muusikot, arkkitehdit, johtajat, erikoisammattilaiset ja muut, joiden työ on luomista tai käsitteiden kanssa työskentelyä.
- 168 Yrityksiä politiikan kiinnostavuuden lisäämiseksi on tehty. Juha Kostiainen, Tere Vadén ja Pauli Välimäki julkaisivat tässä tarkoituksessa kirjan nimeltä *Viettelevä politiikka* vuonna 2003, ks. Kostiainen – Vadén – Välimäki 2003.
- 169 Ks. esimerkiksi Alkio – Pekkala – Raeste 2006.
- 170 Tammikuussa 2001 Wikipediaan kirjoitti 10 ihmistä, ja artikkeleita oli 25, kaikki englanniksi. Kesäkuussa 2005 kirjoittajia oli 48 721, englanninkielisiä artikkeleita oli 630 000 ja artikkeleita kaikilla kielillä 1 600 000, ks. Benkler 2006, 72.
- 171 Voimakkaasti kasvanut on myös mm. Second Life, ks.: <http://secondlife.com/>.
- 172 Ks. Youngsook Park Harmsen – Yongseok Seo 2006.
- 173 Ks. http://www.trendwatching.com/trends/GENERATION_C.htm ja http://www.trendwatching.com/about/inmedia/articles/generation_c/digital_generation_leads_new_m.html.
- 174 Raivio, Helsingin Sanomat 29.1.2006.
- 175 Ks. esimerkiksi Koistinen 2006.
- 176 http://www.tietoyhteiskuntaohjelma.fi/esittely/fi_FI/1142405427272/.
- 177 Mannermaa 1997, 20.
- 178 Enemmän heikoista signaaleista, ks. Mannermaa 2004.
- 179 Esimerkiksi Pentti Linkolan esittämä malli on eräs versio meritokratiasta. Yksinkertainen suljettu agraariyhteisö, jossa teollinen kompleksin on purettu, tärkein energianlähde on lihasvoima, olennaisesti ottaen kaikista nykyajan mukavuuksista on luovuttu on meritokratia, jota johtaa ”eloonjäämisopillisesti valistunut” eliitti.
- 180 Ks. esimerkiksi Gorz 1982, Andersson 1983, Paloheimo 1981 ja Mannermaa 2004.
- 181 Jokainen tieteellistä ajattelua ja tutkimusta tunteva tietää, että ”uskominen” tieteelliseen teoriaan (esimerkiksi evoluutio-oppi) on aivan eri asia kuin sokea ja perustelematon usko jumalaan. Tieteellinen teoria on aina altis sille, että parempi teoria voi kumota sen (Karl Popper on tehnyt kuuluisaksi ajatuksen, että tieteellinen teoria tulee olla muotoiltu siten, että se on falsifioitavissa, ts. kumottavissa). *Itseäänkorjaavuus* on tieteen keskeisiä piirteitä.

182 Ks. Toffler ja 1980 ja 1991.

183 World Transhumanist Association: <http://www.transhumanism.org>. Suomen Transhumanistiliitto: <http://transhumanismi.org>. World Transhumanist Association (WTA) ilmoitti 2000-luvun alussa tehtäväkseen edistää teknologian eettistä käyttöä ihmisen kyvykkyyksien laajentamisessa. Transhumanistit halusivat tukea sellaisten teknologioiden kehittämistä, jotka mahdollistivat kaikille ihmisille nauttimisen paremmista aivoista (mind), kehosta ja elämästä. He halusivat, että ihminen kokisi elävänsä ”paremmin kuin hyvin.”

WTA perustettiin vuonna 1998 ja vuoteen 2005 mennessä sillä oli oman ilmoituksensa mukaan 3 000 jäsentä yli 100 maassa. WTA oli tyypillinen Internet-ajan liike, joka levisi verkossa nopeasti ja minkäänlaisia maantieteellisiä rajoja tunnistamatta. In English, tietenkin.

Seitsenkohtaisessa julistuksessaan transhumanistit uskovat, että tulevaisuudessa ihmisen ikääntymisen välttämättömyys, inhimillisen ja keinoälyn rajoitukset, sattumanvarainen (unchosen) psykologia, kärsimys ja rajoittuminen elämään vain maapallolla ovat uudelleensuunniteltavia ja muokattavia parametreja. Tällaisia mahdollisuuksia sisältävien teknologioiden tutkimusta ja kehittämistä tulisi transhumanistien mielestä edistää, ei estellä. Ihmisellä tulee olla oikeus halutessaan parantaa henkisiä ja fyysisiä ominaisuuksiaan ja siten kontrolloida omaa elämäänsä ja kehitystään yli olemassa olevien biologisten rajoitusten. Transhumanistit odottavat tulevaisuudelta radikaaleja teknologisia edistysaskeleita ja pitävät traagisena, mikäli hyvät askeleet *teknofobian* vuoksi jätettäisiin ottamatta. Uhkaksi koetaan myös se, että teknologiakielteisyys johtaisi hallitsemattomiin katastrofeihin teknologisen kehityksen joka tapauksessa jatkuessa. Transhumanistit ilmoittavat olevansa poliittisesti riippumattomia ja haluavansa synnyttää kansalaisfoorumia, joilla teknologian kehittämistä voitaisiin käydä rationaalista keskustelua.

184 Esimerkiksi Oliver 2003, Schwartz ym. 1999, Kuusi 2004 ja Mannermaa 2004. Veikko Launis korostaa tarvetta vahvistaa *geneettistä demokratiaa*; se merkitsee hänen mukaansa ”kansalaisten tiedonsaannin ja osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä päätöksenteossa, joka koskee geenitutkimuksen ja geeniteknologisten sovellusten suuntaviivoja ja tavoitteita” (Launis 2005. 23).

185 Myöhemmin Čapek jatkoi tulevaisuuspohdintojaan muun muassa mainiossa satiirissaan *Salamanterisota* vuodelta 1938 (Čapek 1992).

186 Ks. Stock 1993 ja 2002.

187 Fournier 2003, 181–188.

188 Bopo-kulttuurissa modernit porvarit ovat omaksuneet boheemien älykköjen kulttuurisen maun ja älyköt puolestaan porvarillisen uskon kovaan työntekoon, ks. Kostiainen – Vadén – Välimäki 2003, 82–83.

189 Arvomaailmamme voi olla dogmaattinen ja kanonisoitu oppi- ja uskomusjärjestelmä, jonka ympäröivä yhteiskunta pusertaa ihmisen mieleen ulkoa annettuna jo varhaislapsuudesta lähtien. Toinen ääripää on arvonihilismi, joka ei arvota yhtä arvoa toista tärkeämmäksi. Usein ainakin modernin länsimaisen ihmisen arvomaailma lienee sekamelska elämän varrella opittuja ja koettuja asioita, itsestäänselvyyksiä ja ihmettelynaiheita, jotka harva kykenee pukemaan siistin aaterakennelman muotoon.

190 Borg 2006a.

191 Tämä ei ole deterministinen väite: näin ei aina tapahdu.

192 Harris 1982, ks. myös Pulliainen 2006.

193 Diamond 2005, 22.

194 Diamond 2005, 22.

- 195 Olen tarkastellut edistyksen idea tarkemmin mm. kirjassa *Tulevaisuus – murroksesta mosaiikkiin* (Mannermaa 1993).
- 196 Uusliberalismi on ongelmallinen käsite. Sen voisi korvata esim. markkinaliberalismin, joka on ongelmallinen sekin. Tässä raportissa käytetään uusliberalismia, koska se on laajasti käytetty ja ongelmallisuudestaan huolimatta suhteellisen samansuuntaisesti ymmärretty.
- 197 Shell International Limited 2005.
- 198 Vrt. Castellsin ajatukset Suomesta maailman mallimaana: uusimman teknologian kehittäjänä ja käyttäjänä ja samalla solidaarista mielenlaatua ilmentävänä hyvinvointiyhteiskuntana.
- 199 Esimerkiksi Inayatullah pitää alueellisten blokkien syntymistä todennäköisenä: ”Fortress Europe, Fortress Australia, Fortress America”, Inayatullah 2006.
- 200 Samalla presidentin valtaa vähennetään. Myöhemmin virka lakkautettaneen tarpeettomana ja demokraattiseen kansalaisyhteiskuntaan sopimattomana.
- 201 Valitettavasti poliittiset nuorisojärjestöt pilasivat itse paljon 1970-luvun koulu- ja yliopistodemokratian mahdollisuuksista. Erityisen pahaa jälkeä teki taistolaisten johtama Teiniliitto, jota tuntui kiinnostavan paljon enemmän ”porvarillisen koulusysteemin” murentaminen ja opettajien kiusaaminen kuin koulujen aito kehittäminen nuorisovoimin.
- 202 Tulevaisuusraadeista ei pitäisi rakentaa maanpuolustuskurssien tai Sitran takavuosien talouspolitiikan johtamisen kurssien kaltaisia eliittitapahtumia, joiden ensisijainen tarkoitus oli puleerata eliitin kulloinenkin konsensusnäkemys maailmanmenosta. Pyrkimättä tarkoituksellisesti vastakkainasetteluihin tulevaisuusraadit voivat parhaimmillaan luoda ”särmää” ja vaihtoehtoisia ratkaisuja esillä oleviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin.
- 203 Euroopan unionin vielä hyväksymätön perustuslaillinen sopimus sisältää kansalaisaloitteen, jolla miljoona EU:n kansalaista voi allekirjoituksillaan esittää komissiolle ryhtymistä lainsäädäntötoimiin. Syyskuussa 2006 miljoonan allekirjoituksen lukumäärän saavutti aloite, jossa ehdotetaan europarlamentin kokousten ainoaksi pitopaikaksi Brysseliä. Nykyinen käytäntö pitää kokouksia myös Strasbourgissa on EU:lle kallis ja hankaloittaa europarlamentin työntekeä.
- 204 Kansalaisaloitteiden käyttöönotto edellyttää muutakin pohdintaa kuin sitä, mikä tulisi olla minimimäärä allekirjoituksia aloitteelle. Esimerkiksi 40 000 nimen kerääminen ”aidosti” kansalaisilta, vaikka modernisti nettiä käyttäen, on sen verran iso tehtävä, että sellaiseen ryhtymisen kansalaismotiivit ovat todennäköisesti suuret. Toisaalta jokin suuri organisaatio – esimerkiksi yli miljoonan jäsenen SAK – keräisi sellaisen nimimäärän helposti. Vaarana on kansalaisaloitetehtäily.
- 205 Risto Linturilla on osuutensa tämän ehdotuksen ideassa.
- 206 Jatkuvan äänestämisen ideaa tukee luontevasti YLE:n suunnittelema internetissä toimiva ”vaalikausikone”, jonka ideana on tarjota kansalaisille havainnollisessa muodossa tietoa siitä, mitä kansanedustajat tekevät koko ajan (ks. Helsingin Sanomat 30.8.2006 ja Mustajärvi 2006).
- 207 Väitteen vallitsevan demokratiamallin liittymisestä teolliseen viitekehikkoon on esittänyt tuoreesti Ruben Nelson (2006); myös tämän raportin kirjoittaja on tuonut sen esiin monta kertaa aikaisemmin (esimerkiksi Mannermaa 1998) ja myös tässä raportissa.